DRİTELO AGOLLİ

KOMİSER MEMO

ROMAN ODA YAYINLARI

60

2. basım Şubat 1989

KOMİSER MEMO/dritero agolli'nin romanı/çeviren, çiğdem kömürcüoğlu/düzelti, olcay göçmen - nurten satar/kapak filmi, ebru grafik/kapak basımı, basım sanayii merkezi/cilt, günsan ciltevi/doyuran matbaasında dizilip basılmıştır/oda yayınları, babıâli cad. sıhhiye apt. 19 - 3, cağaloğlu/haberleşme, posta kutusu 57 - sirkeci - istanbul/tel : 27 39 53.

DRİTERO
AGOLLİ

çeviren
Çiğdem Kömürcüoğlu

KOMİSER MEMO

BİRİNCİ BÖLÜM

Kamyon köşeyi döndü ve tepenin vadiye kavuştuğu yerde durdu. Şoför, kadın ve yedi-sekiz yaşlarında bir çocuk indi kamyondan. Kamyonun karuseri içinde oturan altı adamsa kendi aralarında yüksek sesle konuşup duruyorlardı hâlâ. Onların başlarının üstünden yükselen tunçtan bir büst de bu konuşmaları dinliyormuş gibiydi sanki. Şoför kamyonun arka kapısını açtı. Adamlar da büstü kucaklayıp indirdiler yolun kenarına. Güneş ışınları büstün üstüne vurmuş, onu da yörenin kayalık dağlarının pembeliğine boyamıştı. Kamyondan inenlerden biri eğildi, büstün sağ yanağındaki küçük yara izinde biriken tozları temizledi mendiliyle. Onun bu davranışı büyük bir suskunluğa itmişti yolun kenarında bekleyenleri. Adam doğrulup da mendilini cebine koyduktan sonra içlerinden biri sessizliği bozabildi ancak. Önce büste, ardından da iri iri kayalar, kara ardıç çalılarıyla örtülü tepelere çevirdi gözlerini:

«Onu omuzlarımızda taşıyacağız.»

Büstün yanağından tozları temizlemiş olan da elini gözlerine siper ederek, havaya kaldırdı başını:

«Anayol köye ulaşamadı henüz, doğru, ama yolun bir kısmını at arabasıyla gidebileceğimizi sanıyorum.»

Güneş ışınları, gölgesi büstün üstüne düşen yüksek gerilimli pilonun çeliğinden yansıyordu. Aşağılardan çağıldayarak akan bir ırmağın sesi geliyor, yakınlardaki fındık ağacı korusunda bir bülbül ötüyordu.

Altı adam, kadın ve çocuk, yolun kenarında durdular. Şoför kamyona bindi, motoru çalıştırdı, onlara el sallayarak geldiği yoldan geri döndü. Kamyon göz-

lerden kaybolunca, geride kalanlar gözlerini yeniden siyah kayalıklı tepeye çevirdiler.

«At arabası değirmene kadar gidebilir,» dedi, büstün yüzünden tozları temizlemiş olan adam.

«Elbette gidebilir, Rüstem. Ama arabayı nereden bulacağız?»

«Ben çiftliğe kadar gider, oradan bir araba getiririm, Öğretmen.»

Rüstem yokuş aşağı çiftliğe inerken, ötekiler dinlenmek üzere yolun kenarına oturdular. Tunçtan büst de dinlenen bir adama benziyordu, uzaktan bakılınca. Yalnızca hepsinin boyundan uzundu onun boyu.

Sessiz sessiz sigara içmeye koyuldu yolun kenarına oturanlar. Kimse konuşmuyordu. Eski bir belgedeki Arap harflerine benzer şekiller çiziyordu sigara dumanları, turuncu gökyüzünde. Hepsi oturmuş, büstü düşünmeye koyulmuştu. Çocuk bile derin düşüncelere dalmıştı kendince. Oysa büst hiç ama hiç ses vermiyordu onlara. Büyük bir suskunluk içinde içtiler sigaralarını. Araba getirmeye gitmiş olan Rüstem'i de, az sonra tırmanacakları tepeyi de unutmuş gitmişlerdi.

«Rüstem o yara izindeki tozları temizlerken ne kadar da Memo'ya benziyordu,» dedi biri, usulca.

Öğretmen sivri çenesini avucunun içine aldı. Önce büste, ardından da kucağındaki çocuğa sıkı sıkı sarılmış oturan kadına göz attı. Düşünceli bir sesle:

«Haklısın, Andrea Borova. Çok benzerlerdi birbirlerine. İkiz gibiydiler, ama Memo beş yaş büyüktü Rüstem'den.»

«Evet, çok benzerlerdi,» diye mırıldandı kadın da, ne söylediğini farketmeden. Geçmişe dönmüştü Alma. Düşünceleri, artık tunçtan bir büste dönüşmüş bu adamın yaşamının bir parçasına sürüklemişti onu. Birden kendini toparlayamadı. «Gerçekten de benziyor,» diye yineledi dalgın dalgın.

Az sonra arabanın tekerleklerinin gıcırtısı ve atların nal sesleri duyuldu. Rüstem geliyordu.

Öğretmen heykeltraşa döndü.

«Andrea, büst arabada kırılabilir mi?»

«Hayır! Bir şey olmaz,» dedi heykeltraş.

Öğretmenle Rüstem büstü kucaklayıp, büyük bir özenle arabaya yerleştirdiler, sanki canlıymışçasına.

«Yan yatırın,» diye araya girdi arabacı. «Yuvarlanmasın!»

Kollarını büstün boynuna dolayan Rüstem:

«Yatırmasak daha iyi olur amca. İzin ver de ben de arabaya binip onu tutayım.»

Yaşlı arabacı duraksadı bir an. Bu sarp, kayalık yollarda atlarını fazla yormak istemiyordu. Hem Rüstem, hem de büst ağır gelebilirdi atlara. Bir an Rüstem'e baktı, sonra büstü gösterip sordu:

«Kardeş miydiniz?»

«Evet,» diye yanıtladı içlerinden biri.

Derin bir soluk aldı arabacı, sonra kendi kendine mırıldandı.

«Bin arabaya öyleyse. Kadınla çocuk da binsin!»

Ardından geri kalan beş adama döndü:

«Sizin yürümeniz gerekiyor... ne yapalım...»

«Biz sizin arkanızdan yavaş yavaş geliriz,» dedi biri.

Arabacı konuşkan bir adam değildi. Kırbacını şaklattı. Yola koyulan araba, tozlu patikadan tepeye tırmanmaya başladı ağır ağır. Araba tekerleklerinin gıcırtısı, nal sesleri, Rüstem'in büstün boynuna dolanan adaleli kolları, Alma ve çocuk...

Düşüncelere daldı gitti heykeltraş. Şimdi emindi artık. Büstün yüzü dikkati çekecek kadar Rüstem'in yüzüne benziyordu. Aynı kalın kaşlar, aynı çıkık elmacık kemikleri, aynı sivri çene. Mutluydu heykeltraş. Eserinde yaşayan bir şeyler vardı, gerçek vardı. Bu gerçeği ne uzun süre aramıştı Andrea!.. Aylarca süren gerginlik, uykusuz geçen geceler, stüdyosunda tunçu biçimlendirmeye uğraştığı o zorlu saatler...

Kolunu ağabeyinin boynuna dolayan Rüstem, sigara içiyordu. Ara sıra eğilip tunçtan yüze bakıyor, gözleri yara izine takılıp kalıyordu. Arabada değildi sanki. Tepelerin arasındaki patikalardan, bazen çıplak, bazen de fındık ağaçlarıyla örtülü dar yollardan ilerliyordu...

«Lajiza'daki Köy Komitesi sorumlularıyla bu akşam toplantı yapmalıyız,» dedi Memo.

«Yarın akşama ertelesek, iyi olur,» dedi Rüstem.

Memo durdu. Sağ ayağını taşın üstüne koyup,

ayakkabısının bağını gevşetti. Bu ayakkabı da her zaman ayağını sıkardı. O da güler, sağ ayağının sol ayağından bir santim uzun olduğunu söylerdi.

«Onları mutlaka bu akşam toplamalıyız,» diye ısrar etti Memo. «Bazı köy komiteleri boş boş vakit öldürüp, hiçbir iş yapmıyorlar. Salih Protopapa neredeyse tümünü felce uğratmış. Salih'in yeni atadığı köy ihtiyarları bize çok zorluk çıkarıyorlar.»

Patikanın üstünü sis bürümüştü. Hava da oldukça nemliydi. Ara sıra ıslak taşların üstünden atlayarak yürüdüler. Henüz Ekim sonlarıydı, ama hava çok bozmuştu. Kış daha şimdiden bastırmıştı sanki.

«Toplantıyı bu gece yapmamızda diretiyorsun anlaşılan?»

«Evet, Rüstem. Bu gece!»

«Hem de Lajiza'da, öyle mi?»

«Orası böyle bir toplantı için en uygun yer.»

«Salih Protopapa'nın Lajiza'da pek çok taraftarı var,» diye, onu uyardı Rüstem. «Maşallah hepsi de iyi koku alıyor. İzimizi bulurlarsa, Salih Protopapa'ya mutlak bildirirler.»

Bölge Komitesinin, toplantı yeri olarak Lajiza'yı seçmesinin nedenini anlayamamıştı bir türlü. Lajiza'nın durumunu komitedeki yoldaşlara anlatamayan Memo'ya da kızmıştı.

«Bombanın düşmanın ininde patlaması iyidir, Rüstem. Bu toplantı Salih'i şaşkına çevirecek. Yalnızca bu değil. İnsanlar oturup bizim kim olduğumuzu da, Salih'in kim olduğunu da bir kez daha düşünecekler.»

Susamışlardı. Büyük bir kayın ağacının dibinden fışkıran kaynağın başında durdular. Şapkasını çıkaran Memo eğildi, su içmeye başladı. Vakit henüz öğlendi, ama koyu bir sis yöreyi akşam üstüne döndürmüştü. Rüstem ağabeyini seyrediyordu. Biraz ezik, biraz da kaygılıydı. «Bu toplantı Salih Protopapa'nın burnunun dibinde nasıl yapılır?» diye düşünüyordu «Adamın biri, çantasını omuzuna takıp bölge komitesinden yola düzülecek, Salih'in hain köpeklerinin her çalının ardında pusuya yattığı bu dağlara gelecek! Olacak iş mi bu? Hayır! Bu toplantı, Bölge Komitesinin değil, Memo'nun kendi fikri.»

Memo doğrulunca, bu kez Rüstem eğildi su iç-

mek için. Yavaşça boğazından aşağıya inen suyu yudumladı.

«Ne dersin, birer sigara içelim mi?» diye sordu Memo, gri bir kayanın üstüne otururken.

Rüstem elini cebine attı.

«Hay Allah! Tütün kalmamış!»

«Sigarasızlıktan ölüyorum. Ne diye şu tütün keseni doldurmadın?»

Canı sıkılmıştı Memo'nun. Ağaçtan nemli bir yaprak koparıp, onunla oynamaya başladı. Patikadan gelen ayak seslerini duyunca birbirlerine baktılar. Çalıların arasından baktıklarında, sırtına siyah yağmurluk giymiş bir adam gördüler. Önce tanıyamadılar, ama adam yaklaşınca ayağa kalktılar.

«İşte Öğretmen!» dedi Memo.

Öğretmen önce durdu, sonra gülümsedi. Ona doğru ilerleyip elini uzattı.

«Buradasın demek! Erkencisin! Senin Gürres'te olduğunu sandığımdan ben de seni karşılamaya geliyordum.»

«İşler nasıl gidiyor?» diye sordu Memo. «Hadi, gel otur biraz. Ne var ne yok? Anam babam nasıllar?»

«İyiler. Seni çok özlemişler. Bekleyip duruyorlar.»

«Bu akşam yapacağımız toplantıyı sana bildirdiler mi?»

«Bildirdiler.»

«Köy Komitesi sorumluları ne yapıyor?»

Öğretmen biraz durdu. Bu duraksamadan hoşlanmamıştı Memo. «Komite sorumlularını sordum,» diye yineleyerek sessizliği bozdu.

Öğretmen elinde tuttuğu kuru dal parçasını ikiye kırdı:

«Nasıl söylesem, bilmem ki... Bazılarına bildirdik. Geleceklerini sanıyorum. Aralarından iki üç kişi karşı saflara geçti. Salih Protopapa eski dostluklarından yararlanıyor. Kimini kendi tarafına çekti, kimini de tamamen felce uğrattı. Lajiza Köy Komitesi sorumlusu bile döneğin biri. Bence Lajiza...»

«Bence uygun...» diye onun sözünü kesti Memo. Son sözcüğü iyice vurgulayarak; «bana öyle geliyor ki, Salih Protopapa hepinize dehşet salmış.»

Rüstem acı acı gülümsüyordu. Öğretmense susmuş, elindeki kuru dal parçasıyla oynuyordu.

«Bundan sözetmek için henüz çok erken» diye söze karıştı Rüstem, gözlerini yerden kaldırmadan. «Biz bu toplantının başarılı olmasını istiyoruz. Lajiza bu bakımdan elverişli bir yer değil. Anayol tepenin ardından geçiyor. Alman konvoyları her gün bu yoldan gelip gidiyorlar. Salih Protopapa da bu yörelerde dolanıyor...»

Rüstem ancak bunları söyleyebilmişti. Kalkıp kaynağın başına gitti. Aslında susamamıştı, ama Memo'nun deler gibi bakan gözlerine de daha fazla katlanamamıştı. Bu arada Öğretmen elini cebine atıp katlanmış bir mektup çıkardı:

«Bölge Komitesi bunu sana yolladı.»

Mektubu açan Memo kaşlarını çattı. Mektupta, yöredeki kurtuluş komiteleriyle toplantı yaptıktan sonra Bölge Komitesine geri dönmemesi, gidip Komutan Rapo'nun 'Şimşek Müfrezesi'ne katılması yazılıydı. Memo bu müfrezenin komiseri olacaktı. En kısa zamanda oraya gitmesi gerekiyordu. «Komutan Rapo'nun derhal aklını başına toplamasını sağlamak gerekiyor,» diye devam ediyordu mektup. «Bugüne dek yalnızca hoşuna gitmediği için üç komiseri yanından kovdu. Bölge Komitesi bu görevi şimdi sana veriyor. Komiserler olmadan bu savaşı sürdüremeyeceğimizi, o zaman partizanların tam bir ayaktakımına dönüşeceklerini Komutan Rapo'ya kavratmalısın. Komünist gibi davran. Komutan Rapo'ya senden başkasını yollayamayız. Sen de bu yöredensin. Yöre halkının ruhsal durumunu ve düşünce yapısını bilirsin. Komutan Rapo'ya nasıl uygun görürsen öyle davran, ancak senden duyarlı olmanı bekliyoruz. Komutanla Komiser arasında çatışma yaratmaktan kaçın. Yoksa bundan ölçüsüz zarar doğar. Rapo yiğit bir komutandır. Yörede de büyük bir etkisi var. Ayrıca partizanlar da onu çok seviyorlar. Böyle yetenekli bir adamı kaybetmemeliyiz. Bu nedenle şimdiye dek onun katı yaradılışının bazı yönlerini görmezlikten geldik. Ama artık Rapo'nun etkimiz altına alınması ve uysallaştırılması zamanı geldi, geçiyor.»

«Komutan Rapo,» diye mırıldandı Memo. O da bu adamdan çok sık söz edildiğini duymuş, ama onu

hiç görmemişti. Rapo'yla ilgili bazen acılı bazen de gülünç bir sürü öykü anlatılıyordu bu yörelerde. Memo da mektubu okurken yüksek sesle gülmemek için zor tutmuştu kendini. Rapo'ya ait ilgisini çeken bir şey daha duymuştu. Salih Protopapa'nın adının anıldığını duyar duymaz öfkeden küplere bindiği söyleniyordu Komutan Rapo'nun. Memo onun neden hâlâ Salih'le uğraşmadığını merak ediyordu. Şimdiye kadar ona ne saldırmış, ne de tuzak kurmuştu. Daha hâlâ ne bekliyordu acaba Komutan Rapo?

«Rapo son zamanlarda Gur-Kusar'da görünmüş,» dedi Öğretmen.

«Gur-Kusar'dan bakan seyirci rolünü oynuyor herhalde,» dedi Memo, alayla.

Rüstem itiraz etti:

«Belki de adam topluyordur.»

«Sen adam toplamaya devam et, Komutan,» diye mırıldandı Memo, «devam et!»

Üçü de ayağa kalktılar. Sis tepelere çekilmiş, tepedeki kayalar bembeyaz bir tüle bürünmüştü. Lajiza'ya geçit veren yolun ardından mısır tarlaları başlıyordu. Mısırlar sararmış, biçilmeye hazırdılar. Orada - burada tek tük köylüler, olgunlaşan mısırları biçiyor, çuvallara dolduruyorlardı.

«Lajiza'da mı kalacağız? Yoksa Lumez'e mi gidiyoruz?» diye sordu Rüstem.

«Kalacağız,» dedi Memo.

Patika, ilerde yarı yarıya biçilmiş bir tarlanın yanından kıvrılıyordu. İki köylü de tarlada mısır çuvallarını eşeklere yüklüyorlardı. Uzaktan yaklaşanları görünce, dönüp şöyle bir baktılar. Biri ufak-tefekti. Öteki ise uzun boylu siyah bıyıklı bir adamdı.

«İyi şanslar,» diye bağırdı Memo.

«Sağol,» diye karşılık verdi ufak-tefek olanı. Bir yandan da eşeğe yüklediği çuvalları iple eğere bağlıyordu. Arkasını dönünce babasının yakın dostu Adem'i tanıyan Memo coşkuyla bağırdı.

«Tanıyamadım seni, Adem!»

«Yahu, Memo değil misin sen? Nerelerdeydin evlât?»

Sonra yanındakine döndü:

«Kano, sen şu yüke bakıver de, ben Memo'ya hoşgeldin diyeyim.»

Yanına gidip boynuna sarıldı:

«Seni öyle özledik ki, Memo! Eee, nasılsın bakalım? Neler yapıyorsun?»

«İyiyim Adem! Çok iyiyim!»

Adem Memo'yla konuşurken Kano da çuvalları eşeğe bağlamıştı. Ellerini ceketine sürüp temizledikten sonra o da yeni gelenlere hoşgeldin demek için döndü. Çekingendi Kano. Adem'den daha sessizdi. Öğretmen başıyla Memo'ya işaret etti:

«İşte Salih'in kandırdığı Köy Komitesi sorumlusu bu adam.»

«Ya!» diye mırıldandı Memo, Kano'ya gizlice göz atarak.

«Mısırlar iyice olgunlaşmış,» dedi Rüstem.

Kano hiç bir şey söylemeden tarlaya çevirdi gözlerini.

«Yok,» dedi Adem; «daha yeterince olgunlaşmadı. Havalar kötü. Hiç bu kadar kötü hava görmedik.»

«Her şey bizim aleyhimize dönüyor zaten,» diye söze karıştı Kano.

«Her şey değil, Kano!» diye sertçe onun sözünü kesti Adem. Bu arada tütün kesesini çıkarıp Memo'ya uzattı. «Ha aklıma gelmişken,» dedi. «Şu Allahın cezası Hitlerciler ve Balli Kompetar'ın (*) köpekleriyle başımız dertte.»

Adem'le Kano eşeklerini dürtükleyip köy yoluna sürdüler. Sonra yine Memo'yla konuşmaya devam ettiler. Memo, Kano'nun Almanlar ve Ballicilerle ilgili konuşmalara katılmaktan kaçındığını sezmişti.

«Salih Protopapa'yla aranız nasıl?» diye sordu.

«Kimilerinin iyi, kimilerininki de kötü. Ama şuna kuşku yok ki, berbat bir adam bu Salih. Anasını bile boğazlar! Şimdi de bu yörelerde dolaşıyor.»

«Salih'in sizin köyünüzde dostları da var,» dedi, Öğretmen.

Kano başını önüne eğdi, gözlerini ayaklarına dikti. Bu konuşmalardan hoşlanmamıştı. Kendisini kastettikleri açıktı. Memo onun davranışlarını merakla izliyordu.

«Ne dostlar, ne dostlar!» dedi Adem. «Bamka Kilolları onun kan kardeşi! Ötekiler ondan korktukları

(*) İşbirlikçi bir örgüt.

için onun dediğini yapıyorlar, ya da eski bağlarından...»

Kano durdu, elini kaldırdı:

«Korktukları için ona boyun eğiyorlar. Onun çetesi falan yok...»

Sigarasını öfkeyle yere fırlatan Adem küçük gözlerini ona dikti:

«Bak, bak Kano! Dürüst olalım! Bir o yana bir bu yana yalpalayan insanlara kızarım ben. Bazıları doğru yola koyulmuştu, ama sonra Salih çıkageldi. Çetesini saldı ortaya ve yoldan çıkardı bu adamları. İki yüzlü insanlara katlanamam ben!»

Kano'nun yüzü kül gibi oldu. Adem onu en duyarlı yerinden vurmuştu. Memo onları dinliyor, ne yapması gerektiğine karar veremiyordu bir türlü. Şimdi bu tartışmayı kesse, daha sonra Kano'yla mı konuşsa yoksa; Köy Komitesindeki görevini neden terkettiğini ona hemen şimdi mi sorsa, bilemiyordu. «En iyisi açık açık konuşmak,» diye düşünerek boğazını temizledi.

«Bak, Kano!» dedi, «sen doğru bir yoldaydın. Neden Salih Protopapa'nın gözünü boyamasına izin verdin?»

«Benim, benim çoluğum çocuğum var. Köy Komitesini yürütme görevini sürdüremezdim.»

«Memo sana, neden Salih'in seni kandırmasına izin verdin diye sordu,» dedi Adem, öfkeyle.

Ağzının içinde bir şeyler geveleyen Kano, kızgın kızgın Adem'e baktı. «Lânet olsun. Nereden şu yaşlı tilkinin eşeğini yüklemesine yardım ettim,» diye söylendi içinden.

«Salih malih kandırmadı beni. Çocuklarım olduğunu söyledim...»

«Çocukların mı? Peki, tarlanı sürmen için Bamka'nın sana ödünç verdiği öküzlerden ne haber?»

«Ben o öküzü satın aldım.»

«Yalancının birisin sen! Bamka o öküzü toprağını ekip biçene kadar ödünç vermişti sana. Elbette, unutmuşum, haklısın... Sen Kurtuluş Komitesini satarak o öküzü satın aldın...»

Adem acımasızca saldırıyordu. Kano da büyük bir öfkeyle ona döndü:

«Kes artık Adem. Kes, yoksa...»

«Yavaş, yavaş!» diye aralarına girdi Memo. «Sakin olun!»

Patikadan artık yalnızca ayak sesleri ve Kano'nun hızlı hızlı solukları duyuluyordu. Böyle bir aşağılanma beklemiyordu doğrusu. Köy Komitesindeki görevinden ayrılınca, her şeyin yolunda gideceğini sanmıştı. Memo yeniden öksürünce, onun konuşmaya hazırlandığını anladı.

«Dürüst davranmadığını sen kendin de biliyorsun, Kano,» diye başladı Memo; «verdiğin sözden döndün. Ama sana, 'nolursun, Komitenin başına dön, yoksa halimiz harap,' diye yalvaracağımızı hiç sanma. Aklını başına topla. Yoksa senin de sonun Salih ve Bamka gibilerinin sonuna benzer.»

Memo başka bir şey söylemedi. Başka bir şey söylemeye gerek olduğunu da sanmıyordu. Bundan sonra Kano ya tamamen Salih'in safına geçecek, ya da partizan mücadelesini destekleyecekti. Ancak Kano'nun Bamka'dan rüşvet alması midesini bulandırmıştı. Bunu yaptığını bilmiyordu. Adem'in bunu Kano'ya hatırlatması iyi olmuştu. Memo adımlarını yavaşlatınca, Adem de ona uydu.

«Adem, bu gece yarısı Guri Çobani'nin evinde toplanacağız,» dedi Memo.

Adem ötekilerin kendilerini duymalarından korkarcasına durdu:

«Salih bu akşam buralara gelebilir. Bamka onu çağırdı.»

«Gelse bile bizden haberi olmaz.»

«Bundan o kadar emin olma.» Gözleriyle Kano'yu gösterdi: «Senin köye geldiğini gördü.»

«Üstünde durma. Akşama Gurilerde buluşalım.»

Rüstem, Kano ve Öğretmen durmuş, Memo'yu bekliyorlardı. Bu arada Adem de koşup eşeğini yakaladı. Sağa, evine giden yola dönmesi gerekiyordu. Kano da aynı yönde oturuyordu, ama o eşeğini çevirmek için hiçbir şey yapmamıştı. Bir şeyler söylemek ister gibi Memo'nun ardı sıra gidiyordu. Sonunda cesaretini topladı:

«Bak Memo! Benim hakkımda kötü düşünme. Köy Komitesindeki görevimi sürdüremezdim. Bakacak bir sürü çocuğum var. Ben, satılmadım...»

Kırbacı tutan eli de, sesi de titriyordu. Yardım

istercesine Rüstem'le Öğretmene baktı. Ama onlar hiç seş çıkarmadılar. «Budala! Kendi kabahatin,» diye düşündü Öğretmen. «Seni sefil seni!» diye mırıldandı Rüstem de. «Ballicilerden korktuğun kadar bizden de korkuyorsun.»

«Seni kim satın aldı, kaça satın aldı, bunu zaman gösterecek, Kano,» dedi Memo. «Ama şimdi benimle nasıl konuşuyorsan, Salih'le de öyle konuştuğunu sanıyorum. Söyle bana, düşmanla savaşacak mıyız, yoksa onunla saklambaç mı oynayacağız?»

Eşeğini sağ taraftaki yola çeviren Adem:

«Hoşçakal, Memo,» dedi. «Ben bu tarafa gidiyorum. Sonra görüşürüz!»

Ardından Kano'ya döndü:

«Daha ne bekliyorsun? Eve gitmiyor musun?»

«Tanrı aşkına, beni rahat bırak!» dedi Kano, sabırsızca. Ne yapacağını bilemiyordu. Onlarla biraz daha yürüse mi, yoksa hemen buradan ayrılsa mıydı? Ne Memo'ya, ne de yanındakilere yaranamamıştı. Salih'le de başına aynı şey gelirse, ne yapardı o zaman? «Allah cezasını versin! Bunlar öyle düşünüyor, ötekiler başka türlü. Biz zavallılar da ne yapacağımızı bilemiyoruz,» diye düşündü. Sonunda evine gitmeye karar verdi. «Hoşçakalın,» diye mırıldandı, duyulur duyulmaz bir sesle.

Memo, Rüstem ve Öğretmen, köyün yukarısına giden dik yoldan yürümeye başladılar. İki ırmak, gümüşten iki ok gibi yolun yanı sıra çağıldayarak akıyordu. Duman ve gübre kokuyordu köy. Dallarını köyün çeşmesinin üstüne yayan ulu meşe ağacının yakınlarına varınca, az ilerde toplanmış bir kalabalık gördüler, ve dehşetli bir gürültü duydular.

«Bu gürültü de nedir?» diye sordu Memo.

«Pazara benziyor,» diye cevap verdi Öğretmen.

«Evet, öyle.»

Üçü de durdular. Önce Ballicilerin köy halkını toplantıya çağırmış olmasından kaygılandılar. Ama Balliciler köye gelmiş olsalar, siyah kartal işlemeli, beyaz fes giyen bir Balliciye köy yollarında mutlaka rastlarlardı.

«Bunların Ballici olduğunu sanmıyorum,» dedi Rüstem.

«Peki, bu yaygara nedir?» diye sordu Memo.

O sırada yanlarından bir tepsi tuz taşıyan bir köylü kadın geçti. Bu silahlı üç adama bakıp hızla yoluna devam eti. Ama Rüstem ona seslendi:

«Bu insanlar meşe ağacının altına neden toplanmışlar?»

«Mazlum Biliku ile Tasi'nin oğlu tuz satıyor.»

«Hırsızlar,» diye küfürü bastı Memo.

Adımlarını hızlandırdılar. Rüstem, Memo'nun halkın içine girmesine karşıydı. Aslında köyün ortasına kadar gelmelerinden de hiç hoşlanmamıştı. Casusun biri onları görüp Salih Protopapa'ya bildirebilirdi. «Oraya gitmemiz mi gerekiyor?» diye sordu.

«Evet Rüstem, mutlaka gitmeliyiz.»

Kalabalığa yaklaşınca ağacın altında duran iki çuvalla eşeği gördüler. Mazlum Biliku ile uzun kahverengi çizme giymiş bir adam, çeşme başında, iki tuz çuvalıyla birkaç gaz tenekesinin önünde duruyorlardı.

«N'olursun Mazlum, bana bir kilo tuz ver! Karşılığını nasıl istersen öyle öderim. İstersen tahılla, istersen parayla,» diye yalvarıyordu yöresindeki kadınlardan biri.

Ötekiler de Mazlum'la Tasi'nin oğlunun yanına yanaşıyor, tahıl torbalarını sallayıp bağırıyorlardı.

Mazlum onlara bir kilo tuz versin de, karşılığında ne kadar tahıl isterse istesin. Bu yörelerde tuz, gümüş kadar zor bulunuyordu. Taş eşiğin üstüne çıkan Mazlum ise basbas bağırıyordu:

«Tanrı aşkına, durun biraz! Burada herkese yetecek kadar tuz var!»

Ter içinde kalmıştı. Ellerini sallayıp duruyor, bir gülüyor, bir kızıyordu. Kadınlar onun söylediklerini duymuyorlardı bile. Ansızın Memo'nun sesi yükseldi:

«Yol açın, kardeşlerim! Bırakın geçelim!»

Ön tarafta duran kadınlar başlarını arkaya çevirdiler. Bu tüfekli, tabancalı adamdan ürkmüşlerdi. Biri biraz şaşkın usulca fısıldadı:

«Memo Kovaçi!»

İkisi bu silahlı yabancıyı görebilmek için parmaklarının ucuna kalktı.

«Mazlum Bey,» diye bağırdı Memo.

Mazlum şaşırmıştı, ama belli etmemeye çalışıyordu:

«Vay Memo değil mi bu? Hoşgeldin Memo!»

Kahverengi çizmeli adama döndü Memo:

«Demek sen de köye geldin, Tasi'nin oğlu?»

«Mazlum'la ortak oldum,» dedi Vaso; «ama şimdiye dek kâr etmek bir yana, sıkıntı çektik durduk.»

«Görüyorum,» dedi Öğretmen. «Ter içinde kalmışsın.»

«Elden ne gelir, Bay Toma?» diye söze karıştı Mazlum. «Öylesine bir buhran içindeyiz ki! Bu savaş öldürüyor bizi. Savaşın tüm yükü de bu zavallı insanların sırtına biniyor. Burada tuz yok, kentte de ekmek. Elden ne gelir? Vaso'yla birlikte buraya biraz tuz, biraz gaz, biraz da öteberi getirip, sonra da bunları, kenttekilere götürmek üzere tahılla değiştirmeye karar verdik. Böylece hem bu zavallılara yardım ediyoruz. Hem de bir parça tahılla kentli dostlarımızın çocuklarını sevindiriyoruz.»

«Öteki çuvalı çöz,» diye emretti Memo.

«İçinde tuz var.»

«İçinde tuz olduğunu görüyorum. Çöz onu!»

Memo'nun tuzun satışını engelleyeceğini sanan kadınlar, bağırıp çağırıp, söylenmeye başladılar. Arkadakiler öne doğru itiyorlardı. Bir dalgalanmadır başlamıştı. Kadınlar neredeyse Mazlum'un çuvallarının üstüne kapanacaklardı. Mazlum, bunların tuz satışını durduracaklarını, elinden hiçbir şey gelmeyeceğini kadınlara göstermek istercesine omuzlarını silkti.

«Sana öteki çuvalı da çöz dedim!» diye öfkeyle yineledi Memo.

Mazlum istemeye istemeye söyleneni yaptı. Teraziyi eline alan Memo, Mazlum'u öteye itip kadınları saymaya başladı. Sonra onlara döndü:

«Bugün tuzu parasız alacaksınız,» dedi. «Sizin evinizde bir dirhem tuz yok. Mazlum'daysa çuvallarla. Tuz dünyanın en ucuz maddesidir. Deniz suyundan elde edilir. Sizin de bildiğiniz gibi, deniz suyu da ne biter, ne tükenir. Ama Mazlum gibileri deniz suyunu altın karşılığında satmaya çabalarlar. Onlar da halkı aldatan Salih Protopapa'nın soyundandır. Ama sizi aldatmalarına izin vermeyeceğiz.»

Kadınlar onu dinliyor, başlarını sallayarak onaylıyorlardı.

«Bacılarım,» diye devam etti Memo. «Önceden tuz alanlar daha fazla beklemesin. Ötekiler gelip benden tuz alabilirler.»

Heyecanlı bir fısıldaşma başlayınca, «Susun!» diye bağırdı Öğretmen. Mazlum, Memo'nun kargaşalığı önlemek için kadınları uzaklaştırmaya çalıştığını sanmıştı. Ama Memo en önde duran kadına döndü:

Gel, yarım kilo tuz al.»

Memo'nun konuşmasını duymamışa benzeyen kadın, parasını çıkarıp Mazlum'a uzattı.

«Tamam,» dedi Memo. «Parasız.»

Mazlum'un yüzü balmumu gibi sarardı. Vaso da elindeki çubukla çizmelerine vuruyor, sinirli sinirli, küçümsercesine Memo'ya bakıyordu. «Korsan gibi davranıyorsun!» dedi. «Bu yaptığın asla bağışlanamaz!»

«İşimi engelleme. Tuzu dağıtayım, ondan sonra konuşuruz.»

Ardından başka bir kadına döndü.

«Hadi senin sıran. Gel al!»

Bu sırada Vaso'nun uzun çizmeleri eşikten kayıverdi. O da paldır küldür yere yuvarlandı. İki eliyle ayağını yakalamış, acıdan yüzünü buruşturmuştu. Kimse ona dikkat bile etmemişti. «Bileğimi burktum! Bileğimi burktum!» diye sızlanıyordu kadınların karşısında.

Mazlum'u kolundan yakalayan Öğretmen, «Yana çekil,» dedi.

«N'olursun Bay Toma! Çocuklarımın boğazından lokmasını alıyorsunuz!»

«Tuz halkındır. Deniz de halkındır. Deniz herkesindir,» dedi Öğretmen.

«N'olursun Bay Toma! Bizim denizimizden değil bu tuz. Onu Selânikli bir tüccardan satın aldık!»

Teraziyle tuz tartan Memo da söze karıştı:

«Yunanlı tüccar da onu denizden almıştır.»

Bu arada tuz alan kadınlar köye dönmüş, Memo'yla Öğretmenin tuz dağıttıklarını anlatmışlardı. Bunu duyan kadınlar ve çocuklar çeşme başına koştular. Kap-kacaklarını uzatıyor «bana hiçbir şey vermedin,» diye bağırıyorlardı. «Telaşlanmayın,» dedi Memo. «Bütün köy tuz alacak. Her evden bir kişi gelsin.» Sonra yan tarafta duran kıza döndü:

«Sen ne bekliyorsun, Fatimire? Az önce annene tuz verdim.»

Yüzü kızaran kız oradan uzaklaştı. Kadının biri bağırdı:

«Şuna verme, Memo! Mazlum ona iki buçuk kilo verdi!»

Öteki kadınlar da, «Utanmıyor musun, Sabanika!» diye söylendiler.

«Neden yalnızca siz parasız tuz alacaksınız?» diye karşılık verdi kadın da.

«Sen daha önce aldığın tuzu ver, paranı da geri al,» diye güldü Memo. «Ben sana parasız tuz hakkını veririm.»

«Oh olsun!» dedi kadınlardan biri.

«Çuvallardan biri boşalınca, Memo kadınlardan başka bir çuval istedi

«Bende var,» diye bağırdı arka sıralardan yaşlı bir kadın.

Çuval elden ele geçerek Memo'ya ulaştı. Rüstem'le Öğretmen taşın üstünde duran tuz dolu çuvalı tutup onun içine boşalttılar. İyice silkeledikten sonra Memo boşalan çuvalı Mazlum'a uzattı. «Al çuvalını da hayrını gör,» dedi. «Yarın da gel, biz gazı dağıttıktan sonra tenekelerini al!»

Mazlum neredeyse ağlamak üzereydi:

«Çocuklarımı öldürüyorsun, Memo!»

«Yok canım!» dedi Öğretmen. «Senin çocukların sağlıklı maşallah!»

«Paramı ne zaman vereceksiniz?»

Defterinden bir sayfa koparan Memo, bir şeyler yazıp Mazlum'a verdi. «Al bunu,» dedi. «Arnavutluk kurtulunca, getirip paranı alırsın. Şu anda hiç paramız yok.»

Mazlum, Memo'nun uzattığı kâğıdı aldı. «Doksan değil, yüz kiloydu!» diye mırıldandı.

«Ver de değiştireyim,» diyen Öğretmen, kurşun kalemle düzelttikten sonra kâğıdı Mazlum'a geri verdi. Mazlum, çok değerli bir belge gibi özenle çantasına yerleştirdi onu, ama yanlarından ayrılmadı. «Böyle bir şeyi senden hiç beklemezdim Memo,» diye sızlandı.

Memo cevap vermedi. Onun gibilerine katlanamıyordu. Mazlum gene onun yanından ayrılmadı

«Meydan boşaldı, Mazlum. Bak, kadınlar da evlerine gittiler.»

«Evet! Benim tuzumla yemek pişirmeye gittiler!»

«Hay allah! Kene gibi yapışkan,» dedi Memo, içinden. Ama Mazlum da artık fazla kalmadı. Eşyalarını toplayıp eşeğine yükledikten sonra yöresine bakınarak Tasi'nin oğluna seslendi:

«Vaso!»

Yakınlardan Vaso'nun ağlamaklı sesi duyuldu. Bir taşın üstüne oturmuş, iki eliyle ayağını tutmuştu.

«Vaso, neyin var?» diye sordu Mazlum.

«Ayağımı burktum. Her işimiz ters gitti! Ben aptalın biriyim ki babamı dinlemedim de seninle tuz satmaya kalktım. Allah kahretsin!»

Eşeğini onun yanına sürdü Mazlum. Onu hayvanın sırtına bindirdikten sonra, biri yayan öteki de eşeğin sırtında, köye inen yoldan ağır ağır uzaklaştılar.

«Alçaklar,» diye mırıldandı öğretmen, arkalarından bakarak.

Meşe ağacının altındaki çeşme başında üçü kalmıştı yalnızca. Gün kavuşuyordu. Akşamın esintisi yalağın sularını toprağa serpiştirmişti. Uzaklardan köpek havlamaları duyuluyordu. Memo derin bir soluk aldı.

«Şimdi nereye gideceğiz?» diye sordu Rüstem.

«Hadi,» dedi Öğretmen. «Gurilere gidelim.»

Memo suskundu. Çeşme başında durmuş, derin düşüncelere dalmıştı. Su yokuş aşağı çağıldayarak akıyor, dağlar uzaktan kapkara birer dûş gibi beliriyordu. Dağların doruğu Gur-Kusar, dev bir pamuk kümesine dönmüştü. Komutan Rapo işte bu tepenin altındaydı. «Komutan Rapo şu anda ne yapıyor acaba?» diye düşündü Memo. «Gur-Kusar! Hem de Salih Protopapa tepelerde gezinip dururken, hem de Alman konvoyları aşağıdaki anayollardan gidip gelirken! Şimdi Lajiza'nın kadınları, onlara verdiğimiz tuzla yemeklerini pişiriyorlardır.»

«Hava kararıyor,» dedi Rüstem. «Hadi bu gece nereye gideceğimize karar verelim.»

«Karar verdik. Guri'nin evine gidiyoruz,» diye diretti Memo.

«Ademlere gitsek daha iyi olmaz mı? Gurilerde

bu akşam başımıza bir iş gelecek gibi bir kuşku var içimde.»

«Senin bu kuşkularından bıktık usandık.»

Memo tüfeğini omuzladı, başka bir şey söylemeden başıyla Rüstem'le Öğretmene işaret etti.

Yalaktan taşan sular böğürtlen çalılarının arasındaki patikayı ıslatmıştı. Kısa bir süre bu patikadan yürüdüler. Sonra bir mısır tarlasından geçtiler. Kuru yapraklar, esen yelle dalgalanıyordu.

«Mısırlar olgunlaşıyor ama insanlar onları yiyip yemiyeceklerini bilmiyorlar bile.»

Öğretmen:

«Bugün çok canımızı sıktın Rüstem.»

«Partizan yöntemlerini kendin için zor buluyorsan, eve dön,» dedi Memo sertçe. «Etrafımızda homurdanıp duranlar varken savaşamayız.»

«Ben homurdanmıyorum!»

«Senin yaptığına homurdanmak denir.»

Yapraklar hışırdadı. Öğretmen önden yürüyordu. Rüstem'se Memo'nun ardından.

«Anamı babamı göresim geldi,» dedi Memo. Rüstem onun bu özleminin bir kaygı belirtisi olup olmadığını sormak üzereydi ki sustu. Onu kızdırmaktan korkmuştu.

Tepelerle tarlalardan gecenin karanlığını kovmak istercesine üreyen köpeklerin sesini duydular, tarlaların ötesinden. Kapkaranlık, yağmurlu ve sisli bir gece iniyordu.

Öğretmen:

«İstersen hemen onları görmeye gidebiliriz.»

«Olmaz, olmaz! Lumez buradan oldukça uzak.»

«Bir saatte varırız,» dedi Rüstem.

Memo'nun ayakkabısının içinde bir şey vardı. Topuğu şişmişti. Yere oturup ayakkabısını çıkardı. Mısır başakları başının üstünden hışırdıyor, yöreye mis gibi bir koku yayılıyordu. Sonbaharın son demleriydi. Tarlalar burcu burcu tahıl kokuyordu hâlâ.

«Ne var?» diye sordu Öğretmen.

«Ayağım kötü. Ayakkabı vurdu. Guri'den, başka bir ayakkabı isteyeceğim. Acıyan bir ayakla da yürünmez ki.»

«Sabahtan beri ayaktayız.»

«Yarın da böyle olacak.»

Bu Salih alçağı başımıza çok iş açıyor.»

«O sadece Lajiza ile Gürres'te insanları yoldan çıkarabilmiş,» diye Öğretmenin sözünü kesti Memo; «öteki köylerde kimse onu desteklemiyor.»

«Ama Gürres ve Lajiza en büyük köylerimiz, Memo.»

«Hem sen, hem de Rüstem bu durumdan sorumlusunuz.»

«Sorumlu mu?»

Memo içtenlikle devam etti:

«Gidip halkın içinde çalışacağınıza hiçbir şey yapmamışsınız. Kendinizi kendinize saklamışsınız.»

Öğretmen bir mısır başağı koparıp onunla oynamaya başladı:

«Elimizden geleni yaptık.»

«Aklınızı kullansaydınız daha fazlasını yapabilirdiniz.»

«Samimi mi söylüyorsun?» diye sordu Rüstem.

«Şaka mı yapıyorum sanıyorsun?» dedi Memo, alayla.

«Hayır, ama...»

«Hayır, ama,» diye Memo onu taklit etti. «Bak, yolda karşılaştığımız Kano'nun durumunu ele alalım. Gidip onunla konuşmadınız, onu önemsemediniz bile. Ne de Genelkurmay'a bir şey bildirdiniz. Salih izin ödünüzü koparmış. Onun kaplan olduğunu sanıyorsunuz. Fareler için en yırtıcı hayvan kedidir.»

Öğretmenin yüzüne kan hücum etmişti. Yöre karanlık olmasaydı Memo, onun yüzünün kıpkırmızı kesildiğini görecekti. Rüstem de Memo'ya kızmıştı. Küstahlık ediyor, yalnızca başkalarını azarlamasını biliyordu. Sertçe karşılık vermeye hazırlanıyordu ki sustu. Öğretmen onun yerine de konuşmuştu:

«Sen de bu yöredensin Memo. Sen neden aklını kullanmadın?»

Ayakabısını giyen Memo böğürtlen çalıları boyunca yürümeye başladı. Yürüdükçe eliyle tırpan gibi mısırlara vuruyor, yapraklar, tarlada sanki bir vahşi hayvan ilerliyormuş gibi hışırdıyordu.

«Öğretmen!» dedi Memo. «Buradan ne kadar uzun bir süre uzak kaldığımı size söylemeyi gerekli görmedim. Ama eğer bilmiyorsanız, şimdi söyleyeyim. Kolonya'nın her köşesini dolaşmak zorundaydım. Böl

ge Komitesi yolladı beni. Buraya döneli henüz bir hafta oldu.»

Çok ileri gittiğini sezen öğretmen hemen sustu. Gürres ve Lajiza'da yaratılan durumdan Memo sorumlu tutulamazdı. Böyle bir suçlama yersiz kaçardı. Bunları neden söylediğini kendi de anlamadı.

Hiç konuşmadan ırmak boyunca yürüdüler. Kıyıda durunca çalıların ardındaki ıssız evden sızan işaret ışığını gördüler.

Öğretmen onlara dönerek, «İşte Guri'nin evi!» dedi.

Dar kayalık bir yoldan karşıya geçtiler. Irmağın suları iyice azalmış olduğu için taştan taşa atlayarak ilerleyebiliyorlardı. Daha sonra Guri'nin evine kıvrılan yola saptılar. Bu, yoldan çok, çakıl taşlı dar acık bir patikaydı. Yürümek çok zordu.

Ev sessizdi. Pencerelerinin hiç birinde ışık yoktu. Sanki orada kimse oturmuyormuş gibiydi. Bacadan çıkan duman tek hayat belirtisiydi. Memo'nun yüreğine bir acı çöreklenmişti. Derin bir soluk aldı. «Gene de...» dedi kendi kendine; «bu duvarların ardında insanlar dolaşıyor, dolaşıyor ve soluk alıyorlar!»

Taş duvarın kapısının birkaç adım ötesinde durdular. Öğretmen yüksek sesle Guri'ye seslendi. Hiç cevap gelmedi. Öğretmen yeniden seslendi. İçerden havlayan köpeklerin sesi geldi yalnızca. «Belki de Guri henüz dönmedi,» dedi Rüstem.

O sırada kapı gıcırdayarak açıldı. Yanında iki iri beyaz köpekle Guri göründü. Usulca dışarı çıktı.

«Hafızamı kaybediyorum galiba,» diye fısıldadı Memo'ya. «Seni tanıyamadım!» Sonra omuzlarına vurarak hepsiyle kucaklaştı. Guri'nin yaşlı anasıyla karısı da evin kapısına çıktılar. Elinde bir mum tutan Guri'nin anası gelinine dönüp oldukça yüksek sesle sordu:

«Kimdir bu?»

Kadın onun kulağına eğildi:

«Memo. Memo Kovaçi.»

«Kim?»

«Memo Kovaçi.»

«Amma da aptalım, onu tanıyamadım! Gel, gel içeri evladım!»

Büyük bir odaya girdiler. Yerde bir hasır seri-

liydi. Köşelere minderler serpiştirilmişti. Ocağın üstündeki rafta bir yağ kandili duruyordu. Ocağın başına çömelen Guri ateşi yaktı. Karısı da bir tepsi dolusu kor getirip ocağa boşalttı.

«Yorgun görünüyorsunuz, kardeşlerim,» dedi Guri.

«Sabahtan beri ayaktayız,» dedi Rüstem.

Guri bir ıslık çaldı.

«Bu akşam toplantı yapacağımızı biliyorsun, değil mi?»

«Elbette biliyorum, Memo,» dedi Guri, odayı göstererek; «burada yapacağız.»

Konukları esnemeye başlamıştı. Guri onlara toplantı başlayana kadar uyumalarını söyledi. Cevap beklemeden de yüklüğü açıp, üç yatak çıkardı, hasırın üstüne serdi. «Hadi, uyuyun; ben sizi kaldırırım,» diyerek odadan çıktı.

Üçü de tabancalarını yastıklarının altına koyup, soyunmadan yataklara girdiler. Avlu karanlıktı. Esen yel pencere pervazlarını tıkırdatıyordu. Bütün gün ayak üstünde dolaşmak, onları bayağı yormuştu. Başlarını yastığa koyar koymaz deliksiz bir uykuya daldılar. Guri ara sıra kapıyı açıyor, ayaklarının ucuna basarak odaya giriyor, uyuyan bu adamları sessizce seyrediyordu. «Zavallılar; nasıl da uyuyorlar,» diyerek, geldiği gibi odadan çıkıp gidiyordu.

Zifiri karanlıktı gece. Köyün tâ ucunda, ıpssız bir ev olan Guri'nin evine ziyaretçiler gelmeye başladılar. «Nerede?» diye soruyorlardı içeri girer girmez. Guri de Memo'nun uyuduğunu, üç gündür uykusuz olduğunu söylüyordu. «Bırak, bırak uyusun. Herkes gelene kadar uyusun,» diyordu ziyaretçiler. Ama Memo, Rüstem ve Öğretmen bütün Köy Komitesi üyeleri gelmeden uyandılar. Memo onlara köylerinin durumunu, çalışmalarını, ekini sormaya başladı. Böyle bir toplantıya ilk kez katılan Adem, Memo'nun yanı başına oturmuştu. Kano'nun görevini ona vermeyi düşünüyordu Memo.

«Gelmeyen var mı, yoldaşlar?» diye sordu.

«Kaçıp giden üç kişiden başka, bir de Gur-Kusar'dan gelecek olan yoldaş henüz gelmedi,» dedi içlerinden biri.

«Eh, onun yolu uzak,» diye güldü Guri; «Gur-Kusar'dan buraya yürümek dokuz saat alır.»

«Daha erken yola çıkmalıydı,» dedi Adem, sertçe.

İyice uyanmak için elleriyle gözlerini ovuşturan Memo, «bu üç kişi, neden sorumluluklarını terkedip gitti?» diye sordu. «Buradaki yoldaşlardan biri onlara kaçak dedi. Görevini bırakıp gitmek bir anlamda kaçaklıktır, değil mi?»

Kimse cevap vermedi. Başlarını öne eğmişler, sessiz sessiz oturuyorlardı. Lumezli bir genç sessizliği bozdu:

«Korku... Korktular. Almanlar ürküntü veriyor. Sinirleri zayıf olanlar da paniğe kapılıyor.»

Odaya bir ölüm sessizliği çöktü. Lumezli gencin söylediklerini sindirmeye çalışıyorlardı. Bu suskunluk sürdükçe, pipolardan daha yoğun bir duman çıkıyordu. Guri ayağa kalktı:

«Yalnızca korku değil bu. Dostluk ve tekkecilik de var bunun içinde. Biri Ballicilerin safına geçti mi akrabaları da aynı şeyi yapıyor. Örneğin Kano. Bamka onu bir öküzle kandırdı. O da Köy Komitesini terketti.»

«Kano'nun o öküzü satın aldığını sanıyordum,» dedi biri.

Ayağa fırlayan Adem, «Kano öküzü değil, öküz Kano'yu satın aldı,» diye patladı.

Durumu kavrayanlar güldüler. Ötekiler susmuş oturuyorlardı.

Kapı aniden gıcırdayınca hepsinin soluğu tutuluverdi. Ayağa fırlayan Rüstem elini tabancasına attı. Öğretmen kaygıyla Memo'ya bakıyordu. Köpekler de ürümeye başlamıştı. Guri avluya koştu. Az sonra avludan gelen sesi duyuldu.

«Hoşgeldin, hoşgeldin! Biz de başına bir iş mi geldi diye merak ettik.»

İri yarı bir adam belirdi kapıda. Gözünün birinde deri bir bant vardı. Gur-Kusar'dan geliyordu. Çizmeleri çamur olmuştu.

«Faşizme ölüm!» diyerek odadakileri selamladı.

«Köpekler paralasın leşlerini,» diye bağırdı Adem.

Yeni gelen, Guri'nin yanına otururken, «Geç kaldım ama elimde değildi,» diyerek özür diledi.

«Senin yolun uzaktı,» dedi Memo.

«Geç kalmamın nedeni bu değil. Yolda Komutan Rapo'ya çattım.»

«Rapo bu işe nerden karıştı?»

«Uzun hikâye. Şafakla birlikte yola koyuldum. Ama komutan Rapo Gur-Kusar'dan inen bütün yolları tutmuş. Nöbetçiler beni yakaladılar. 'Bırakın geçeyim, durum böyle' dedim, ama dinletemedim. 'Gur-Kusar'dan dışarı kuş uçurtmuyoruz, Komutan Rapo'nun kesin emri var' dediler. Neyse sonunda beni Rapo'nun üç saatlik yoldaki karargâhına götürdüler Komutana durumu anlatmaya çalıştım. 'Seni bırakamam' dedi; 'Gider Salih'in ve Almanların eline düşer, müfrezemin durumu hakkında bilgi verirsin. Hazırlık yapıyorum, onlara bir sürprizim var. Bunun ortaya çıkması işime gelmez. Onun için sıkıyönetim ilân ettim. Gücenme.' Ben de, 'Bak, Komutan' dedim; 'ben Komitenin sorumlusuyum. Lajiza'da yapılan bir toplantıya katılmam gerekiyor.' Bana, 'Komitenin sorumlusu olduğunu biliyorum, sana başarılar dilerim' diye karşılık verdi; 'Ama ben de daha önemli bir şeyin sorumlusuyum. Onun için seni bırakamam. Lajiza'nın yarısı Salih'in safına geçti. Ama hem Salih, hem de Lajiza benim nasıl bir adam olduğumu öğrenecekler pek yakında. Alçaklar!' diye küfürü bastı. Onu güç belâ ikna edebildim. Sonunda yanıma, benimle birlikte buraya kadar gelen bir partizan kattı.»

Memo, Rapo'nun yarattığı bu durum hakkında ne düşündüğünü anlamak istercesine öğretmenin yüzüne baktı.

«Bu adam deli!» dedi usulca, «bir tek müfreze nasıl sıkıyönetim ilân eder? Ne yapmaya çalışıyor?»

Öğretmen omuzlarını silkti. Rüstem gülüyordu.

«Komutan Rapo'nun ne yapmak istediğini biliyor musun yoldaş?» diye sordu Memo.

«Bir tek şeyden eminim. Rapo köylerden adam topluyor. Follorina'ya giden yolun üzerinde, Gur-Kusar'ın ardındaki geçitlerden silâh sesleri duyuluyordu. Almanlara karşı saldırıya geçtiğini söylüyorlardı.»

«Adam toplarken zor kullanıyor mu?» diye merakla sordu Öğretmen.

«Yok, yok, hayır! Adamlarını köylere yolluyor. Onlar orada Komutanın tembih ettiği gibi konuşu-

yorlar. Şöyle diyorlar: 'Salih Protopapa'nın kıçını mı yalamak istiyorsunuz? Yoksa gelip savaşmak mı?..' Köylülerin pek çoğu silâhını alıp, Rapo'ya katılıyorlar. Geçen hafta bizim köyden 12 kişi katıldı. Yok, hayır zorla değil. Rapo asla zor kullanmaz. Yalnız müfrezesine kadın almıyor. Bizim köyden iki kız katılmak istedi de onları almadı. 'Komutan Rapo bize Şimşek Müfrezesi'nin kadınlar için çok zor olduğunu söyledi,' dediler.»

«Budala,» diye patladı Memo; Guri gülmeye başlamıştı.

Gur-Kusar'dan beklenen adam da geldiği için toplantı başladı. Önce Memo konuştu. Komitelerin güçlendirilmeleri gerektiğini, bunların halk iktidarını temsil ettiklerini, köylük bölgelerde iktidar olarak sadece ama sadece bunların tanınması gerektiğini anlattı. İhtiyarlar heyetinin maskesi düşürülmeli ve felce uğratılmalıydı. Köy yöneticilerinin gericilerle açıkça işbirliği yaptıkları yerlerde önlemler alınmalı, hatta ölüm cezaları bile verilmeliydi.

Gur-Kusar'dan gelen adam onun sözünü kesti:

«Komutan Rapo, Gur-Kusar ve Duşku başkanlarını öldürdü. Onları halkın önünde kurşuna dizdi.»

«Hak ettilerse, Komutan Rapo iyi yapmış,» dedi Memo ve devam etti sözüne:

«Komiteler, halkı mücadelemizin haklılığına ikna etmek için çok çalışmalı, gönüllü partizanlar bulmalılar. Ordumuz büyüyor. Müfrezelerimiz tugaylar haline geliyor. Tugaylarımızı kimler dolduracak? Hiç kuşkusuz, köy komitelerinin gönüllüleri eğitmesi gerekiyor.»

Toplantı uzun sürdü. Ötekiler de konuştular. Kimileri ateşli ateşli kimileri de sakin. Ardından da Sovyetler Birliği'ndeki savaş, Alman-Sovyet cephesi, müttefik orduları hakkında sorular sordular. Dışarısı zifiri karanlıktı. Köpekler havlıyordu. Rüstem köpeklerin sesini duydukça huzursuzlanıyordu. Parmaklarını çıtlatıyor, ara-sıra da dirseğiyle Öğretmeni dürtüp, toplantı biter bitmez Guri'nin evini terketmeleri gerektiğini söylüyordu. Sonunda duvarın yanında bir köpek ürüyünce, eliyle alnına vurup, Öğretmene fısıldadı:

«Kano'dan hoşlanmadım ben. Bamka'ya Memo'

dan sözetmesinden korkuyorum. Köy meydanında tuz dağıtmamız da budalalıktan başka bir şey değildi. Açık açık halkın önüne çıktık. Bu köpekler beni daha kuşkulandırıyor.»

«Haklısın,» dedi Öğretmen; «Ama bir şey olacağını sanmam. Kano bu denli alçalamaz.»

«Ne konuşuyorsunuz?» diye sordu Memo.

«Köpekler havlıyor,» dedi Öğretmen.

«Bırakın havlasınlar!» dedi Memo ve soruları cevaplandırmaya devam etti.

Ama köpekler şimdi daha da şiddetli havlıyordu. İki-üç kişi daha kaygıyla etrafına bakınmaya başladılar. Guri ayağa kalkıp hızla dışarı çıktı.

«Guri nereye gidiyor?» diye sordu Memo.

«Bu Allahın cezası köpekler havlayıp duruyor,» dedi biri.

«Bırakın havlasınlar.»

Soluk soluğa odaya giren Guri, «Yoldaşlar, ışıkları söndürün,» dedi; «Dere yatağından sesler geliyor.»

Herkes ayağa fırladı. Bazıları dışarı çıkmaya başlamıştı bile.

«Guri!» diye bağırdı Memo; «Bir şey olursa Aslan'ın değirmeninde buluşalım. Meraklanma!.»

Tam o sırada bir silâh sesi duyuldu. Ardından da köyün tüm köpekleri havlamaya başladı. Rüstem sapsarı olmuştu.

«Çabuk!» diye bağırdı Guri; «arka duvardan atlayın!»

Zifiri karanlıkta yüksek duvara tırmandılar. Dağları sis bürümüştü. Göz gözü görmüyordu. Ayak seslerini ve tüfek şakırtılarını duyuyorlardı şimdi. Çakıltaşları yokuş aşağı yuvarlanıyordu. Rüstem eğildi. Memo, onun omuzuna basıp duvara tırmandı. Ama duvarın üstünde tutunamayıp öte yana düştü. Taşlar yaştı. Rüstem Memo'dan daha uzun boylu olduğu için bir sıçrayışta duvara tırmanıp aşağıya atladı. Hendekten çıkmaya çalışan Memo'yu gördü:

«Ver elini bana,» diye fısıldadı.

★

Araba ansızın sarsılınca düşten uyanıverdi Rüstem. Sıkı sıkıya kollarının arasındaydı tunçtan büst.

Alnından aşağı ter damlacıkları süzülmüştü. Oysa yol boyunca farketmemişti terlediğini. Ötekiler de kendi düşüncelerine dalıp gitmiş, arabanın ardından yürüyorlardı ağır ağır.

İKİNCİ BÖLÜM

Tunç büstü taşıyan araba, eski değirmenin yıkıntılarının yanında durdu. Rüstem, kadın ve çocuk arabadan indiler. Ötekiler de yolun kenarında durmuşlardı. Orta yaşlı, bıyıkları kırlaşmış, hafif kambur bir adam, büstü arabadan indiren Rüstem'e yardım ediyordu.

«Onu nereye koyalım?» diye sordu Rüstem.

«Değirmenin yıkıntılarının yanındaki kayanın üstüne koyun,» dedi Öğretmen.

«Zavallı değirmen!» diye mırıldandı kır bıyıklı adam. Derin bir soluk alarak büstü yere indirip, kayanın üstüne yerleştirdi. Hepsi büstün yöresine oturdular. Arabacı da onlarla birlikte sigara içmeye koyuldu. O da, artık tunçtan bir büste dönüşmüş olan bu adamın yaşam öyküsünü büyük bir sevecenlikle dinliyordu. Onları köye kadar götürmek isterdi ama, yol henüz döşenmemişti.

Rüstem Öğretmene döndü:

«Hatırlıyor musun... O korkunç geceden sonra burada buluşmuştuk!»

«Elbette hatırlıyorum,» diye karşılık verdi Öğretmen; «değirmenci Aslan sağdı o zamanlar. Ne geceydi o!»

«Bir silah sesi duydunuz,» diye söze karıştı kır bıyıklı adam.

«O silah sesinin bize çok yardımı oldu, Arif,» dedi Öğretmen; «Yoksa hepimizi yakalarlardı.»

«İnan bana yoldaş, bu yaşam denen şey çok tuhaf.»

Öğretmen gülmeye başladı:

«Ben de değişik bir şey söyleyeceksin sanmıştım, Arif!»

«Bamka amcam, beni Salih Protopapa'nın Balli-

cilerinin arasına kattığı zaman, Memo bana ne demişti biliyor musunuz? Yaşadığım sürece bunu unutmayacağım. 'Bir gün gelecek, bu yaptıklarını hatırlamaktan utanacaksın, Arif' demişti bana. Sizin yanınızda duran Arif ne denli gerçekse, onun bana bunu söylediği de o denli gerçektir. Bana bunları söylediği sırada kaynağın başında su içiyordum. Yaşam ne tuhaf! Biliyor musunuz Memo'yu öldürmeye gidenlerden biri de bendim. Şimdi dağın doruğuna taşıdığımız bu adamı... Memo'ya ilişkin epey şey biliyorum. İnanın bana, ona yardım ettim. Dediğim gibi, kaynağın başında karşılaştığımızda elimde tüfek vardı. Anlıyor musunuz? Elimde tüfek vardı diyorum! Onu hemen öldürebilirdim, ama o bana dedi ki: 'Bu Salih'in köpekleriyle ne işin var senin? Bakıyorum bir de tüfeğin var. Utanmıyor musun?.' Ben de, 'Sen kiminle konuştuğunu sanıyorsun?' diye bir tehdit savurdum. 'Seninle konuşuyorum, koca kafalı!' dedi. 'Sen kendi işine bak!' dedim. 'Ya sen neden kendi işlerine bakmıyorsun da, Salih Protopapa'nın işleriyle uğraşıyorsun?' diye sordu. 'Ben yurtseverim!' diye cevapladım. 'Bamka amcam da yurtseverdir. Salih Protopapa da!' Tüfeği elimden çekti aldı; 'Bu tüfeği Almanlar mı verdi sana?' diye sordu. 'Bamka amcam verdi. O nereye giderse ben de oraya giderim. Beni Bamka amcam büyüttü. Öksüzüm ben' dedim. 'Bamka amcan kendini denize atarsa, sen de mi kendini denize atacaksın?' diye karşılık verdi. 'Ne diye beni rahatsız edip duruyorsun? Sen kendi işine bak!' diye öfkeli öfkeli söylendim ve hendeğin üstünden atlayıp uzaklaştım. Bana söylediklerini hiç unutamıyorum. Kehanette bulunmuştu sanki. Amcamın evine vardığımda, kapının önünde dört silahlı adam duruyordu. 'Dur!' diye bağırdı biri. 'Cehenneme kadar yolun var' diye söylendim; 'Evimin önünde bu 'dur' da ne oluyor?.' İçlerinden biri, 'Çek git, yoksa beynini dağıtırım' diye tehdit etti beni. Bu sırada biri daha yanımıza yaklaştı. Eliyle alnıma bir şaplak indirdi; 'Vay, Arif sen misin? Ne diye adını söylemiyorsun, orospu çocuğu?..' dedi. 'Burada ne yapıyorsunuz?' diye sordum. Elini ağzına götürerek sus işareti yaptı ve 'Salih Protopapa burada!' diye kulağıma fısıldadı. Salih Protopapa mı?' diye bağırdım. 'Suss!' dedi.

«Avluya girdim. Manzarayı bir görecektiniz! Şarkı seslerinden yer-gök inliyordu. Bütün odaların ışıkları yanıyordu. Evin altı üstüne gelmiş, her yanı kızarmış tereyağı ve et kokuları sarmıştı. Teyzem, elinde kocaman bir tatlı tepsisiyle mutfaktan çıktı:

'Allah kahretsin seni! Cin gibi içeri girip beni korkuttun. Amcan sevinçten çıldırdı. Salih Protopapa burada. Hadi sen de biraz onların yanına git.'

«Merdivenlerden çıkarken yengemle çarpıştık. Elindeki boş tabaklar şangur şungur merdivenlerden yuvarlanıp kırıldı. Yengem küfürü bastı:

'Allah canını alsın! Ödümü patlattın.'

'Ne diye bu kadar gürültü ediyorsun? Ne olmuş yani?' diye bağırdım.

«Anlaşılan evin içinde herkesin korkudan ödü patlıyordu. Amcamın evinde kaç kadın vardı, bilmiyorum. Amcam bile yalnızca iki üç tanesini tanırdı.

«Kapının önünde durdum. Kendimi ne denli zorlasam da içeri giremiyordum. Utanmıştım. 'Budala!' diye söylendim kendi kendime. 'Ne diye utanıp sıkılıyorsun? Hem de amcanın evinde, hem de tüfeğin var!' Korkmayacaktım. Kapıyı ittim, içeri girdim. Yuvarlak bir yer sofrasının çevresinde altı adam bağdaş kurmuş, oturmuş içiyorlardı. Salih Protopapa onur yerine oturmuştu. Kemerinde tabancasının fildişi sapı sarkıyor, bıyıkları bir kulağından öteki kulağına uzanıyordu. Gözleri kan çanağına dönmüştü. Ben odaya girince, Bamka amcam Salih'in kulağına eğilip bir şeyler fısıldadı. Salih de elini kaldırıp bana işaret etti:

'Gel bakalım buraya! Seni gidi alçak seni! Bamka, şarkı söylemesini bilen yeğenin bu mu?'

'Vallahi bülbül gibi şakır,' diye yemin etti amcam. Bir yandan da peçeteyle bıyıklarını kuruluyordu. Salih 'Gel buraya, alçak köpek!' diye bağırdı; 'Yer açın, yer açın! Aman, ne hoş vakit geçireceğiz!.' Sonra kadehini bir dikişte boşaltarak, 'Rakı ver Bamka, rakı!' diye gürledi; 'Yoksa evini başına yıkarım!'

'Hey!' diye bağırdı amcam uşağa; 'Tez koş, mahzendeki büyük damacanayı getir!'

«Rakı geldi. Ondan sonra da alem başladı. Gerçeği söylemek gerekirse, Salih alçağın biriydi, ama yiyip içip, şarkı söylemesini de severdi. İyi bir nişan

cıydı da. Şeytanın bile hakkını teslim etmeli. Neyse ben de şarkı söylemeye başladım. Alçakgönüllülüğü bir yana bırakırsak, ben de fena bir şarkıcı değilimdir hani! Bunun üzerine Salih tabancasını çekerek dokuz kez ateş etti tavana. Tam dokuz delik açtı. 'Söyle, köpekoğlu köpek' diye bağırıyordu; '**Kutsal Türbe**'yi söyle!.'

«Rakı iliklerime kadar işlemişti. Beni de içmeye zorlamışlardı. Şarkıya başladım:

'N'olur sevgili Tanrım, söyle bana
'Nerede olabilir Kasım Baba,
'Geleceğimi söylesin bana

'Devam et! Devam et! Şimdiye kadar nerelerdeydin köpoğlu!' dedi Salih. Kendini kaybetmişti. Gene tabancasına asıldı. 'Kuzucuk şarkısını söyle, yeğenim,' diye bağırdı amcam; 'Biz de senin düğününde söyleriz.'

'Önce kadehleri kaldıralım, alçak! Sonra yavru hakkındaki şarkıyı söylesin. O şarkıyı ben de severim!'

«Rakı başımı döndürmüştü. Kanatlanmış gibi hissettim kendimi:

'Siz de katılın bana.'
'Dağdan indiğinde sen,
'Güzel sevgili kuzucuk
'Göğsün öylesine beyaz ve tombul
'Güzeldin gerçekten!
'Ama nasıl haksızlık ediyorsun bana
'Böyle koketçe davranarak
'Beni böylesine beklettikçe
'Daha değil, daha değil dedikçe.'

«Salih, 'Sen müthiş bir şarkıcıymışsın' diyerek omuzuma bir tokat indirdi; 'Bir tane de ben söyleyeyim... Bamka, rakı ver rakı! Yoksa duman ederim burasını! Bak dinle:

Rehova da, Roskop da
Tutuyorlar Kalemin yasını
Ya Kalem! Seni aptal, züppe seni
Bir tek kurşun bile atamadın sen

'Devam et, devam et' diye bağırdı Salih; 'Bamka, senin bu yeğenin müthiş bir şarkıcı.'

«Amcam bana baktı. Sevincinden neredeyse zil takıp oynayacaktı. Salih kızarmış bir pilici parçalayıp ağzına tıktı. Bir but yakalayıp, 'ısır, ısır' diyerek bana uzattı; 'Şarkı söylerken yiyemezsin.' Sonra çılgın gibi ayağa fırlayıp bağırmaya başladı:

'Bamka! Bana sürüdeki en semiz koyunu getirmezsen, piçlerin piçisin sen! Koyunu buraya getir. Odanın ortasında boğazlayacağım onu. Yok, yok, bu masanın üstünde keseceğim. En şişkosunu getirmezsen evini başına yıkarım.' Sonra elini beline atıp tabancasını çekti. Tavana ateş etmeye başladı. Amcam, 'İsteğin yerine getirilecektir, Salih Protopapa!' diyerek ayağa fırladı ve koyunu getirmeye gitti. Ben de onun ardından davrandım. 'Nereye gidiyorsun, aslan yavrusu?' diye bağırdı Salih. 'Amcam koyunu buraya tek başına çıkaramaz' dedim. 'Peki, git öyleyse,' dedi.

«Mutfakta kadınların yüzleri allak bullaktı. Teyzem söylenip duruyordu:

'Salih Protopapa sarhoş oldu mu hiçbir şey durduramaz onu. Şimdi bütün sürüyü boğazlar.' Yengem de, 'Tanrı cezasını versin şu kocamın,' dedi; 'Adam gibi davranmasını bir türlü öğrenemedi.' Teyzem onu uyardı:

'Dikkat et, sesini duymasın!'

«Umurumda mı sanıyorsun. Bu saçmalıklardan bıktım usandım.

«Onların konuşmalarını duyan amcam, 'Susun, orospular! Ne söylenip duruyorsunuz?' diye bağırdı.

'Bütün sürüyü boğazlayacaksın değil mi? Sarhoş oldun mu senin yapacağın budur işte!'

«Amcam öfkeli öfkeli bağırdı:

'Kapa çeneni! Bokoğlu bok!'

«Kadınlar sustular. Yalnızca biri gülüyordu. Yüz yaşlarında kör bir adam olan büyükbaba, mutfağın bir köşesine oturmuş, bir yandan teyzemin verdiği

et parçasını kemiriyor, bir yandan da şarkı söylüyordu:

Yaşlı kör adam, yaşlı kör adam.
Tüm kadınlar senin avcunun içindedir!

'Gevezelik eden kim?' diye gürledi amcam. 'Sana ne?' dedi yengem; 'Sen git de bir gecede tüm koyunları boğazla!.' Amcam, 'Kes sesini!' diye bağırdı arkasını dönerek. Birlikte ağıla gittik. Amcam zilzurna sarhoştu. 'Bu yörede ondan iyi adam bulamazsın' diye Salih'i övüp duruyordu. Ağılın dört bir köşesini gözden geçirip, en semiz koyunu yakaladık. Geri dönerken amcamın dostu Kano'ya rastladık. 'Duydunuz mu?' diye sordu Kano.

'Neyi duyduk mu?'

'Bu gece Memo buralarda görülmüş. Konferans mı ne toplayacakmış.'

'Ne diyorsun?' diye bağırdı amcam; 'Sen de gördün mü?'

'Kendi gözlerimle gördüm.'

'Peki, ellerin armut mu topluyor?'

Korktum.'

Yanında tabancan yok muydu?'

'Vardı.'

'O silah kafanda paralansın,' diye gürledi amcam.

'Ne yapabilirdim? Beni bir kenara çekti ve görevimi neden bıraktığımı sordu.'

'Sen bunuyorsun amca,' diye içimden söylendim; 'Memo ile başa çıkamazsın. O bir kere baktı mı, insanı tutsak eder.'

•Amcama, Memo'dan sözettiği için Kano'dan nefret ettim. Ben de onu görmüştüm ama ne amcama ne de Salih'e hiçbir şey söylememiştim. Casus değildim ben. Bak Kano,' dedi amcam. 'Sen Bamka Kilollari'nin dostluğuna ihanet ettin. Defol git, gözüm görmesin seni. Kano karanlığın içinde gözden kayboldüktan sonra amcam bana döndü: 'Memo burada. Bütün yöreyi Salih Protopapa'ya karşı kışkırtan odur. Allahın cezası komünistlerle çalışıyor. Şu meşe ağacına dilinden asmak gerekir onu!'

«Amcam öfkeden küplere binmişti. Dokunsan patlayacaktı. Memo eskiden yapılan bir toplantıda, alay edip küçük düşürmüştü onu. Şöyle demişti Memo:

'Aramızda Salih Protopapa'nın kafadarı Bamka Kilollari gibi çizme yalayıcı dalkavuklar da var. Bu sözümona yurtseverler, Gani Butka'nın ve Zalo Prodani'nin dostu pozuna girerler. Ama Gani ile Zalo yaşasalardı, bunları kendi elleriyle öldürürlerdi. Bunlar Saffet Butka'nın ve işgalcilerin köpekleridir.' Amcam, 'Yılan,' diye küfrederek, toplantıyı terketmişti.

«Başka bir toplantıda amcam daha çok öfkelenmişti. Yerel Parti yöneticileri ve partizan birlikleri onun büyük evinde toplanmışlardı. Birleşmek ve İtalyanlara saldırmak için yapılıyordu toplantı. Salih Protopapa onur yerinde, amcam da onun yanındaydı Memo, Öğretmen, değirmenci Aslan ve iki üç genç de onların karşısına oturmuşlardı. Yüzlerce silahlı Partizan ve Ballici dışarda bekliyordu. Bir saat kadar tartıştılar. Salih bir kez bile ağzını açmadı. Çünkü amcam bir melek gibi konuşuyordu. Amcam bir süre vergi tahsildarı olarak çalışmıştı. İnanın bana, Bamka amcam ağır konuşuyor, dürüst bir adam gibi Arnavutluk hakkında güzel şeyler söylüyordu. Bizler de Arnavutuz,' diyordu; 'Ama sizin gibi acele etmiyoruz. Durun biraz. Acele etmeyin. Her şey düzelecektir.' Değirmenci Aslan dayanamayarak söze karıştı:

'Yaşlı da değilsiniz ama, aklınızı kaybetmişsiniz. Memo ile Öğretmen doğru söylüyor. Yurdumuzun onurunu kurtarmak için savaşmalıyız. Ama siz soylu geçinenler yalnızca oturup bekliyorsunuz. Şu Allahın cezası tüfeklerinizi ne zaman kullanacaksınız? Ayağa kalkın ve düşmana karşı savaşın.'

«Salih'in taraftarı birkaç genç de 'Savaşacağız' diye bağırdılar. Bunu duyan Salih ayağa kalktı. Uykudan yeni uyanmış gibiydi. 'Kesin!' diye bağırdı; 'Acele işe şeytan karışır. Komünistler halkı felâkete sürüklüyor. Bugün İtalya büyük bir imparatorluktur, isterse Arnavutluk'u haritadan silebilir...'

«Memo yerinde oturamıyordu. Salih'ten sonra hemen söze başladı: 'Büyük bir yanılgı içindesiniz Salih Bey! Halkın gücünün sayıya değil, uğrunda mücade-

le ettiği amaca bağlı olduğunu anlamamanız gerçekten çok üzücü. Sizler başkalarının İtalyanları yenmelerini bekliyorsunuz. Ondan sonra zaten yenilgiye uğratılmış olan askerlerin karşısında yiğitliğinizi göstereceksiniz. Ancak Arnavutluk başkalarının cesetlerinin üstüne basarak ayağa kalkamaz. Bizim yiğitliğimiz ve güzelliğimiz fırtınanın içinde ortaya çıkar. Ama Osmanlılar zamanında komutanlık yapan, Zogo zamanında uşaklık eden, İtalyanların çizmelerini yalayan bir avuç adam, gözlerini hiçbir zaman Arnavutluk'a çevirmediler. Bu baylara, vakit geç olmadan bir kez daha düşünmelerini öğütleriz, çünkü.»

«Salih ve arkadaşları istakoz gibi kızarmışlardı. Salih öfkeyle bağırdı:

'Biz öteki Arnavutlarla birlikte savaşacağız, komünistlerle değil.'

«Köyümüzün hocası Muhammed Kitabi gibi saygıdeğer bir adamın, bu toplantıda ayağa kalkıp, sakalını tutamlayarak Salih'e ve Bamka Amcama şunları söyleyeceği kimin aklına gelirdi:

'Bamka Efendi! Köyümüzün iki hocası var. Ben şimdilik Tanrı hizmetini, yoldaşım Selâm Hafız'a bırakıyorum. Martaneşli Faja Baba gibi, dağlara çıkıp Memo Kovaçi'nin birliğine katılacağım. Selâm Hafız bilgili bir adamdır. Görevini iyi bir şekilde yerine getirmesi için Tanrı ona yardım edecektir. Eğer görevini yapamazsa, kendinize başka bir hoca arayın, çünkü benim şimdi düşmanla görülecek işim var, Tanrıyla değil.'

«Hoca yerine oturunca her taraf alkışlardan inledi. Salih kızgınlığından yılan gibi ıslık çalarak, bütün bu karışıklığı Memo'nun çıkardığını söyledi. Ama o sırada içsavaş başlamadı. O gün tek kurşun atılmadı. Aslında eller silahlara gitti ama kimse silâhını kullanmadı. Yoksa katliam olurdu. Toplantıda halkın hükümete ödediği vergileri de konuştular. Memo halkın vergi ödememesi gerektiğini, insanın düşmanının cebine para koymaması, tam tersine düşmanının beynine kurşun sıkması gerektiğini söyledi. Salih Protopapa ile Bamka amcamsa vergilerin ödenmesi gerektiğini, yoksa hükümetin gelip köyleri yakacağını söylediler... Bunun üzerine Memo, 'Anlaşılan biz ça-

nak-yalayıcı «yurtseverlerle» uğraşıp duruyormuşuz', diye karşılık verdi.

«Salih Protopapa bu toplantıdan sonra Memo'ya büyük bir kin bağladı. Ne zaman onu düşünse, sapsarı kesilir, öfkeden titrerdi. Memo'yu bir eline geçirirse, onu kıyma gibi doğramaya and içti. 'Memo gibi işe yaramazın biri bana hakaret etmeye cesaret etsin, ha!' derdi.

«Nerede kalmıştık. Koyunu sırtlamış merdivenlerden çıkarken, öfkeden kuduruyordum. Merdiven başında amcam beni durdurdu. 'Koyunu benim sırtıma yükle' diye emretti. 'Çok ağır, amca' dedim. 'Salih Protopapa'nın beni böyle görmesini istiyorum,' diyerek eğildi. Böylece koyunu onun sırtına yükledim ve misafir odasına girdik. Salih onu görünce, 'Hay çok yaşa, Bamka Kilolları,' diye bağırdı. Amcam da 'Afiyet olsun,' diyerek koyunu yere bıraktı.

«Salih, rakıdan yarı çılgına dönmüştü, 'Bıçak getirin, bıçak!' diye bağırıyordu. 'Onu bu masanın üstünde boğazlayacağım!'

«Peki, masanın üstündeki yiyecekler ne olacak?» diye sordu amcam.

'Masayı temizlesene, budala,' diye karşılık verdi Salih.

«Bütün tabakları ve rakı kadehlerini masadan kaldırdık. Bıçağı yakalayan Salih koyunun ardından koşmaya başladı. Zavallı hayvancağız korkmuş, odanın içinde dört dönüyordu. Salih, 'Dur, bekle bekle. Biraz sonra altına sıçacaksın,' diye bağırıyordu. Sonunda hayvanı bir köşeye kıstırdı. Çeke çeke getirdi, masanın üstüne çıkardı. Bıçağı hayvanın boynuna sapladı. Fışkıran kan, beyaz duvarları ve tavanı kırmızıya boyadı. Salih, elinde kanlı bıçakla, 'Bırakın can çekişsin, bırakın kanı duvarları kırmızıya boyasın' diye bağırıyordu. Eli yüzü kan içindeydi. Bu arada çırpınan hayvancık masadan yuvarlandı. Amcam, 'masaya koyun, orada ölsün,' diye emretti. Masa da kan içinde kalmıştı. Salih Protopapa aniden hıçkırmaya başlayınverince, hepimiz donduk kaldık. Ama Salih hemen kendini topladı ve tabancasını çekip sağa sola ateş etmeye başladı. Koyunun kanı onu çılgına çevirmiş, daha da sarhoş etmişti. 'Şu koyunu kızartın' diye emretti. 'Hay yaşayasın sen Bamka Kilolları!'

Sonra bana döndü: 'Gel buraya Bamka'nın yeğeni. Hadi Katerina'nın şarkısını söyleyelim.'

Şehir taşında evini kurdun,
Adem için ağla, ağla güzel Katerina
Adem içince yalnız içerdi,
Yalnızca tastan, Janina'nın tasından.

Ama şarkıyı söyleyemiyorduk bir türlü. O anda neler hissettiğimizi size anlatamam. Sanki donmuş kalmıştık. Yaşlı bir tilki olan Salih neden şarkı söyleyemediğimizi hemen anladı.

'Orospu çocukları,' diye bağırdı; Cenaze törenin de miyiz, ulan? Neden ölü gibi söylüyorsunuz? Yoksa koyunu boğazlamam mı sizi etkiledi. Merak etmeyin, parasını öderim.' Cebinden bir deste para çıkarıp masanın üstüne fırlattı. Yumruğunu masanın üstüne indirdi:

'Cehenneme kadar yolunuz var! Kendinize bu nunla Allahın belâsı bir koyun daha alırsınız.'

«Amcamın yüzü bembeyaz olmuştu:

'Allah aşkına Salih Protopapa, bütün sürüyü boğazlanmak üzere bu masanın üstüne getirebilirim. Bu masa, mezbaha olabilir. Kötü bir haber aldım, onun için keyfim kaçtı.'

«Salih, amcama eğilerek, 'Söyle bakalım,' dedi.

'O baş belâsı bu akşam köyde görülmüş.'

'Kim?' diye sordu Salih. Amcam korka korka cevap verdi:

'Memo Kovaçi.'

«Salih'in yüzü kül gibi oldu. Hiç kimsenin yüzünün bu kadar hızla renk değiştirdiğini görmemiştim.

'Budalalar! Hepiniz akhnızı mı kaybettiniz? O orospu çocuğunu burnunuzun dibinden nasıl kaçırdınız? Salaklar! Gidip yakalayın onu ve buraya getirin! Onu da, bu koyunu boğazladığım gibi boğazlaya cağım!' Sol elini kaldırıp masaya bir yumruk indirdi

'Onu bana getirmezseniz, bütün köyü başınıza yıkarım.'

«Sonra yanında duran adama döndü:

'Tez koş, Almanlara git! Alman Komutanı Hans Binkopf'a, derhal buraya adam yollamasını söyle. Komutan Rapo'nun Gur-Kusar'da yaptığı gibi, komü-

nistlerin de ana yolu kesmeye çalıştıklarını söyle ona. Komünist Memo'nun bu civarda olduğunu da söyle.'

«Hain koşa koşa uzaklaşınca, Salih odadakilere döndü:

'O Komünisti bulmadan geri gelmeyin. O pis suratlarınızı görmek istemiyorum. Bamka ile yeğeninin, o herifin nerede saklandığını bilmeleri gerek. Ne diye orada dikilip, bön bön suratıma bakıyorsunuz, Allahın cezası herifler!. Bütün gecemi berbat ettiniz.'

«Salih Protopapa'yı iki-üç silahlı muhafız ve kadınlarla evde yalnız bıraktık, yokuş aşağı koşmaya başladık. En önde, elinde otomatik tabancasıyla amcam koşuyordu. Çalılara takılıyor, hendeklerden atlıyor, çukurlara yuvarlanıyorduk. Ayaklarımız kan içinde kalmıştı. Tepenin kıyısında Guri Çobani'nin evinden sızan ışığı gördük. Amcam, 'Susun,' dedi. Nerede gizlendiklerini anladım. Onları kafesteki kuşlar gibi yakalayacağız. Salih Protopapa sevincinden uçacak. Memo'yu da o koyun gibi senin sırtına yükleyeceğim. Salih'in ayaklarının dibine fırlatıp atacaksın.'

«Amcam sürekli konuşuyordu. Köpekler havlamaya başlayınca, tüfeğimle havaya bir el ateş ettim. Guri'nin evinde ışık söndü. Amcam büyük bir öfkeyle bana döndü ve 'Ne yaptın budala!' diye bağırdı; 'Tüfeğinin sesini duydu. Şimdi onu yakalayamayacağız.'

«Ben de bunu istiyordum zaten. Memo'nun silah sesini duyup kaçmasını. Onun için kaygılanmıştım. Gerçeği söylemek gerekirse, o hiçbir zaman bana kötülük yapmamıştı. Ben de Memo'ya yardım ettim. Yemin ederim ki yardım ettim. Çünkü iki-üç dakika sonra birkaç kişi arka duvardan atlayarak kaçmıştı. 'Ahha, amca, kuşlar kafesten uçtu,' diye kendi kendime söylendim. Ne gürültüydü o! Her taraftan silah sesleri duyuluyor, köpekler havlıyordu.

«Amcam, 'Doğru eve, doğru eve' diye bağırıyordu. Guri Çobani'nin evine koştuk. Guri Çobani'nin karısı bebeğini sıkı sıkı göğsüne bastırmıştı. Gürültüden uyanan iki küçük çocuk da dehşete kapılmış, divanın üstüne büzülmüşlerdi. Sağır büyükana, ocağın başında, külleri karıştırıyor; bir yandan da 'Kim bunlar? Allah cezalarını versin.' diye söyleniyordu. Amcam,

Guri'nin karısını saçlarından yakalamış; 'Kim vardı burada, sürtük? Söylee!' diye bağırıyordu. Kadın, 'Bırak beni, domuz!' diye karşılık verdi. Çocuklar korkudan tir tir titriyorlardı. Amcam yeniden kadının saçlarına asıldı: 'Kim vardı burada?'

«Büyükana, kimse farkına varmadan ayağa kalkıp, elindeki maşayı amcamın kafasına indiriverdi ve 'Canavar! Genç bir kadına böyle davranmaya utanmıyor musun?' diye bağırdı.

«Amcam acıdan yüzünü buruşturdu. Ellerini başına götürmüş, şaşkın şaşkın bakınıyordu. Ama ne yapabilirdi ki? Onun gibi koca bir adam, yaşlı, sağır bir kadıncağızla dövüşemezdi ya. 'Çılgın bunak, defol!' diye basbas bağırmaya başladı. Ama Büyükana onu duymuyordu. 'Yavrum, bu canavar ne istiyor' Allah cezanı versin' diye sordu, Guri'nin karısına. Kadın onun kulağına eğildi ve 'Guri'yi arıyorlar,' diye bağırdı. Amcam gürledi:

'Guri'yi değil, Memo'yu, Memo'yu. Memo buradaydı. Senin boynunu koparacağım.'

«Yaşlı kadın sürekli soruyordu:

'Yavrum, bu canavar ne diyor?'

«Ama Guri'nin karısı ona cevap veremedi. Çünkü amcam yeniden onun saçlarına asılmıştı:

'Nereye gitti?'

«Kadın şöyle dedi:

'Sen utanmazın birisin! Kadınlara, kocalarının nereye gittiğini soruyorsun. Git de kendin ara! Ne o, yoksa korkuyor musun? Utan, utan! Bir de tüfeğin var üstelik!'

«Amcam onu saçlarından sürüklemeye başlamıştı. Kadın çığlık atarak onun elini ısırdı. Dişlerini onun eline geçirdiği zaman, amcamın nasıl çığlık çığlığa bağırdığını bir görecektiniz. Elini tutmuş; 'Orospuu!' diye basbas bağırıyordu. Kadın, 'Allah belânı versin senin' dedi; 'Memo senin gibi korkak değil. Kadınların eteklerinin altına saklanmaz o, defol, git buradan.'

«Kadından hiçbir şey öğrenemeyeceğini anlayan amcam, bize evi terketmemizi söyledi. Birkaç el ateş ettikten sonra tepenin karanlığında kaybolduk.»

★

Arif büstün karşısında oturmuştu. Bu kâbus dolu gecenin öyküsünü ona anlatıyordu sanki.

«Evet,» dedi Öğretmen; «Senin attığın kurşun bizi gerçekten uyardı.»

Büst, kayanın üstünde sessizce duruyordu. Değirmenin yıkıntılarının arasından su çağıldayarak akıyordu...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Arabacı ayağa kalktı. İri bir kayanın üstünde duran büste yeniden göz atıp, atlarının yanına gitti.

«Sedyeyi unutmuşuz,» diyerek onu arabadan indirdi.

«Oraya bırak,» dedi Arif; «Biz sonra alırız.»

Tunçtan büst, batan güneşin ışıklarından pırıl pırıl parlıyordu. Yeşil otların arasından akan ırmağın sularının kabarcıklarından da yansıyordu güneş ışınları. Öğretmen kıyıdan bir ot parçası koparmış, ağzına atmış çiğniyordu. Irmağın kıyısına inen Rüstem, serin suyu yüzüne çarptı. «İyi fikir,» dedi Öğretmen. O da eğilip yüzünü yıkadı. «İşte bu su,» dedi Rüstem; «Aslan'ın değirmenini çalıştırırdı.»

«Hatırlıyor musun? Guri'nin evinde saldırıya uğradığımız gece, Memo'yu bu ırmak boyunca taşımıştık.»

«O geceyi bu kadar çabuk unutamam.»

«Hep bu ırmaktan su içmek istiyordu,» diye devam etti Öğretmen; «Yarası çok ağırdı. Sürekli susuyordu.»

Alma derin bir soluk aldı.

«Onun buraya tunçtan bir büst halinde geri döneceği kimin aklına gelirdi... Bu ırmaktan da, bu değirmenden de söz etmişti bana.»

Ötekiler de oturmuş, değirmenin yıkıntılarını seyrediyorlardı. Kısa boylu, kalın enseli bir adam olan Demka, yanında sigara içen Kemal'e döndü:

«İşte, babam bu değirmende çalışırdı,» dedi.

«Biliyorum,» diye yanıtladı Kemal; «Babanı tanırdım. Tanırdım onu.»

«Alma, sen evlendikten sonra buraya hiç gelmedin mi?» diye sordu Demka.

«Bir kez kocamla birlikte geldik. Kocam bu değirmenin yerinde, bir elektrik santralı kurulabileceğini söylemişti.»

«Bu değirmen nice nice Partizanın sığınağı olmuştu,» diye mırıldandı Demka.

«Yüzlercesinin,» diye onayladı Öğretmen.

O gecenin heyecanı Öğretmenin belleğinde tümüyle yeniden canlandı. Ne zaman buradan geçse öyle olurdu. Esen yelin uğultusu, yağmurun patırtısı ve ırmağın çağıldaması birbirine karışırdı.

O gece üçü, Guri'nin arka duvarını aştıktan sonra ırmak boyunca kaçmaya başlamışlardı. Yöre öylesine karanlıktı ki, dipsiz bir kuyuya benziyordu. Kurşunlar yanlarından ıslık çalarak geçiyor, kayalardan yansıyordu. Yağmur gibi yağan kurşunların arasından üç adam ırmak boyunca koşuyordu.

«Bizi kim ihbar etmiş olabilir?» diye sordu Memo. Öğretmen, «Hiç kuşkusuz kaçaklardan biri,» diye karşılık verdi. Kano'nun yüzünü anımsadı Rüstem.. Karanlık suyun içinde Kano'nun bıyıkları beliriverdi. Nefretle titreyerek, «Hain,» diye mırıldandı Rüstem.

«Kim?» diye sordu Memo.

«Kano.»

Memo derin bir soluk aldı. Evet, ihanet bu dağlarda kol geziyor diye düşündü, ama Rüstem'e cevap vermedi. Önlerini görmemecesine kayadan kayaya atlıyorlardı. Önlerine ardlarına kurşunlar düşüyordu.

«Siz önden gidin,» dedi Rüstem; «Belki ırmak boyunca bizi izliyorlardır. Yollarını keseceğim.»

«Bunun bir yararı olmaz,» dedi Memo .

«Karanlıkta bir şey göremezsin,» diye Öğretmen ekledi.

«Elimden geleni yaparım. Siz gidin.»

Öğretmenle Memo koşmaya devam ettiler. Irmak yüz metre ötede kıvrılıyordu. Oraya bir varsalar, büyük meşe ormanına sığınabilirlerdi. Orada tehlike daha azdı. Orman, her ağacın ardında bir partizan hayali gören Salih Protopapa'nın adamlarını dehşete düşürüyordu. Ama tam o sırada iki kurşun vızıldayarak yanlarından geçti. Öğretmen içgüdüyle kendini

yere atarken bir inilti duydu. Taşlar çatırdadı. Memo yere yuvarlanmıştı.

«Memo,» diye bağırdı öğretmen.

«Yaralandım, Toma!» dedi Memo, fısıltıyla.

Öğretmen eğilip, onu ayağa kaldırdı. Kendine gelmesi için sarstı:

«Kötü mü, Memo?»

Öğretmenin elleri ılık kanla ıslanmıştı. Bir an kendini kaybetti. Gecenin karanlığı boğuyordu onu sanki. Rüstem de yoktu ki, ona yardım etsin. Sağanak halinde bir yağmur boşandı. Kurşunlar hâlâ vızıldayarak yanlarından geçiyordu. Eğildi, Memo'nun kollarını yakalayarak omuzlarına doladı. Sonra kendini zorlayıp ayağa kalktı, yoldaşını sırtında taşıyarak ırmak boyunca yürümeye başladı. Memo'nun bacaklarından süzülen kan, Öğretmenin ayakkabılarının içine doluyordu. Irmağın kıvrımına ulaşıp ormana girdiğinde ter içinde kalmıştı. Yağmur damlaları yaprakların üstünde pıtırdıyordu. Memo inlemeye başladı:

«Toma, bütün vücudum ağrıyor. Bir yerde dinlenelim, Toma!..»

«Biraz sonra değirmene varacağız. Çok az yolumuz kaldı. Dayan yoldaş.»

Öğretmen, karanlığın içinden tabanca ve tüfek sesleri duyulurken duramazdı.

«Toma, Rüstem'e ne oldu?»

Toma ne diyeceğini bilemedi. Rüstem'in onların izini kaybettiğini söylese, Memo umutsuzluğa kapılır, yaraları ona daha fazla acı verebilirdi. Ne deseydi? Aklına da bir şey gelmiyordu. «Rüstem ardımızda, Memo! Biraz sonra burada olacak!» diyebildi yalnızca

«Onu ırmağın kıyısında bırakmamalıydık. Orada tek başına kaldı.»

Öğretmen, yorgunluktan soluk soluğa kalmıştı. Ayağı kaydı, sendeledi. Ne konuşmak, ne de düşünmek istiyordu.

«Toplantı daha bitmemişti,» dedi Memo, zayıf bir fısıltıyla; «Bir sürü sorun konuşulamadan kaldı, Toma.»

«Bırak şimdi bunları düşünmeyi Memo. Başka toplantılar yaparız.»

Memo acıyla dişlerini gıcırdattı. Memo'nun annesi çeyiz sandığının dibinde bir şey ararken, onun mücevherleri de tıpkı böyle bir ses çıkarmıştı. Zavallı anası hiçbir şey bilmiyordu. Memo'ya kalın bir çift çorap örmüştü. «Memo gelince, bunları onun torbasına koyacağım,» diyordu; «Giderken yanına alır. Kış geliyor, benim oğlum ise sürekli dolanıyor. Biraz dinlen, a, oğlum!»

Zavallı ana!.. Kazak ve çorap bohçadaydı. Öğretmense şu anda Memo'yu sırtında taşıyordu.

«Toma, birlik için ne yapabiliriz? Birlikte de bir toplantı yapmalıydık.»

«Ben onları yarın göreceğim.»

Memo yeniden dişlerini gıcırdattı. Yağmur ve rüzgâr, yaralarını daha da acıtıyordu. «Ben deliyim,» diye mırıldandı Öğretmen; «Ne diye bir sığınak bulup, onu ısıtıp biraz dinlendirmiyorum. Ona zarar veriyorum.»

Gün ağır ağır açılıyordu. Çam ağaçları ve çalılıklar belirmeye başlamıştı. Soğuk ve ıslak bir şafak sökü yordu. Öğretmen patikanın kıvrımını dönünce nal seslerini duydu. Soluğu tutuldu. «Balliciler mi acaba?» diye kaygılandı. Katırıyla ağır ağır yürüyen köylüyü görünce rahatladı. Köylü değirmenden geliyordu. Sırtında Memo'yu taşıyan Öğretmeni görünce şaşırdı.

«Aman Tanrım!.» diye mırıldanarak katırını durdurdu.

Öğretmen onun karşısında durdu. Köylü, «Yaralanmış!» diye şaşkınlıkla mırıldandı.

«Evet, hem de ağır yaralı,» dedi Öğretmen. Memo onun sırtında uyuya kalmıştı.

«Onu nereye götürüyorsun? Değirmene mi?»

«Değirmene...»

Köylü bir an yolun ortasında durdu. Nasıl eve gidebilir de, yaralı bir adamı esen yelin, yağan yağmurun altında bırakabilirdi? Bir şey söylemeden, katırını yularından yakalayıp çevirdi. «Onu katırın üstüne koyalım mı?» diye sordu.

«Katır ürkek mi?»

«Hayır, sakindir...»

İkisi birden Memo'yu kaldırdılar, katırın üstüne

bındırdiler. Memo gözlerini açıp, uzun uzun inledi. Köylü duygulanmıştı. Gözleri dolu dolu oldu:

«Dün geceki kurşun sesleri... Onlar mı yaraladı onu?»

«Evet.»

Öğretmen, Memo'nun kolunu tuttu, köylü de katırı yularından çekti. Yürümeye başladılar. Çalılar ıslaktı. Orada burada yağmur suları birikerek, çamurlu gölcükler meydana getirmişti. Geçidin başında üç-dört ıssız çoban kulübesi belirdi. Geceleri buralarda yolcular konakladığı zaman, bu kulübelerin bacalarından duman tüterdi. Öğretmenle köylü bu kulübelerden birine girdiler. Kulübenin duvarları ıslaktı. Esen yel, yağmur damlalarını taşlara çarpıyordu. Memo'yu usulca katırın üstünden indirerek, kulübeye taşıdılar. Köylü biraz kuru yaprak ve ot toplayıp, döşemenin üstüne yaydı. Memo'yu bu yer yatağına yatırdılar. Katırı da kulübenin kapısına bağladılar. Sonra biraz daha çalı çırpı toplayıp, büyük bir ateş yaktılar. Öğretmen alevlerin ışığında Memo'nun yüzünü görebildi. Balmumu gibi sararmış, sakalları uzamıştı. Ateşin sıcaklığı odaya yayıldıkça, kan lekeli ceketinden buhar tütüyordu. Öğretmen de, köylü de susuyorlardı. Memo uykusunda bir şeyler mırıldandı. Aslında bu uyku değil, eziyet dolu bir yarı baygınlıktı. Köylüyle öğretmen onu uyandırıp acısını arttırmaktan çekindikleri için öksürmeye bile korkuyorlardı.

Memo'nun babası da yaz tatillerinde oğlu evde uyurken öksürmekten böylesine çekinirdi. Memo'nun odasının kapısını usulca açar, parmak uçlarına basarak yatağının başucuna gider, büyük bir sevecenlikle oğlunu seyreder, sonra gene geldiği gibi odayı terkederdi; «Gürültü etmeyin, uyuyor,» derdi. Memo'ya sonsuz bir sevgisi vardı. Bir gün köyün berberinde, köylülere şöyle demişti:

«Bizim Memo'nun öyle çok kitabı var ki, bir göreceksiniz. Size şunu derim ki, biz o kitapların tümünü okusaydık, mutlak aklımızı yitirdik. İnanmazsanız, doğru söyleyip söylemediğimi berbere sorun. Berber bilir. Buraya hem okumuş adamlar gelir, hem de kara cahiller. Her neyse, Memo Korça'dan gelirken yanında bir araba dolusu kitap getirdi. Korça'da bı-

raktıklarını da hiç sormayın. Yemin ederim ki, biz o kitapların tümünü okumuş olsaydık, mutlak aklımızı yitirirdik. Yunan-İtalyan savaşı sırasında Memo'nun iki profesörle karşılaştığını ve onları nasıl altettiğini anlattılar bana. Bunlar Atina'da okumuş Yunanlı profesörlermiş. O sırada hükümet bunları askere alıp cepheye göndermiş. Neyse, bu profesörler Korça'da bir kahvede Memo'yla karşılaşmışlar. Bu profesörlerden biri Korça halkının Yunanlı olduğunu söylemiş. İskender Bey'in de, Yunanlı olduğunu, çünkü onun adının Gerji, yani Georgi olduğunu iddia etmiş. Memo da bunu duymuş ve ona şöyle cevap vermiş: Profesör Kirio, sizin tarih bilginiz bir anaokulu çocuğunun bilgisinden de az. Size göre, sayın profesör, Rus Çarı Büyük Petro da mutlaka Yunanlı olmalı. Çünkü onun adı da Yunancada Petros Megalos' dur. Sayın profesör, biz Arnavutlar, İtalyanlara karşı bizim gibi mücadele eden Yunanlıları severiz. Ama herkesin kendi toprağında kalmasını isteriz. Eğer işi adlara bakarak çözeceksek, sanırım siz de Atinalı değil Rio de Janeirolusunuz. İşte Memo, Yunanlı profesörleri böyle altetmiş. Bu öyküyü berber de bilir. Korço'da anlatılırken dinlemiş.»

Zavallı adamcağız, bu eski öykünün Memo'ya ait olduğunu sanıyordu. Ama başkasının başından geçmiş de olsa ne önemi vardı! Bir çocuk büyüğünü nasıl dinlerse, o da Memo'yu öyle dinlerdi. Evde hiç kimsenin Memo'ya karşı çıkmasına izin vermez, «Sen sus!» derdi; «Memo daha iyi bilir. O bilir, çünkü bunları kitaplardan öğrenmiştir. O senin yediğin patatesten çok kitap okumuştur. Sen sus bakalım. Memo büyük bir adamdır!»

Kulübede ateş yavaş yavaş sönüyordu. Memo gözlerini açtı, «Neredeyiz?» diye sordu.

«Çoban kulübelerinden birinde. Nasıl, sen kendini daha iyi hissediyor musun?»

Memo kayıtsızca başını salladı. Ateşin başında sigara içen köylü ona acımayla bakıyordu.

Dışarıda yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Bu da onları kaygılandırmıştı. Kulübeyi terketmeleri gerekiyordu. İki adam Memo'yu usulca kaldırdılar, katırın üstüne bindirdiler. Köylülerin kulübeyi terkettiği gibi onlar da arkalarında çalı çırpı,

kahverengi yapraklar ve küller bırakarak kulübeyi terkettiler. Katır yokuş yukarı tırmanmaya başladı. Memo'nun başına bağlanmış olan beyaz bez kana bulanmıştı. «Oldukça güçlü kuvvetli görünüyor,» dedi köylü; «Hangi aileden?»

«Kovaçilerden!..»

«Memo Kovaçi mi?»

Öğretmen başını salladı.

«Yok, deme! Demek Memo ha! Hay Allah, tanıyamadım.»

«Yaralı da, onun için.»

«Okumuş bir adam ama, öldürülmeye gidiyor. Neden gidiyor. Neden gitsin de öldürülsün?»

«Peki kim gitmeli? Sen de savaşırsan, sen de öldürülebilirsin.»

Bu sözleri zorlukla söylemişti Öğretmen. Şu anda bunu tartışmayı hiç istemiyordu.

«Evet, belki de sen haklısın! Ama daha yaşamınızın başında öldürülüyorsunuz, zavallılar.»

Esen yel, çam ağacının dallarındaki yağmur damlacıklarını yere serpiyordu.

«Kötü günler geçiriyoruz! Yiyecek bir lokma ekmeğimiz yok. Hep bu savaş yüzünden. Bana 10 kilo buğday satması için Mazlum Biliku'yu güçlükle ikna edebildim. O domuz parsayı topluyor. Dünyanın parasını vurdu. Mısır, patates, fasulye satıyor, sonra da tuzu ucuza alıp bize dünya pahasına satıyor. Bazıları işlerini iyice yoluna koydular. Gözü kör olası savaş!»

«Kurtulacağız, kurtulacağız!» dedi Öğretmen.

«Evet ama ne zaman? Bu Allahın belâsı Almanlar, oldukça güçlü.»

«Güçlü, ama...»

Birden köylü katıra bağırmaya başladı:

«Dur, dur bakalım!»

Önceleri Memo eyerin üstünde uyukluyor gibiydi. Ama sonra acısı artmış, ateşli bir titreme nöbetine tutulmuştu.

Değirmen uzakta değildi. Öğretmen hem Memo'yu, hem de kendini yüreklendirmek isterdi, ama Memo insanların aldatılmasından hoşlanmaz, böyle bir şeye göz yummazdı. Öğretmen bir toplantıyı anımsadı. Bu toplantıda adamın biri şöyle demişti. «Birkaç

el ateş edin, bakın bu Salih'in Ballicileri, topuklarına baka baka nasıl kaçarlar?» Bu boş umutlara ve coşku gösterisine öfkelenen Memo, onun sözünü kesmişti: «Bu söylediğin gerçek değil. Sen git de sokakta kartopu oynayan çocukları böyle yüreklendir. Salih Protopapa birkaç el ateş etmeyle meydanı bırakıp kaçmaz. Ama tüfeklerimizden alev fışkırmaya başladığı zaman mutlaka kaçacaktır.» İşte bunları anımsayan Öğretmen, Memo'ya «Bak, durumumuz iyi. Değirmene çok yaklaştık. Her şey sona ermek üzere,» demekten vazgeçti.

İki adam katırın ardından ağır ağır yürüyorlardı. Tek umut, tepenin öte yakasındaki değirmene varmaktı. Yokuş aşağı inerlerken, ıslak bir kayanın ardından Rüstem çıktı. Katırın iki üç adım ötesinde durdu. «Ne oldu Toma?» diye sordu kaygıyla; «Durumu nasıl?»

«Oldukça kötü, Rüstem...»

Rüstem eğilip, Memo'nun yüzüne baktı. «Evet, öyle,» diye mırıldandı.

Öğretmen, acısını paylaşmak için kolunu onun boynuna doladı:

«Rüstem, belki... Ama cesaret kardeşim, cesaret!»

Yağmur çamur içinde geçen bu acılı yolculuk boyunca Öğretmenin içinde biriken umutsuzluk, Rüstem'e sarılınca kendini dışa vuruverdi. Daha önce ağlamamıştı, ama artık gözyaşlarını tutamıyordu. Öğretmenin ruhsal çöküntüsü, Rüstem'i de üzmüştü. Memo'nun iyileşebileceğine olan umudunu kaybetti o da.

Öğretmen kolunu çözünce, Rüstem, «Memo'nun..» diye mırıldandı. Ama Öğretmen ona hiçbir şey söyleyemedi. Köylü üzgün gözlerle onları seyrediyordu. Kendi yoksulluğunu da, mısırları da unutmuş gitmişti. «Ölüyorsunuz çocuklar, sizi öldürüyorlar!» diye mırıldanıyordu.

Patikada değirmencinin oğlu Demka belirmişti. Onları öyle görünce zınk diye duruverdi. Neredeyse çapayı düşürecekti. «Memo!» diye bağırarak katıra koştu. Memo başını sallayıp gülmeye çabaladı. «Çabuk, çabuk değirmene gidelim. Donuyor,» dedi Demka.

Katırın yularına asılan köylü boğuk bir sesle ba-

ğırmaya başladı. Tam o sırada kayın ağacının iri gövdesinin ardından bir ses duyuldu:

«Demka, kiminle konuşuyorsun? Kısa kes de, suyu akıt. Kim o?» Demka sadece, «İki müşteri,» diyebildi.

Elini gözüne siper edip bakan değirmenci, onlara doğru koşmaya başladı. Kocaman ayaklarında lastik pabuçlar vardı. Bembeyaz saçları esen yelde karmakarışık olmuş, gözleri uykusuzluktan ve soğuktan kızarmıştı.

«Ne oldu size? Hiçbir şeyden haberim yok,» dedi. «Bu Allahın belâsı değirmen ömrümüzü tüketiyor. Biz yaşlı insanlar ne olup bittiğini öğrenemiyoruz bir türlü. Yemin ederim Rüstem, sizlerin böyle yaralandığınızı, sakatlandığınızı görmek yüreğimi parçalıyor. İçimden, şu eski tüfeği kapıp, hendeğin birine saklanıp, kimi görürsem vurmak geçiyor.»

Öğretmen, «Kimi? Herkesi mi?» diye sordu.

«Evet herkesi.»

«Almanları mı, Ballicileri mi, hainleri mi, yoksa mısır öğütmeye gelen müşterileri mi?»

«Almanlarla Ballicileri kastediyorum... ve bütün öteki alçak köpekleri.»

«Ne gözü kara bir insansın, Aslan,» dedi Memo katırın üstünden.

Bunları söyleyebilmek için bütün gücünü toplamıştı, acıdan konuşamıyordu.

«Tanrı aşkına! Hepsinden bıktım usandım,» dedi Aslan. «İnsanlar mısır öğütmeye geldikçe öfkeleniyorum. 'Ne diye mısır öğütüp duruyorsunuz, sefiller? Yeter artık bu kadar yemek! Gidin de savaşın' diyorum. Aslında zavallıların pek fazla yiyeceği de yok ya. Ama bir de Mazlum Biluki gibileri var. Adam sanki yol kapanacak da tahılları öğütülemeden kalacak gibi araba dolusu tahıl getiriyor. Bunların utanmaları arlanmaları da yok. Akılları fikirleri midelerini doldurmakta. Ama bu Mazlum denen herif sadece mısır öğütmüyor. Katırıyla dolaşıp tuz da satıyor. Bir kilo altına bir kilo tuz... Alçak köpek! Geçenlerde geldi. Katırı tuz, biber, kâğıt, benzin yüklüydü. 'Katırında neler var Mazlum Bey?' diye sordum. 'Tuz, Aslan, tuz. Benim de çocuklarım var,' dedi. İçimden küfürü bastım, ve bu savaş senin işine yarıyor ama bek-

le bakalım sonu nasıl gelecek diye düşündüm. Güya mallarını satıyor. Aslında müşterilerinin tahılını, parasını, giyeceğini çalıyor. Hırsız köpek! Barış zamanında bir kilo tuzun değeri neydi ki... Ama bu kan içicileri böyle günlerde pusuya yatarlar. İmkân olsaydı, onları şu elimle öldürürdüm!»

Köylü, «Sen ne diyorsun Aslan,» diyerek söze karıştı. «Eğer mısırımızı öğütmezsen biz ne yeriz be adam!»

«Bu çocuklar da öldürülmek yerine, mısır öğütebilirlerdi. Onlar ölüp dururken, biz mısır öğütüyoruz. Sen mısır öğütürken, onlar kendi kanlarını öğütüyorlar!»

Değirmenci öfkesini nereden alacağını bilemiyordu. Memo gülümsedi. Ama bu, acı, tükenme ve uykusuzluk dolu bir gülümsemeydi.

Öğretmenle köylü, Memo'yu katırın üstünden indirmeden değirmene soktular. Müşteriler hayvanların yükünü büyük değirmenin içinde parmaklıklarla ayrılmış bir bölmede boşaltırlardı. Öğretmenle Demka Memo'yu usulca katırın üstünden indirdiler. Değirmenci hâlâ söyleniyordu.

«Vay hainler! Ne yapmışlar; Allah çarpsın tümünü! Çabuk, çabuk yatağa taşıyın onu. Dün gece kurşun seslerini duyduğumda bir şeyler olduğunu anlamıştım zaten. Evlatlarım, ne kötü günler geçiriyoruz!»

Memo'yu küçük odadaki yatağın üstüne yatırdılar. Değirmenci, Demka'ya ateşi yakmasını söyledi. Sonra Memo'nun yatağının başucuna oturdu. Bir yandan Almanlara da, Ballicilere de, Hitler'e de küfürü basıp duruyordu:

«Hitler'den kötüsü yok. Bütün dünyayı yaktı, kül etti.»

Öğretmen bütün üzüntüsüne rağmen değirmenciye gülmemek için kendisini zor tutuyordu. Saçı başı una bulanmış olan bu yaşlı adam bütün dünyaya öfkelenmiş gibiydi. Basit bir Balli komutanı olan Salih Protopapa'dan güçlü Alman lideri Hitler'e kadar herkese söyleniyordu.

«Zavallı baban, bu durumu biliyor mu?» diye Rüstem'e sordu.

«Hayır, hayır!»

«Bu Salih alçağı çok zarar veriyor ama günün birinde boynunu kıracak,» diye devam etti değirmenci.

Ocaktaki ateş kıvılcımlanmaya başlamış, oda ısınmıştı. Memo'nun kan lekesi içindeki ıslak giysilerini çıkardılar. Başındaki, omuzundaki ve bacağındaki yaraları sardılar. Sırtına değirmencinin yırtık pırtık gömleğiyle pantolonunu giydirip, yeniden yatırdılar. Memo'nun alnından soğuk ter boşanmıştı. Güçlükle konuşabiliyordu. Oda ısındıkça, acısı daha da artmış, yüzü bembeyaz olmuştu. Ellerinde ona verebilecekleri bir tek ilâç bile yoktu. Değirmenci ayağa fırladı. Odada bir aşağı bir yukarı gidip gelmeye başladı. Eliyle çenesini tutamlayarak, «Çocuklar, şimdi ne yapabiliriz?» diye sordu.

«Onu Korça'ya götürelim.»

«Yoldaki engeli nasıl aşacağız?»

«Deneyeceğiz.»

Acısı son derece artan Memo gözlerini kapamıştı. Uykuya mı dalmıştı, yoksa bayılmış mıydı? Anlayamadılar. Dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor, yağmur damlaları pencereyi tıkırdatıyordu. Gün doğduğu halde, dışarısı karanlıktı. Siyah ocağın içinde danseden kızıl alevler odayı aydınlatıyordu.

Bir ara Memo gözlerini açtı ve kim var kim yok anlamak istercesine yöresine bakındı. Rüstem, «Yaraların acıyor mu, Memo?» diye sordu.

«Zor dayanıyorum... Hepimiz değirmende buluşacağımızı söylemiştik. Guri nerede?»

«Henüz gelmedi.»

Yüzü yeniden sapsarı kesildi. Dudaklarını oynattı ama sesi çıkmadı. Bayılmıştı. Hepsi büyük bir korku içinde yatağının başucuna koştular. Daha fazla bekleyemezlerdi. Memo mutlaka Korça'ya, doktora götürülmeliydi. Ama Korça'ya nasıl gideceklerdi? Öğretmen ateşin başında suskun oturuyordu. «Onu Kristo Borova'ya götürebiliriz,» diye düşündü; «hem iyi bir doktordur Kristo, hem de dostumdur.» Ardından hemen kaşlarını çattı: «Allah kahretsin, kızı da, o Spiro Kendro ile nişanlı. Kristo, Alma'yı ne diye bu beş para etmez herifle nişanladı acaba?» Sonra san-

ki başka birisiyle konuşuyormuş gibi yüksek sesle, «evet evet, onu Korça'ya götürmeliyiz,» dedi.

«Peki ama nasıl,» diye sordu Rüstem.

«Onu Doktor Kristo Borova'ya götüreceğiz.»

Sonra cevap beklemeden, defterini çıkartıp, bir sayfa kopardı. «Sevgili Kristo,» diye yazmaya başladı. «En yakın dostum ağır bir şekilde yaralandı. Onu evinde tedavi et. Ben kendim gelemiyorum. Ancak Spiro hiçbir şey öğrenmemeli. Teşekkür ederim. Toma.» Kâğıdı katlayıp, üstüne adresi yazdı: «120 Temistokli Sokak, Korça.» Sonra, «Al, Demka,» diyerek kâğıdı uzattı.

«Nedir o?» diye değirmenci sordu.

«Kristo Borova'ya verilecek mektup.»

«Peki, evi nasıl bulacağım?» diye Demka sordu.

Memo'nun alnına ıslak bez koyan değirmenci, «Sora sora İstanbul'u bile bulabilirsin,» diye karşılık verdi.

Rüstem, «Bırakın, ben gideyim,» diyerek öne atıldı.

«Hayır,» dedi Öğretmen. «Seni de, beni de tanırlar.»

Rüstem kaygıyla sordu:

«Peki ama Memo ne olacak? Onu daha çok tanırlar.»

«Doğru, haklısın. Ne yapabiliriz?»

Öğretmen, zor bir problemle karşılaşmış öğrenci gibi kaleminin sapını ısırıyordu.

«Arabayla götürelim,» dedi değirmenci.

«Arabayı nereden bulacağız?»

«Mazlum Biluki az sonra mısırını öğütmeye gelecek. Onu da Demka ve Guri'yle yollarız.»

Ancak Guri henüz gelmemişti. Onun gecikmesi hem Rüstem'i, hem de Öğretmeni kaygılandırıyordu. Belki kuşatmayı yaramamıştı. Belki de Salih Protopapa onu yakalamıştı. O zaman Lajiza Ballicilerin etkisi altına girebilirdi. En iyi adamları tutuklanacaktı.

Öğretmen Demka'ya dönerek, «Guri gelmese bile sen Korça'ya yalnız gidebilirsin,» dedi. «Rüstem'le ben de yolun büyük bir bölümünü seninle birlikte geliriz. Engeli geçmene de gerek yok. Şendelia yolundan gidebilirsin. Anladın mı?»

«Ben de senin ardından gelirim.» dedi değirmenci Sonra sakalını tutamlayarak, «Ne kadar budalayız!» diye bağırdı. «Demka, koş git, annene hazırlanmasını söyle.»

Öğretmen Aslan'a baktı. Söylediklerinden hiçbir şey anlamamıştı. Aslan, düşüncesini açıkladı:

«Bizim karı, sanki Memo'nun annesiymiş gibi onun üzerine eğilir. Ne yaşlı bir kadından, ne de Mazlum Biluki'den kimse kuşkulanmaz. Yaralı değil hasta olduğunu sanırlar. Savaş sırasında işte böyle yapılır.»

Demka kımıldamadan duruyordu. Aslan kaşlarını çattı:

«Ne bekliyorsun? Git de kocakarıyı getir.»

Demka babasına bir göz atıp, dışarı çıktı. O çıktıktan sonra, değirmenin kapısı gıcırdayarak açıldı. Öğretmenle Rüstem büyük bir kaygıyla bakıştılar. Değirmenci tabancasını çekti. «Aslan bak bakalım kim gelmiş,» dedi Rüstem. Aslan kalın bacaklarının üstünde yaylanıp içeriden bağırdı:

«Kim o?»

«Aç Aslan! Biz Komutan Rapo'dan geliyoruz.»

Kapının önünde silahlı iki adam duruyordu. Aslan, «Allah kahretsin Nurke, sen miydin?» diyerek adamlardan birisine sarıldı. «Bu kim?» diyerek ikinci adamı sordu.

«Bu da Zeko,» diye cevapladı Nurke.

«Nereden geliyorsunuz?»

«Gur-Kusar'dan. Komutan Rapo gönderdi bizi. Öğretmeni arıyoruz.»

Nurke bir palaska takmıştı. Değirmenci kaşlarını çattı.

«Aferin Komutan Rapo'ya. Burada insanlar ölüyor. O ise Gur-Kusar tepesinde dürbünüyle dağları inceliyor.»

«Kapa çeneni. Komutan Rapo hakkında konuşup durma,» diye tehdit savurdu Zeko.

«Yavaş gel çilli surat,» dedi değirmenci; «Onun hakkında bir iki laf ettim diye Komutan Rapo bıyıklarını kaybetmez.»

Zeko kıpkırmızı oldu. Değirmenciye doğru atıldı, ama Nurke onu yakasından tuttu.

«İçeriye girin de biraz dinlenin,» dedi değirmenci,

«Öğretmeni arıyoruz,» diye yineledi Nurke.

Değirmenci arkasına dönerek bağırdı:

«Öğretmen, seni arıyorlar.»

Öğretmen gelince, Nurke, «Bizi Komutan Rapo yolladı,» dedi. «Gur-Kusar'dan geliyoruz. Komutan Rapo Genelkurmay'ın yolladığı adama ne olduğunu öğrenmemizi istedi. Bizim komiserimiz olacaktı. Dün akşam geldik ama yolda Salih Protopapa'nın adamlarıyla karşılaştık.»

Öğretmen, «İçeri girin,» diye başıyla işaret etti. Küçük odaya girdiler. Memo yatakta inliyordu.

«İşte burada,» dedi Öğretmen.

Zeko, «Durumu kötü mü?» diye sordu.

«Evet.»

«Faşizme ölüm, Komiser yoldaş,» dedi Nurke.

«Faşiz.. öl..» diye mırıldandı Memo, ama ne olup bittiğini anlamamıştı.

«Komutan Rapo, bizi, sizi aramaya yolladı.»

«Ah, Komutan Rapo!» dedi Memo. Kendini toparlamıştı.

«Biz onun adamlarıyız,» dedi Nurke.

«Gidip Salih Protopapa'nın hesabını göreceğine, kendini Gur-Kusar'a kapattı Komutan Rapo,» diye ekledi Memo, hafif bir sesle.

İki partizanın da yüzü önce bembeyaz, ardından da kıpkırmızı kesildi. Zeko'nun elleri titriyordu.

«İki gündür Follorina'dan Korça'ya giden Almanlarla savaşıp duruyoruz,» diye atıldı Zeko. «Alman konvoylarına saldırıyoruz. Komutan da yaralandı. Kolundan.»

«Komiserimiz de yok,» diye Nurke ekledi.

«Komutan Rapo üç komiseri de kovdu,» dedi Memo. «Komutanın bunu açıklaması gerekecek.»

«Komutan Rapo'nun yüreksiz insanlarla işi yok,» diye atıldı Zeko. Nurke öfkeli bir göz attı yoldaşına. «Neden, bu değil. Bunun yüreklilikle bir ilgisi yok,» dedi.

«Var, var,» dedi Memo alaycı bir sesle. «Komutan Rapo bir eşkiya gibi savaşıyor ne de olsa.»

«Komutana ne diyelim,» diye Zeko sordu.

«Biraz iyileşir iyileşmez geleceğimi söyleyin Komutana.»

Öğretmen kulaklarına inanamadı. 'Bir parça iyi-

leşir iyileşmez! Bu adam soluk bile alamadığının farfında değil mi acaba?' diye düşündü. 'Bu dağları tırmanabileceğini ve Komutanla buluşabileceğini mi sanıyor?'

«Söylediklerinizi Komutana ileteceğiz,» dedi Nurke. Zeko önce Rüstem'e sonra da Öğretmene bakarak:

«Gur-Kusar'da bizim kendi hastanemiz var. Onu oraya götürelim. Doktor Şahin ne yapacağını bilir.»

«Gur-Kusar mı? Ne diyorsun sen?» diye söylendi Öğretmen, şaşkınlıkla. «Gur-Kusar yürüyerek bu radan 12 saat tutar.» Sesi gittikçe yükseliyordu. «Bunun vücudu ise kurşunlarla parça...» Öğretmen aniden sustu. Memo'nun durumun umutsuzluğunu anlamasından korkmuştu. Kıpkırmızı kesildi ve alçak bir sesle, «Doğru,» diye devam etti; «Onu Gur-Kusar'a da götürebiliriz, ama Korça daha yakın. Memo'yu Korça ya, benim dostum olan tanıdık bir doktora götürmeye karar verdik.»

Memo'nun durumunun ağır olduğunu sezen Nurke, «Evet evet, Korça daha iyi olur,» diye onayladı.

Memo yeniden bayılmıştı. Kupkuru dudakları kıpırdıyordu yalnızca. Değirmenci bir parça elma keserek, onun dudaklarının üstüne koydu. Nurke Öğretmeni bir köşeye çekti:

«Sana bir şey söylemek istiyorum.»

«Burada konuşabilirz. Hepimiz yoldaşız.»

«Dışarı çıksak daha iyi olacak. Komutan Rapo bunun bir sır olduğunu söyledi.»

Öğretmen kolunu Nurke'nin boynuna attı, kapıyı açtı. Dışarıya çıkıp sundurmanın ucuna kadar yürüdüler.

«Ne var?» diye sordu Öğretmen.

«Komutan Rapo bu gece Salih Protopapa'ya saldırmaya karar verdi.»

«Tanrıya şükür! Sonunda karar verebildi demek!..»

«Durum senin sandığın gibi değil. Komutan bugüne kadar Alman konvoylarıyla uğraşıp duruyordu. Bu beş para etmez Salih'e gelince, onun hesabı çok kolay görülebilir; göz açıp kapayıncaya kadar. Anlıyor musun? Haa... Nerede kalmıştık? Komutan bir plan yaptı. Bu akşam siz ve köy gerilla birliği Lajiza'ya geleceksiniz. Bir kez 'bum' diye ateş edeceksiniz.

Sonra bir kez daha. Salih, yalnızca köy birliği ile uğraşacağını sanıp size saldıracak. Bu sırada Komutan Rapo ortaya çıkacak. Ve Salih'in hesabı görülecek Tamam mı. Ama ağzını açıp tek kelime söylemek yok!»

Öğretmen elini Nurke'nin boynuna attı. Bunu beklemiyordu. «Demek Komutan Rapo bu gece Salih' le hesaplaşmayı düşünüyor,» diye mırıldandı. Ağzını açıp konuşmak üzereydi ki bahçe kapısı yeniden gıcırdadı. Değirmenci, elinde tabancası, sundurmaya fırladı. Nurke son derece sakindi. Ancak değirmencinin, elinde tabancasıyla ne yapmaya hazırlandığını anlayamamıştı. Öğretmene sordu:

«Bu adam elinde tabancayla ne yapıyor?»

«Salih'in adamlarının buraya gelmesinden korkuyor.»

«Amma da fikir ha... Demek Salih'in adamları buraya gelebilir?» dedi Nurke, alaycı bir gülümsemeyle. Öğretmen Nurke'nin savaşmaya alışık bir insan olduğunu sezdi. «Sen daha önce de savaştın mı?» diye sordu.

«'Daha önceyle' ne kastediyorsun?»

Nurke aynı alaycı gülümsemeyle sormuştu bunu.

«1939'dan öncesini kastediyorum.»

«Biraz. Komutan Rapo ve Kajo Karafili ile beraberdim. Sen Kajo Karafili'yi tanıyor musun?»

«Hayır.»

«Neyse, tanırsın o zaman.»

Guri açılan kapıdan hızla içeri koştu. Baştan aya ğa çamura batmıştı. Memo'nun yattığı odaya gitmek üzereydi ki Öğretmen onu durdurdu.

«Nerede kaldın Guri?»

«Bittik, tükendik! Memo nasıl? İyileşebilecek mi? Çok üzüldüm. Hem de böyle bir şey benim evimde meydana gelsin! Canavar gibi ateş ediyorlardı. Allah kahretsin!»

Nurke onları izliyordu. Kısa boylu, düğme gözlü, düz burunlu, yuvarlak yüzlü bu adamı daha önce hiç görmemişti. Guri, «Gidip onu göreyim,» diyerek kapıya döndü. Öğretmen onu kolundan yakaladı:

«Gitme Guri, onu rahatsız edersin.»

«Durumu o kadar kötü mü?»

«Üç yerinden yaralı. Demka ile birlikte onu Korça'ya götüreceksiniz.»

«Hım... Korça'ya nasıl gideceğiz?»

«Biraz sonra sana anlatırım.»

Zeko bu sırada odadan çıktı. Öğretmenin gözleri onun bacaklarına takıldı, ayağında Alman dağ çizmeleri vardı. Dizlerinde ise İtalyan tozlukları sarılıydı. «Gidelim mi?» diye sordu Nurke'ye.

«Evet, daha fazla gecikmeden gidelim,» dedi Nurke.

Sıkılı yumruklarını havaya kaldırarak Öğretmenle Guri'yi selâmlayıp, değirmenin avlusuna doğru ilerlediler. Kapı ardlarından kapandı.

«Kimdi bunlar?» diye sordu Guri.

«Komutan Rapo yollamış.»

Guri ıslık çalarak pencereye koştu ve sanki yabancı bir gezegenden gelmiş garip yaratıklarmış gibi arkalarından baktı.

Guri pencereden bakarken, değirmenin avlusunda bir arabanın tekerleklerinin sesi duyuldu. Ardından da öküzlerine bağıran Mazlum Biliku'nun sesi geldi. Kapı gıcırdayarak açıldı.

«Uyandın mı Değirmenci Bey? Sana tahıl ve bol şans getirdik.»

«Değirmen taşları tahıl öğütmeye yarar; tahılın olduğu yerde şans vardır,» dedi değirmenci; «ama senin bildiğin tek şey tahıl öğütmek Mazlum. Kafanı kessek, onun da içinden mısır çıkacak. İnsanlar öldürülürken, sen yalnızca durup seyrediyorsun.»

«Lütfen Değirmenci Bey, böyle konuşma. Kanımı donduruyorsun. Böyle şeyler söyleme.» Mazlum bir yandan da arabasını boşaltıyordu.

«Burada senin mısırını öğütecek yer yok,» diye devam etti değirmenci.

«Yer yok mu? Peki bu değirmen ne işe yarıyor?»

Değirmenci ötekilere göz kırparak:

«Bana Almanların tahıllara el koyduğunu söylediler.»

«Vay canına, deme!» dedi Mazlum, yarı şaka yarı ciddi.

«Sen duymadın mı?»

«Yapma Aslan Amca,» dedi Guri. «Görmüyor musun, yüreğine inecek.»

Mazlum:

«Aman değirmenci, Almanların o kadar çok ta hılı var ki, benim öküzlerim de doyar, eşeğim de.»

Değirmenci:

«Çuvalı doğru tut. Görmüyor musun mısırlar dö külüyor.»

Mazlum öfkelendi.

«Dökülüyor mu? Neden daha önce söylemedin, değirmenci?» Dökülen mısır tanelerini toplamaya koyuldu.

Guri yüksek sesle gülmeye başladı.

«Ne diye pençelerini gösteriyorsun, budala?» de di Mazlum, tahıl dolu avuçlarını uzatarak. «Sen be nim tahılımla dalga geçiyorsun ama baban bir torba tahıl için kapımda köpek gibi yalvarıyor.»

Mazlum Öğretmeni görmemişti. Gözleri ona takı lınca, ayağa kalktı, avuçlarını ona uzattı. Öğretmen le Memo'nun Lajiza meydanında tuzuna el koyup, köylülere dağıttıklarını anımsamıştı. «Şeytan gibi pe şime takıldılar, her yerde ortaya çıkıyorlar,» diye dü şündü... Yüzü kül gibi olmuştu. Öğretmenin tahılı da elinden alacağından korkmuştu. «Peki ama buraya nasıl gelebildiler,» dedi kendi kendine; «dün gece Sa lih Protopapa bunlara saldırmıştı.» Mısır çuvallarının önünde dikilip durdu.

«Bunları öğütecek misin Mazlum?» diye sordu Öğretmen.

«Başka ne yapabilirim? Çocuklarım aç.»

«Aç mı? Aç gözlü herif, gözün bir türlü doymu yor!» dedi değirmenci.

Mazlum onu dinlemedi bile. «Sen ne söylersen söyle, bana zarar veremezsin. Bana zarar verenler işte bunlar,» diye düşündü, Öğretmeni göz ucuyla sü zerek.

Tam bu sırada annesiyle birlikte Demka geldi. Yaşlı kadın başına siyah bir eşarp bağlamıştı, elinde de bir bohça vardı.

«Kocakarıyı nereye götürüyorsun, değirmenci?»

«Kente.»

Arabanın yükü boşalır boşalmaz, Demka Mazlum'a hiçbir şey sormadan, sırtından getirdiği hasırı arabaya yaydı. Üstüne de kırmızı bir örtü serdi. Memo'yu taşıyan Rüstem'le Guri de değirmenden çıkmış-

tılar. Mazlum bütün bunları büyük bir şaşkınlık için de seyrediyordu. Memo'yu tanıdı. «Yaralanmış,» diye düşündü. Mısır çuvallarını tutan elleri titremeye başladı.

Öğretmen:

«Mazlum, senden bir ricamız var. Arabanı al ve bizimle birlikte Korça'ya gel. Memo çok ağır yaralı. Kocakarı da bizimle gelecek. Yolda soran olursa, kan davası yüzünden yaralandığını söyleyeceğiz. Anladın mı?»

Mazlum tir-tir titremeye başladı. Eli ayağı kesilmiş, kekeliyordu: «Ne, ne? Ne dedin?»

Öğretmen söylediklerini tekrarladı.

«Korça'ya mı?» diye sordu Mazlum

Değirmenci:

«Domuzoğlu domuz! Git de biraz şehir gör. Yanına da satacak bir çuval tahıl al. Hem de para kazanırsın.»

«Allahaşkına, çocuklarımı mahvetmeyin. Hayatımı karartmayın. Korça'da kargaşalık var.»

«Seni öldüreceklermiş gibi ne korkuyorsun koca göbek? Almanlar seni ne yapsınlar. Seninle ne diye ellerini kirletsinler?»

Öğretmen, değirmencinin sözünü keserek, Mazlum'u yatıştırmaya çalıştı:

«Anlamıyor musun Mazlum? Bir adamın hayatı söz konusu. Yoldaşımızın hayatı. Bak dinle! Anlamalısın mutlaka.»

«Ne diye beni seçiyorsunuz, Öğretmen Bey? Başkaları da var. Hayatım sizin elinizde.»

Mazlum bir yalvarıyor, bir tehdit ediyordu.

Öğretmen Mazlum'u ikna etmeye çalışırken, Rüstem'le Guri de Memo'yu hasırın üstüne yatırdılar. Üstüne de bir örtü örttüler. Değirmenci yaşlı karısına döndü:

«Hadi bin arabaya. Memo'nun yanına otur, başını kucağına koy.»

Kadın arabaya binerek, Memo'nun başını kucağına aldı. Zayıf elleriyle saçlarını okşuyordu:

«Yavrum, zavallı yavrum!»

Demka boyunduruğun üstünde duran çubuğu alıp, Mazlum'un eline tutuşturdu.

«Hadi... Kaybedecek zamanımız yok.»

Mazlum önce duraksadı. Sonra öküzleri dürttü. Araba büyük bir gıcırtıyla yola koyuldu. Değirmenci onların ardından bağırıyordu:

«Sen merak etme Mazlum. Sen geri dönmeden, ben senin mısırlarını öğütüp, çuvallarını unla doldururum. Korkma Mazlum. Hadi koca göbek!»

Yağmur durmuş, güz yeli bulutları süpürüp götürmüştü. Her taraf sanki hiçbir şey olmamış gibi sakindi.

Köylülere, çobanlara, tamircilere rastladılar yol boyunca. Durup arabada yatan adama, onun üzerine eğilmiş kadına bakıyorlardı. Arasıra birisi bir iki soru sorup, uzaklaşıp gidiyordu. Suskun adamlar yürüyordu arabanın ardından. Rüstem, Memo'nun kardeşiydi. Öğretmen de en yakın yoldaşı. Demka Memo'nun iyi yüreğinden dolayı ona yakınlık duymuştu. Guri de onun dostuydu. Peki ya Mazlum? Mazlum da Memo'yu düşünüyordu, ama bambaşka bir biçimde. Zavallı Mazlum, bu işe nasıl karışmıştı? Ne diye değirmene gitmişti de bu işlere karışmıştı? Neden onun kendi işine bakmasına, tahılları, arabası ve öküzleriyle uğraşmasına izin vermiyorlardı. İnsanlar neden ister istemez bu savaşa katılmak zorundaydılar?

«Çocuklarını öksüz bırakacaksınız, Öğretmen. Ne diye beni bu işlerin içine karıştırdınız?» diye söyleniyordu durmadan.

«Hadi Mazlum, hadi!»

«N'olur, acıyın bana!»

Öğretmen, Mazlum'un yakınmalarından bıkmıştı. Onu omuzlarından yakaladı:

«Bana bak, istersen arabayla öküzleri bırak, geri dön. Seni zorla götürmüyoruz. Ama buraya bak, sen iyi bir adam değilsin. İnsanların masasında yarım ekmek bulunsun diye mısır toplayan, mısırı öğütüp un yapan bir adam, senin gibi sefilin biri olmamalıdır.»

Mazlum durdu, öküzler de durdular. Değirmenden henüz ayrılmışlardı. Memo yaşlı kadının kucağında uyuyor, Rüstem dolu dolu gözlerle Memo'yu seyrediyordu. Mazlum Öğretmenin söylediklerinden etkilenmiş olmalı ki, arabanın başına geçip öküzleri harekete geçirdi. Öğretmen de arabanın öte tarafına, Rüstem'in yanına geçti. İkisi de gözlerini Memo'dan ayırmıyorlardı.

«O evde nasıl yaşayacak?» diye düşündü Öğretmen. «Doktorun müstakbel damadı Spiro ile geçinebilmeleri olanaksız.» Öğretmen bir yaz gününü anımsadı. O sıralarda Memo henüz lise öğrencisi, kendi de Korça'da öğretmendi. O gün Spiro'yla Avrupa Barı'nda oturmuş kahve içiyorlardı. Spiro, tatili geçirmek için Floransa'dan gelmişti. Öğretmenin gözü kaldırımdan geçmekte olan Memo'ya takıldı. Cama vurdu. Öğretmeni gören Memo bara girdi.

«Gel otur Memo. Bu da Spiro.»

Spiro, «Spiro Kendro,» diyerek kendisini tanıttı.

«Memo Kovaçi.»

Öğretmenle Memo, okuldan sözetmeye başladılar. Spiro küstah bir tavırla Memo'yu süzerek onları dinliyordu. Aşağı-yukarı aynı yaştaydılar. Memo'nun sırtında eski ama temiz bir ceket vardı. Floransa'dan yeni dönmüş olan Spiro ise iki dirhem bir çekirdekti. Spiro'nun gözü Memo'nun sol yanağındaki yara izine takıldı. «Özür dilerim,» dedi. «Bu yara izi nedir? Özür dilerim, özür dilerim, belki de sormamalıydım.»

Memo gülmeye başladı:

«Ha, o ben mi? Meşhur İtalyan ressamlarının hatırası.»

«Anlayamadım,» dedi Spiro.

«Büyük 28 Kasım gösterisinden kalma.»

«Ahha! Yaralandım demek istiyorsunuz.»

Sonra uzun bir süre sustu. Öğretmenle Memo, kent yaşamından, savaştan, önemli siyasal olaylardan sözetmeye başladılar.

«Bu savaş uzun sürmeyecek,» dedi Memo. «Gerek Alman ve gerekse İtalyan orduları hızla yeniliyorlar. Kızıl Ordu'nun ardında ise halkın desteği var. Halkın desteklemediği bir ordu, zafer kazanamaz.»

«Doğru,» dedi Öğretmen. «Almanları Moskova önlerinde durdurdular.»

«Çöküşleri de orada başladı.»

Spiro ayağıyla tempo tutuyordu.

«Biz Arnavutlar,» dedi sonunda. «İtalya'nın ülkemizdeki varlığının son derece olumlu olduğunu neden anlayamıyoruz, merak ediyorum doğrusu. İtalya Arnavutluk'un ekonomisini, sanayiini, kültürünü geliştirerek, bu geri ülkeyi harekete geçirerek, İtalya,

Arnavutluk'u geri bir ülke olmaktan kurtarıp, ileri bir Avrupa ülkesine dönüştürecek.»

«İtalya Arnavutluk'un sanayiini geliştirmekle ilgilenmiyor,» dedi Memo.

«Neden?» diye sordu Spiro, alaycı bir tavırla.

«Hangi sanayii geliştirecek? Petrol rafinerilerini mi? Metal işleme sanayiini mi? Yoksa tekstil sanayilini mi?»

«Neden olmasın?»

«Buna inanan ya budaladır ya da vatan hainl!»

«Öyle mi dersin?»

«İtalya'nın Arnavutluk'ta bir tek sanayi kolu bile geliştirmeye niyeti yok. Çünkü Arnavutluk'un kendisine bağımlı olmasını istiyor. Anladın mı? Bizim hammaddelerimizi almak ve bunları İtalya'da işlemek istiyor. Kuçova'da petrol çıkar. Ama sen işlenmiş petrolu Kuçova'dan değil, Bari'den almalısın! Kendi tavuklarının yumurtalarını kendi dükkânından değil, Sicilyalı bir budalanın dükkânından almalısın. Anla şıldı mı?»

Kibrit çöpünü çiğneyen Spiro:

«Bu kadar budala olma!»

«Bütün sömürgecilerin kanunu budur.»

«İlerlediğimizi görmüyor musun? İnsanların giysilerine bir bak, dükkanların vitrinlerine bak bir kez. Her yanda binalar yükseliyor.»

«Sömürgeciler de zencilerle yerlileri, incik boncukla, renkli camlarla kandırıyorlardı.»

«Yaa, öyle mi?» diye sordu Spiro aynı alaycı tavrıyla.

«İlerleme, güzel tükenmez kalemlerle yada dükkân vitrinlerinde sergilenen kadın çamaşırlarıyla ölçülemez.»

«Özür dilerim,» dedi Spiro. «Bu kadar ön yargılıysan, bu sorunu tartışmanın bir yararı yok.» Bu kez o da öfkelenmişti.

Memo'nun da sabrı taşmış, bu adamdan da hiç hoşlanmamıştı. Birkaç dakika daha oturdu. Sonra kütüphaneye gideceğini söyleyip kalktı. Spiro'nun elini son derece soğuk bir tavırla sıkarak uzaklaştı. Spiro, hor gören bir ifadeyle onun ardından bakıyordu. «Bu insanlar son derece dar kafalı,» dedi.

«Gerçeği bilmek istersen,» diye onun sözünü kes-

ti Öğretmen: «ne sen, ne de ben Memo'nun bilgisiyle yarışamayız. Kültür konusunda senin kavrayamayacağın görüşleri var. Bence dar görüşlü insanlar, Floransa ve Torino meydanlarında salınıp, ünlü kişilerin yaşamları hakkında birkaç fıkradan; Leopardi, Tasso ve Dante'nin eserlerinden birkaç bölük pörçük parçadan başka bir şey bilmeyenlerdir.»

Spiro Öğretmene de öfkelenmişti. Öğretmenin sözlerinin kendisine yöneldiğini anlamıştı. Soğuk birkaç kelime konuştuktan sonra ayrıldılar.

Ancak, bir yıl sonra Memo ile Spiro birbirlerinden nefret ettiler. Bir gece Öğretmenle Spiro, Korça Bira Fabrikasından dönüyorlardı. Korça'nın dar sokaklarından birinde Memo'yla sınıf arkadaşı Liria'ya rastladılar. Liria ayrılıp gitti, Memo da Öğretmenle Spiro'ya katıldı. Spiro göz kırparak, «Bu Liria da, o yatak odası devrimcilerinden biri mi?» diye sordu.

Memo onu duymazlıktan geldi. Öğretmen de kavga çıkmasın diye hiçbir şey söylemedi. Spiro, «Ben onun ne tür bir devrime meraklı olduğunu biliyorum,» diyerek gülmeye başladı.

Memo, «Daha önce konuştuğun zaman üstünde durmadım, ama artık bu cevabı hakettin,» diyerek onun suratına tükürdü; «bunu istedin.» Öğretmenle bile konuşmadan, uzaklaşıp gitti. Spiro böyle bir şeyi beklemiyordu. Elini kıpkırmızı kesilen yüzüne götürüp, öyle donmuş kalmıştı.

Mazlum'un öküzlere bağıran boğuk sesi, Öğretmeni geçmişten, Memo ve Spiro'dan kopardı. «Boroların Memo'yu nasıl karşılayacaklarını merak ediyorum,» dedi Rüstem'e. Rüstem omuzlarını silkti.

Patikanın, Korça'ya giden anayolla birleştiği yerde, bir Alman bölüğü beliriverdi aniden. Yanlarında yüklü iki at vardı. Hepsi ürkmüştü. Son derece korkak bir adam olan Mazlum'un bir şey belli etmesinden çekiniyorlardı. Mazlum'un her davranışını, yüzünü, gözlerini izliyordu Öğretmen. Demka ile Guri yüzü sapsarı kesilen Mazlum'u hemen ortalarına aldılar.

«Eğer ağzını açarsan, şu dokuz kurşunu da yersin,» diye Guri onu uyardı. Arabayı anayolun birkaç adım ötesinde durdurdular.

Almanlar salına salına ilerliyorlardı. Arabadaki-

lerin hepsi kaygı içinde durmuş. Alman askerlerinin geçip gitmesini bekliyorlardı. İri başlı çivilerle nallanmış atların sesi kulaklarına geliyordu. Öğretmen, «Nereye gidiyorlar?» diye sordu usulca.

«Herhalde Lajiza'ya. Salih Protopapa onlara haber salmış olmalı,» dedi Rüstem.

Bölük kavşağı döndü ve durdu. Araba da Korça anayoluna çıktı. Tam bu sırada, çalıların ardından pantolonunu düzelten bir adam belirdi. Arabadakiler onu tanıdılar. Lefter Lefteri'ydi bu. Öğretmenin yüzü sapsarı kesildi. Yalnızca Memo'yla ikisi bu Lefter Lefteri'nin ne tür bir adam olduğunu biliyorlardı. Lefter Lefteri'nin bütün işi casusluktu. Önce İtalyanlarla içli dışlı olmuştu, şimdi de köy yollarında Almanlarla dolanıp duruyordu.

Öğretmen gözünü bendekten ayırmadan, «Kıstırıldık, Rüstem,» dedi.

«Bunu atlattığımızı sanmıştım.»

«Bu adam Memo'yu görmemeli.»

Rüstem arkaya dönerek, Alman bölüğüne hızla bir göz attı. Almanlar yakındaydı. «Allah kahretsin, onlar da durmuşlar,» diye söylendi.

Guri ile Demka'nın arasında yürüyen Mazlum Biliku terlemeye başlamıştı. Ayakları birbirine dolanıyordu. Guri onu, ceketinin altında tuttuğu tabancayla dürttü.

Öğretmen, «Eğer Memo'nun yanına yaklaşırsa, onu...» diye mırıldandı. Lefter Lefteri eli belinde ilerliyordu. Yaşlı kadın Memo'nun üstüne iyice eğilerek bağırmaya başladı: «Yavrum, zavallı oğlum benim! Senin öcünü kim alacak!»

Haykırışları son derece samimiydi. Belki de gerçekten öyle hissediyordu. Lefter Lefteri yolun ortasında durdu:

«Hey Mazlum, arabanda ne var?»

Mazlum sapsarı bir yüzle, «Hiçbir şey,» dedi. Demka ile Guri onu yeniden dürtüklediler. Yaşlı kadın bağırmaya devam ediyordu.

«Anan tahıl çuvallarına mı ağlıyor?»

«Ah Lefter, kardeşim! Köyde birbirlerinin boğazına sarıldılar,» dedi Mazlum.

«Dövüşüyorlar mı, demek istiyorsun?»

Lefter bir adım ilerledi. Bunun üzerine, Rüstem'

in yanından ayrılan Öğretmen. ayakkabısını bağlayacakmış gibi yere eğildi.

«Kan davası, kan davası,» dedi Mazlum. «Gokşollariler, Hakşillarilerle kavga ettiler.»

«Yavrum, evladım! Senin öcünü kim alacak!»

Lefter Lefteri kuşkulanmıştı. Arabaya doğru ilerledi. Mazlum az ötede duran Alman bölüğüne hızla göz attı.

Lefter Lefteri:

«Gokşollarilerle, Hakşillariler birbirlerinin boğazına sarılabilirler. Ama senin bu işle ne ilgin var?»

Mazlum kekelemeye başladı:

«Ben... ben... Tahıl değirmendeydi... Ben onu öğütmedim.»

Durumun gittikçe tehlikeli olmaya başladığını gören Guri söze karıştı:

«Bir adam, bir diğerine yardım eder. Mazlum köyümüzün incisidir. Her zaman yardıma hazırdır o.»

Alman bölüğünden bir ses duyuldu:

«Kom her!»

Lefter Lefteri ardına döndü, baktı. Almanların acelesi olduğunu anladı. «Jawohl, jawohl, Her Hauptmann!» diye bağırdı. Sonra arabaya bir göz atıp Almanlara doğru hızla ilerledi.

Mazlum alnından boşalan soğuk teri sildi. Doğdu doğalı böyle korkulu anlar yaşamamıştı. Boş gözlerle yöresine bakınıyordu. Gırtlağından boğuk cansız bir ses çıktı. Kendisini kaybetmişti. Konuşmak için ağzını açıyor, ama ağzından sadece garip sesler çıkıyordu. Guri, «Bu adam deliriyor,» dedi. Mazlum yavaş yavaş kendini toplamaya başladı:

«Allah aşkına bırakın beni gideyim. Öküz de sizde kalsın, araba da.»

«Artık geri dönemezsin Mazlum,» dedi Öğretmen

Mazlum küfretmeye başladı·

«Gideceğim... Bu dünyaya ben niye gelmişim. Anamın mezarını otlar bürür inşallah!»

Guri eliyle onun ağzını kapadı. Demka da kollarını yakaladı. Memo yaşlı kadının kucağından başını kaldırdı.

«Yat yavrum, yat; hiçbir şey yok; bu domuz seni uyandırıyor,» dedi yaşlı kadın. Ama Memo yatmadı. «Bırakın onu,» diye emretti.

Mazlum derin bir soluk aldı. Memo'nun yanına giden Öğretmen, Mazlum'un işitemeyeceği bir sesle fısıldadı:

«Gitmesine izin verirsek, Almanlara haber vermesinden korkuyorum. Korkarsa, yapabilir.»

«Kimseyi bizimle gelmeye zorlayamayız,» dedi Memo.

«Ama bu başımıza bir sürü iş açabilir.»

Öğretmen kavşakta arabayı durdurup Mazlum'a döndü:

«Artık geri dönebilirsin. Koruya kadar Rüstem' le ben de seninle geleceğiz.»

Bir şeyler sezen Mazlum, «Ben yalnız giderim,» dedi.

«Biz de seninle gelirsek daha iyi olur.»

Mazlum elindeki çubuğu Demka'ya uzattı ve «ha di gidelim,» dedi.

Öğretmen:

«Demka, sen yola devam et. Biz seni buluruz.»

Memo gözlerini kapadı. Rüstem, Mazlum ve Öğretmen su dolu hendeği aşarak tarlalara daldılar. Ayakları ıslanmıştı, ama hareket ettikleri için üşümüyorlardı. Bir kaynağın başında durdular. «Hadi iç,» dediler Mazlum'a. Önce Mazlum içti. Ardından da ötekiler. Hepsi birer sigara yaktılar. Öğretmen düşünüyordu:

«Bu Mazlum'u ne yapacağız? Bırakalım gitsin mi? Salih'in adamlarına ya da Almanlara rastlayıp, bizden söz edebilir. Onu burada mı vurmalı, yoksa koruda mı? Ama çocukları da var. İki çocuğunu okutuyorum. Çocukları bu ödleğe benzememeli. Ne yapacağımı seziyor mu acaba?» Daha sonra elini cebindeki tabancasının tetiğine götürdü.

«Biraz ötede hesabını görmeliyiz,» diye fısıldadı Rüstem.

«Hoşuma gitmiyor ama başka ne yapabiliriz? Onu öldürmemiz gerekiyor.»

Sarı yapraklar esen yelde hışırdıyor, yörede derin ve kederli bir sessizlik hüküm sürüyordu. Üçü yürümeye başladılar. İlerdeki koru, içlerinden birinin mezarı olacaktı. Mazlum önden yürüyordu. «Mazlum!» diye bağırdı Öğretmen. Sesi titriyordu. Tetikteki parmağı buz gibi olmuştu. Tam bu sırada Demka'

nın sesi duyuldu. Korunun içinden onlara doğru koşuyor, «Öğretmen, Öğretmen!» diye bağırıyordu.

«Ne var?» dedi Öğretmen.

«Memo'ya bir şey mi oldu?» diye Rüstem merakla sordu.

Demka zorlukla soluk alabiliyordu. «Beni Memo yolladı,» dedi alçak sesle; «ve 'Öğretmen budalaca bir iş yapıp Mazlum'u vurmasın, yoksa bunun hesabını vermek zorunda kalır, dedi.»

«Tahmin etti herhalde,» dedi Öğretmen.

«Gözlerini açtı, sizi ve Mazlum'u görmeyince durumu anladı,» diye devam etti Demka. «Beni ardınızdan yolladı.»

«Peki, Demka sen git. Biz arkadan geliriz.»

Demka uzaklaştı. Üçü birbirlerine baktılar. Yaprakların hışırtısı arasında Öğretmenin sesi duyuldu:

«Bak Mazlum! Buraya kadar seni uyarmaya geldik. Eğer bize ihanet edersen, seni öldürürüz. Arabanla öküzlerin de bu gece değirmende olacak. Hadi şimdi git.»

Mazlum ağır ağır yola koyuldu. İşittiklerine inanamamıştı. Sonra gizlice arkasına göz atıp ikisinin de uzaklaşmakta olduğunu görünce nedenini bilmeden, ne sağına ne soluna bakmadan, korunun içinde koşmaya başladı. Düştü. Otların içinde yuvarlandı. Ayağa kalkıp, iyice uzaklaşıncaya kadar koşmaya devam etti.

«Pis herif!» dedi Öğretmen.

«Haklısın.»

Arabaya ulaştılar. Memo öfkelenmişti.

«Ne yaptığını sanıyorsun, Öğretmen?»

«Bize ihanet edeceğinden hiç kuşkum yok.»

«Bunun için mi onu öldürmek istedin?»

«Bunu kendim için yapmayacaktım.»

«O halde neden?»

«Senin için yapacaktım.»

«Benim için mi? Bunu senden hiç beklemezdim doğrusu.»

«Davamız için... Onu bir hain olarak mahkûm ettim.»

«Bu, ahlak kurallarını tam kendi çıkarına göre yorumlamak olurdu.»

«Onun beynini dağıtmalıydık,» diye atıldı Guri.

«Biz yalpalayanları öldürmeyiz, tam tersine onları ikna ederiz,» dedi Memo. Sonra sustu. Ötekiler de susmuşlardı.

Öküz arabası yanında sahibi olmadan yola koyuldu bu kez. Gün kavuşuyordu. Korça'ya yaklaşınca, anayoldan ayrılıp kentin ucuna giden dar yollardan birine saptılar. Bu yol daha az tehlikeliydi. Tam bu sırada dörtnala kendilerine doğru yaklaşan bir atlı gördüler. Atlı bir an durdu, sonra gene son hızla yoluna devam etti.

«Peşimize mi düştüler acaba?» dedi Öğretmen. Kendi kendine konuşuyor gibiydi.

«Mazlum'un hesabını görmemiz gerektiğini size söyledim,» dedi Guri.

Arabayı çalıların arasına sakladılar. Tabancalarını çekerek, ateş etmeye hazırlandılar.

Atlı yaklaşınca, «heyl» diye bağırdı.

«Ama babam bu,» dedi Demka. Babasının neden bu kadar acele ettiğini sormak istercesine Öğretmene baktı. Öğretmen de kuşkulanmıştı. «Mutlaka peşimize düştüler,» diye düşündü. Bu arada değirmenci, arabanın yanına varmıştı. Atın ağzı köpürmüş, sucuk gibi terlemişti. Aslan atından inip, onlara doğru yürüdü. «Lajiza'da kıyamet kopuyor,» dedi. «Bu akşam değirmene dönmeyin. Müthiş, müthiş!»

Öğretmen, «Değirmeni ateşe mi verdiler?» diye sordu.

«Ne olup bittiğini bana sormayın. Salih Protopapa Memo'yu eline geçiremeyince, öfkeden küplere bindi. Lajiza'da bulunan herkesi köy meydanına topladı. Sonra mısır sapları kümesinin üstüne çıkarak basbas bağırmaya başladı:

'Sizi, nankör piçler sizi! Ben sizi Almanlardan koruyorum. Sizse Memo Kovaçi'yi benden saklıyorsunuz. Onu evinize alıp, komünizm hakkında anlattığı yalanları dinliyorsunuz. O kızılı nereye sakladıysanız çıkartın ortaya. Allah belanızı versin!'

«Yaşlı Adem ortaya çıktı:

'Tanrı sana uzun ömürler versin Salih Protopapa Bütün varlığımızı sana borçluyuz. Sen bizim evlerimizi yangından koruyorsun. Sayende sürülerimiz artıyor. Sen gelince çocuklarımız ağlamayı kesiyorlar. Seni kaybedersek Salih Bey, ağlarız, üzülürüz. Sensiz

kendimizi çobansız koyun sürüsü gibi hissederiz. Bütün ülkede senden cömert adam yok.. Ama bu söylediklerin doğru değil. Biz o kızıl saçlı adamı ne gördük ne de duyduk. Sen ki, kafasında, benim çuvalımdaki tahıldan fazla aklı olan büyük bir adamsın, sana bu kızıl saçlı adamdan sözedenlere inanmana şaştım doğrusu!'

«Salih, mısır saplarına bir tekme indirip yeniden gürledi:

'O zehirli dilini kes, orospu çocuğu! Bin dereden su getirmeyi bırak da Memo Kovaçi'nin nerede olduğunu söyle, yoksa bütün köyü boğazlarım. Lajiza'nın benim yanımda olduğunu sanıyordum. Hepiniz dönüksünüz. Ama bir tek komünistin bile Lajiza'ya ayak basmasına izin vermeyeceğim. Komünistlerin bıraktığı bütün pis izleri yakacağım. Komünistlerin olduğu her yeri ateşe vereceğim.'

«Salih Protopapa sözünü bitirmek üzereydi ki Almanlar köye girdiler. O bilmem ne Lefter Lefteri de onlarla birlikteydi. Almanlar köylüleri kuşattılar. Komutanları, Lefter Lefteri'yle beraber Salih'in yanına gitti. Salih onları görür görmez mısır saplarının üstünden indi, kuzu gibi uysallaştı. Lefter, Salih'e döndü:

'Şimdi bu köylülere dünyanın kaç bucak olduğunu göstereceğiz! Sen çık şuraya gene.'

«Salih yeniden yüreklenmişti. Alman komutan birkaç kelime bağırdı, çevirmen, onun söylediklerini Salih'e anlattı. Salih de köy halkına dönerek bağırdı:

'Bir dakika daha bekleyeceğiz. O orospu çocuğu (bunu Salih kendisi katmıştı) Memo'nun nerede olduğunu söylemezseniz, Lajiza'dan on kişiyi kurşuna dizeceğim, yani Almanlar kurşuna dizecek demek istiyorum. Ben de öyle yapacağım.'

«Yemin ederim aşağıda herkesin soluğu tutulmuştu. Ancak bir tek kişi bile ağzını açmadı. Hiç kimse... Bu sessizlik Salih'i öfkeden kudurttu:

'Beni duyuyor musunuz, yoksa duymuyor musunuz? Sizler de adam mısınız be, sefiller!'

«Köylüler sanki ağızları mühürlenmiş gibi hiçbir şey söylemediler. Onda sonra zulüm başladı. Salih'le Almanlar on adamı ayırdılar, mısır saplarının önünde sıraya dizdiler, onlara kurşuna dizileceklerini bil-

dirdiler. Bir Alman müfrezesi onların karşısına geçip. tüfeklerini doğrulttu. İki Alman da, gözlerine siyah bant bağlamaya başladı. Adem gözlerine bağlanan bantı koparıp attı ve şöyle bağırdı:

'Gözlerimi ellemeyin! Ben Salih Protopapa'ya bakmak istiyorum. Demek sen bizi Hitlercilerden ko ruyorsun ha, Salih Protopapa. Tıpkı evlerimizi koruduğun gibi değil mi, Salih Protopapa! Tıpkı çocuklarımızı koruduğun gibi ha, Salih Protopapa!'

«Salih küfrederek bağırmaya başladı:

'Seni yaşlı tilki seni! Memo Kovaçi'nin nerede olduğunu söyle.'

«Adem ona büyük bir aşağılamayla bakarak şöyle dedi:

'Sel gel de benim ayağımı öp. Öteki dünyada bana hatıra kalır, Salih Protopapa!'

«Size nasıl anlatayım... Salih Adem'in üstüne atılmak üzereydi ki Almanlar ateş ettiler. Lajiza'nın en iyi on adamı harman yerinde, mısır saplarının önüne düştüler. Adem hemen ölmedi. Mısır saplarına tutundu, sonra mısır sapları onun üstünü örttü. Za vallı Adem!»

Aslan, bunları anlatırken güçlükle soluk alabiliyordu. Bitmiş tükenmişti. Öğretmenle Rüstem başlarını eğmiş, gözlerini araba tekerleklerinin izine dikmiş, öylece dinliyorlardı.

Aslan devam etti:

«Artık geri dönemezsiniz. Dağ eteklerine gidin, Gur-Kusar'daki Komutan Rapo'ya katılın. Rapo da bu olup-bitenlerin üzerinde düşünmeli artık biraz

Aslan'ın Rapo'nun planlarından haberi yoktu.

«Bekle de bu akşam ne olacağını gör, Aslan,» diye düşündü Öğretmen. Sonra Demka'ya döndü:

«Rüstem'le ben buradan geri dönüyoruz. Sen arabayı hendeğin kıyısındaki tarlalardan götür. Kentin eteklerine gelince Memo'yu arabadan indirir, kendiniz taşırsınız. Hava kararınca, kararlaştırdığımız gibi Şendelia yolundan kente girersiniz. Dakkatli ol Guri! Demka, sen de gözlerini dört aç!»

Öğretmenle Rüstem, onlarla kucaklaştılar. Sonra Aslan'la birlikte hendek boyunca yürüyerek, tarlaların arasında kayboldular. Çamurların içinden ilerleyen arabayı artık uzaktan görebiliyorlardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Araba gittikten sonra, altı adam, kadın ve çocuk bir süre daha oturdular eski değirmende. Daha uzun kalmak isterlerdi ama kalkmaları gerekiyordu. Bundan sonra patika daha da dikleşiyordu. Büstü de artık omuzlarında taşıyacaklardı.

«Eşekleriyle birlikte gelecek olan köylüleri bekleyelim,» dedi Öğretmen; «Gittiğimizi görünce bundan hoşlanmayacaklar. Onlarla burada buluşmayı kararlaştırmıştık.»

«Zarar yok; ağır ağır gider, yol boyunca burada olan bitenleri anımsarız,» dedi Rüstem. «Üstünde duracaklarını sanmıyorum.»

«Ama onlar...» diye atılan Demka'nın da, «yolda onlarla karşılaşırız,» diyerek sözünü kesti.

«Biliyorsunuz,» diye söze karıştı Kemal; «İnsan tanıdığı birinin heykelini taşırken büyük bir acı duyuyor. Anlatması çok güç.»

«Haklısın Kemal,» dedi heykeltraş. «Tunç ya da alçı yığını değil de canlı sanki.»

Alma, çocuğunun elinden tutmuştu. «İnsan biraz sessizlik, sessizce düşünmek istiyor,» dedi.

Öğretmen başını salladı:

«O tunç göğüs açılacak da, tanıdığın o adamın tüm yaşamı kanatlanıp uçacakmış gibi geliyor.»

«Onu tanımamış olsan bile, onun yaşamını canlandırmaya çalışıyorsun,» diye sürdürdü Kemal.

Eski değirmen boyunca uzanan ırmak da, bu konuşmalara katılıyormuş gibi mırıldanarak akıyordu yanları sıra.

Yapıtına baktı Andrea Borova. O zorlu günleri anımsadı. Kil yığını, demir kalıbın içinde şekillenmeye başlamış, hatlar belirmişti, yavaş yavaş. Duvarlarda, yerde bir partizanın fotoğrafları, eskizleri vardı dağınık dağınık ya da birarada. Başında şapkayla, omuzunda bir tüfekle ya da bir makinalının yanıbaşında. Memo Kovaçi'ydi bu partizan. Heykeltraşın elleri kili yoğurmaya devam etti. Bu usta eller önce

gözleri, burnu, sonra da tatlı gülümsemesiyle ağzı biçimlendirdi. O gülümseme kilden alçıya, alçıdan da tunca geçti. Tunçtan büst tamamlandı sonunda, sessiz stüdyonun ortasında durdu öylece. Şimdi de değirmenin yanı sıra akan ırmağın kıyısında, yukarıya, Lumez'e taşınmayı bekliyordu. Köy meydanındaki kayanın üstüne konacaktı. Bu kayadan sözedildiğini işitmişti Andrea Borova. Bu kayayla Memo ve Komutan Rapo arasında bir bağlantı kurmuştu her zaman.

Kemal'le Rüstem büstü kucaklayınca, onları seyretmekte olan heykeltraş aniden mırıldandı, düş içindeymişçesine:

«İki kişiydi onu taşıyanlar.»

«Ne dedin?» diye sordu Öğretmen.

«Hiç, aklıma bir şey geldi,» dedi Andrea, belli belirsiz.

Büstü taşıyan Rüstem'le Kemal yürümeye başlayınca, Alma'yla Andrea da onların ardından yola koyuldular.

«Onu iki kişi taşıyordu,» diye kendi kendine yineledi Andrea. Sonra Alma'ya döndü:

«Alma, kimdi onlar?»

«Guri ile Demka.»

Fındık ağacının dallarına sürtünüp geçen tunç tan, yankılanan bir ses çıktı.

«Doğru,» diye düşündü Andrea Borova. «Guri ile Demka taşıyordu onu.»

O gece Andrea pencere önündeki masasına oturmuş, lamba ışığında resim yapıyordu. Kızkardeşi Alma da divana uzanmış **Hasret Köprüsü**'nü okuyordu. Koltuğunda sigarasını içen babalarının öksürüğü duyuluyordu ara sıra.

Dışarda yağmur yağıyordu. Suyla dolmuştu sa çaklar. Doktor Kristo Borova, başını bir aşağı bir yukarı sallıyor, parmaklarıyla koltuğun kenarına vurarak, damın üstüne düşen yağmurun sesiyle tempo tutuyordu. Resim yapmaktan yorulan Andrea, kapağında bir kırlangıç heykeli resmi olan bir kitabı aldı. Son sayfasını açıp, kızkardeşine döndü. «O Hasret Köprüsü saçmalığını bırak da, bak dinle!» diyerek okumaya başladı.

'Bir gece, yalnızca bir an süren Zevk'ın simgesi-

ni tunca işlemek için sonsuz bir istek duydu içinde. Tüm dünyayı dolaşarak o maddeyi aramaya koyuldu. Çünkü düşüncesini biçimlendirebileceği biricik maden tunçtu. Ancak tunç yok olmuştu dünyadan. Hiç bir yerde bulunamıyordu, bir yaşam boyu süren Acı'nın biçimine dökülmüş olanından başka. Şimdi kendi de tunca o biçimi vermiş, yaşamı boyunca sevdiği biricik varlığın mezarına koymuştu onu. Sevdiğinin mezarına kendi elleriyle yerleştirmişti onu; asla ölmeyen bir aşkın, yaşam boyu dinmeyen bir acının simgesi olsun diye. Şimdi dünyanın hiçbir yerinde bulunamıyordu tunç, bu biçime dökülmüş olanından başka.'

«Bir tek kelime bile anlamadım,» diyen Alma yeniden **Hasret Köprüsü**'ne çevirdi gözlerini.

Andrea kitabı kapadı.

«Senin **Hasret Köprüsü**'ndeki o boş cümleler, yüce bir şeyi anlamana olanak bırakmıyor ki!»

«Heykeltraşlık için çıldırıyorsun sen. Ona ilişkin her şey sana deha işi gibi geliyor.»

«Budala!»

«Allah aşkına beni rahat bırak, olmaz mı?» diye bağıran Alma, öteki odaya geçmek için ayağa fırladı. Babaları da ayağa kalktı:

«Nedir bu yaptığınız? İkiniz de saçma sapan konuşuyorsunuz.»

Tam bu sırada kapı hafifçe vuruldu. Odanın ortasında bir an kımıldamadan duran Kristo Borova, kapıya doğru ilerledi. «Sen bırak, ben bakarım,» diyen karısı Kristina dışarı çıktı. Andrea da ayağa kalkıp annesinin arkasından gitti. Önce kepenklerin arkasında durup dışarısını dinlediler. Birkaç kişi kendi aralarında usul usul konuşuyorlardı.

«Kim o?» diye bağırdı Kristina.

«Kapıyı açın lütfen. Hasta getirdik.»

Yaşlı bir kadınla iki adam, güçlükle ayakta durabilen başka bir adamı kollarından tutmuşlardı. Biri usulca fısıldadı:

«Doktor evde mi?»

«Evet, evde,» dedi Andrea hemen. Annesi dik dik ona baktı.

«Kim o?» diye seslendi doktor merdivenin başından.

«Hasta.»

«Hastaneye neden götürmemişler?»

«Doktor!» diye seslendi içlerindn biri, ve hastayı yaşlı kadınla arkadaşına bırakarak içeri girdi. Cebin den bir şey çıkarıp doktora uzattı. Gözlüklerini takan doktor okumaya başladı:

«Ha, evet... Tamam, tamam,» diye mırıldanıyordu. «İçeri getirin onu,» dedi usulca.

Kristina, «Her tarafı kan içinde bunun!» diye deh şetle bağırdı.

İki genç, hastanın kollarından tuttular. Hasta yürüyemiyor, ancak ayaklarını sürüyordu. Doktorun muayenehanesindeki kanapenin üstüne yatırdılar onu. Yaşlı kadınla iki genç susmuş, ayakta bekliyor lardı. Hastadan da hiç ses çıkmıyordu. Sanki her şey bitmiş gibiydi.

«Yaralandı... Bir buçuk gün önce.

«Evet, evet! Anladım,» dedi Kristo Borova.

Koşarak odadan içeri dalan Alma, kanapede ya lan adamın önünde donmuş kalmıştı. Bir iki adım atıp ona eğildi. Andrea, kızkardeşinin bir şeyler anımsa maya çalıştığını sezmişti. Alma biraz geri çekilip yumruğunu yanağına dayadı.

«Ne var, Alma?» diye sordu Andrea.

«Emin değilim ama, ben bu yüzü daha önce gör düm.»

Doktor sert sert çocuklarına baktı. «Tamam, ta mam,» dedi. Sonra kendisine mektubu veren genci odanın bir köşesine çekti:

«Siz derhal gitmelisiniz. Hemen, şimdi! Onu bana bırakın. Anlamıyor musunuz? Kalırsanız, her şeyi mahvedebilirsiniz. Gitmeniz gerekiyor.»

Demka, «İyi olduğunu nasıl öğreneceğiz?» diye sordu. Doktor sanki onu duymamış gibiydi:

«Lütfen, derhal gidin.»

Yaşlı kadın, «Ah, evladım! Ne olacak?» diye sız landı.

«Her şey düzelecek ana; sen üzülme.»

«Doktor, çok acı çekti o,» dedi Demka, titreyen bir sesle. «Lütfen özen gösterin... Kendi oğlunuzmuş gi bi.»

«Ben yarın onu görmeye gelirim,» deri Guri.

Kristo, soğuk bir sesle, «Yok, hayır,» dedi; «lütfen başımı belaya sokmayın!»

«Teşekkür ederiz, doktor,» dedi Demka'nın anası.

Alma'yla Andrea hiç ses çıkarmadan babalarını izliyorlardı. Kristo Borova sararmıştı. Elleri titriyordu. Anneleri Kristina da dudaklarını ısırıp duruyordu. Başını salladı:

«Ne korkunç şey, Tanrım!»

Demka, yan gözle Kristina'ya baktı. Öfkelenmişti

«Evet bayan,» dedi. «Ne korkunç bir şey!»

Doktor, karısını kolundan çekip, odadan çıkması için işaret etti. Demka'yla Guri de kendi aralarında bir şeyler mırıldandıktan sonra, yaşlı kadınla birlikte gitmeye hazırlandılar:

«Hoşçakalın doktor!»

Kristo onların yolunu kesti. Dışarı çıkmalarını önlemek istercesine kollarını iki yana açtı:

«Bir dakika bekleyin lütfen.»

Guri Demka'ya göz kırptı. Neredeyse her zamanki ıslığını çalacaktı. Kristo, Andrea'ya, sokağa çıkıp, etrafta kimse olup olmadığına bakmasını söyledi. Andrea da babasının korktuğunu sanmıştı. Ama doktor, hem konukları, hem de ailesi için tedbir alıyordu Az sonra geri dönen Andrea, «Sokakta kimse yok,» dedi.

İki genç adamla Demka'nın anası gidince doktor hemen çocuklarını odadan çıkardı. Yaralıyı ameliyat edecekti.

Ameliyat uzun sürdü. İki kardeş öteki odada babalarını bekliyorlardı. Kristina mutfağa bir girip bir çıkıyor; «Aman Tanrım, başımıza ne büyük bir felâket geldi,» diye sızlanıyordu. Beklenmeyen bu yaralı konuk, onu dehşete düşürmüştü. Her an kapının zorlanarak açılacağını, silahlı adamların içeri dalacağını sanıyordu.

«Neden bu denli sinirlisin, anne?» diye sordu Alma.

«Nasıl sinirli olmayayım. Sen asıl, neden hâlâ avaz avaz bağırmadığını sor.»

Kristo odaya girdi. Ameliyat onu perişan etmişti. Koltuğa çöktü. Yorgun kollarını koltuğun iki yanından aşağı sallandırdı:

«Bana koyu bir kahve yap, Kristina.»

Gece oldukça ilerlemişti. Saçağın üstüne tüneyen bir baykuş ötüp duruyordu. Ne zaman bir baykuş ötse, Kristina sinirlenir, ürkerdi.

«Şu lânetli kuşu ne diye öldürmüyorsun, Kristo?»

«Andrea, cama vur da korkup kaçsın,» dedi doktor. Sonra devam etti: «Aşırı kuruyor ya da abartıyor olabilirim ama bu insanlar beni şaşırtıyorlar. Nasıl böyle iradeli olabiliyorlar, merak ediyorum. O kadar da genç ve fizikman...»

Divanın üstüne uzanan Alma onun sözünü kesti:

«Sanki onu tanıyor gibiyim. Adı nedir, baba?»

Kristina kahveyi getirmişti. Doktor gözlerini fincandan ayırmadan soğuk bir sesle karşılık verdi:

«Adını bilmiyorum. Yalnız bir şey daha var Nişanlın Spiro, evimize bir yaralının geldiğini öğrenmemeli. Kristina, sen de dinle. Spiro ile gevezelik eder durursun. Evet, o da aileden sayılır, ama yaralı hakkında ona tek kelime bile söylememelisin.»

Doktor, öğretmenin mektubunu çıkarmış, elinde evirip çeviriyordu. Ne zaman mektuba baksa, gözleri, «ancak Spiro hiç bir şey öğrenmemeli,» cümlesine takılıyordu.

«Kahveni iç Kristo, soğuyor.»

Mektubu masanın üstünde duran kalın kitabın arasına koydu doktor. Fincana uzandı. Kahvesini yudumlarken, Öğretmenin sözlerini düşünüyordu: «Toma, Spiro'dan neden kuşkulanıyor acaba? Belki de yalnızca aşırı dikkat gösteriyordur.»

Alma alınmıştı. Kızkardeşini süzen Andrea, onun kulağına eğildi:

«Görüyor musun? Bu Spiro konusunda ben seni daha önceden uyarmamış mıydım?»

Kahvesini bitiren Kristo, ayağa kalktı. Kitabı kütüphaneye koydu. Yağmur dinmemişti. Dama vuran yağmur damlaları monoton bir ses çıkarıyordu. Hepsinin uykusu gelmişti. Baykuş yeniden ötmeye başlayalnızca aşırı dikkat gösteriyordur.»

«Kristo, şu lânetli kuşu öldür n'olursun.»

Doktor, «Sen de bu baykuşla uğraşıp durma,» demek istercesine elini salladı. Kapıya doğru yürürken bir an durdu. Alma'yla Andrea'ya döndü:

«Sorunları fanatik ve tutucu bir baba gibi ele alı-

yor olabilirim, ama hastanın odasından uzak durmanızı istiyorum. İyi geceler.»

Odada sadece Andrea ile Alma kalmıştı. Onlar da hiç konuşmuyorlardı. Tüm dikkat kesilmiş, yağmurun sesini dinliyormuş gibiydiler. Aslında ikisi de yan odada yatan yaralıyı düşünüyorlardı.

«Gelip evi arayacaklarından korkuyorum,» dedi Alma. Andrea da babası gibi odanın ortasında dikilip durdu. Sonra ellerini cebine sokup bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı:

«Senin o nişanlının burada olmaması iyi bir rastlantı.»

Alma titremeye başlamıştı. Divandan kalkıp sandalyeye oturdu. Sinirli bir tavırla, «Sen de dönüp dolaşıp bu konuya geliyorsun,» dedi.

«Kızdırma beni Alma. Nasıl bu kadar kör olabiliyorsun? Spiro sabahtan akşama kadar Almanlarla beraber: Alman gücü, Alman iradesi...»

Andrea Spiro'yu taklit ediyordu: «Tanrı damadımıza uzun ömürler versin!»

Öteki odadan kuru bir öksürük ve inleme sesi işitildi. Andrea ile Alma hemen konuşmalarını kesip yan odayı dinlemeye başladılar. Farkına varmadan kapıya yönelmişlerdi. Bir kez daha inledi yaralı. Sonra oda yeniden sessizliğe gömüldü. Esen yel yağmur damlalarını cama çarpıyor, avludaki ağaçlar hışırdıyordu. Mutfağın ışığını söndüren Kristina sessizce oturma odasına geldi. Andrea ile Alma'nın suskunluğu onu ürkütmüştü. «İnliyor,» dedi Alma, annesini farketmeden. Kristina bir koltuğa çöktü. Bir oğluna bir kızına bakmaya başladı.

«Babam uyudu mu?» diye sordu Andrea.

«Hayır, okuyor.»

«Anne, hadi sen de git yat,» dedi Alma.

«Nasıl uyuyabilirim! Ne iyi bir durumdaymışız da bunun farkında bile değilmişiz. Şu başımıza geleni Tanrı kimsenin başına vermesin!»

Elleriyle yüzünü örttü. Alma ile Andrea annelerini bu kadar aklı başından gitmiş görmekten kaygılanmışlardı.

Andrea gözlerini yerden kaldırmadan, «yürekli olmalıyız,» dedi.

«Yürekli mi? Böylesine tehlikeli bir adamı evde

tutmak, hem de Almanların ortasında, her tarafta casuslar kol gezerken... ev... çocuklar!..»

Koridordan doktorun öksürüğü duyuldu. Hastanın odasının kapısı açıldı. «Yaralıya bakmaya gitti,» dedi Andrea.

«Sus, konuşuyorlar,» diye fısıldadı Alma.

«Hiç bir şey duyamıyorum.»

Andrea kapıya giderek dinlemeye başladı.

Doktorun sesi duyuldu: «İyi geceler Memo. Artık kendini daha iyi hissedersin.»

Andrea hızla kapıdan uzaklaştı. «Memo,» diye mırıldandı otururken.

Alma uzak bir şeyler anımsamış gibi hayretle bağırdı:

«Memo... Tamam... Lisede benden dört sınıf büyüktü. Hatırladın mı?»

«Evet, evet. O, ta kendisi.»

Kristina sızlanıyordu:

«Gördünüz mü? Herkes onu tanıyor. Gördünüz mü başımıza gelen felâketin büyüklüğünü?»

Doktorla birlikte odaya tentürdiyot ve eter kokusu da girdi

«Nasıl?» diye sordu Andrea.

Doktor cevap vermedi. Kaygılıydı. Aslında çok ender kaygılanan bir adamdı. Karısının yanına gitti. Usul usul vurdu omuzuna:

«Kristina, bu akşam nöbet tutmamız gerekiyor.»

«Avluda mı?»

«Evet avluda. Hem de elimizde bir tüfekle.»

Kendini gülümsemeye zorladı:

«Hayır, onun yatağının başında. Şu anda durumu pek iyi değil. Sen şimdi işini bırak, onun yanına git. Gece yarısı da gelir, senden nöbeti devralırım.»

«Biz de yardım edebiliriz,» diye atıldı Alma.

Doktor kaşlarını çattı:

«Hadi siz yataklarınıza. İkiniz de.»

Andrea ile Alma sessizce ayağa kalkıp odadan çıktılar. Ama uyumak olanaksızdı. Öteki odada dağlardan gelen ağır yaralı bir adam vardı. Doktorun, başında beklediğine bakılırsa, yaşamı pamuk ipliğine bağlıydı.

Yatağına uzanan Andrea hatırlamaya başlamıştı:

Memo lisede büyük sınıftaki öğrencilerdendi. O nun ve bir grup arkadaşının yazdığı söylenen tuhaf bir şey geldi aklına. Mussolini'nin Roma yürüyüşünün yıldönümüydü. Gazetelerde, «İnsanlık tarihinin bu olağanüstü günü» hakkında şatafatlı makaleler yayınlanıyordu. O sabah öğrencilerle öğretmenler, büyük harflerle yazılmış kalın siyah çerçeveli, ölüm ilanına benzer bir haber gördüler okul duvarında. Şöyle yazılıydı: «Sevgili 'Faşomuzun' ölüm yıldönümü dolayısıyla acımızı paylaşanlara teşekkürü bir borç biliriz. - Ailesi.»

Lise kahkahadan kırılıyordu. Derhal jandarmalara haber salındı. Jandarmalar sınıfları, sıraları aradılar. 13 öğrenci gözaltına alındı. Bunlardan biri de Memo'ydu. Memo derhal okuldan atıldı ve tutuklandı. Onu kimin ele verdiği anlaşılamadı.

Bu güz gecesinin karanlığında yatağına uzanan Andr a dışarısını dinliyordu. Ara sıra sigara içmek için Memo'nun odasından koridora çıkan doktorun ayak sesleri duyuluyordu. Daha sonra nöbeti annesi devraldı. Aralarında birkaç kelime konuştular. Sonra gene her taraf öten sessizliğe gömüldü. Yağmur bütün gece kesilmedi. Karanlığın içinden, öten baykuşun sesi geliyordu.

Sabahleyin hâlâ yağmur yağıyordu. Andrea ile Alma taş merdivenlerde durmuş suda oluşan küçük kabarcıkları seyrediyorlardı. Küçük kabarcıklar bir beliriyor bir yok oluyor, minyatür balerinler gibi dans ediyorlardı. Hasret Köprüsü Alma'nın elindeydi.

«Bütün gece uyuyamadım,» dedi Alma. «Gözlerimi kapar kapamaz yatağımın başında yaralı bir adam beliriyordu. Benim odam onunkinin yanında.»

Andrea hiç cevap vermeden küçük kabarcıkları seyrediyordu. Arkalarından babalarının ayak sesleri duyuldu. «Şemsiyeyi veriver,» diye karısına seslendi.

Merdivenlerde beklerken, siyah şapkasının kenarıyla oynuyordu doktor. Sigarasını su birikintisinin içine fırlattı. Hastaneye gidiyordu. Karısının getirdiği şemsiyeyi aldı. Açarken tellerinden birinin kırılmış olduğunu farkedince kendi kendine söylendi. Sonra Andrea ile Alma'ya dönerek, «Hastayı rahatsız

etmeyin,» dedi; «Kimseye de tek kelime söylemek yok!»

Avluyu geçti. Kapıyı ardından kapatarak dışarıya çıktı. Kocası evden çıkıp gidince, Kristina kendisini yapayalnız ve korumasız hissetti. «Ya birisi Memo'nun odasına girerse? Ya onun peşindeyseler?» diye düşünüyordu. «Alma, Spiro ne zaman Tiran'dan dönüyor?» diye sordu aniden.

Alma şiddetle irkildi. Omuzlarına attığı şala, sanki kar yağıyormuş gibi sıkı sıkı sarıldı:

«Biliyorsun ki on gün içinde burada olacak.»

«Ne kadar uzun kaldı.»

«İş gezisinde,» dedi Alma.

«Uzakta olmasından hoşnut değil misin?» diye söze karıştı Andrea «Keşke hiç dönmese. Ne iyi olurdu!»

«Çeneni kapat,» diye onu azarladı annesi.

«Dün gece babamın ne söylediğini duymadınız mı? Spiro hiçbir şey öğrenmemeli. Spiro'ya güvenmiyor ki, bunları söyledi.»

«Baban yaralı hakkında sana da hiçbir şey söy lemezdi, ama ne yapabilirdi? Sen de oradaydın.»

Ayağa kalkan Alma, «Bu konuyu kapatabilir miyiz artık?» diyerek onların konuşmasını kesti.

Andrea yerinden kıpırdamadı. «Ne yazık ki daha uzun süre bu konuyu konuşmak zorunda kalacağız,» dedi.

«Domuz kafalı.»

İyice öfkelenen Kristina mutfağa gitti.

Andrea, babasının uyarısına rağmen Memo'nun odasına gitmeyi düşünüyordu. Bunun nedeni sadece yaralı partizana duyduğu merak değildi. Onu görmek de istiyordu. Ayağa kalktı. Pantolonunu silkeledi. Kızkardeşine dönerek, «Onu görmeye gidelim mi?» diye sordu.

«Anneme, babama hiçbir şey söylememesini tembihleyelim.»

«Yüzünü unutmuşum.» dedi Andrea.

«Kimin yüzünü?»

«Memo'nun.»

«Ben de adını hatırlayamadım,» dedi Alma.

«Duçe'nin ölüm ilanını hatırlıyor musun?»

Alma gülmeye başladı:

«Acımızı paylaşanlara teşekkürü bir borç biliriz.- Ailesi.»

Parmaklarının ucuna basa basa Memo'nun odasının kapısına gittiler. Merdivenlerde biraz topladıkları cesaretleri kapının önünde uçup gitmişti. Ne yapacaklarını bilemiyorlardı. İçeri girseler miydi?

-Önce sen gir,- dedi Andrea. Alma bir an duraksadı:

«Hayır, sen gir.»

Andrea kapıya usulca vurdu. Gürültüyü duyan Kristina koridora fırlamıştı. Onları kapının önünde görünce, ellerini yüzüne kapatıp bağırmaya başladı:

«İçeriye girmeyin. Babanız sizi yakalayacak. Aman Tanrım!»

Tam bu sırada odadan Memo'nun sesi geldi:

«Girin!»

Kapı açıldı. Memo yataktaydı. Beyaz gazlı bezle sarılı ayağını iki yastığın üstüne uzatmıştı. Yüzü sapsarı, başı da kaşlarına kadar sarılıydı. Odası hastane koğuşu gibi kokuyordu. İki kardeş karşısına geçip oturdular. Andrea'nın gözleri Alma'nın elindeki kitaba takılıverince, kaşları çatıldı. «Bu kitap elinde gene,» diye söylendi. Memo sırayla bir ona, bir Alma'ya bakıyordu.

«Ağrın var mı?» diye söze başladı Andrea.

«Babanın elleri çok hafif.»

Memo gülümsemeye çalışıyordu:

«Siz, onun çocuklarısınız, değil mi?»

«Bu Alma, ben de Andrea'yım.»

«Yüzleriniz yabancı değil.»

«Biz de liseye gittik,» dedi Alma.

«Ben de gittim.»

«Ama sen daha büyük sınıftaydın,» dedi Andrea.

Bundan sonra hepsi sustular. Dışarısı sisliydi. Oda da yarı karanlıktı.

«Bütün gece yağmur yağdı.» dedi Memo sessizliği bozmak için. Alma başını pencereye çevirdi.

«Hâlâ biraz yağıyor...»

Alma'nın elindeki kitaba bakan Memo, «Adı ne?» diye sordu.

Alma hemen kitabı kaldırıp kapağını gösterdi:

«Hasret Köprüsü.»

Memo gülümsedikten sonra gözlerini ipek perdelere çevirdi.

«Okumak ister misin?» diye soran Alma kitabı ona uzattı. Andrea kıpkırmızı kesilmişti. Kızkardeşini dirseğiyle dürttü. O, Memo'nun böyle kitaplardan hoşlanmayacağını sezmişti. «Bu budala da ne yapıyor böyle,» diye söylendi.

Memo gözlerini Alma'nın yüzünden ayırmadan, «Şimdi böyle kitapları okumanın sırası değil,» dedi.

«Zaten komünistlerin güzel olan her şeye karşı olduğunu söylerler.»

«Ne saçma! Güzel olan her şey bana büyük zevk verir,» dedi Memo, gözlerini Alma'dan ayırmadan.

Alma kıpkırmızı olmuştu. «Budala,» dedi Andrea, gene içinden, ama Memo'nun sözlerine onun da canı sıkılmıştı.

«Doktor daha önce de evinde yaralı partizan tedavi etti mi?»

«Hayır,» dedi Andrea; «Sen ilksin. Fırsat çıkmadı.»

Kapıdan başını uzatan Kristina, «Alma,» dedi; «Hadi teyzene gidelim. Geç kaldık. Andrea sen de gelecek misin?»

«Yok canım...» diye elini salladı Andrea.

«Seni rahatsız ediyorlar,» dedi Kristina, Memo'ya: «Bir oturdular mı bir daha kalkmak bilmezler.»

Sonra çocuklarına döndü:

«Dışarı çıkın. Memo'yu sıkıyorsunuz.»

Memo gülümsedi:

«Tersine, ben kimse olmadığı zaman sıkılırım.»

Alma'yla Andrea ayağa kalktılar.

«Daha sık gelin,» dedi Memo.

Andrea, «Gelirizl..» dedi.

Koridora çıkınca kızkardeşini azarlamaya başladı:

«Bu Hasret Köprüsü'nün saçma sapan bir kitap olduğunu söylemedim mi ben sana?»

«O hiç bir kitaptan hoşlanmıyor...»

Andrea kızkardeşinin şakağına hafifçe vurdu:

«Sen herkes hakkında her şeyi bilirsin zaten.»

Alma onun elini itti:

«Canımı acıtıyorsun.»

Alma'yla Kristina oturma odasına girdiler. Andrea da dışarı çıktı. Bugün canı ne çalışmak, ne okumak, ne resim yapmak, ne de kente inmek istiyordu. Teyzesine gitmek mi? Hayır! Ona katlanamıyordu. «Beni öptüğü zaman her tarafım tükürük içinde kalıyor. Öff!» diye mırıldandı.

Merdivenlerden inen Alma'yla Kristina son derece şıktılar. Andrea onları alaycı bir bakışla süzdü bir an, sonra gözlerini gene su birikintisine çevirdi. Kristina, «Zavallı teyzen üç gündür bizi bekliyor,» dedi.

«Varsa yoksa teyzem!»

«Sen kendinden başka bir şeyle ilgilenmezsin ki,» dedi Alma, hafifçe onun saçını çekerek.

«Bırak beni! O Köprü'nü yanına al da teyzeme okursun.»

«Andrea, gözünü dört aç. Evde yalnızca sen varsın.»

Merdivenlerde tek başına kaldı Andrea. Yağmur da başlamıştı. Damın üstüne düşen yağmur damlaları hüzünlü bir tempo tutturmuştu. Andrea mutfağa gitti. Masanın üstünde bir tabak elma duruyordu. Bir an mutfağın ortasında dikildi durdu. Sonra elma tabağını alıp Memo'nun odasına girdi. Memo gözlerini tavana dikmişti.

«Nasılsın?»

«İyiyim. Geldiğine sevindim. Şu mektubu bir yoldaşıma götürebilir misin Andrea?»

«Nerede oturuyor?»

«Demirciler sokağında dükkânı var. Sokağa girince Kemal Porodina'yı sor.»

Yastığının altından bir not çıkarıp Andrea'ya uzattı.

«Ona ne diyeceğim?»

«Hiçbir şey.»

Andrea, elinde mektup, bir an yatağın başında kımıldamadan durdu. O da Kemal Porodina'yı aramak için kente indi mi, evde kimsenin kalmayacağı aklına gelmişti.

«Ne var?» diye sordu Memo.

«Ben de gidersem, evde kimse kalmayacak. Herkes gitti.»

«Kapıyı arkadan kilitlersin.»

«Fena fikir değil...»

Andrea ıslık çalarak parke taşlı yoldan yürümeye başladı. Şemsiyesine düşen yağmur damlaları patırdıyordu. Duvarlara yapıştırılan ilânlar ıslak paçavralara dönmüştü. Yalnızca büyük bir korkulukla korunan bir ilân ıslanmamıştı. Önce ilâna uzaktan şöyle bir göz atan Andrea, hemen yanına gidip okumaya başladı. Yüreği küt küt atıyordu. İlânda şöyle yazılıydı:

«Kentin düzenini koruyabilmek için son bir uyarı daha yayınlamak zorunda kaldım. Dün yaralı bir komünistin, Memo Kovaçi'nin kente girdiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bu eşkiyayı görenler ya da nerede saklandığını bilenler, Alman polisine hemen bildirsinler. Yoksa hem eşkiya, hem de onu saklayanlarla birlikte, yerini bilip bildirmeyenler de kurşuna dizileceklerdir.

Kent Komutanı
K. Braun.»

Dehşete kapılmıştı Andrea. Gizlenecek bir yer aramak istercesine yöresine bakındı ve hemen yan sokağa saptı. «Bu, işleri daha da karıştırıyor,» diye düşündü. Kemal'i tamamen unutmuştu. «Kurşuna dizilecekler,» sözleri kulaklarında çınlıyor, tüfeklerin yaylım ateşini duyuyordu sanki. Kafası bu düşüncelerle dolu, Demirciler Sokağına vardı. Parke taşlı dar bir sokaktı burası. İki yandan aşağıya doğru çamurlu sular akıyordu. Bütün sokak demire vuran çekiç sesleriyle tınlıyordu. Büyük bir piyanoyla korkunç bir müzik çalınıyordu sanki.

Bir tenekeciden yolu sordu. O da küçük bir kapıyı gösterdi. Andrea kapıyı vurmadan içeri girdi. Kemal körüğün üstüne eğilmiş, çalışıyordu. Körüğün her hareketinden sonra demirci ocağından ıslık çalarak mavi beyaz bir alev püskürüyordu. Demirci, büyük çekiciyle örsün üstündeki kıpkırmızı demiri dövmeye başlamıştı. Güçlü kolları, delici bakışları, kapkara yüzüyle çekici indirip indirip kaldırırken, tüm dünyaya savaş açmış bir isyancıya benziyordu.

Kapının önünde kuşkulu bir tavırla duran Andrea'yı görünce, «Ne haber, doktor Borova'nın oğlu?» diye güldü; «Babanın saban demirine ya da baltaya ihtiyacı yok. Ben de şırınga iğnesi yapmıyorum.»

Siyah yüzünde bembeyaz dişleri ışıldamıştı.

«Sana bir mektup getirdim,» dedi Andrea.

«Mektup mu? Kimden?..»

Elini uzatıp notu aldı. Okumaya başladı. Arada bir de başını kaldırıp Andrea'yı süzüyordu. «Bir dakika bekle de elbiselerimi değiştireyim,» diyerek arkadaki bölmeye geçti.

Küçük odada yalnız kalan Andrea, usul usul körüğün yanına yaklaştı. Kolu yakalayıp bir aşağı bir yukarı oynatmaya başladı. Körük kıvılcımlar saçıyordu. Andrea, kolu yeniden oynattı. Binlerce kıvılcım fışkırdı. Arka bölmeden çıkan Kemal gülümsedi:

«Neden buraya gelip benim çırağım olmuyorsun? Okula da gitmiyorsun.»

Gözlerini ocaktan ayıramayan Andrea, «Çok güzel!» dedi.

«Gidelim mi?» diye sordu Kemal, Andrea'nın kolunu tutarak; «O şemsiyeyi bana ver. Ben senden uzunum.»

Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyor, yağmur suları siyah oluklardan aşağı akıyordu. Camlara burunlarını dayayan birkaç çocuk, sessiz sokağı seyrediyorlardı. Parke taşlarının üstünden atlaya atlaya yürüyen Kemal, ara sıra öksürüyordu. Andrea onun yanında ufak tefek kalmıştı. Yan gözle, duvarlara yapıştırılan ilanlara baktı Kemal. «Duvarlara ilân yapıştırmışlar,» dedi; «Ama yağmur onları sürükleyip götürecek.»

«Birini okudum.»

«Memo'yu arıyorlar.»

«Onu yakalayabilirler mi?»

«Gözümüzü açarsak, yakalayamazlar.»

Kemal bir an durdu:

«Spiro Tiran'da mı?»

Andrea'nın kolu sinirden titremeye başladı. Kemal'in kaygısını anlamıştı:

«Evet, Tiran'da.»

«Ne zaman dönüyor?»

«On gün içinde, diyorlar...»

«Öyle diyorlar,» diye yineledi demirci.

Andrea bir su birikintisine basınca sıçrayan sular Kemal'in pantolonunu ıslattı.

«Özür dilerim,» dedi Andrea.

«Önemi yok.»

Demirci öksürdü:

«Senin iyi bir çocuk olduğunu duydum. Kızkardeşinin de iyi bir kız olduğunu söylüyorlar.»

Andrea kulak kesilmiş dinliyordu. Omuzunun bir yanı sırılsıklam olmuştu. Kemal gülmeye başladı:

«Ben bütün şemsiyeyi kaplıyorum galiba...»

«Bu yağmurda üç şemsiye bile yetmez».

«Haklısın.»

Demirci yeniden öksürdü:

«Andrea, sen Spiro'yu iyi tanıyor musun?»

«Yürümeye devam edelim,» dedi demirci.

Andrea zınk diye duruverdi.

«Niçin soruyorsun? Sen onu tanıyor olmalısın.»

«İnsan sora sora daha çok şey öğrenir değil mi?»

«Bir adam kızkardeşinin nişanlısını ne kadar tanırsa, ben de onu o kadar tanıyorum,» diye kekeledi Andrea. Kemal'in, bir demircinin karşısında kekelediği için kendi kendine çok öfkelenmişti.

«Andrea, Spiro gelirse, ona Memo'dan söz etmeyeceksiniz, değil mi?..»

Sokakta hiç kimsenin olmamasına rağmen, Kemal Memo'nun adını çok alçak sesle fısıldamıştı. Kemal'in bu sözleri Andrea için küfürden de ağırdı.

«Evde herkes uyarıldı. Duvardaki ilânda ne yazılı olduğunu sen de gördün. Böyle bir soru sorman beni yaralıyor.»

Andrea altüst olmuştu. Demirci karşılık verdi:

«Anlıyorum. Spiro'ya Memo'dan söz etmeyeceksiniz. Ben de öyle düşünmüştüm.»

Andrea artık öfkelenmişti. «Düşünmüştün! Niçin düşünmüştün! Gerçek bu!..»

Kemal onun öfkelenmesinden hoşlanmıştı. Sokağın ortasında yüksek sesle güldü. Kemal'in gülmesi Andrea'yı iyice çileden çıkardı. Demircinin onun utangaçlığı ve zayıflığıyla alay ettiğini sanmıştı. Kemal durdu. Gözlerini çatlak çizmelerine dikerek fısıldadı:

«Andrea, sana bir şey sorsam, bana kızmazsın değil mi?»

«Elbette kızmam...»

«Beni iyi anlamanı istiyorum. Hem doktor Boro

va'ya hem de bütün ailenize saygı duyuyorum. Kız kardeşini Epiro'yla kim nişanladı?»

«Bilmiyorum!..» dedi Andrea. Aslında, teyzesiyle Varoş'ta bir manifatura dükkânı olan Tasi enîştesinin bu nişanı düzenlediklerini duymuştu.

«Spiro...»

Kemal yeniden öksürdü: «Spiro, sahtekârın biri Lefter Lefteri onun en yakın dostu. Spiro tam anlamıyla casus değil henüz. Ama Lefter Lefteri yoluyla kolayca olabilir.»

Andrea neredeyse ağlayacaktı. Spiro'nun Almanlara yakınlık duyduğunu biliyordu, ama onun casus sayılabilecek kadar ileri gidebileceği, aklına hayaline gelmemişti. «Bundan emin misin?» diye sordu.

«Emin olmasam, insanları suçlamak çok kötü bir şey olur.»

Bundan sonra konuşma kesildi. İkisi de kendi düşüncelerine dalıp gittiler. Sokakta sadece onların ayak sesleri, bir de oluklardan boşalan yağmur sularının gürültüsü yankılanıyordu. Kemal bir terzihanenin önünde durdu. «Beni biraz bekle,» diyerek dükkândan içeri girdi. Az sonra uzun saçlı bir kızla birlikte dışarı çıktı. Andrea, Liria'yı tanımıştı. Liria da lisede Memo'yla aynı sınıftaydı. Kız, Andrea'ya bir göz atınca, «Aa, doktorun oğlu!» diye bağırdı.

Andrea kıpkırmızı kesildi. «Doktorun oğluymuş! Sanki ben küçük bir çocukmuşum, o da benim teyzemmiş,» diye içinden söylendi.

Andreaların evine giden dar sokağa saptılar. Andrea'nın saçlarına dokunan Liria, «Saçlarını neden böyle gözlerinin üstüne düşürüyorsun? Neredeyse şaşı olacaksın,» dedi. Andrea gene kızardı.

Andrea onları yan taraftaki bahçe kapısından içeri soktu. Annesiyle Alma'yı görünce çok geç kalmış olduklarını anladı.

«İyi günler!» dedi Liria. Kemal de Kristina'nın elini sıktı:

«Nasılsınız?»

Kristina, Kemal'le Liria'yı eve getirdiği için Andrea ya öfkelenmişti. Koridorda gizlice onun kolunu çekip fısıldadı:

«Neredeyse bütün şehri eve getireceksin. Baban kafanı kıracak.»

«Hasta nerede?» diye sordu Kemal.

«Ne hastası?» diyen Kristina omuzlarını silkti; «Burada hasta falan yok.»

Kemal gülümsedi. Kristina'nın bu davranışı hoşuna gitmişti. Ama Liria çok şaşırmıştı. Andrea'ya döndü:

«Bizim geleceğimizi annene söylemedin mi?»

«Ben çıktığımda, annem evde yoktu,» dedi Andrea, soğukça. Böyle sorguya çekilmek onu öfkelendirmişti. Başıyla Memo'nun odasını gösterdi. Kristina'dan başka herkes odaya girdi.

«Nasılsınız, Sayın Öğrenci?» diye, Memo'nun hatırını sordu Kemal.

«İyiyim, Demirci Bey,» dedi Memo.

Konukların ayakta kaldığını gören Andrea, «Alma, iki sandalye daha getir,» dedi.

Liria, Memo'nun elini avucuna aldı:

«Yaralısın. Burada yatıyorsun. Bizim hiçbir şeyden haberimiz yok!..»

«Bana da bir kurşun isabet edebilir.»

«Evet, işte böyle olur...» diye söze karıştı Kemal; «Yumurtaları kırmadan omlet yapılamaz.»

Alma üç-dört sandalye getirdi. Hepsi Memo'nun yatağının çevresine oturdular. Liria ara sıra Alma'yı süzüyordu. Bakışlarında yalnızca bir yabancıya duyulan meraktan başka, böyle güzel bir kıza duyulan hayranlık da vardı. Memo'nun da Alma'ya baktığını farketmişti.

Kemal, Memo'nun sargılar içindeki ayağını gösterdi:

«Nasıl yaralandın?»

Memo, o karanlık, vahşi geceyi anımsamak istemiyordu. «Pusu kurdular,» dedi. Kano'nun siyah bıyıkları gözlerinin önüne gelince, dişlerini gıcırdattı.

«İşin içine bir hain karışmış olmalı,» dedi Liria.

«Evet, beş para etmezin biri. Adı Kano. Tam bir alçak.»

«Lajizalı mı?» diye sordu Kemal.

«Onu tanıyor olmalısın. Köy Komitesi sorumlusuydu. Sonra kaçıp gitti. Salih Protopapa'ya katıldı.»

«Ha, elbette, elbette tanıyorum. Demek o hal..»

Memo konuyu değiştirmek, kentte ne olup bitti-

ğini öğrenmek istiyordu. Ancak Alma ile Andrea da odada oldukları için Kemal açıkça konuşamıyordu. Memo gene de sordu:

«Siz şehirde ne yapıyorsunuz?»

Kemal öksürdü. Önce Andrea'ya, sonra da Alma'ya baktı. Bunu farkeden Alma ile Andrea ötekiler yalnız kalabilsinler diye odadan çıkmak üzere ayağa kalktılar. Memo oturmalarını işaret etti. Kemal bundan hoşlanmamıştı, ama belli etmedi.

«Vallahi durum şöyle,» dedi; «Şehirde bazı işler yapılıyor. Dağlara göndermek üzere silah topluyoruz. Gur-Kusar'da bulunan Doktor Şahin, partizan hastanesi için ilâç istedi bizden. O depoyla meşgulüz.»

Kemal burada sustu. Biraz düşündü. Sonra Alma ile Andrea'nın anlamadığı bir şey söyledi:

«uno ayavah ayamruçu rarak kidrev.» Sonra da, «İşte böyle... Partizanlar karar verdiler,» diyerek sözünü tamamladı.

Alma'yla Andrea hiçbir şey anlamamışlardı. Memo'yla Kemal, eskiden beri böyle konuşmaya alışıktılar. Kemal, Memo'nun grubuyla buluşmak üzere liseye gittiği zaman bu «dille» konuşurlardı. Böyle konuşmaya öylesine alışmışlardı ki, çok uzun konuşmalar bile yapabilirlerdi. Şimdi de uzun süre konuştukları halde, aynadaki gibi, kelimeleri tersinden söylediklerini Alma'yla Andrea anlayamamışlardı.

Kemal saatine baktı. Yemek zamanıydı. Yağmur da bir süre önce durmuştu. «Memo» dedi; «Biz artık gidiyoruz. Sen canını sıkma...» Yoldaşının elini sıktı ve ayağa kalktı. Liria da Memo'ya eğilip alçak bir sesle, «Spiro dönene kadar 8 - 10 gün burada kalabilirsin,» dedi; «O zaman başka bir üsse geçmen gerekecek.»

«Elbette, elbette... Daha fazla kalmanın bir anlamı yok,» diye onayladı Memo.

Meraka kapılan Alma, gizlice onların konuşmalarını dinliyordu. «Ah bu Spiro!..» diye düşündü. Kızarmıştı. Elbisesinin yakasını ısırdı. Alma'nın ne duygular içinde olduğunu farkeden Liria, bir çocuğu sever gibi saçlarını okşadı onun. Liria, Alma'nın lise koridorlarında gördüğü aynı Liria'ydı. Alma kendini son derece mutsuz hissediyordu. Memo'yla bu kadar serbest bir şekilde konuşan Liria'ya imrenmişti. Bu-

nu farkeden Andrea, utangaç kızkardeşine acıdı. «Bekle Alma, bekle...» diye düşündü; «Yakında sen de erkeklerle bu kadar rahat konuşabileceksin.» Odadan çıkması için gözüyle Alma'ya işaret etti, ama Alma odanın ortasında durmuş, bir Liria'ya, bir de Memo'ya bakıyordu. Liria giderken, «Canını sıkma Alma...» diyerek onunla vedalaştı.

Kemal'le Liria koridoru geçip taş merdivenlere yöneldiler. Andrea onların önüne geçti:

«Bu yandan Kemal, bu yandan...»

Andrea onların sokak kapısından çıkmalarını istememişti. Öğle vakti olduğu için sokak çok kalabalıktı. Onları, yüksek duvarın köşesinde güçlükle farkedilebilen bahçe kapısına götürdü. Kemal kapıda durdu, kocaman elini Andrea'ya uzattı:

«Andrea, lütfen Spiro'ya dikkat et...»

«Biliyorsun ki Spiro Tiran'da.»

«Kim bilir, belki de aniden döner. Neyse görüşeceğiz zaten.»

Arkasını dönerek uzaklaştı.

Andrea geri dönünce, hastaneden henüz gelmiş olan babasıyla karşılaştı. Kristo Borova, çok yorgundu. Uykusuzluktan yarı ölü gibiydi. Şapkasını portmantoya asarak, hiç konuşmadan mutfağa gitti. Az sonra mutfaktan sesi duyuldu:

«Yemek hazır mı? Çocuklar neden yemeğe gelmiyorlar?»

Andrea'yla Alma babalarına gizlice göz atarak masaya oturdular. Doktor, Memo'nun odasını işaret etti:

«Yemeğini yedi mi?»

«Henüz yemedi,» dedi Kristina.

«Neyiniz var sizin? Önce onun yemeğini vermeliydiniz. Başka türlü yaraları nasıl iyileşecek! Ne yedi?»

«Sadece kahvaltı etti,» dedi Kristina.

Doktor kaşığını öfkeyle masaya vurdu.

«Ona iki kere, hatta üç kere yemek vermeliydiniz. Tam iki kilo kan kaybetmiş.»

Kaşığı hâlâ masaya vuruyordu.

«Yemek istemedi,» dedi Kristina.

«Onu zorlamalıydınız. Yemek nerede?»

Masa hazırlandı. Sofradan sadece çatal kaşık ses-

leri duyuluyordu. Kristina masaya oturmamış, Memo'nun yemeğini hazırlıyordu. Doktor yineledi:

«Ona yiyebildiği kadar yemesini söyle, yoksa onunla bozuşuruz.»

«Şehirde ne var, ne yok?» dedi Kristina.

«Hiçbir şey yok. Memo'yu arıyorlar. Bütün duvarlara ilan asmışlar. Onu görüp de haber vermeyen anında kurşuna dizilecek.»

Kristina dondu kaldı. Elinden kaşığı düşürdü. Sapsarı kesilmişti:

«Kristo, hayatımızı tehlikeye atıyorsun! Söyle onlara, gelip başka bir eve götürsünler onu. N'olursun Kristo...»

«Yeter, yeter! Kes artık. Başımı ağrıtıyorsun. Hadi ona yemeğini götür.»

Kristo aceleyle yemeğini bitirdi. Ayağa kalktı, peçeteyle ağzını sildi. Sonra peçeteyi masaya fırlatıp Memo'yu görmeye gitti.

Cesaretini toplayan Andrea da onu takip etti.

«Çok sigara içmişsin, Memo,» dedi Doktor, dumanı dağıtmak için elini sallayarak.

«Sıkıldığım zaman içerim, şehirden ne haber? Hastaneye çok sayıda yaralı Alman getirdiler mi?»

«Evet,» diyen doktor, bir yandan da Memo'nun yarasını inceliyordu; «Onların kendi hastaneleri var ama, yaralı çok olunca bizimkine de getiriyorlar.»

«Sizin hastaneye getirdilerse, demek ki onların hastaneleri dolu.»

«Basit mantığa göre... Kımıldama!.. Sana şunu da söylemek istiyorum...» dedi. Stetoskopu kulağından çıkarmadan; «Bugün yemek yememişsin. Oysa iki kere, üç kere yemen gerekirdi. Erkek misin sen yoksa bebek mi? Yitirdiğin kanı nasıl kazanacağını sanıyorsun? Buraya yatmış, sadece sigara içiyorsun...»

«İştahım yok.»

«Fransızlar ne derler; 'L'appetit vient en mangeant'» (*)

Doktor muayeneyi bitirdikten sonra, Memo'nun başucuna oturdu. Elini onun alnına koyup ateşine baktı ve ateşinin düşmekte olduğunu söyledi.

(*) Ağız budaladır.

«Dağlarda doktora ve ilâca acilen ihtiyacımız var,» dedi Memo.

«Arnavutluk'ta fazla doktor yok.»

Kristo sonra bir şey anımsamış gibi ayağa kalktı:

«Bacağına bakalım mı?»

«Dağlarda daha da az,» diye sözüne devam etti Memo.

«Bazılarınız şehirde tedavi görüyorsunuz...» Yaralı bacağı inceledikten sonra, «Güzel!..» dedi.

«Bazılarımız...» dedi Memo, yastığa iyice yaslanarak; «Ama ya dağlarda? Olan doktorlarımızın da teçhizatı yok. Doktor Şahin'i tanır mısınız?»

«Tanırım. Avusturya'da birlikte okuduk.»

«Doktor Şahin, Gur-Kusar'daki Partizan hastanesinde bir yoldaşımızın ayağını testereyle kesti Hem de hiç anestezi yapmadan.»

Doktor gözlerini yere indirdi. Doktor Şahin'i gençliğinden beri tanırdı. Şahin hastaneyi bırakmış, laboratuvarları ve klinikleri terketmiş, dağlara çıkmıştı. Ayrılmadan bir gece önce, yorgun argın, saçı sakalı birbirine karışmış bir halde Kristo'nun evine gelmişti. Şapkasını masanın üstüne fırlatıp atmış bir koltuğa çökmüştü:

«Hepsi senin olsun. Allah hastanenin de, kliniklerin de belâsını versin!»

«Ne var?..»

«Ben dağa çıkıyorum...»

«Partizan mı olacaksın?..»

«Evet...»

«Yanılıyor olabilirim, ama acele etmiyor musun?»

«Ben tam tersini düşünüyorum.»

«Ne demek istiyorsun?.»

«Geç bile kalmış olabilirim...»

Kristo hiç sesini çıkarmamıştı. Şahin sağı solu belli olmayan bir adamdı. Herkesin önünde kendisini küçük düşürebilirdi.

«Benden ne istiyorsun, Şahin?» diye sordu.

«Sadece bir tek şey. Ben gittikten iki gün sonra, atlarıyla birlikte dört-beş köylü gelecek. Benim kliniğimi sökmelerine yardım et. Anahtarı sana bırakıcağım. Dikkat et de aletler kırılmasın. Sana bunları

anlatıyorum, çünkü sen dürüst bir adamsın. Ne demek istediğimi anladın mı?»

Kristo Borova anahtarı aldı, cebine koydu. Doktor Şahin'in çocuğu yoktu. Karısı da ölmüştü. Koca evde yalnız başına yaşardı. İşte şimdi Memo, Kristo'ya doktor Şahin'i anlatıyordu.

«Zor günler geçiriyoruz!..» dedi Kristo.

«İşiniz de gittikçe zorlaşıyor.»

«Her zaman zordu zaten...»

«Şimdi her zamankinden de zor. Bugün beni ameliyat edip iyileştiriyorsun. Yarın Salih Protopapa yaralanırsa, onu da ameliyat edip iyileştireceksin. Salih benim düşmanım. Ama bana yeniden saldırması için onu, bir savaş makinesi gibi onaracaksın.»

Doktor, sandalyesini, bu sözleri katı bir mantıkla söyleyen Memo'nun yatağına yaklaştırdı.

«Yanılıyor olabilirim ama, gelseler ve seni yaralı bir halde evimde bulsalar, bu durum benim için hiç de hoş olmaz. Senin için yaptığımı, Salih Protopapa için yapmazdım.»

«Evinde evet, yapmazdın, ama ya hastanede? Kaçınılmaz olarak...»

Doktor öksürdü:

«Sen işleri basitleştiriyorsun. Anlıyorum. Bir ideali olan ve bunu sonuna kadar götüren bir insan işleri basitleştirmek zorundadır. Ama her durumun, her koşulun hem iyi, hem de kötü yanları vardır.»

Memo güldü, ve alaycı bir sesle sordu:

«Halk savaşında yer almayı reddetmenin iyi ve kötü yanları var mı?»

«Benim böyle mi yaptığımı sanıyorsun? Güzel!.. Peki, ama sana göre çitin üstünde bir gözlemci olan ben, partizanları tedavi ederek, savaşa hizmet etmiyor muyum! Bu işin iyi yanı. Bir de koşulların zorlamasıyla, Almanları ya da Ballicileri tedavi ediyorum. Bu da işin kötü yanı.»

«Sen, beni bir dostunun yoldaşı olduğum için tedavi ediyorsun. Böylece de savaşa bilinçsiz bir şekilde hizmet ediyorsun.»

«Yani sana bilinçsiz bir şekilde yardım ediyorum ama hastanede düşmana bilinçli bir şekilde hizmet ediyorum, öyle mi?»

Kristo Borova, ter içinde kalmıştı.

«Bunu söyleyemem,» dedi Memo; «Ancak onlara sadece korku belâsından hizmet ediyor olsan bile bunun da gene sorumluluğu vardır.»

«Sorumluluğu vardır ha!» diye aksi aksi söylendi doktor: «Siz insanları sadece kendi ölçülerinize göre değerlendiriyorsunuz..»

Ayağa kalktı ve odadan çıktı.

Dört-beş gün içinde Memo oldukça iyileşmiş, yatakta oturmaya başlamıştı. Keyfi de epey yerine gelmişti. Doktor Borova sık sık odasına uğruyor, saatlerce oturuyor, konuşuyorlardı. Arasıra Memo'yla sert tartışmalara giriyor, sinirli ve bitmiş tükenmiş bir durumda odayı terkedip gidiyordu. Ama her şeye rağmen o odanın çekiciliğine dayanamıyor, gene geri dönüyordu. Konu Memo'ya geldiği zaman, «Belki yanılıyorum, ama böyle insanlarla kavga etmek bile zevkli,» diyordu. «Bu insanlar, boş sözlerle adamın canını sıkan şarlatanlardan ne kadar farklı!» Ne var ki Kristina hâlâ çok korkuyordu. Gizlenen insanlar ya da yapılan aramalar hakkında ne zaman konu-komşudan bir haber duysa, dehşet içinde eve geliyor, «Şimdi ne yapacağız? Evinde birisini saklayan bir adamı yakalamışlar ve kurşuna dizmişler...» diye dövünüyordu.

O günde doktor hastaneden dönmüş, yemekten sonra koltuğuna oturmuş gazetesini okuyordu. Makalelere teker teker hızla göz attıktan sonra, kaşlarını çatarak, «Yalan, hepsi de yalan!..» diye söylendi.

Kristina söze başladı:

«Memo başka bir yere geçmek isteyeli epey oldu.»

Doktor, gazeteden başını kaldırıp, «Neden?» diye sordu.

«Ben nereden bileyim?.»

Doktor bu kez başını gazeteden kaldırmadan:

«On günden önce ayağa kalkamaz...» dedi.

«Tanrı aşkına Kristo! Bırak en kısa zamanda çeksin, gitsin. Ben gider ona söylerim. 'Kendine başka bir yer arasan iyi olur. Ben çocuklarımı feda edemem' derim.»

Doktor yumruğunu güm diye masaya indirdi. Bağırmamak için kendini zor tutmuştu:

«Bak Kristina!..» dedi. «Seninle 20 yıldır evliyiz...

Bunca yıldır sana el kaldırmadım. Bu yaşlı halimizde sana vurursam, gerçekten yazık olur...»

Dişlerini gıcırdatarak elini kaldırdı. Kristina mendiliyle gözyaşlarını kuruladı. Son derece öfkelenen doktor, odada daha fazla kalamadı. Ayağa fırlayıp Memo'nun odasına gitti. Andrea da Alma'yı annesinin yanında bırakıp, babasının ardından gitti.

«Dağdan gelen bu adam, yuvamızı yıkıyor...» diye hıçkırıyordu Kristina. Doktor dönüp bakmamıştı bile. Dönseydi olay çıkacaktı. Annesinin kolunu çekiştiren Alma, ona sakin olmasını söylüyordu.

Doktor odaya girdiği sırada Memo, deri kaplı defterine bir şeyler yazıyordu. Kristo'yu görünce, «Buyur doktor,» diyerek yazmayı bıraktı. Doktor oturdu. Andrea ayakta duruyordu. Kristo'nun elindeki gazeteyi gören Memo, okumasını rica etti.

«Değmez! Bir sürü saçmalık.»

Üçüncü sayfanın sonunda kısa bir haber Memo'nun gözüne çarptı:

«İki yüz kişiyle birlikte Follorina - Korça anayolunu kesen haydut Rapo Tabani, soymak amacıyla 4 Alman kamyonunu havaya uçurmuştur. Gur-Kusar'dan inen bu haydut, bölgenin huzurunu da kaçırmış, vatansever Salih Protopapa'nın kuvvetleriyle çatışmıştır. Protopapa'nın kuvvetlerinin sayıca az olmasından yararlanarak, onları kuşatmış ve alçakça katletmiştir. Bu haydutun millî hiçbir yanı yoktur. Çift başlı kartallı bayrağı ayakları altında çiğnemiş, bolşevizm bayrağına sarılmıştır. Onun sonu mutlaka ölüm olacaktır. Kana kanla karşılık verilecektir.»

«Komutan Rapo'ya çok kızmışlar,» dedi Memo.

«Salih Protopapa boynundan yaralanmış,» dedi doktor; «Hastaneye getirdiler.»

Memo gülümsedi. Alaycı bir sesle, «Tedavi et onu doktor,» dedi; «Tedavi et!..»

Öfkesini bastırmaya çalışan Kristo, «Ben doktorum!» diye bağırdı. Memo'yla tartışacak halde olmadığı için de ayağa kalktı. Andrea yerinden kımıldamamıştı. Bir babasına, bir Memo'ya bakıyordu.

«Doktor, ben ne zaman ayağa kalkabileceğim?» diye sordu Memo, yumuşak bir sesle.

«On gün içinde. O zaman bile bir süre koltuk değnekleriyle yürümen gerekecek.»

«Kalacak başka bir yer bulacağım.»

«Nedenini sorabilir miyim?»

«Sizin de bildiğiniz gibi, damadınız 6 gün sonra Tiran'dan dönüyor...»

«E?..» diye sordu doktor, Öğretmenin mektubundaki uyarıyı anımsamasına rağmen.

«Bak doktor,» dedi Memo; «Yoldaşlar gibi birbirimize düşündüklerimizi söyleyecek kadar dost olduk.»

«Doğru.»

«Kızınızın nişanlısı hiçbir zaman hoşuma gitmedi benim...»

Doktor kaşlarını çattı:

«Bir şeyin senin hoşuna gitmemesi, mutlaka herkesin de hoşuna gitmemesi demek değildir.»

«Spiro, Almanların ve onların kuklalarının dostu.»

Doktorun yüzü kül gibi oldu:

«Sen buraya tedavi olmaya mı geldin, yoksa ailemin içine bölücülük tohumları ekmeye mi?»

«Doktor, size söylediklerim gerçeğin ta kendisi. Siz nasıl isterseniz öyle kabul edin. Ama böyle bir bölünmeyi seve seve teşvik ederdim.»

Memo, arkasından yastığı çekti aldı.

«Sen kendi görüşünü herkese zorla kabul ettiremezsin,» dedi Kristo.

«Belki de Spiro'yu yeteri kadar tanımıyorsunuz.»

«Ben kızımın nişanlısını tanırım.»

«Eğer onu yeteri kadar tanısaydınız, kızınıza günün birinde hainin dulu denmesini istemezdiniz. Biz Spiro'yu öldürdüğümüz zaman kızınız dul kalacak!. Spiro'nun tuttuğu yol, kaçınılmaz olarak onu bu sona götürecek...»

«Memo!» diye gürledi doktor. Sonra öfkesini nereden alacağını bilemeyerek, Andrea'ya döndü: «Sen burada ne arıyorsun? Çık dışarı!» Ama onu beklemeden, ardından kapıyı güm diye vurarak, kendisi odadan çıktı gitti.

Az sonra Kristina, Memo'nun yemeğini getirdi. Tepsiyi şifonyerin üstüne bırakıp küçük yuvarlak masayı Memo'nun yatağının yanına çekti. Yemek ve meyva tabaklarını onun üstüne yerleştirdi. «Hadi Memo, ye!» dedi. «Doktor beni azarladı. Yemezsen nasıl iyileşeceksin?..»

«İştahım yavaş yavaş gelecek,» dedi Memo.

Kristina boş tepsiyi alıp odadan çıktı. Andrea, hiç sesini çıkarmadan öyle duruyordu. Memo da tabaklara dokunmamıştı. «Doktoru öfkelendirdiğim için üzgünüm...» dedi.

Andrea elini sandalyenin arkalığından ayırmadı. Kimin haklı kimin haksız olduğuna karar veremiyordu bir türlü. Üçüncü kez Spiro hakkında kötü şeyler söylendiğini işitiyordu. Bu sözler, kendi görüşeleriyle de birleşince, yavaş yavaş gerçeğin bu olduğuna ikna oluyordu. Gel gör ki aile gururu, başkalarının yanında Spiro'nun sahtekârın biri olduğunu kabul etmesine izin vermiyordu. Ama Memo'nun karşısında süngüsü düştü. «Senin söylediklerin doğruydu,» dedi, yavaşça...

Memo'nun gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Yarı karanlık bir odada bir şey arıyormuşçasına gözbebekleri kocaman kocaman oldu. «Sen Spiro hakkında herhangi bir şey biliyor musun?» diye sordu.

«Onunla konuşurken, ben de aşağı yukarı senin edindiğin izlenimi edindim. Sonra başka insanlardan da duydum.»

«Savaşta insan gerçeğe hizmet etmeğe çalışmalıdır,» dedi Memo; «Gerçeğe karşı çıkanlar, bugün bunun, yarın ötekinin borusunu öttürenlerdir.»

Andrea dokunulmamış tabaklara baktı. «Yemeğini ye,» dedi. «Soğuyor...»

Memo kaşığı aldı. Dik oturamıyordu. Hem bacağı, hem de sırtı ağrıyordu. Andrea masayı kaldırıp Memo'nun yatağının yanına çekti. Gözleri Memo'nun kollarına takıldı. İki sopa gibi kalmıştı Memo'nun kolları.

«Otur Andrea, otur!» dedi Memo. Bir yandan yemeğini yerken, bir yandan duvarda asılı resimlere çevirdi gözlerini. «Bunları sen mi yaptın?» diye sordu. Duvarda Musa'nın gözlerinin, dudaklarının ve sakalının eskizleri asılıydı.

«Evet,» dedi Andrea kararsız bir tavırla. «Bunlar güzel değil, ama babam benim resimlerimi beğeniyor...»

«Ressam mı olmak istiyorsun?»

«Resme çalışıyorum ama, esas istediğim heykeltıraşlık.»

Bunları ilk kez bir yabancıya anlatıyordu Andrea. Memo bir parça ekmek kopardı, biraz da et kesti, istemeye istemeye çiğnemeye başladı. Sonra kaşığı tabağına bırakıp, yeniden Musa'nın gözlerine ve sakalına bakmaya başladı.

«Biliyor musun?» dedi. «Bir zamanlar ben de keman çalardım. Kemancı olmak isterdim. Sonra vazgeçtim.»

Andrea farkına varmadan iskemlesini Memo'nun yatağına yaklaştırdı. Dağlardan gelen, iki-üç yerinden yaralı bu adamın, bir zamanlar kemancı olmayı düşleyeceği, aklına hayaline gelmemişti. Keman çalan bir adam nasıl olur da ölmeye, öldürmeye gidebilirdi? «Keman mı çalardın?» diye sordu şaşkın şaşkın.

«Evet,» dedi Memo. «Bunda şaşacak ne var?»

«Hiç aklıma gelmezdi.»

«Bak Andrea,» dedi Memo; «Bugün daha önemli bir şeyi seçmek gerekiyor: İnsan olmanın yolunu. Önce insan, ondan sonra sanatçı...»

«İnsan mı?»

«Kişinin şunu çözmesi gerekiyor: Gücünü, kuvvetini kimin hizmetine verecek? Bizim safımızda mı yer alacak, yoksa... Daha sonra arkamıza, yaptıklarımıza baktığımız zaman utanmamak için buna hemen şimdi karar vermemiz gerekiyor. Bak dinle, eğer Spiro heykeltıraş olsaydı, onu beğenir miydin?..»

Andrea yüzünü buruşturdu.

«Neden beğenmezdin? Bunun bir tek yanıtı var: Her şeyden önce, Spiro insan değil...»

Memo'nun gözleri pırıl pırıl parlıyordu. Yanağındaki eski yaranın yerinde ince bir çizgi belirmişti. Büyük Kasım gösterileri sırasında aldığı yaraydı bu. Memo konuştukça bu ince çizginin, bir ortaya çıktığını, bir kaybolduğunu farketti Andrea. Bu adamın hatlarını kile, bronza oyuyormuş gibi geldi ona bir an. Bitkin bir halde ellerini yüzüne kapattı.

«Sıkıldın mı, Andrea?..»

Andrea ellerini yüzünden çekti:

«Günler boyunca seninle konuşabilirim...»

«Neden bir şeyler çizmiyorsun, Andrea? Bildirilerimizle beraber onu da kentte dağıtırız.»

Andrea, kıvılcımlar saçan ocağı, tüm dünyaya

başkaldırmış, savaş açmışcasına örsün üstünde kızgın demiri döven Kemal'i anımsadı. Tam bu sırada Alma girdi odaya. Sırtına sarı bir kazak giymişti. Saçları omuzlarına dökülüyordu. Memo'ya, daha akıllanmış, daha olgunlaşmış gibi geldi.

«Yemeğini bitirdin mi?» diye sorup tabakları toplamaya başladı.

«Alma, biliyor musun. Memo eskiden keman çalarmış!..»

Alma hiç ilgilenmiyormuş gibi saçlarını geriye attı. Tabakları tepsiye yerleştirmeye başladı. «Spiro hakkında söylediklerimi duydu herhalde» diye düşündü Memo; «Nişanlısı için söylediğim ciddi şeyler, ona çok acı vermiş olmalı...»

Andrea devam etti:

«Eskiden çalarmış, ama şimdi bırakmış...»

«Ben keman sevmem. Bir dakika bile katlanamam!» dedi Alma, gözlerini tepsiden kaldırmadan.

«Belki ben de o kadar sevmiyordum; bıraktığıma göre,» dedi Memo.

«Doğru değil bu... Seviyordun, ama daha önemli bir şeyi seçmen gerekiyordu,» dedi Andrea, onun sözlerini yineleyerek. Memo gülümseyip yastığını düzeltti. Alma dışarı çıkınca da başını salladı:

«Kızkardeşinin canı sıkılıyor...»

«Sık sık böyle olur. Ara sıra keyfi kaçar.» Alma'yı korumak istercesine güldü Andrea. Sonra masanın üstündeki saate baktı:

«Biraz dinlensen iyi olur!»

«Sen nereye gidiyorsun?.»

«Kente inmek istiyorum...»

«Kemal'e rastlarsan buraya gelmesini söyle.»

Nereye gidebilirdi Andrea? Eskiden arkadaşlarıyla fıkralar anlatarak sokaklarda bir aşağı bir yukarı gidip gelirler, güzel kızlara bakarlardı. Şimdi okul arkadaşları çok seyrek sokağa çıkıyorlardı. Konuşmaları da değişmişti. Artık büyük insanlar gibi konuşuyorlardı. Andrea da şimdi sokakta bir arkadaşına rastlasa, sessizce selâmlaşacaktı onunla. O kadar çok şey değişmişti ki...

Dar bir sokaktan anayola çıktı. Bato'nun kahvesinin önünde durdu. Camdan, içerde çok az müşteri olduğu görülüyordu. «Girip bir limonata içeyim,» diye

düşündü. Karşıya geçti, büyük kapıdan içeriye girdi. Sarhoş Peter bir köşeye oturmuş, kendi kendine konuşuyor, parmaklarını sayıyordu. Andrea'yı görünce ayılıp «Ahha, Doktor Borova'nın oğlu!» diye bağırdı.

Andrea ona aldırmadan, camın kenarındaki masaya geçti, oturdu. Hava kapalıydı. Her taraf kurşuniye boyanmıştı. Yağmurluklarını giymiş insanlar gelip geçiyordu sokaktan. Küçük bir çocuk cama yanaşıp dilini çıkardı.

Bato, masasına gelerek babasının eve gönderilmek üzere bir şişe şarap ısmarladığını söyledi. «Sen buraya geldiğine göre, sana vereyim,» dedi.

«Sarıver,» dedi Andrea; «Bana da bir limonata getir.»

Sarhoş Peter, kendi kendine bir şeyler mırıldandıktan sonra şarkı söylemeye başlamıştı.

«Nedir bu
«Köyden gelen dedikodu
«Doğru değil
«Kıskançlık yalnızca.»

Şarkısını bitirince, sandalyesinde sallanarak Andrea'ya döndü.

«Ahha, doktorun oğlu limonata içiyor... keh, keh,» diye güldü.

Bu sırada kahvenin kapısı açıldı. Uzun boylu bir adam girdi içeriye. Bir an nereye oturacağına karar vermek ister gibi yöresine bakındı. Andrea, en şık elbisesini giymiş olan Kemal'i tanımıştı. Andrea'ya göz kırpan Kemal, sarhoş Peter'in yakınına oturdu.

«Aman Kemal... Tak, tak, tak!» diye mırıldandı Peter. Sonra titreyen eliyle burnunun ucunu tuttu. «Benim burnumu da çekiçle döv, Kemal! Tak, tak, tak!..»

Gülmeye başlayan Kemal, eliyle susmasını işaret etti ona.

«Tamam, tamam, susuyorum... Susuyorum, Kemal...» Susacağını göstermek için dudaklarını kapattı.

«İki koyu kahve,» dedi Kemal.

«Tamam, iki koyu kahve geliyor,» diye bağırdı barın ardından Bato.

«Neden iki?» diye merak etti Andrea. Kapı yeniden açıldı. Siyah şapkalı bir adam girdi içeri. Gidip Kemal'in yanına oturdu. Andrea onu da tanımıştı. Öğretmendi bu. Peter yeniden konuşmaya başladı:

«Kahveyi bana ısmarladın sanmıştım, Kemal!»

Kemal ona dik dik baktı.

«Tamam, Kemal. Susuyorum... Kapa çeneni Peter!..» Parmaklarıyla dudaklarını kapattı.

Kemal'le Öğretmen kahvelerini içmeye koyuldular. Kapı yeniden açıldı ve bu kez Lefter Lefteri girdi içeri. Yanında biri daha vardı. Kemal'le Öğretmen göz ucuyla kapıya bakıyorlardı. «Geldi!» dedi Kemal.

«Yanındaki kim?..»

Kemal dudaklarını büktü:

«Kendine benzer biridir...»

Lefter Lefteri şöyle bir kahveyi süzdü. Gözleri Andrea'ya takıldı kaldı. Andrea'nın yüreği küt küt atmaya başladı. Bara doğru bir-iki adım atan Lefter Lefteri, birden dönerek Andrea'nın masasına yöneldi:

«Vay, Doktor Borova'nın haylaz oğlu! Nasılsın evlât?»

Yanındaki adamla birlikte Andrea'nın masasına oturdular.

Lefter Lefteri'nin masasına oturmak istemesine şaşmıştı Andrea önce. Sonra şaşkınlığı kaygıya dönüştü. «Bu alçak köpek, Memo hakkında bir şey mi duydu acaba?» diye düşündü.

«Gençleri severim,» diyen Lefter Lefteri, Andrea'nın saçını okşadı: «Ne içersin?»

«Şimdi limonata içtim...»

Andrea korkusunu yenmeye çalışıyordu.

«Bir konyak iç,» diye güldü Lefter.

«Ben konyak içmem...»

Kemal hızla bir göz attı onlara.

«Sen bana konyak ısmarla, Defter!. Def-Def-Def!»

«İyi bir köteği hakettin sen!»

Lefter çok sinirlenmişti. Andrea da gülmeye başladı. «İzninizle,» dedi. «Ben artık gidiyorum.» Sonra Bato'ya seslendi:

«Bato, şarabı getirir misin?»

«Geliyorum,» diyen Bato, koşarak şişeyi getirdi.

«Doktor Borova'nın dostları var, hal» dedi Lefter.

«Babam akşam yemeklerinde daima şarap içer,» dedi Andrea, usulca.

Bu arada Kemal masadan kalktı, dışarı çıktı. O çıkar çıkmaz içeri üniformalı bir adam girdi. Barda duran Bato'nun yanına gitti. Az sonra Bato Lefter'e seslendi:

«Lefter Bey, sizi istiyorlar!»

Ayağa kalkan Lefter kapıya yürüdü. «Sen misin?» diye sordu üniformalıya.

Tam bu sırada hiç beklenmedik bir şey oldu. Kapının dışında Kemal beliriverdi. Elinde bir tabanca vardı. «Halk adına mahkûm edildin,» diyerek tetiği çekti.

Bir ileri bir geri sallanan Lefter, kapının iki üç adım ötesine yuvarlandı. Son bir çabayla başını kaldırmaya ve elini belindeki tabancaya götürmeye çalıştı, ama kolu cansızca yanına düştü. Kapının önüne serildi kaldı.

Kahvenin içinde dehşetli bir gürültü koptu. Kahvedekiler dışarı fırladılar. Sarhoş Peter de elleriyle masaya abanmış, ayağa kalkmaya çalışıyordu.

Öğretmenle Kemal dar sokaklardan kaçıyorlardı. Az sonra her yandan polis düdükleri ve askeri milislerin kaldırım taşlarına vuran çizmelerinin tok sesleri duyulmaya başladı. Andrea da elinde şişe, Kemal'le Öğretmenin ardından koşuyordu. İkisi, yorgunluktan bitmiş tükenmiş bir halde, dar bir sokağın köşesinde durdular. Andrea, kendi evlerine giden yola sapmalarını işaret etti. «Bahçe kapısından, bahçe kapısından!» diye bağırıyordu.

Andrea'nın ardından, kapıdan içeri daldılar, soluk soluğa. Kemal ceketinin koluyla alnında biriken teri sildi. Yağmur bastırmıştı. Rüzgâr meyve ağaçlarının dallarını sallıyor, rüzgârın uğultusunun için den polis düdükleri duyuluyordu.

«Kimsenin aklına Doktor Borova'nın evinde saklandığınız gelmez,» dedi Andrea. «Hadi, içeri girin!»

Öğretmen itiraz etti:

«Burası daha iyi. Bizi gördülerse, buradan daha kolay kaçabiliriz.»

«Yok,» dedi Kemal. «İçeri girelim.»

Memo yatakta oturmuş, defterine bir şeyler yazıyordu. Odaya giren Kemal'le Öğretmeni görünce, yaralı olduğunu unutup kalkmaya davrandı. Ama acıyla yüzünü buruşturarak, yastığın üstüne düştü:

«Hoşgeldiniz!»

«Merhaba,» dedi Öğretmen.

«Sen misin?» diye bağırdı Memo. Kucaklaştılar. Sonra Kemal'e döndü:

«Nasılsın? Yorgun görünüyorsun.»

«Yorgun mu? Ne demezsin.»

«Lefter Lefteri,» diye güldü Öğretmen. «Son arzusu olarak sana selamlarını yolladı.»

Memo yerinden sıçradı. Onların zor bir görevden döndüklerini anlamıştı. Yeniden terini kurulayan Kemal, Memo'ya olayı anlatmaya başladı.

«Andrea'nın da orada olması çok iyi oldu,» dedi Öğretmen. «Yoksa çok güç bir durumda kalacaktık. Görevden sonra gideceğimiz ev uzaktaydı.»

«Sen de mi bu işle ilgiliydin?»

«Aslında ben başka bir görevle gelmiştim ama, birlik bu küçük göreve de katılmamı istedi.»

Öğretmen, şapkası elinde, düşüncelere dalmıştı. Memo'ya bakıyordu ama, aklı başka yerdeydi.

«Ne görevi?» diye sordu Memo.

Öğretmen sandalyesini ona yaklaştırdı. Düşten uyanmış gibi, «Şu 'Anayurt Matbaası'yla ilgili,» dedi.

«Eeee!»

«Bu hafta sonunda onu ele geçirip, Gur-Kusar'a taşıyacağız. Bölge Komitesinin emri.»

Memo yastığını düzeltti. Daha iyi dinleyebilmek için Öğretmene doğru eğildi:

«Onu taşıyabilmek için 18 büyük katır gerekir.»

«Aferin sana!» dedi Kemal. «Biz matbaayı kurdun ininden nasıl kaçıracağımızı düşünürken, sen dağa çıkarılmasıyla ilgileniyorsun. Matbaaya gizlice girmek ve makineleri sökmek gerekiyor. Matbaanın teknik işleriyle ilgilenen İtalyan teknisyen üst katta oturuyor. En küçük bir gürültü, bütün işi yıkıma uğratabilir. Yalnızca makineleri sökmek, bütün bir gece alır.»

Memo içini çekti. Bunun ne denli zor ve tehlikeli bir görev olduğunu anlamıştı.

«Yalnızca makine yatağı bile son derece ağır,»

diye devam etti Kemal. «Daktilolar, kıskaçlar, öteki aletler de var. Ayrıca 15 balya da kâğıt.»

«İtalyan teknisyen üst katta yalnız mı oturuyor?»

«Evet.»

«Hımm.» Memo parmak uçlarıyla yatağın kenarına vuruyordu.

«Allah cezasını versin, başımıza dert olacak bu adam,» diye homurdandı Kemal.

Bir sigara yakan Memo:

«Ben bu İtalyanı tanıyorum galiba. Adı Roberta Martini değil mi?»

Kemal gözlerini kocaman kocaman açtı. Dirseklerini dizlerine dayayarak, çenesini avucunun içine aldı.

«Bu adam para düşkünüdür,» dedi Memo. «Sanırım kolayca satın alınabilir. Yalnız ağzını açarsa vurulacağına dair kendisini uyarmak gerek.»

«Bu işe ikna olursa, iyi olur elbette. Bu makineleri Voskopa'ya nasıl taşıyacağız?» diye sordu Öğretmen.

«O daha kolay. Mandıranın ya da büyük bir mağazanın kamyonunu alabilirsiniz. Kamyonla daha kolay taşınır.»

Kemal derin derin düşünüyordu. O, matbaanın ele geçirilmesini denetlemekle görevliydi. Belki de üstüne aldığı en zor işti bu. Tıpkı zor bir matematik denklemi çözer gibi, son derece iyi düşünülmüş, ayrıntılı bir plana ihtiyaç vardı. Memo, ona genel bir fikir vermişti. Ancak bu daha ilk adımdı. En küçük ayrıntısına dek planı hazırlamak gerekiyordu.

«Bırak artık,» dedi Memo. «Yarın daha uzun düşünürüz.» Sonra Öğretmene döndü:

«Lajiza'da ne var ne yok?»

«Neredeyse kurtarıldı. Sen de duymuş olabilirsin ya; birkaç gün önce Salih Protopapa, Komutan Rapo'nun eline düştü.»

«Kombi Gazetesi de yazdı,» diye söze karıştı Kemal.

«Seni Korça'ya gönderdiğimiz gün, Komutan Rapo Lajiza tepelerini tuttu. Köy birliğinin ateş açmasını bekleyecekti. Ben, Lajiza'ya döndükten sonra birliği topladım. Sabahın altısında ateş açtık. Salih üstümüze yürüdü. Bu arada Rapo da saldırıya geçti ve çarpışma başladı. Çarpışma 4 saat sürdü. 20 Ballici

ve 4 Alman öldürüldü. 30 Balliciyle 2 Almanı tutsak aldık. Salih de boynundan yaralandı.»

«Doktor bundan söz etti.»

«Salih, galiba milis komutanı olarak kentte kalıyor. Arif'i de kendine emireri yaptı.» Öğretmen Kemal'e döndü:

«Arif'ten yararlanabilirsin. Bize yardım edecek.»

Kemal kalkmasını istercesine Öğretmenin kolunu çekiştiriyordu:

«Nereden biliyorsun?»

«Biliyorum. Arif, birliğimize ilk teslim olanlardandı. İşimize yarayabileceği için Salih'in yanında kalmasını söyledim.»

Memo'yla Kemal birbirlerine baktılar. «Milis komutanının emireri elbette ki yararlı olabilir,» diye düşündü Kemal.

«Kano da yakalandı mı?»

«Hayır. O Ballicilere katıldı ve onlarla çekti gitti. Ama Rapo onu yakalamaya and içti.»

Sağanak halinde yağan yağmurun ardından koyu bir sis inmişti. Siyah oluklardan su sızıyordu. Camlar da buğulanmıştı. Kemal'le Öğretmen gitmek üzere kalktılar:

«Doktoru da görmek isterdim, ama hastaneden ne zaman döneceğini Tanrı bilir.»

«Bugün görmesen iyi olur,» dedi Kemal.

«Ama o benim eski dostum.»

«Başka zaman,» diye diretti Kemal. Sonra Memo'nun elini sıkıp, canını sıkmamasını söyledi ona. Fırsat bulunca ziyaretine geleceğine de söz verdi:

«Parti Hücresi, Spiro dönmeden birkaç gün önce seni kent dışında Grigor Gume'nin evine taşımayı kararlaştırdı. Bu arada burda kalabilirsin. Hiç tehlike yok. Bunlar dürüst insanlar. Bu evde oldukça eminsin. Hadi, hoşçakal.»

Öğretmen kapıyı açtı, ama gene döndü:

«Memo, Rüstem sana selam söyledi. O şimdi Rapo'nun müfrezesine katıldı. Ben bu matbaayla uğraşırken, Guri de benim birliğimle ilgileniyor.»

Memo yataktan doğrulmaya çalıştı:

«Öğretmen, ayağa kalkar kalkmaz geleceğimi söyle Komutan Rapo'ya. Rüstem'e de sevgilerimi ilet.»

«Arka kapıdan,» diyerek onlara yolu gösterdi Andrea.

Bahçedeki meyve ağaçlarına düşen yağmur damlaları patırdıyordu. Küçük kapı gıcırdıyarak açıldı. İki adam, yağmurun altında, dar sokaktan aşağıya gözden kaybolup gittiler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Büstü kaynağın başına koydular. Hepsi susamıştı. Kaynak büyüktü. Çağıldayarak akan suları bayır aşağı koşuyordu. küçük bir ırmak gibi.

«Anne, susadım ben,» dedi çocuk.

«Ona ne ile su verelim?» diye Öğretmene sordu Alma.

«Kaynaktan nasıl içileceğini göster. Böylesi daha çok hoşuna gidecek.»

Çocuk başını kaynağa eğip, su içmeye başladı. İlerlere bakıyordu tunçtan büst. Kaynağın sularına düşen yansımaları hiç de tunçtan yapılmışa benzemiyordu. Yansımaları suyun içinde kıpırdadıkça, canlanıyordu sanki. Başını salladı, dudaklarını kıpırdattı. tıpkı yastığına dayanan Memo gibi:

«Sen misin, Alma?» diyerek gülümsedi. Başını yastıktan kaldırıp, uyuşmuş olan kolunu salladı.

«Seni uyandırdım mı?» diye kaygıyla sordu Alma.

«Yok canım, güneş uyandırdı beni.» Başını pencereye çevirdi. Güneş içindeydi bahçe. Odanın büyük camları pırıl pırıl parlıyordu. Memo'nun yüzüne vuran güneş ışınları, oradan yastığa düşüyordu. Alma ne yapacağını bilmeden, öylece odanın ortasında dikildi kaldı. Yatağın başucundaki komodinin üstünde duran yumurta tabağına dokunulmamıştı.

«Bugün ayağa kalkmayı deneyeceğim,» dedi Memo, koltuk değneklerini göstererek.

«Henüz çok erken.»

«Biraz hareket etmeye çalışmalıyım. Yapılacak bir sürü iş var.»

Sonra koltuk değneğine uzandı, onu yere dayayıp çevirmeye başladı. «Dört ayak,» diye güldü.

Alma, öteki koltuk değneğini de eline verdi. Onları koltuk altlarına yerleştiren Memo, vücudunun tüm ağırlığını koltuk değneklerine vererek ayağa kalktı. Alma ilk kez ayakta görüyordu onu. Uzun boyluydu Memo. Oda, yöresinde küçülüvermişti sanki. Bir an kımıldamadan durdu. O kadar uzun bir süre yatmış, öylesine kan kaybetmişti ki, elleri ve ayakları ona uymayı reddediyordu. Suçlu suçlu Alma'ya gülümsedi. «Eh, artık başlamalıyım,» dedi yerinden kıpırdamadan. «Alma, sen beni seyret ve hatalarımı düzelt.»

Derin bir soluk alıp, koltuk değneklerini öne götürdü, göğsünü onlara dayadı. Alma soluğunu tutmuş, onu seyrediyordu. Memo koltuk değneklerinin yumuşak tutamaklarını yakaladı. Acıdan yüzünü buruşturarak, bütün adalelerini gerdi. Sonra da ağırlığını koltuk değneklerine verip, ayağını sürüdü. Bir adım attı, durdu.

«Bravo,» diye bağırdı Alma, ellerini çırparak.

Memo ikinci adımı atmaya zorladı kendini. Tüm adaleleri sanki ağır bir arabayı çekiyormuşçasına şişmişti. Kapıya gitmeyi başardı. Sırtı odaya dönük, orada bir an durup dinlendi. Sonra, koltuk değnekleri kayar da düşer diye onu yakalamak üzere yatağın yanında ayakta bekleyen Alma'ya döndü. Şimdi kapıdan yatağa gelmesi gerekiyordu. Gözleriyle uzaklığı ölçüp Alma'ya gülümsedi. Biraz eğildi, iki adım attı. Tam yeni bir adım atacakken, öksürdü. Koltuk değneklerini unutup elini ağzına götürmesiyle dengesini kaybederek yere yuvarlandı

Soluğu tutulan Alma hemen onun yanına koştu. İki eliyle beline sarılıp yerden kaldırmaya çalıştı. Ama Memo çok ağırdı. Yere abandı elleriyle. Vücudunu dizlerine doğru çekerek, sağlam ayağına dayandı. Alma eğilip ellerini tuttu. Elleri Memo'nun sıcacık avuçlarında. «Kalkabilecek misin?» diye sordu. Alma'nın ellerine asıldı Memo. Ama vücudu o kadar ağırdı ki Alma onun göğsüne yuvarlanıverdi. Kolları boynuna dolandı. Birbirlerine sarılmış bir durumda buldular kendilerini. Memo, Alma'nın incecik omuzlarını kucakladı. «Ben çok ağırım,» dedi. Alma'yı sıkı sıkı kollarında tutuyordu hâlâ.

Tam bu sırada Kristina odaya girdi. Koltuk değ-

neklerinin arasında neredeyse birbirlerine sarılmış iki kişiyi, kızıyla Memo'yu görünce, acı içinde ellerini yüzüne kapattı. Bağırmak istedi, ama sesi çıkmadı. «Alma! Utanmıyor musun?» dedi.

Kıpkırmızı kesilen Alma, hemen ayağa fırladı. Saçı başı darmadağınık olmuştu. «Bir adım atıp ondan sonra düşüyor, anne,» dedi.

«Görüyorum,» dedi Kristina, başını sallayarak. Memo tozları temizlemek ister gibi dizlerini fırçalıyordu.

«Git de teyzene hoşgeldin de,» dedi Kristina, Alma'ya. Sonra eğilip yerden koltuk değneklerini aldı. Memo'nun yanına koydu. Elini uzatıp, onun kolunu tuttu. «Hadi kalk,» dedi. Bir eliyle koltuk değneğine, ötekiyle de Kristina'nın koluna dayanan Memo ayağa kalktı. Kristina'nın gözleri onun sargılı bacağına takıldı. Beyaz sargı bezinde kan izleri belirmişti.

«Böyle bir şey yapmamalıydın oğlum. Bak, yaran kanamış.»

Memo, «Koltuk değnekleri kaydı,» diyerek yatağına doğru yürüdü. Koltuk değneklerini komodine dayadıktan sonra alnında biriken teri sildi. Kristina odadan çıkmadan önce yeniden ona döndü:

«Ben şimdi gidiyorum. Konuklarım var.» Başıyla masanın üstünde duran elmaları gösterdi:

«Bunları süs olsun diye getirmedim. Ye onları.»

Kristina'nın konukları vardı gerçekten de. Teyze, kocası Tasi ve yeğeni gelmişti. Teyzeyle Tasi divana, doktorun karşısına oturmuşlar, Tasi'nin yeğeni Fred'le Alma da birer sandalye çekmişlerdi. Fred ceketinin küçük cebinde beyaz bir mendil taşırdı her zaman. Yanakları da elma gibi kıpkırmızıydı. Briyantinle yana yatırdığı dik saçları parıl parıl parlıyordu. Şişman bir adam olan Tasi, sol elini daima cebine sokar, bozuk paralarıyla oynardı. Şimdi de konuştukça, paraların şangırtısı duyuluyordu. «Bizi terkettin, Kristo,» dedi. «Ne Bato'nun kahvesinde, ne de Avrupa Barı'nda göremiyoruz seni.»

«Çok işim var,» dedi Kristo kısaca.

«Haklısın... Gezip tozmanın da bir anlamı kalmadı artık. Her yer aynı. Burada can sıkıntısı, orada da can sıkıntısı... Hep aynı sözler, hep aynı yüzler.

Bilmem kim veremden ölmüş, bir başkası öldürülmüş... Almanlar şöyle, Ruslar böyle.»

«Doğru,» dedi doktor.

«Çocuklarınız nasıl, Efkote?» diye hal hatır sormaya başladı Kristina.

«Aman sormayın hamfendi... Nasıl mıyız? Efkote'nin o Allahın cezası karaciğeri bozuk. Büyük oğlumuz geçenlerde köyde ayağını burktu.» Tasi bunları anlatırken bir yandan da paralarını şıngırdatıyordu. Fred kıkırdamaya başlamıştı. Alma'ya göz edip duruyordu.

«Geçenlerde,» dedi doktor. «Bizim kasap, köyde oğlunuzla Mazlum'un başına gelen felâketi anlatıyordu Bato'ya.»

«Sormayın doktorcuğum, tam bir felaket!»

Fred anahtarlığını çıkarıp, onunla oynamaya başladı. «Zavallı amcam,» derken alt dudağını yaladı.

«Aman doktorcuğum... Anlatmaya nereden başlasam? Kentte işler günden güne kötüye gidiyor. Ah... Nerede İtalyanlar zamanındaki o eski günler... Para, kendi kendine kazanılırdı o zamanlar. Şimdi her şey ne kadar da zor.»

«Ama siz köşe bucağa epeyce para koydunuz, Tasi Bey,» dedi Kristina.

«Peki, ya şimdi nasıl kazanacağım, hamfendi? O eski günler geçti artık.»

«Amcamın cebi eskisi kadar dolu değil,» dedi Fred. Gene dilini çıkarıp alt dudağını yaladı.

«Ne divordum, doktorcuğum? Oğlumla Mazlum'u Lajiza'da yakalamışlar. Tuzuna da gazına da el koymuşlar. Biliyorsunuz şimdi hem tuz, hem de gaz ağırlığınca altın değerinde. Memo adlı komiserin biri ve o senin dostun Toma, mallara el koymuş; köylülere dağıtmışlar.»

Böylece Tasi Lajiza'da olan biteni en ince ayrıntısına kadar anlattı.

«Aman beyefendi,» dedi Kristina. «Oğlunuzun başına ne kötü bir şey gelmiş!»

Hâlâ paralarını şıngırdatan Tasi, başını salladı:

«Her şeyi almışlar. Bu zor günler bizi bitirip tüketecek hamfendiciğim. Almanlara güvenemiyor, insan. Malınızı mülkünüzü alıp, üstüne de sizi öldürüyorlar. Ballicilere de güvenilmiyor. Hepsi hırsız, her

şeyi çalıyorlar. Hele komünistlere, hiç güvenilmez. Onlar istediğinizi yapmanıza izin vermezler.»

«Doğru beyefendi, doğru,» diye onayladı Kristina.

«Ama o Memo'yu yaralamışlar galiba. Bir ilanda adını gördüm. Bazıları iyiden iyiye delirmiş, hamfendiciğim. Böyle biri, hem de yaralı, kente nasıl gelir? Bu kadar sıkı sıkıya korunan bir kente nasıl girer? Almanların burnunun dibinden nasıl kaçar? Ama inanın bana, onu evinde saklayanlar daha da çılgın!»

«Ya siz nasılsınız, teyzeciğim?» diye hemen teyzesine döndü Kristina, konuyu değiştirmek için; bu konu onun tüylerini diken diken ediyordu. «İyisiniz, iyisiniz.»

«Ah, Kristina! Ceviz dışardan iyi görünür ama içindeki kurt onu kemirir. Korkunç bir romatizmam var. Havalar böyle oldu mu, ağrıdan kıvranıyorum. Bütün gece gözüme bir damla uyku girmiyor.»

«Almanlar yokuş aşağı yuvarlanmaya başladı galiba,» diye söze karıştı Tasi. «Dinyeper'e çekilmişler. Ama bilinmez ki... Numara mı yapıyorlar, yoksa gerçekten mi geri çekiliyorlar?»

Kristo Borova tam bir budala olarak nitelendirdiği Tasi'yle bu konuları konuşmaktan hiç hoşlanmazdı. Bir şey söylemedi. Kristina'dan kahve istedi. Tasi devam etti:

«Ne olursa olsun, Almanlar bize göre çok güçlü. Bazıları dağlarda ölüyor, ama ne yapalım, savaş bu. Geçenlerde Lajiza'da bazılarının ufak tefek yaralar aldığını, hepsinin de tuzağa düştüğünü söylüyorlar. Bu Komutan Rapo, korkunç bir adam olmalı. Çarpışmaya katılan bir Ballici anlattı. Komutan Rapo'nun müfrezesi Salih'le adamlarının üstüne saldırmış, onlara gerçekten de yıldızları saydırmışlar. O Ballici, bunun müthiş bir şey olduğunu söylüyordu. İnanmazsınız, bunları anlatırken dizleri titriyordu.»

«Amcam da dinlerken, baştan ayağa titriyormuş,» dedi Fred.

Tasi öfkeli öfkeli yeğenine baktı.

«Bırak, Rapo dükkanına gelsin bir kere; ondan sonra titrersin,» diye güldü doktor.

«Tanrı aşkına Kristo!» Rapo koridordaymış gibi telaşlanmıştı Tasi.

Gülmeye başlayan Alma, kendini tutamadığı için elini ağzına kapatıp mutfağa kaçtı.

«Düğün ne zaman?» diye sordu teyze, mutfağa bakarak.

Kristo kaşlarını çattı:

«Gününü henüz kararlaştırmadık.»

«Spiro iyi bir çocuk,» diye söze karıştı Tasi.

Fred, Alma'nın geri döneceğini umarak mutfak kapısını gözlüyordu.

«Bugünlerde şöyle güzel bir düğün de yapılamıyor ki,» diye içini çekti Tasi.

Az sonra Alma kahveleri getirdi. Tasi'yle teyzeye ikram etti.

«Düğününe, sevgilim!» dedi Tasi.

«Düğününe,» dedi teyze de.

«Ah, Kristocuğum,» dedi Tasi; «nedir bu başımıza gelenler! Hadi tuz meselesi yüzünden bu komünisti bağışlayalım. Ama ya bir de kazanırlarsa? Bizim gibilerin elinde hiçbir şey kalmayacak. Tuzu dağıttıkları gibi malımızı mülkümüzü de dağıtacaklar. Evimizi, bahçemizi, tarlalarımızı ellere verecekler!»

«Bunun için mi komünistler dükkana birisini yolladıklarında onlara mal veriyorsun?» diye sordu Fred.

«Korkudan veriyorum. Başka ne yapabilirim! Elimde olsa verir miydim hiç!»

Sonra devam etti:

«Ama bilinmez ki. Belki de onlar kazanırlar. O zaman arasıra onlara iyilik yaptığımı hatırlarlar da, bana o kadar kötü davranmazlar.»

«Ballicilere de veriyor musun?» diye sordu Fred.

«Evet.»

«Korkudan mı?»

«Yok, onlardan korkmuyorum, ama beni kötü bellemelerini de istemem. İşime sekte vurabilir o budalalar.»

«Hepsiyle iyi geçinmeye çalışıyorsun yani.»

«Sen de öyle yapmıyor musun? Komünistlere ilaç vermiyor musun?»

«Bu durum farklı,» dedi Fred; ben onlara ilaç veriyorum, çünkü insan hayatı söz konusu.»

«Doktor da hastanede hem Ballicileri, hem de partizanları tedavi etmiyor mu?»

«Bu saçma konuşmayı nereden başlattık?» dedi

doktor; «bu konuşmalar bizi hiçbir yere götürmez. Konuşacak başka şeyimiz yok mu?» O kadar öfkelenmişti ki, bir kelime daha dinlemeye tahammülü yoktu. Canı sıkkın,

«Bir el Kazino oynayalım mı?» diye sordu Tasi'ye.

Tasi'nin bildiği tek oyun buydu. Başka bir şey öğrenememişti. «Çok güzel, oynamayalı asırlar oldu,» dedi.

«Gene oyuna başlıyorlar,» diye homurdandı, kâğıt oyunlarından hoşlanmayan Kristina.

Masanın üstüne dört kart açtılar. Artık Doktorla Tasi hemen hemen hiç konuşmuyor, ellerini uzatıp masadan kâğıt çekiyor, arasıra bir şeyler mırıldanıyorlardı. Bazen de Tasi kötü şansına lanet okuyordu.

Bu fırsattan yararlanan Fred, Alma'ya iyice sokuldu. Yüzü daha da kızarmış, alt dudağını daha sık yalar olmuştu. Gözlerini devirip, sağ omuzunu kaldırdı. Sigarasının dumanlarını da havaya üflüyor, durmaksızın zinciri çeviriyordu. Uzun sözün kısası, kendini şehirli bir küçük beye benzeteceğini sandığı her şeyi yapıyordu. «Eskiden Andrea ile arasıra bizi ziyarete gelirdiniz,» diye söze başladı.

«Son zamanlarda çok işimiz vardı, Fred.»

«Anlıyorum, anlıyorum. Artık bize ihtiyacınız kalmadı. Eskiden gelir kitap alırdınız.»

«Ne budalaymışım!» dedi Alma; «deli gibi geceyarılarına kadar oturur, o kitapları okurdum.»

Fred etine iğne batırılmış gibi yerinden sıçradı.

«Maçalarla bütün kartları ben alıyorum,» dedi doktor.

«Benim de ikilimle onlum var.»

«Ne!» diye hayretle bağırdı Fred. «**Hasret Köprüsü** ile **Kurbağalar Kumpanyası**'nın saçma olduğunu mu düşünüyorsun?»

«Evet, öyle.»

«Şaşırtıyorsun beni, Alma... Bu kitapların yazarları büyük düşünürlerdi.»

«Beş para etmezlermiş.»

«Beni gerçekten şaşırttın, Alma.» Fred çok üzülmüştü. Biri, onun bu denli övdüğü kitapları beğenmedi mi, hep böyle üzülürdü. Son zamanlarda gençler onun önerdiği kitapları çoğunlukla beğenmiyor-

lardı. Zavallı Fred de bunun nedenini anlayamıyordu bir türlü.

«Peki, Oskar Wilde için ne diyorsun?»

«O iyi ama, son zamanlarda Andrea onu da beğenmez oldu.»

«Beğenmez mi oldu? Ama o...»

«Andrea sert şeyler, güçlü şeyler okumak istiyor. Anlıyor musun? Kendisini öfkelendirecek, nefretle dolduracak şeyler.» Zavallı Fred'in gözleri faltaşı gibi açılmış, kaşları çatılmıştı.

«Ama savaş bittikten sonra Oskar Wilde'yi de okuyabiliriz. Beni anlıyor musun, Fred?»

«Alma, sen önceleri hiç böyle konuşmazdın. Beni korkutuyorsun. Bana Liria adında bir kızı hatırlattın. Bir gün Kırmızı Çember adlı kitabı suratıma fırlatmış; 'ben ağabeyinin dükkanına, bana nasıl savaşacağını öğretecek kitap aramak için geliyorum. Sense tutup kafamı bulandıran bu saçmalıkları veriyorsun bana; utan, utan!' diye bağırmıştı.»

Alma Liria'yı düşündü. Liria ona göre, yaşamı boyunca rastladığı en güzel, en rahat kızdı. Liria'yı düşünmek aklına Memo'yu getirdi. Ürperdi.

«Ne oldu, Alma?»

«Hiçbir şey, Fred. Hiçbir şey.»

«Seni onunla kıyaslamakla kızdırdım mı yoksa?»

«Elbette kızdırmadın.»

«İnan bana Alma, Liria gibi öyle güzel, öyle zarif bir kızın böyle sert, böylesine gözükara olacağı hiç aklıma gelmezdi.»

«Güzel, zarif...» diye mırıldandı Alma.

«İkili benim,» dedi doktor; «tamam.»

«Oh olsun bana. Kaybetmeseydim.»

«Kristina bize birer kahve daha yap.»

«Ama daha yeni içtiniz.»

«Olsun,» dedi doktor; «yorulduk.»

Alma'yla Fred'e dönen Tasi:

«Konuşmanız bitti mi?» diye sorarak, anlamlı anlamlı göz kırptı. Sonra gene bozuk paralarını şıngırdatmaya başladı.

Kristina doktorla Tasi'ye kahve getirmişti. Alma, Fred'in iyice yanına sokulup, kimsenin duymaması için kulağına fısıldadı:

«Fred yarın öğleden sonra saat 2'de merdivenler-

de benimle buluşur musun? Çok acele bir işim var. Lütfen unutma, olmaz mı?»

Fred kızardı. Gözleri parladı.

Kahvesini bitiren Tasi ayağa kalktı.

«Geç oldu, Kristo. Hoşçakal. Hoşçakalın hamfendi.»

Fred'le teyze de ayağa kalktılar.

«Bize de buyurun. Neredeyse birbirimize yabancı olacağız.»

«Sıhhatte olursak geliriz,» dedi doktor.

«Zavallı Tasi Enişte,» dedi Kristina, arkalarından; «malını mülkünü kaybediyor!»

«İyi olmuş,» dedi Alma. «Onun tek düşüncesi, halkı soyup para kazanmak.»

Kristo, «Hayatı boyunca böyleydi o.» dedi. «Beş kuruş verecek olsa, eli titrer. Ülkemizde tuzun altın değerinde olduğunu biliyor! Bütün o serveti sanki mezarına götürebilecek.»

«Kaçakçılık da yapıyor. İki-üç kez sınırda yakaladı onu İtalyanlar,» dedi Kristina.

«Ben Bato'nun kahvesine gidiyorum,» dedi doktor ve şapkasını, yağmurluğunu, bastonunu aldı çıktı. Kristo gidince, annesi Alma'ya döndü:

«Bak kızım, sana daha önce de söyledim. Memo'ya böyle davranman doğru değil. Bugün neydi o gördüğüm!» Ellerini yüzüne örtmüş, gözleri büyümüştü.

«Aman, anne sen de,» dedi yüzü sapsarı kesilen Alma.

«Dikkatli ol, kızım. Budalaca bir iş yapma. Sen nişanlı bir kızsın.»

«Anne, rahat bırak beni,» diye bağırdı Alma. Dudakları titriyordu.

«Hayır, hayır!» diye mırıldandı Kristina. «Alma aklı başında bir kızdır. Ah Kristo, ne yaptın sen! Bu yaralı adamı neden evimize aldın! Ne diye başka bir yerde tedavi etmedin onu!»

Ertesi gün Fred'i bekleyen Alma, dar sokaktan gelen ayak seslerini dinledi durdu. Sonunda akşama doğru kapı çalındı. Alma koşa koşa kapıya gitti. Fred kızarmıştı, soluk soluğaydı.

«Gelmeyeceksin sanmıştım,» dedi Alma.

«Nasıl gelmem.» Fred o kadar heyecanlıydı ki, el-

lerini nereye koyacağını bilemiyordu. «Alma, dost olmamızı o kadar çok istiyorum ki,» diye kekeledi. «Sen nişanlandığında kendi kendime 'ne yazık, dostluğumuz sona erdi artık' demiştim.»

«Evet, haklısın Fred. Bak dinle. Bu önemli işte bana yardım edersen, bunu asla unutmam.»

Fred, ağzı açık merdiven başında bekliyordu. Alma, Andrea ile hazırladıkları ilaç listesini ona uzattı:

«Bak Fred, bunları bana bulmalısın. Bu ilaçları neden istediğimi sorma bana. Kimseye de bir şey söyleme, olmaz mı?»

«Eee?»

«İşte şunları istiyorum:

Aspirin /Bayer/	50 tablet
Gazlı bez	30 adet
Tentürdiyot	300 gr.
Kerpeten	5 adet
Makas	3 adet
Cerrahi bıçak	4 adet
Büyük çakı	10 adet
Pamuk	1 kilo
Sargı	60 kutu
D Vitamini	20 şişe
Alkol	3 litre
Tetanoz serumu	12 şişe
Stetoskop	3 adet
Derece	10 adet.»

Fred şaşkına dönmüştü. Gözlerine inanamıyordu:

«Alma, sen de mi bu işe karıştın? Aman Tanrım!»

«Bana bir şey sormamanı rica etmiştim.» Listeyi uzattı Alma.

Fred listeyi aldı. Bembeyaz kesilmişti.

«Ben bunların hepsini nereden bulacağım? Demek sen de bu işe karıştın, ha! Liria'dan da ileri gitmişsin!»

«Fred, senin büyük bir eczanen var. Olmazsa İlo ile Pandi de sana yardım edebilirler. Onların da büyük mağazaları var. Amcanın da dostları onlar. Lütfen, Fred. Bunları yarın istiyorum. Yalnız kimseye hiçbir şey söyleme. Lütfen, Fred. Spiro'ya da ağzından bir şey kaçırayım deme!»

Alma bunları söylerken, Fred sanki küçük bir arkadaşıymış gibi elini omuzuna koymuştu. Kendini tamamen kaybetmiş olan Fred, Alma'ya bakmadan listeyi elinde evirip çeviriyordu. Utancından gözlerini yerden kaldıramıyordu. Olayların böyle gelişeceği hiç aklına gelmemişti. Zavallı Fred... O Alma'nın kendisiyle başbaşa konuşmak istediğini sanmıştı.

«Bunları bulabilecek misin?»

«Çalışacağım, Alma.»

«Yarın aynı saatte.»

«Çalışacağım, Alma.»

Tam konuşmalarını bitirmişlerdi ki avluda doktorun öksürüğünü duydular.

«Bakıyorum dükkanı kapatmışsın,» dedi doktor, Fred'e.

«Geçerken size uğradım.»

Doktor merdivenlere yöneldi:

«Yemeğe kalmaz mısın?»

«Teşekkür ederim, ama evde beklerler.» Fred ayrılırken Alma'ya elini uzattı.

«Unutma Fred,» diye fısıldadı Alma. Fred kapıdan çıkınca da içeri girdi.

Kristo Borova o kadar yorgundu ki ne ceketini ne de şapkasını çıkarmadan koltuğa çökmüştü. Alma onun yanına sokuldu, hiçbir şey sormadan başından şapkasını aldı. Ancak o zaman doktorun aklına ceketini de çıkarmak geldi.

Az sonra Memo'nun odasından gürültüler duyulmaya başlamıştı. Odanın döşemesi gıcırdıyor, camlar tıkırdıyordu.

«Bu gürültü ne?» diye sordu doktor.

«O koltuk değnekleriyle bizi deli edecek,» dedi Kristina.

«Ha, koltuk değneklerini deniyor.»

«O koltuk değnekleriyle asıl bizi deniyor.»

Alma camdan dışarısını seyrediyordu. Andrea da masanın başına geçmiş resim yapıyordu. Ne doktor, ne Alma, ne de Andrea konuşuyordu. Bu eve sessizlik çöktü mü bir kez, bu sessizliği dağıtmak çok zor oluyordu. Odada çıt çıkmıyordu. Avludaki meyve ağaçlarının hışırtısı işitiliyordu yalnızca. Arasıra da bir baykuş ötüyordu. Kristina, «N'olursun şu lanetli kuşu öldür Kristo,» dedi yine.

Doktor hiç cevap vermedi.

Kristina koltuğa oturdu, örgüsünü eline aldı:

«Spiro Tiran'da ne kadar uzun kaldı.»

«Ne diye Spiro'nun geri dönmesini istiyorsun?» diye sordu Andrea. «Ne işe yarıyor ki Spiro?»

«Sen Spiro'yu hiç bir zaman sevmedin,» dedi Kristina. «Ama onu sevmen gerekiyor. Ne de olsa eniş-ten.»

«Henüz eniştesi olmadı anne,» diye sözünü kesti Alma.

«Biliyorum kızım, biliyorum.»

Sigarasını ocağa fırlatan doktor, cebinden küçük bir kağıt çıkardı. Okumadan önce gözlüklerini taktı:

«Belki yanılıyorum, belki de çok acele karar ve-riyorum ama Spiro benim kuşkumu uyandırıyor. Bu-gün hastabakıcılardan biri bu mektubu verdi bana. Tanımadık biri getirmiş. Mektup imzasız ama yazı-lanlar pek anlamsız değil.»

Hepsi doktorun mektubu okumasını bekliyordu. Derin bir soluk alan Kristo Borova okumaya başla-dı:

«Doktor, damadınızın yakın dostu Lefter Lefteri işlediği suçları hayatıyla ödedi. Şimdi onun yerini damadınızın alması bekleniyor. Size, hainin kayınpe-deri denmesini istemezsiniz herhalde!

Direnişçiler»

Alma, elbisesinin yakasını dişliyordu. Andrea da başını eğmişti. Doktorun yanına sokulan Kristina, «Bu ne saçmalık!» diye bağırdı.

«Saçmalık değil anne!» dedi Alma, sertçe.

«Yanılıyor olabilirim ama, bana da saçmalık gibi gelmiyor,» diye onayladı **Kristo.**

Tam bu sırada kapı vuruldu. «Bu saatte kim ola-bilir?» dedi doktor, daha çok kendi kendine sorar gi-bi. Kristina kasılmış kalmıştı. Doktor, Andrea'ya dön-dü:

«Memo'ya haber ver, dikkatli olsun.»

Andrea, Memo'nun odasına gitti. Doktorla Kris-tina da dışarı çıktılar. «Kim o?» diye bağırdı Kristi-na, titreyen bir sesle.

«Açın, hanımefendi, açın!»

Pencereden kapıya koştu Alma. Zayıf, kısa boylu iki ihtiyar kapıda durmuş, çekingen bir tavırla yörelerine bakınıyorlardı.

Kapıyı ardından usul usul kapayan yaşlı adam Kristina'ya döndü:

«Hanımefendi, bizler Memo'nun anası ve babasıyız. Nasıl olduğunu öğrenmek istemiştik.»

Kristina dönüp, merdiven başında duran kocasına baktı.

«Girin, girin içeriye,» diye bağırdı doktor.

Yaşlı adamın omuzunda ağır bir heybe asılıydı. Bir horozu da başaşağı ayağından yakalamıştı.

«Ah Doktor Bey! Bizim hanımla, size bir horoz getirmeyi düşündük. Ne de olsa siz kentte yaşadığınızdan, ne horoz ne de tavuk besleyemezsiniz.»

«Benim için mi? Utandırıyorsunuz beni. Memo burada kendi evinde sayılır.»

«Elimizde olanın hepsi buydu Doktor Bey,» diye devam etti yaşlı adam. «Lütfen aklınıza kötü bir şey gelmesin.»

Yaşlı kadının koluna asılı sepette de iri iri elmalar vardı. İki ihtiyar, koridora girince duvarlara, duvarlarda asılı tablolara, yerde serili halılara şaşkın şaşkın bakmaya başladılar. «Memo nerede?» diye sordu yaşlı adam, heyecandan titreyen bir sesle.

Tam bu sırada Memo belirdi odanın kapısında. Koltuk değneklerine dayanmış, anasına babasına sımsacak gülümsüyordu.

«Yavrum!» diye bağıran anası ona koştu. Doktor, yaşlı kadından fışkıran enerjiye şaşmış kalmıştı. Kadın Memo'ya koşarken sepetinden fırlayan üç dört elma yere yuvarlandı. Yaşlı babanın da gözleri dolu dolu olmuştu. Kolunu kaldırıp, ceketinin koluyla gözlerini kuruladı. Sonra o da oğluna sokuldu. Memo'nun geniş göğsünde kayboldu. Adamcağız o kadar şaşkındı ki Memo'nun odasına girdiğinde horozu hâlâ elinden bırakmamıştı. Doktor, mutfağın kapısına dayanmış, sigara içiyordu. Gördükleri, derinden etkilemişti onu. İçini çekerek Alma'ya döndü:

«Sonunda geldiler. Zavallılar, ne kadar da zayıf, hem de yaşlılar! Gene de o yolu göze almışlar.»

«Oturun, oturun,» diye Memo onlara yer gösteriyordu içerde.

«Sana demedim mi hanım, Memo iyidir diye!»

«İyiyim baba, iyiyim.»

«Sana demedim mi hanım, bütün Korça'da Doktor Kristo'nun üstüne doktor yoktur diye! Yoksa ne diye o kadar övsünler onu!»

Anası gözlerini Memo'dan ayıramıyordu:

«Yavrum benim... Ne acılar çektin, kim bilir!»

«Bitti anacım, artık her şey geçti.»

«Geçen geçti,» diyerek sımsıcak gülümsedi yaşlı adam. «Yavrularım, yavrularım benim,» diye mırıldandı. Sonra doktora döndü:

«Sizin hakkınızı asla ödeyemeyiz Doktor Bey.»

«Tanrı çocuklarınıza uzun ömür ve sağlık versin,» dedi karısı da.

«Köyde ne var, ne yok? Öğretmen nasıl?»

«Çok iyi, çok iyi. Öğretmen köyde değil. Partizanlarla birlikte dağa çıktı.» Yaşlı adam, parmağıyla önce, yazar gibi, ardından da tetiği çeker gibi yaparak. «Öğretmen bunda olduğu kadar, bunda da iyi,» dedi. Karısı sözü onun ağzından aldı:

«Köyde bir tek adam kalmadı. Herkes Partinin etrafında toplandı. Köy yerinde sadece bizim gibi yaşlılar kaldı.»

«Sana söylüyorum hanım, biz de gideceğiz, biz de.»

Yaşlı kadın sözünü sürdürdü:

«Hava barut kokuyor. Herkes savaşıyor, herkes.»

Doktor başını sallayarak dinliyordu. İki ihtiyar Memo'nun yatağına oturmuş, Memo da bir sandalye çekmiş, yaralı bacağını öne uzatmıştı. Bir eliyle de koltuk değneğine dayanıyordu. Kristina iki sandalye daha getirdi. Doktorla Andrea da oturdular. Alma da ayakta durmuş, Memo'nun anasıyla babasının anlattıklarına kulak kabartıyordu.

«Kitaplarını, defterlerini getirdim, onlara ihtiyacın olabilir,» diyen yaşlı adam, heybesini boşaltmaya başladı. «O Salih'in köpekleri geldiklerinde, evi tepeden tırnağa aradılar. Bunları da bahçeye fırlattılar. Bir kısmı yırtıldı, bir kısmı da çamurlandı. Hepsini elimle tek tek topladım. Onları bahçede oradan oraya atılmış görmek, sanki canlıymışlar gibi acı verdi bana.»

«Onları oraya koyuver baba.»

«Memo'ya pusu kurduklar gece, neler geçirdik, neler,» diye anası da söze karıştı. «Bizim adamla bütün gece pencere önünde bekledik. 'Memo'ya bir şey olmasından korkuyorum, gözü kör olası bir kurşun onu bulabilir,' diyordum. 'Yok olmaz olmaz' diyor bizimki de. 'Hangi kurşun Memo'yu vurabilir?' diyordu. 'Salih, onu yakalayamadan bu dünyadan göçüp gidecek' diyordu.»

«Salih Memo'yu nasıl yakalayabilir sorarım sana? Salih Korça Komutanı oldu. Oldu olmasına amma, gene de Memo'nun adını duyar duymaz tir tir titremeye başlar o. Demem o ki, Salih günün birinde beyni patlamış bir durumda sokak ortasında bulunmazsa, gel de benim suratıma tükür. Onun başına ödül koymuşlar. Parti, birinin başına ödül koydu mu o adam iyiyen iyiye vasiyetnamesini hazırlamalı.»

«Evet, doğru. Vasiyetnamesini hazırlamalı,» diye onayladı Memo'nun anası.

«Köyümüzde tutsak edilen o Almanları kim yakaladı sanıyorsunuz? Komutan Rapo yakaladı onları. Kimdir Komutan Rapo? Memo'nun yoldaşı.»

«Komutan Rapo, evet,» diye yineledi yaşlı kadın.

«Şu Komutan Rapo. Belinde iki tabanca taşır o. İki tabanca, bir de kerpeten,» diye devam etti Memo'nun babası.

«İki tabanca, tamam,» dedi doktor; «kerpeten ne işe yarıyor?»

«Neden doktor? Başka türlü nasıl diş çekebilir?»

«Kimin dişlerini?» diye merakla sordu Alma.

«Eh, kızım, bir partizanın dişi ağrırsa, Komutan Rapo kerpeteni alır, o dişi çeker.»

«Dişi çektiği gibi çıkarır,» diye onayladı yaşlı kadın.

Doktor kahkahalarla gülmeye başladı. Sandalyesinde bir ileri bir geri sallanıyordu. Andrea ile Alma da gülerek ayağa fırladılar. Memo gülmemek için eliyle ağzını kapamıştı.

«Komutan Rapo'nun Mazlum Biliku'ya ne yaptığını biliyor musunuz?» diye devam etti yaşlı adam. «Bu Mazlum Biliku yörede dolaşıp, Komutan Rapo'nun sonunun artık geldiğini, Almanlarla Salih Protopapa'nın onu kıyma gibi doğrayacaklarını anlatıp duruyormuş. Komutan Rapo bunu duymuş. Mazlum'u

yakalamaları için adamlarını yollamış. Adamları Mazlum'u yakalayıp karargaha götürmüşler. 'Vay seni ciğeri beş para etmez Mazlum, vay' demiş Komutan Rapo. 'Demek bizim mezarımızı kazmak istiyorsun, hal Seni alçak seni, demek partizanlar hakkında yalanlar yayıp, o kurt yemiş dişlerini gösteriyorsun!.. Sonra elini cebine atıp kerpetenini çıkarmış ve 'Yat aşağı,' diye emretmiş. Mazlum korkusundan yere serilivermiş. Komutan Rapo da ata biner gibi oturmuş onun üstüne. Kerpeteni ağzına sokup, tek tek bütün dişlerini sökmüş. Mazlum ağlamış yalvarmış, ama ne çare ki bütün dişleri gitmiş. Sonra Komutan Rapo şöyle demiş ona. 'Seni öldürmem gerekirdi ama öldürmedim. Hadi, şimdi bas git. Git de istediğin kadar masal anlat! Mazlum da ardına bakmadan son sürat kaçmış.»

«Son sürat kaçmış,» diye yineledi yaşlı kadın.

Alma ilerilere bakıyordu. Çok duygulanmıştı. Bu yaşlı insanların, oğullarının davasının haklılığına duydukları büyük inanca şaşmıştı. Doktor da donup kalmıştı. Bu zayıf nahif yaşlı çift, onun bütün silahlarını elinden almıştı. Bu arada Memo güçlükle ayağını kımıldattı. «Ah, yavrum benim, neler geçirdin neler!» dedi annesi.

«Hepsi geçti ana,» dedi Memo gülümsemeye çalışarak.

«Geçenler geçti,» dedi babası. Sonra doktora döndü:

«Ne diyorsunuz, doktor, Memo'nun ayağında hiçbir sakatlık kalmayacak, değil mi?»

Doktor düşten uyanmış gibi yerinden sıçradı:

«Ne?»

«Topal kalmayacak, değil mi?»

«Yok, yok.»

«Hakkınızı asla ödeyemeyiz.»

«Tanrı çocuklarınıza uzun ömürler versin,» dedi annesi de.

Memo koltuk değnekleriyle oynuyordu. Odaya giren Kristina, «Buyrun, yemek yiyelim,» dedi. Memo'nun babası ayağa fırladı:

«Yok. Sağolun.»

«Gece yarısı oldu,» dedi doktor. «Bu saatte nereye gideceksiniz?»

Kristina Memo'ya döndü:

«Sen de henüz yemek yemedin.»

«Güzel,» dedi Memo. «Birlikte yemek yemeyeli epey oldu, değil mi baba?»

«Asırlar oldu, oğul, asırlar!»

Mutfağa giderlerken, «Ne tatlı bir çift, değil mi?» diye fısıldadı Alma, Andrea'nın kulağına.

Masanın etrafına oturdular. Yaralı bacağını bükemeyen Memo yanlamasına oturmuştu:

«Ne dersiniz, içelim mi?» diye sordu Kristo; son derece keyifliydi; «Ama komünistler bu güzel şeyi içmezler ki!»

«Neşeli dostlar arasında biz de içeriz,» dedi Memo.

Babası da atıldı.

«Bundan neşeli ne olabilir!»

«Ben sizin rakıya karşı olduğunuzu sanıyordum» diye güldü doktor. «Neyin şerefine içiyoruz?»

«Özgürlüğün şerefine!» dedi Memo, kadehini kaldırarak. Ardından hepsi kadehlerini özgürlüğün şerefine kaldırdılar. Memo'nun babası:

«Özgürlüğe, evet özgürlüğe...» diyerek herkesle kadeh tokuşturdu.

Dar sokaklardan ara-sıra düdük sesleri duyuluyor, uzaklarda bir tüfek patlıyordu. Memo'nun babası başını salladı.

«Burada da düdük sesleri!»

«Savaş, burada, orada her yerde devam ediyor,» dedi karısı.

«Zor günler,» diye mırıldandı Kristo.

«Doktor,» dedi Memo'nun babası; «Yazdan önce bu Allahın cezası Almanların işinin biteceğini söylüyorlar. Siz ne dersiniz?»

«Umalım öyle olsun,» diye karşılık verdi Kristo.

Memo'nun babası içkiye alışık değildi. Rakı hemen sarhoş etti onu. Buruşuk yanakları parlamış, dili dolaşmaya başlamıştı.

«Size söylüyorum,» diyordu; «Memo'yla Komutan Rapo, Korça'ya girecekler. Salih Protopapa da kaldırım taşlarının üstüne serilip kalacak... Şu Rapo, ah şu Rapo...»

Karısı, elini oğlunun elinden ayırmadan, koluyla onu dürttü:

«Hişşt, sarhoş oldun sen...»

«Ama gün, bizim günümüz. Bugün içmeyeceğiz de ne zaman içeceğiz? Sana derim ki, buradaki doktor gibisi yok.»

Doktor gülümsedi. Tüm umutlarını oğullarına bağlamış, ona böyle bir hayranlıkla bakan bu yaşlı çift, kendisini öylesine duygulandırmıştı ki, ağzını açıp iki çift söz söyleyemiyordu. Yaşlı karısının yanında oturan ihtiyarın dilinin dolanması bile onu duygulandırıyordu.

Yemeklerini henüz bitirmişlerdi. Kristina masayı toplamak üzereydi ki, birden camlar aydınlanıverdi. Ardından da korkunç bir patlama duyuldu. Bütün camlar çerçeveler titriyordu. Hepsi ayağa fırlayıp pencerelere koştular.

«Ne müthiş bir yangın!» dedi Alma.

Doktor cama vuran kızıl ışıkları seyrediyordu. «Cephane deposu havaya uçmuş olmalı,» dedi.

Koltuk değneklerine dayanan Memo, «Gürültüye bakılırsa, ya cephane ya da benzin deposu olmalı,» dedi.

«Işıkları söndürelim mi?» diye sordu Kristina.

Camın önünden ayrılan doktor, «Gerek yok,» dedi.

«Oturun, oturun,» diye işaret etti Kristina yaşlı çifte.

Memo'yla Alma camın önünde durmuşlar, tabakları toplayan Kristina'yı seyrediyor, ara-sıra bakışıp gülüşüyorlardı. Memo'nun bacağı yorulunca, gidip doktorun yanındaki koltuğa oturdu.

«Kızınızı mı nişanladınız?» diye sordu Memo'nun annesi Kristina'ya. Kristina, Alma'nın işitmesinden korkarcasına, «Evet,» dedi usulca. «Kutlarım,» dedi yaşlı kadın, yüksek sesle. Memo kaşlarını çattı. Başını eline dayayan doktor, konuşmaları ilgisizce izliyordu. Alma nişanlanmasından söz edildiğini duyar duymaz yay gibi gerilmiş, başına aniden müthiş bir ağrı saplanmıştı.

«Neyin var?» diye sordu Kristina; «Hasta mısın? Yemeğini de yemedin...»

Alma sanki gizli düşünceleri anlaşılmış gibi altüst olmuştu. Bir an titredi, «Başım ağrıyor. Yatmaya gidiyorum ben,» diyerek kapıya doğru ilerledi. Bir mum yakan Kristina da, herkese «İyi geceler,» diyerek kızının ardından gitti.

Memo başım kaldırdı. Kristina'yla Alma odadan çıkmışlardı. Alma'nın odasına geçtiler. Alma geceliğini giyerken, Kristina da yatağın yanındaki masanın üstünde duran mumları yakıyordu. Alma yatağa girip, mavi yorganı üstüne çekti.

«Neyin var kızım?» diye sordu Kristina telâşla; «Üşüttün mü?» Dudaklarını Alma'nın alnına dokundurdu. Alma, «Oh, anne,» diyerek başını öte yana döndürdü.

«Ateşin var senin.»

«Biraz.»

«Aspirin ister misin?»

«Hiçbir şey istemiyorum. Uyumak istiyorum ben.»

Alma konuşmak istemediğini göstermek istercesine gözlerini kapadı. Kristina odadan çıktı. Kapıyı kapatıp, konuklarının yanına döndü.

Alma boşuboşuna uyumaya çalıştı. Bir o yana bir bu yana dönüyor, ama bir türlü gözüne uyku girmiyordu. Mavi yorganın altında tortop olmuştu. Biraz sakinleştiği sırada müthiş bir gürültü odayı sarstı. Başını yorgandan dışarı çıkardı. Odanın içine yansıyan parlak ışıktan gözleri kamaştı. Bir süre gözlerini tavana dikerek sırt üstü yattı. Camdan yansıyan ışık tavana vuruyordu. İki ışıldama arasında Memo'nun öksürdüğünü duydu. Mum tabağını yakalayıp yataktan fırladı ve bir parlayıp bir sönen ışıkların arasında öylece durdu.

Birden Memo'nun odasına gitmek geldi aklına. Elini uzattı, kapıyı açmak üzereydi ki gecelikle olduğunu hatırladı. Ürküp utandı. Başını çevirince, aynada uzun ince, bembeyaz hayalini gördü. Aynaya yanaştı. Örgülerini toplayıp, kendine bakmaya başladı. Artık eski küçük Alma değildi. Liria gibi büyümüştü o da. Vakit geceyarısını çoktan geçmiş, konuklar gitmiş, ev de derin bir sessizliğe gömülmüştü.

Ertesi sabah odaya giren Kristina yatağın yanındaki masaya baktı:

«Kızım, bütün gece ne yaptın sen? Mumlar bitmiş.»

Alma'nın gizli düşüncelerini okumak istercesine merakla uzun uzun süzdü onu:

«Bana bak, Alma. Sana dün de söyledim. Senin gibi nişanlı bir kız, Memo'yla yanyana...»

«Lütfen, anne. Ne diye nişanlanmamdan bu kadar sık söz ediyorsun?»

«Ah, kızım...»

«Memo'nun annesiyle babası gitti mi?»

«Gittiler!» dedi Kristina. «Ben alışverişe çıkıyorum. Eve göz kulak ol.»

Annesi gittikten sonra, örgülerini çözen Alma saçlarını topladı. Memo'nun odasına gitti. Memo, koltuk değneklerine dayanmış, arkası kapıya dönük, camdan dışarsını seyrediyordu. Odaya birinin girdiğini farketmemişti. Alma öksürdü.

«İyi uyudun mu, Alma?» diye sordu Memo başını çevirmeden.

«Evet,» dedi Alma. Ardından ne yapacağını ya da ne söyleyeceğini bilemediği için, Memo'nun babasının bıraktığı torbayı boşaltmaya başladı.

«Annenle baban gitmişler.»

«Evet, beni burada bıraktılar!» diye güldü Memo. «Ne iyi insanlar!..»

«Beni Tanrı gibi görüyorlar. Evden her zaman uzak kaldım. Herhalde ondan, savaş bitince onları da yanıma alacağım. Savaşın kısa süre içinde biteceğinden ve savaşı bizim kazanacağımızdan eminler.»

«Zavallı adam, senin bütün kâğıtlarını toplamış getirmiş,» diyen Alma, torbadakileri odanın bir köşesine yerleştirmeye başladı.

«Köyde yapayalnız kaldılar,» dedi Memo. Gidip yatağın üstüne oturdu. Yüzünü dönünce Alma'daki değişikliği farketti.

«Alma! Ne olmuş sana böyle?»

Alma utanmıştı. Onu şefkatle süzen Memo, «Büyümüşsün sen,» diye güldü. Sonra üzgün bir sesle devam etti; «Ya bu gece ya da yarın birbirimize veda edeceğiz artık...»

«Sen henüz yürüyemiyorsun bile. Dağa nasıl tırmanacaksın?»

«Yoldaşlarım, kalacak başka bir yer bulmuşlar bana.»

Alma ağlamak üzereydi:

«Seni kızdırmadık değil mi? Senin burada kalmanı herkes istiyor. Neden gidiyorsun?»

Memo koltuk değneklerine dayanıp Alma'ya yaklaştı. Ona şimdiye kadar Spiro'dan hiç söz etmemişti.

Oysa eskiden beri tanıdığı bu adam hakkında birçok kez uzun uzun konuşmak istemişti onunla. Ama Alma'nın kendisini yanlış anlayacağından, Spiro'yla nişanını kişisel nedenlerle bozmak istediğini sanacağından korkmuştu. Bunu, kendisiyle nişanlısı arasındaki kişisel bir rekabet olarak yorumlayabilirdi. Eve ilk geldiği günlerde yalnızca doktora söz etmişti Spiro'dan. O sıralarda Alma'yı tanımadığı için bir rakip olarak görülme tehlikesi de söz konusu değildi. Ama gün geçtikçe Spiro hakkında konuşmak gitgide zorlaşmıştı. İşte şimdi Alma'yla nişanlısı hakkında konuşmanın tam sırasıydı.

«Gitmek için neden acele ettiğini biliyorum,» dedi Alma, onun yanına otururken.

«O zaman kendimi daha rahat hissedeceğim.»

«O döneceği için gidiyorsun sen!» Spiro'nun adını anmamıştı.

«O yalnızca benim düşmanım değil Alma. O senin de düşmanın; herkesin düşmanı.»

Başını eğen Alma, ağlamaya başladı. Memo elini onun omzuna koydu. Bir şey söylemeden, sanki bir çocuğu sever gibi omzunu okşadı.

«Çok üzülüyorum,» diye hıçkırdı Alma; «Beni her gördüğünde onu düşünüyorsun... Allahın cezası Tasi beni böyle bir adama bağladı!»

«Üzülme Alma. Sadece doğru yolu bul, yeter. Bu bağı kimse hatırlatmaz sana. Zaten böyle bir bağ hiç bir zaman olmadı.»

Alma yaşlı gözlerini ona çevirdi. Dudağının kenarında bir sinir oynuyordu. Memo'ya sokuldu, kollarını boyuna dolayıp onu öptü. Sonra aniden kollarını çözerek odanın ortasına fırladı. Memo ne olduğunu anlayamamıştı bile.

«Ondan nefret ediyorum...» dedi Alma.

Memo düş içindeymişcesine sordu:

«Yarın dönüyor mu?»

Alma başını salladı. Spiro'nun adını anmak istememişti.

Koltuk değneğini usul usul yere döşemeye vuran Memo, sonra bir daire çizdi:

«Öteki üsde yeni bir hayata başlayacağız. Orada bir teksir makinesi var. Benim de işim olacak. Alma, sen de bizimle birlikte çalışmak ister misin?»

«Evet, ama önce ilâçları bulmam gerekiyor.»

Memo onun neden söz ettiğini anlayamamıştı. «Bacağım için mi?» diye sordu.

«Hayır, dağa yollamak için. Gur-Kusar'daki partizan hastanesinin malzemeye ihtiyacı olduğunu söylemedin mi? Benim eczacı bir arkadaşım var. İlaçları bulmaya söz verdi.»

«Alma, ne iyi bir kızsın sen!»

Alma, kıpkırmızı olmuştu. Yeniden onun boynuna atılmak istedi. Ne var ki koridordan Kristina'nın ayak sesleri duyuldu. «İlaçları bulmaya gidiyorum, Memo,» diyerek odadan fırladı.

Annesine hiçbir şey söylemeden, ceketini ve sepeti alıp evden çıktı. Dar yolda sarhoş gibi ilerliyordu. Her yerde, dükkânlarda, pencerelerin ardında gizli işler yapılıyormuş gibi geliyordu ona. Şu sokağın köşesinde başbaşa vermiş konuşan iki çocuk, bildiri alıp veriyorlardı mutlaka sessizce. Mutlaka mutlaka, ya bildiri taşıyorlardı torbalarında, ya da partizanlar için malzeme. Derin bir soluk aldı, adımlarını hızlandırdı. Aniden bir dükkânın vitrininde aksini gördü. Örgüleri yoktu artık. Saçlarını toplamış, büyümüş, olgunlaşmıştı. Kaldırımı geçerek, Morova Eczanesine girdi. «Fred burada mı?» diye sordu.

Kasada oturan gözlüklü adam başını kaldırmadan, «Mary, biri Fred'i görmek istiyor,» dedi.

Alma, kolunda sepeti, kasanın önünde durmuş, Fred'i bekliyordu. Fred bir türlü görünmedi. «Hay Allah, korktu mu acaba?» diye söylendi.

«Mary, Fred'e söyle de aşağı insin,» diye yineledi gözlüklü adam. Tam bu sırada Fred'in ayak sesleri duyuldu Alma'yı görür görmez yüzü değişti, gene alt dudağını yalamaya başladı.

«Sepeti getirdim,» dedi Alma.

«Her şeyi almaz o ama, aldırma, bir yolunu buluruz.»

«Onları almak için ne zaman geleyim?»

«Yarından sonra». Fred bir yandan da konuştuklarını duymasından korkarcasına gizlice gözlüklü adama bakıyordu.

«Ben gideyim o zaman, Fred.»

«Yarından sonra uğra.» Fred avucunda tuttuğu zincirle oynayarak ıslık çalmaya başladı.

Alma eve gidince, onu tâ merdiven başında karşılayan annesi azarlamaya başladı. Alma'nın bu saatte sokaklarda dolaşmasından kaygılanmıştı. Başıyla Memo'nun odasını göstererek, «Seni o mu yolladı?» diye sordu öfkeyle.

«Kendimi eve kapatamam ya.»

«Kimse sana eve kapanmanı söylemiyor.»

«Daha önceleri de dolaşmaya çıkardım.»

Kristina elini beline koymuş, bağırıyordu:

«Önceleri sen de herkes gibi gezerdin. Şimdi ise avare oldun.»

Alma gülmeye başladı. Havaya kaldırmak ister gibi annesini kucakladı:

«Yeter, yeter!»

Alma kapıyı açtı, içeriye girmek üzereydi ki Kristina paltosundan yakaladı onu. Gizli bir sır verir gibi, «Spiro geldi,» diye fısıldadı. Alma irkildi. Yüzü bembeyaz kesilmiş, alt dudağı titremeye başlamıştı.

«Spiro? Ama telgrafında Cuma günü geleceğini yazmıştı. Bugün perşembe.»

«Aniden geldi, kızım. Arabadan iner inmez buraya gelmiş.»

Alma kendini toparladı. Derin bir soluk alarak, oturma odasının kapısını açtı.

Spiro'nun sırtında gri bir takım elbise vardı. Ayakkabıları pırıl pırıl parlıyordu. Kristo'nun yanına oturmuş, onunla gevezelik ediyordu. Gri şapkası elindeydi. Konuştukça, şapkayı elinde çeviriyordu. Pencerenin yanında ayakta duran Andrea da onları seyrediyordu. Alma odaya girince, Spiro hemen ayağa fırlayıp kravatını düzeltti. «Hoşgeldin,» dedi Alma, soğuk bir sesle.

«Nasılsın, Alma? Saçının biçimini değiştirmişsin. İşte bu benim için büyük bir sürpriz.»

«Senin bugün dönmen de benim için büyük bir sürpriz oldu,» diye karşılık verdi Alma, aynı soğuk sesle, «Bugün Cuma değil...»

«Aniden yola çıktım. Salih Protopapa'nın arabasıyla dönme fırsatı elde ettim. Biliyorsun bugünlerde araba bulabilmek ne kadar zor!»

«Salih Protopapa'nın arabasıyla mı geldin?» diye sordu doktor.

«Yol boyunca gevezelik ettik.»

«O vahşi hayvanla, ha!»

«O kadar kötü bir adam değil, baba!»

Spiro'nun kendisine «baba» dediğini duyar duymaz doktorun yüzünde bir sinir oynamaya başladı.

«Evet, öğrenimi yok ama, tatlı bir adam; onda çok içten ilkel bir Arnavutluk var,» diye devam etti Spiro.

«Boynu sarılı mıydı?» diye sordu doktor.

«Hafif bir yara aldığını söyledi.»

«Komutan Rapo'dan söz etmedi mi?»

«Hayır!»

«Rapo'nun hedefi biraz şaşmış, yoksa Salih'le birlikte seyahat etme zevkini elde edemeyecektin.»

«Siz ne derseniz deyin, o tam bir erkek.»

«Erkek olan, Almanların çizmelerini yalamaz.» dedi Alma; annesinin içki koymasına yardım ederken.

«Salih Protopapa kimsenin çizmesini yalamıyor. Salih'e göre, Almanlar da sıradan insanlar, tıpkı öteki yolcular gibi. Bir yolcuya yol göstermek, onun çizmelerini yalamak anlamına gelmez ki...»

«Evleri yakıp yıkan, beşikteki bebeleri süngüleyen bir yolcu nerede görülmüş?» diye sordu Andrea, alayla.

Spiro şapkasını masanın üstüne koydu. Cahil bir çocuğun birkaç sözüyle kolay kolay bozulmayacak bilgiç bir adam edasıyla sözünü sürdürdü.

«Kendi işine giden herhangi bir yolcu, hatta bir dilenci bile kışkırtılırsa, acımasız olabilir...»

Alma sözünü kesti:

«İşgalciye yolcu denmez!»

Spiro, onun sesini ilk kez duyuyormuşçasına aniden başını ona çevirdi ve soğukkanlı bir tavırla, «Almanlar işgalci değil» dedi; «Savaş biter bitmez gidecekler.»

«Yanılıyor olabilirim ama, başka bir ülkeyi işgal eden her orduya işgalci denir,» dedi doktor.

«Almanlar için durum farklı. Onlar buradan transit geçiyorlar. Gidecekleri ülke başka. Coğrafi bakımdan biz onların yollarının üstündeyiz.»

Andrea, sözünü kesti:

«Peki, başka ülkeleri işgal etmeyecekler mi?»

Spiro, Andrea'nın, sözünü kesmesine öfkelenmişti:

«Başka ülkelerden bize ne? Hem onların başka ülkeleri işgal ettiklerini de söyleyemeyiz.»

Doktor başını kaldırmadan sordu:

«Neden?..»

«Onlar kalkınmanın yolunu açıyor. Avrupa'nın bazı zararlı yasalarını ortadan kaldırıp, iyi örgütlenmiş Alman aygıtının gücünü kuvvetini aşılıyorlar. Alman ordusu, 1917 yılında ekilen Bolşevizm tohumlarını temizleyecek bunak Avrupa'nın bağrından. Ondan sonra da yurduna geri dönecek.»

«İleri, ileri! adlı Nazi şarkısını hatırlıyor musun?»

«Evet.»

«Orada şöyle dizeler vardı, yanılmıyorsam:

Biz geleceğin askerleriyiz
Bize karşı çıkanlar demir yumruğumuz altında ezilecekler
Führer biz sana aitiz.

«Doğru.»

«Öteki dizeleri de hatırlıyor musun?»

«Evet.»

«Onlar da şöyleydi:

Almanya, uyan!
Yahudilere ölüm!

«Bu dizelerin anlamı nedir? Bunlar da mı sence 'bunak Avrupa'nın ilerlemesine' yardım ediyor?»

«Genel olarak ırk ayrımına ben de karşıyım. Yahudilere zulmedilmesi hoş bir şey değil. Ama bu zulüm başlı başına bir amaç değil. Bunun bir amaca ulaşmak için yapıldığını söyleyebiliriz. Bu amaç, Almanya'nın önderliğinde Avrupa'nın birleştirilmesidir. Bu nedenle Yahudilere biraz haksızlık yapılıyor olsa da, tarih daha büyük bir adalet uğruna bunu bağışlayacaktır.»

Başını ellerinin arasına alan doktor susuyordu. Spiro devam etti:

«Büyük devletleri anlayamıyoruz biz. Onlar, yerinme ve acıma gibi duyguları bastırdıkları için tarihe geçiyorlar. Bu duyguların bastırılması büyük bir

ulusu her zaman uçurumun kıyısından kurtarıyor, her zaman saldırıya geçmesini sağlıyor!»

«Vahşi bir hayvanın insanoğluna saldırması,» diye doktor onun sözünü kesti. «Ne var ki savaş kaybedildi. Vahşi hayvan da yenildi. Şimdi köşesinde kıvranıyor.»

Spiro sustu. Doktorun Almanların tarafını tutmadığını biliyordu ama, ondan böyle fikirleri duymayı da beklemiyordu doğrusu. Aslında hiçbir sonuç vermeyeceğini bildiğinden şimdiye kadar doktorla siyasi tartışmalara girmekten kaçınmıştı.

«Genel olarak, ben de senin bu işlere karışmandan hiç hoşlanmıyorum,» dedi doktor.

«İnsanoğlu ülküleri uğruna yaşar. Sizin gibi bilimsel çalışmaya dalmış bir insan ülkünün ne olduğunu anlayamaz. Hitler'in takipçileri, yüce ülküleri olan enerji dolu insanlardır.»

«Hitler, Napolyon'un Nitçe'nin ve Vagner'in acemi bir kopyası. Fiziksel ve ruhsal çirkinliğinin öcünü dünyadan almaya çalışan bir çılgın! Bütün insanlığın aşağıladığı bir deli!»

«Ne yazık ki, siz de öğreniminizi Almanya'da yaptınız.»

«Ben öğrenimimi, bu hastalık o ülkeyi sarmadan önce tamamlamıştım.»

Spiro güç bir durumda kalmıştı. Böyle bir tartışmayı başlattığına çoktan pişman olmuştu. Kristina da, susması için boyuna kocasına işaret ediyordu.

«Sevgili kayınpederim, siz komünist olmuşa benziyorsunuz. Bundan haberim yoktu!» Alma'nın uzattığı içkiyi aldı. Doktor aşağılamayla ona baktı.

«Ben komünist değilim. Genel olarak, komünistlerle aynı görüşte olmayanların, kafaları da karışık oluyor. Komünistler doğru olmayabilir ama, onlar sadece çitin üstünde oturmuyorlar, harekete geçiyorlar. Ben sadece çitin üstünde oturuyorum.»

«Oturmasaydınız ne yapardınız?»

«Doktor Şahin'in yaptığını yapardım.»

Spiro alayla güldü:

«Ama siz burada kaldınız. Üstelik Almanları da tedavi ediyorsunuz ara-sıra.»

Doktor her zaman yaptığı gibi «sağlığına» demeden kadehini aldı:

«Onları tedavi ediyorum, çünkü tedavi etmek zorundayım.»

«Böyle yapmanız onları küçümsemenizi gerektirmez. Bunu yapsa yapsa Doktor Şahin yapabilir. Kafanızdaki bu fikirlerle, sevgili kayınpederim, ününüze de gölge düşürüyorsunuz. Ayrıca komünistlerin de size pek fazla değer vereceğini sanmam.»

«Ben yaralı Almanları iyileştirip, yeniden savaşmaları için onların üstüne yollarken, nasıl değer verebilirler bana?»

«Gördünüz mü, sizin çıkarlarınız da tıpkı benimkiler gibi Almanların çıkarlarına yakından bağlı,» diye güldü Spiro; «Almanlar size hasta sağlıyor, bana da mal. İkimiz de bu işten kâr ediyoruz.»

«Ben Almanları para için tedavi etmiyorum,» diye bağırdı doktor.

«Daha kötü ya sevgili kayınpederim. Ben hiç olmazsa Almanlarla sadece para için işbirliği yapıyorum. İnanın bana, yaralı bir Alman'a bir bardak su bile vermezdim.»

«Sen ateşli bir yurtsever olmuşsun,» diye alay etti Andrea.

Onun sözünü kesen Alma, «Tıpkı Salih Protopapa gibi,» dedi.

Spiro öfkesini güçlükle bastırarak ikisini de süzüyordu.

«Alma, erkeklerin konuşmasına karışma,» diye homurdandı Kristina. Hoşuna gitmişti bu, Spiro'nun. Gitmek üzere ayağa kalkınca, Kristina da ayağa fırladı hemen.

«Yemeğe kalsana Spiro, yemek hazır.»

«Teşekkür ederim, ama gitmeliyim. Daha eve uğramadım. Alma, akşama gelir seni alırım. Hoşçakalın.»

Alma ile Andrea da onunla birlikte koridora çıktılar. Kibarlıklarından değil, sadece gözlerini ondan ayırmamak için. Memo doktorun muayenehanesindeydi. Aniden öksürüp Spiro'yu kuşkulandırmasından korkuyorlardı. Kristina onu kapıya kadar geçirdi. Andrea ile Alma merdivenlerde durmuş, soğuk gözlerle onun ardından bakıyorlardı.

«İnşallah son ziyaretin olur,» dedi Andrea.

«Öyle olacak.»

Kristina kapıyı kapatıp, onların yanına geldi. Büyük bir umutsuzluk içindeydi.

«Ona, sanki bir yâbancıymış gibi davrandınız,» dedi ağlamaklı.

«Bunu hakediyor,» diye karşılık verdi Andrea.

«Utan, utan!» diye bağırdı Kristina.

Kristo Borova koltuğundan kıpırdamamıştı. Pencereden avludaki kiraz ağacını seyrediyordu. «Gitti mi?» diye sordu.

«Elini bile sıkmadın,» dedi Kristina.

Doktor şöyle bir kımıldadı, sigarasını söndürdü: «Otur Andrea, otur,» dedi. Son derece sakin bir sesle: «Kristina, sen de otur. Belki yanılıyorum, belki de çok acele karar veriyorum, ama Spiro'yu bir daha bu evde görmek istemiyorum.»

«Ama Kristo! Ne felâket!» diye bağırdı Kristina, dehşet içinde.

«Bu alçak bizim damadımız olamaz. Alma, seni böyle bir adamla nişanladığımız için, lütfen bağışla bizi.»

Konuşurken sesi titriyordu doktorun:

«Çok geç olmadan bu işi bozmak en iyisi.»

Sırtından ağır bir yük kalkmışçasına derin bir soluk alan Alma, «Ben de sana bunu söyleyecektim baba,» dedi.

«Ne utanç verici bir durum Tanrım! Dostlarımızın, Tasi eniştenin, teyzenin yüzüne nasıl bakacağız?»

«Ben böyle dostluk istemiyorum...» diye bağırdı Kristo. «Tasi de bu evden uzak durabilir.»

Kristina masanın yanına gidip, kocasının karşısına oturdu. Elini şakağına dayadı. Kül tablasını masanın üstüne vurmaya başladı.

«Kes şunu!» diye doktor, kül tablasını elinden aldı.

«Tasi Enişte gelirse, ben onu kovarım,» diye söze başladı Andrea.

«Kristo! Çocuklarımızı mahvettin.»

«Spiro benim damadım olamaz.»

«Alma'yı kaybederse, başımıza bir sürü iş açar,» dedi Kristina, dehşet içinde.

«Ne isterse yapsın.»

«N'olursun Kristo! Bari Memo iyileşene kadar bekle. Nişanı o zaman bozarsın!»

«Hayır!» diye bağırdı doktor. «Biz iki yüzlü de-

ğiliz. Nişan bu gece bozulacak!» Koltuğun koluna bir yumruk indirerek ayağa kalktı.

«Bunu daha önce neden düşünmedik?» dedi Kristina.

«Çünkü Tasi ikimizin de gözünü boyadı.» Sonra karısının taklidini yaparak bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı:

«Ne iyi adam şu Tasi Enişte! Ne akıllı adam şu Tasi Enişte! Tasi Enişte ne de güzel konuşuyor!»

«Bağırma Kristo, komşuları ayağa kaldıracaksın.»

«Komşuların da cehenneme kadar yolu var!» diye bağıran doktor kapıyı vurarak odadan çıktı. Avluyu geçti, bir şey unutmuş gibi bir süre kapıda durdu. Sonra çıktı gitti. Andrea'yla Alma kapıyı vurmadan Memo'nun odasına daldılar. Memo camın önünde durmuş, koltuk değneklerine dayanmış, dışarısını seyrediyordu:

«Doktor nereye gitti?»

«Herhalde hastaneye...» dedi Andrea.

«Çok öfkeli olduğu buradan anlaşılıyordu.»

«Bugün babam karar verdi... Biz hepimiz karar verdik.»

«Neye karar verdiniz?»

«Alma'nın nişanını bozmaya...»

Memo, Alma'ya döndü. Böyle bir şeyin olmasını bekliyordu zaten. Alma'nın günün birinde bu nişanı bozacağından emindi. Ama bu işi bizzat doktorun yapmasını istemişti.

«Tahılla çöp bir arada durmaz,» dedi.

«Tahıl çöpten ayrıldığına göre, senin de gitmene gerek kalmadı,» dedi Andrea. «İyileşene kadar kal.»

Memo koltuk değneğinin birini duvara dayayarak ağırlığını öteki koltuk değneğine verdi. «Burada kalmam artık daha da zorlaştı» dedi. «Doktor yürekli davrandı. Ancak onun bu davranışı karşılıksız kalmayacaktır.»

«Ne demek istiyorsun?» diye sordu Andrea.

«Spiro öc almaya çalışacaktır. Söylentiler yayacaktır.»

«Babamın başına bir şey gelir mi?» diye sordu Alma.

«Ne yapması gerekiyor?»

«Babanız istese de istemese de savaşa katıldı artık. Saklanması gerekiyor.»

«Nasıl?» diye sordu Alma.

«Yeraltına geçmesi gerekiyor.»

Andrea ile Alma sustular. Sadece masanın üstündeki saatin tiktakları duyuluyordu. Bahçe kapısı vurulmaya başlayınca Andrea koridora fırladı. Kısa bir süre sonra Kemal ve Liria'yla birlikte geri döndü.

Kemal ağır bir çanta taşıyordu. Liria da koltuğunun altına bir çanta sıkıştırmıştı. Başına da siyah bir eşarp bağlayıp, yüzünü yarı yarıya örtmüştü. Ancak elini sıktığı zaman Memo onu tanıyabildi.

«Dul bir hanımla karışlaştığımı sanmıştım,» diye güldü.

Liria başından eşarbı çıkardı:

«Başka çare yok. Dünkü patlamalardan sonra, kentin içinde dolaşmak çok zorlaştı.»

«Ne kadar iyi kılık değiştirirsen değiştir, gene de biri seni tanıyabilir...» dedi Kemal ve taşıdığı çantayı yere koydu.

«Spiro'nun döndüğünü duydunuz mu?» diye sordu Memo.

Kemal dönüp Alma'ya baktı. Alma'nın önünde Spiro'dan söz etmekten belirgin bir biçimde kaçınıyordu. Onun için sadece ellerini ovuşturdu.

«Bir şey daha var,» diye devam etti Memo; «Doktor bugün Alma'nın nişanını bozmaya karar verdi.»

Kemal'le Liria, ikisi birden Alma'ya döndüler. «Sıkılma,» dedi Liria, Alma'nın yanına sokularak, «Yaşam sınavlarla doludur. Onların üstesinden gelmeyi bilmek, yeter.»

«İyi yoldaşlarla insan her güçlüğü altedebilir,» dedi Kemal de.

«Alma, yarından sonra partizan hastanesi için bize ilaç getirecek,» dedi Memo gururla. Alma'ya sanki herkes kendisi hakkında, iyi bir iş yapan çocuğa «Aferin yavrum!» diyen büyükler gibi konuşuyormuş gibi geldi. Daha da kızardı ve başını eğdi. Onun ne düşündüğünü sezen Memo, konuyu değiştirdi:

«Bundan sonra Alma'nın da bizimle birlikte çalışacağını sanıyorum yoldaşlar...»

«Çok güzel...» dedi Kemal.

Alma gülümsedi. Heyecanından parmaklarını çatırdatıyordu.

«Matbaa işini ne yaptınız?» diye sordu Memo.

«Dün gönderildi. İtalyan teknisyene rüşvet verdik, makineleri sökmemize yardım etti. Mandıradan aldığımız bir kamyona yükleyip Voskopa'ya yolladık.»

«Kamyonu bulurken güçlükle karşılaştınız mı?»

«Arif'le ikimiz bu işle uğraştık,» dedi Kemal. «Salih Protopapa iki-üç günlüğüne Tiran'a gitmişti. Arif de Voskopa'daki teyzesini ziyarete gitmek için izin aldı. Kamyona üniformasıyla bindi. Salih Protopapa'nın emirerini yolda durdurmaya kim cesaret edebilir? Bu sabah kamyonla geri döndü. Öğretmenin köylülerle birlikte onu Voskopa yakınında beklediğini, makineleri 18 katıra yüklediklerini anlattı. Emirlerimize göre, Arif, katırlar Gur-Kusar'a tırmanmaya başlayıncaya kadar orada beklemiş. Kısacası Arif'in bize çok yararı dokundu.»

Alma'yla Andrea merakla dinliyorlardı. Salih Protopapa'nın emirerinin bu sessiz, ama güçlü insanlarca denetlendiğine inanamamışlardı bir türlü. Bu insanların yanında kendilerini güven içinde hissediyorlardı.

«Memo, bacağın nasıl?» diye sordu Kemal.

«İki saat yürüyebilirim.»

«Ama koltuk değneklerini kullanman gerekiyor hâlâ,» dedi Alma.

«Onlarsız da bir-iki adım atabilirim.»

«Aman, tamam tamam inandık. Olduğun yerde dur,» dedi Liria, onu kolundan çekerek.

Kemal çantayı odanın bir köşesine sakladı. «Akşam seni görmeye geldiğimizde bu çantayı alırız. İçinde bildiriler var. Bunları gündüz vakti dağıtmanın olanağı yok.»

«Hadi bize gidelim,» dedi Liria; «Faşizme ölüm!»

«Halka hürriyet!»

Andrea da onlarla birlikte dışarı çıkınca, Alma ile Memo odada yalnız kaldılar. Odaya gene her zamanki sessizlik çöktü. Hava bozmuş, ortalık kararmaya başlamıştı. Esen yel pencerenin çerçevelerini takırdatıyordu.

«Kısa bir süre sonra dağlara kar yağmaya başlayacak,» dedi Memo, düşünceli bir sesle.

Alma pencereden dışarısını seyrediyordu:

«Kar yağdığı zaman sen Komutan Rapo ile beraber olacaksın. Ama gene bu odayı unutmayacaksın, değil mi?»

Memo bir sigara yaktı. Odanın duvarlarına bakmaya başladı. Andrea'nın çizdiği resimler duvarda asılıydı. İpek perdeler yere kadar iniyor, siyah deri kaplı ameliyat masası duvara dayanmış, duruyordu.

«Unutmayacağım, Alma!» dedi.

Alma hava iyice kararana kadar Memo'nun yanında kaldı. Akşama Spiro'nun geleceğini aniden hatırlayınca ayağa fırladı.

«Sıkıldın mı?» diye sordu Memo.

«Sonra gene gelirim.»

O gece Spiro tam zamanında geldi. Sabahleyin hiçbir şey olmamış gibi kaygısızca odaya girdi.

«İyi akşamlar, baba! İyi akşamlar anne. Nasılsınız?» Kristina'ya dönerek, «Bugün ev işleri sizi çok yormadı ya?» diye sordu, son derece sakin bir sesle.

«Ev işleri hiçbir zaman bitmiyor,» diyen Kristina, Spiro'nun elini sıktı.

«Alma, sen hazırlanmadın mı daha? Lüks Sinemasında bu akşam yeni bir Alman filmi oynuyor.» Sonra Andrea'ya döndü:

«Andrea, sen de bizimle birlikte gelmek ister misin?»

Andrea asık bir suratla, «Ben evde oturmayı tercih ederim,» dedi.

Doktor, şöminenin yanında duran sandalyeyi göstererek, «Otur Spiro, otur,» dedi.

Spiro doktorun tavrından hoşlanmamıştı, ama «Yol yorgunluğunu üzerimden hâlâ atamadım,» diyerek oturdu.

«Sigara içer misin?» Doktor sigara tabakasını uzattı.

Oda gene derin bir sessizliğe gömülmüştü. Andrea pencere önünde duruyordu, her zaman olduğu gibi. Divanın üstünde oturan Alma da ağzını açmıyordu. Kristina kahve koymaya başlamıştı. Spiro çakmağıyla sigarasını yaktı. Dumanı içine çekti. Bu ara gözü şöminenin üstünde duran bir kitaba takıldı. Yavaşça ayağa kalkıp kitabı aldı. Alma huzursuzlanmıştı. Spiro gene yerine oturdu, kitabı açtı. Gorki'nin

Ana romanıydı bu. «Böyle kitaplar hoşuna mı gidiyor Alma?» diye sordu, pis pis sırıtarak. Alma'nın canı sıkılmıştı:

«Her zaman aynı şeyleri okumaktan bıktım. Başka bir şey okumak istedim.»

Spiro kitabı şöminenin üstüne fırlattı:

«Ama neden bu tür şeyleri okumaya başladın?»

Sonra biraz vakit geçirmek, biraz da sessizliği bozabilmek için şöminenin üstünden bir kitap daha aldı. Bu, Almanca bir tıp kitabıydı. Kitabın sayfalarını karıştırırken, katlanmış iki kâğıt dikkatini çekti. Doktorun soluğu tutulmuştu. Kaygıyla o iki kâğıda bakıyordu. Spiro birini açtı. Bu Liria'nın Alma'ya verdiği bir bildiriydi. Spiro iyiden iyiye kuşkulanmıştı. Öteki kâğıdı da açtı. Hızla göz gezdirdikten sonra yüksek sesle okumaya başladı:

«Sevgili Kristo! En yakın dostum ağır bir şekilde yaralandı. Onu evinde tedavi et. Ben kendim gelemiyorum. Ancak Spiro hiçbir şey öğrenmemeli. Teşekkür ederim. Toma.»

Doktor kendine çeki düzen verdi. Sakin sakin koltuğunda oturmaya devam etti. Spiro doktora döndü. Mektubu havaya kaldırarak, küstah bir tavırla «Doğru mu bu, doktor Borova?» diye sordu; «Sizin yaralı bir partizanı tedavi edeceğinize asla inanmazdım.»

Doktor can sıkıntısını savuşturmak istercesine eliyle gözlerini sıvazladı. «Her yaralı adam partizan değildir,» dedi, soğuk bir sesle. «O mektupta partizan sözünün geçtiğini hatırlamıyorum.»

Spiro düşünceli bir tavırla odanın ortasına yürüdü:

«Bugün Salih Protopapa kentte saklanan yaralı bir partizandan söz etti. O adamı ben de tanırım. Yanılmıyorsam adı da Memo Kovaçi'dir.»

Doktor da bir sigara yaktı:

«Evet, duvarlara yapıştırılan ilanlarda gördüm.»

Spiro oturmak üzereyken, fikrini değiştirip, Alma'nın oturduğu divanın yanına gitti. Divanın köşesinde rengi solmuş bir ceket vardı. Üstüne de siyah iplik geçirilmiş bir iğne saplanmıştı. Spiro ceketi eline aldı. Şöyle bir göz atıp gene köşeye fırlattı. «Beni gerçekten şaşırtıyorsunuz doktor Borova,» dedi, ce-

keti göstererek; «Böyle karışık günlerde, evinizde şüpheli kişileri tedavi etme cüretini göstermek!»

«Kuşkulu insanlar, her zaman kuşkulanacak bir şey bulurlar. O partizanı kimin sakladığını bilmiyorum, ama sana şunu sormak isterim: Senin evine yaralı bir adam getirilse, sen ne yapardın?»

Spiro yeniden ceketi eline alarak zorla gülümsedi:

«Ne mi yapardım? O gece olmazsa hemen ertesi gün, milislere ya da Alman polisine haber verirdim.»

Kristo Borova ayağa kalktı:

«Öyle mi?»

Spiro bu kez ceketi Alma'nın ayağının dibine fırlattı. Alma aşağılamayla onu süzüyordu:

«Başka yol yok,» dedi Spiro. «Birincisi, yaralı bir adam uğruna ailemi tehlikeye atmazdım. İkincisi ben komünizme hiçbir yakınlık duymuyorum; tam tersine.» Eliyle ceketi gösterdi: «Doktor Borova, siz hiç bir zaman böyle bir ceket giymediniz,» diyerek alayla güldü.

«Kimsenin beni böyle sorguya çekmesine izin vermem. Damadım olmayıver!»

Son iki sözü iyice vurgulamıştı Kristo. Kapıyı açıp karısını çağırdı. Az sora Kristina, elinde kahve tepsisiyle içeri girdi. Doktor kahvesini alıp oturdu. Kristina Spiro'ya kahvesini verdikten sonra elinde tepsi öylece ayakta dikildi kaldı. «Otur Kristina, otur» dedi Doktor. Kristina bunun ardından ne geleceğini anlamıştı. Yalvarırcasına kocasına baktı. Ama doktor kaşlarını çatarak başını kaldırdı. «Hepimiz buradayız,» dedi. «Spiro'nun, bu kadar kuşkulandığı bir aileye katılmasının doğru olmadığını düşünüyorum.» Kimseden çıt çıkmıyordu. Doktor devam etti:

«Ne Spiro'nun bu kadar kuşkulandığı bir aileye katılması iyi bir şey olur, ne de evimize gelip arama yapan bir adamın bize damat olması! Ben, beni sorguya çeken bir damat istemiyorum. O zaman kendi evimde kendimi eşkiya gibi hissederim. Spiro, ne demek istediğimi anlıyor musun?»

Spiro ayağa kalktı. Fincanını masanın üstüne bıraktı. Sakin olmaya çalışıyordu. «Ben de böyle bir duruma katlanamam,» dedi. Şapkasını alıp odanın

kapısını açtı. «Hoşçakalın!» dedikten sonra koridoru geçip avluya çıktı. Bahçe kapısı gıcırdıyarak açıldı.

Spiro'nun ayak sesleri karanlık sokakta yitti gitti.

Spiro'yu geçirmek için ayağa fırlamış olan Kristina, odanın ortasında öylece dikilip kalmıştı. Hâlâ koltukta oturan doktor, güç bir ameliyattan çıkmışçasına yüzünü ve gözlerini ovuşturuyordu. Alma ise mutluluktan uçuyor, gözleri pırıl pırıl yanıyordu. Kendini ilk toplayan Andrea oldu. Odadan fırladı.

«Nereye gidiyorsun?» diye sordu Alma.

«Memo'ya.»

Ötekiler de onun ardından Memo'nun odasına daldılar. Memo giyinmiş, koltuk değneklerine dayanmış, ayakta duruyordu.

«Memo, ne yaptığını sanıyorsun?» diye bağırdı doktor.

«Vedalaşma zamanı geldi doktor. Her şey için çok teşekkür ederim.» Odaya son bir kez göz gezdirdi.

«Biraz daha bekle Memo,» dedi Alma; «Bu kadar çabuk gelmezler.»

«Olmaz Alma. Artık kalamam. Spiro her şeyi yapabilir. Her an evi aramaya gelebilirler.» Sonra Andrea'ya döndü:

«Andrea, lütfen hemen git ve Kemal'e burada olanları anlat. Benim yalnız başıma yeni üsse gittiğimi söyle ona. Belki yolda bana yetişirsiniz.»

Andrea hemen dışarı fırladı. Memo, Kemal'in bıraktığı çantayı aldı, kapıdan çıkmak üzereydi.

«Yaraların daha tam olarak kapanmadı. Böyle yapmasaydın,» dedi Kristo.

Memo koridora çıktı. Elini uzatıp, «Hoşçakalın doktor,» dedi.

Annesinin siyah şalını başına saran Alma, «Baba, ben de onunla birlikte gidiyorum,» dedi. «Dışarısı hem rüzgârlı hem de karanlık.»

«Deli misin sen?» diye bağırdı Kristina.

Doktor derin bir acıyla kızına baktı. Onun epeyden beri acı çektiğini, fırtınalar içinde olduğunu sezmişti. «Peki, sen de git Alma,» dedi usulca.

Alma, Memo'nun elinden çantayı aldı. Doktorla karısı onları kapıya kadar geçirdiler. Alma'yla Memo karanlık sokakta gözden yitip gidene dek arkalarından baktılar.

«Ne güzel!» dedi Memo. «Esen yeli duymayalı o kadar uzun bir zaman oldu ki..»

Dar sokak ıssızdı. Sadece Memo'nun koltuk değneklerinin kaldırım taşlarına vuran sesi gecenin karanlığının içinde yankılanıyordu. Köşeyi döndüler. Sokak lambasının sarı ışığı duvarlara yapıştırılmış beyaz afişlerin üstüne vurmuştu. Alma duvara yaklaştı. «Memo, buraya bak!» diye heyecanla bağırdı ve sonra yüksek sesle okumaya başladı:

Arnavutluk Komünist Partisi bütün dürüst kişileri silahlanmaya ve Millî Kurtuluş Ordusu'nun saflarına katılmaya çağırır.

Öteki sokakta da beyaz afişler ışık saçıyor, sanki yollarını aydınlatıyordu. Memo'nun koltuk değnekleri taşlı yollara vuruyor ha vuruyordu. Afişlere baktı Alma. Kulakları uğuldamaya başlamıştı. Sanki bütün sokak çın çın ötüyordu: «Arnavutluk Komünist Partisi... çağırır... çağırır... çağırır...» Yan sokak cevap veriyordu: «Arnavutluk Komünist Partisi... çağırır, çağırır... çağırır...» Sanki bu çağrı doğrudan kendisine yapılıyordu ve bu çağrıya mutlaka cevap vermeliydi Alma...

★

«Anne, Almanlar ondan korkuyorlar mıydı?» diye büstü gösterdi çocuk.

Onun sesi Alma'yı anılarından kopardı.

«Evet yavrucuğum, korkuyorlardı ondan.»

ALTINCI BÖLÜM

Yeniden yürümeye koyuldukları sırada, Kemal büstün çok güzel olduğunu söyledi. Andrea güzel bir yapıt ortaya çıkarmıştı. Elbette ki elde silah savaşa katılan bir sanatçı için, kilden biçimlendirdiği, tunçtan döktüğü partizanlara hayat vermek çok daha kolaydı.

Kemal başından şapkasını çıkardı. «Devrim hal-

kın bütün yaratıcılığını ortaya çıkarıyor,» dedi. «Devrimin rüzgârını hissetmiş olan herkes bunu iyi bilir.»

«Doğru,» diye onayladı Andrea.

«Devrim insanların zihninde ölümsüz izler bırakıyor,» diyerek sözünü sürdürdü Kemal.

Yürümeye devam ettiler. Uzaktan, bütün tepelerin üstünden yükselen Gur-Kusar doruğu seçilebiliyordu. Yeniden şapkasını giyen Kemal, gözüne güneş girmesin diye şapkanın siperliğini alnına indirdi. «İşte Gur-Kusar!» diye bağırdı. Sonra Öğretmene döndü.

«Bak Öğretmen,» dedi. «O zaman Gur-Kusar'a tırmanırken bu yolu tutmuştuk. Memo önden gidiyordu. Katıra binmişti. Ben de at sırtında, onun ardından ilerliyordum. Memo, Rapo'nun müfrezesinde siyasi komiser olacaktı, ben de onun yardımcısı. Ama Memo doktorun evinden ayrıldıktan sonra doğrudan Gur-Kusar'a gitmemiş, yaraları tamamen iyileşene kadar yeni üsde on gün kalmıştı. Rapo'nun müfrezesine katılmak üzere yola çıktığımızda hâlâ topallıyordu.»

«Doktoru ne zaman tutukladıklarını hatırlamıyorum,» diye söze karıştı Rüstem. «Memo Komutan Rapo'ya katıldıktan sonra mı tutuklamışlardı onu?»

«Hayır, o sırada Memo henüz kentten ayrılmamıştı; yeni üsdeydi hâlâ,» dedi Alma.

«Doktor iyi dayandı,» dedi Öğretmen.

«O da başka bir hikaye,» diye onun sözünü kesti Kemal. «Ha, ne diyordum. Komutan Rapo'ya katılmak üzere yola koyulmuştuk. Yanımızda Genelkurmayın Rapo'ya yolladığı bir mektup vardı. Yolda bize Rapo'nun Gur-Kusar'dan ayrıldığını ve Kamya tepelerine gittiğini söylediler. Önümüzde uzun bir yol vardı. Lajiza'da bir katırla bir at kiralamış yanımıza da bir kılavuz almıştık.»

★

O puslu güz günlerini anımsamıştı Kemal. Yolda bir partizan onları durdurup nereye gittiklerini sormuştu.

«Komutan Rapo'ya gidiyoruz,» dedi Memo.

«Kimsiniz?»

Kemal yanıtladı: «Bu komiser, ben de komiser yardımcısıyım.»

«Devam edin...» dedi partizan.

Memo gülerek Kemal'e fısıldadı:

«Rapo yeniden sıkıyönetim mi ilan etti acaba?»

«Belki...»

Ağaçların arasından kıvrılan patikayı izlediler. Patika eski bir çoban kulübesinin yanında, büyük ağaçların çevrelediği bir açıklıkta son buluyordu. Kulübenin önünde silahlı iki adam bekliyordu. Partizan onlara durmalarını söyleyip, «Mevlân!» diye bağırdı.

«Ne var?»

«Bu yoldaşlar komutanı arıyorlar.»

«Bırak gelsinler.»

Memo ile Kemal hayvanlarından inip, kulübeye doğru yürüdüler. Mevlân elini kaldırarak onlara durmalarını söyledi. Yöredə ne bir ses vardı, ne de bir hareket. Kulübe de göğün griliğine boyanmıştı. Bulutlarla örtülüydü. Memo'yla Kemal açıklığın kenarında yaşlı bir ağacın gövdesine dayanıp durdular. Yorulmuşlardı ama, her taraf ıslak olduğu için yere oturamıyorlardı. Bu kırık-dökük, camsız çerçevesiz kulübenin de rutubetli olduğunu tahmin etmişlerdi. Burası Komutan Rapo'nun karargâhı olmalıydı. Kulübenin kapısından Mevlân'ın sesi duyuldu:

«Komutan, iki yoldaş seni arıyor.»

İçerden boğuk bir ses duyuldu:

«Söyle gelsinler...»

Memo'yla Kemal, birbirlerine baktılar. Bu Rapo olmalıydı. Ağacın yanından ayrılıp kulübeye yürüdüler. Dört kişi, masa gibi yassı ve yuvarlak bir kayanın yöresini almıştı. Rapo, elinde beyaz bir kumtaşı, yassı kayanın üstüne çizgiler çizip duruyordu. Öteki-ler de bazen «olur,» bazen de «olmaz» diyor, sonra kayanın üstüne eğilip kendi çizgilerini çiziyorlardı.

Rapo, ara sıra öfkeleniyor. «Siz taktikten hiçbir şey anlamıyorsunuz, budalalar!» diye basbas bağırıyordu.

Memo'yla Kemal bir köşede öylece dikilip kaldılar. «Ne yapıyor?» diye sordu Kemal usulca.

«Askeri ders veriyor herhalde. Baksana karatahta gibi, kayanın üstüne çizip duruyor.»

Kimse onlarla ilgilenmiyordu. Çizdikleri çizgilere dalıp gitmişlerdi. Sonunda Memo konuşmaya karar verdi:

«Size başarılar dilerim.»

Ancak o zaman Rapo'yla üç yardımcısı başlarını çevirip onlara baktılar. Rapo'nun saçları alnına dökülmüştü. Pos bıyıkları dudağının iki yanından aşağı sarkıyordu. «Ahha, komiserler gelmişl» diye bağırdı; «Hoşgeldiniz, hoşgeldinizl» Sonra taş masanın yanından ayrılarak, genç bir adamın çevikliğiyle Kemal' le Memo'nun yanına geldi. Onları baştan ayağa şöyle bir süzüp elini uzattı:

«Nasılsınız? Yorgun musunuz?»

«Biraz,» diye karşılık verdi Kemal.

«İyi, dinlenin o zaman,» diyerek yardımcılarının yanına döndü ve sözlerini sürdürdü: «Nerede kalmıştık? Evet, burası anayol.» Kalın bir çizgi çekti: «Sen adamlarınla birlikte burada mevzileneceksin. Ne dedim? Burada. Sen de Fate, adamlarınla birlikte burada. Ne dedim? Tam burada.» Sonra bir daire çizdi: «Alman kamyonları bu yoldan gelecek.» Almanları belirtmek için bir çizgi daha çekti. «Ben de ötekilerle birlikte şurada olacağım. Almanlar gelecek, ben bir şey yapmadan bekleyeceğim. Son kol da geçtikten sonra arkalarından tekerleklere ateş edeceğim. Almanlar akıllarını kaybedecek. Her neyse, akıllarını kaybedeceklerini umalım. Bu köpekler öyle kolay kolay akıllarını kaybetmiyorlar ya. Bana dönecekler. O zaman da siz saldırıya geçeceksiniz. Böylece hem Hitler, hem de Himler Allahına kavuşacak!» Birkaç çizgi daha çekti. Yardımcıları gülmeye başlamışlardı. Başını salladı: «Fate, sırıtma! Bu iş bu kayanın üstünde başka şeydir, anayolda başka... Onun için sırıtma!»

Memo, Kemal'in kulağına fısıldadı:

«Bizi tamamen unuttu.»

«Planlarıyla çok meşgul.»

«Tamam,» dedi Rapo; «Yarın sabah saat 3'te anayolun üstündeki tepelerde olacağız. 2'de yola çıkacağız, 3'te hazır olacağız. Anladınız mı? 3'te.» Sonra ellerinde biriken tozları temizledi. Şapkasını giyerek Memo'yla Kemal'e döndü. Tam bu sırada Fate, «Gidebilir miyiz?» diye sordu.

«Size defolun demedim mi?» Sonra yeni gelenlere döndü:

«Demek geldiniz... Güzel, güzel!»

Memo gülmesini zor tutuyordu. Rapo onların yanına oturdu:

«Senden söz edildiğini duydum. Yaralanmışsın. Ben de yaralandım, kolumdan. Şimdi daha iyiyim. O Salih Protopapa, alçağın biridir... Orospu çocuğu... Ciğeri beş para etmez... Korkağın biridir, ama kendini yürekli sanır... Bokoğlu bok... Seni de o mu yaraladı?»

Memo gülmemeye çalışarak, «Çetesi...» dedi.

«Onlar da onun kadar kötüdür. Hepsini boğacağım.»

Memo, aniden Rapo'nun kerpetenini anımsayınca, farkına varmadan dişi ağrıyormuş gibi elini çenesine götürdü.

«Dişin ağrıyor ha! Dur, benim kerpetenim var.» Elini beline attı.

«Yok, yok,» diye bağırdı Memo, telaşla...

«Peki öyle olsun. Ben sadece sanmıştım ki...»

Kemal onun sözünü kesti:

«Sana da bildirildiği gibi, Memo senin komiserin olarak atandı. Ben de onun yardımcısıyım.»

Rapo bir saman çöpü alıp çiğnemeye başladı. Sonra onları kaşlarının altından süzerek, «Güzel!» dedi. «Ancak şimdi Almanlara tuzak kurmakla uğraşıyoruz. Bu iş iyi giderse, bu komiserlik meselesini de bir yoluna koyarız.»

«Ya iyi gitmezse ne olacak?» diye sordu Kemal.

«Gider gider de, önceden öyle büyük konuşmuyoruz.»

«Biz de elimizi kolumuzu bağlayıp oturacak değiliz ya,» dedi Memo; «Biz de bu mücadeleye katılacağız...»

«Yok, hayır, siz burada kalacaksınız...» diye bağırdı Rapo; «Ne bölgeyi biliyorsunuz, ne de planı..»

«Bölgeyi biliyoruz,» dedi Memo, «Planı da öğreniriz.»

«İşime karışıp durmayın. Bu meseleyi çarpışmadan sonra tartışırız. Çarpışmadan sonra dedim.» Rapo'nun bıyıkları titriyordu.

«Bak Rapo, dinle. Biz de seninle geleceğiz. Ben bölüklerden birine katılırım. Kemal de ya seninle gelir ya da başka bir bölüğe katılır.»

«Hayır, olmaz. Siz bu tuzak hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz. Bütün bölükleri birbirine katarsınız!»

Memo yerden ince bir çubuk alıp, ayağının dibin-

deki toprağa vurmaya başladı. Biraz sakinleşen Rapo uzlaşmaya yanaştı:

«Neyse bu meseleyi yemekten önce konuşuruz. Şimdi gidelim de müfrezeyle tanışın. Müfrezeyle ya.»

Fındık ve meşe ağaçlarının derinliklerine dalarak ilerlediler. Sonunda yüksek ağaçlarla çevrili bir başka açıklığa çıktılar. «Şimşek Müfrezesi»nin partizanları burada toplanmışlardı. Bazıları toprağın üzerine oturmuş, bazıları da ortalarda dolanarak konuşuyorlardı. Rapo görünür görünmez hepsi sustular. Dört bölük komutanı hemen ona doğru koştu. Onların ardından da 4-5 kişi daha geliyordu. Rapo, «Bu komiser, bu da onun yardımcısı» diyerek Memo'yla Kemal'i tanıştırdı. Dört kişi de ellerini uzatıp kendilerini tanıttılar.

«Fate.»

«Kodo Greni.»

«Mak Mokra.»

«Hodo Allamani.»

Fate Rapo'ya daha yakın duruyordu, Rapo da konuşurken sık sık ona dönüyordu. «Bu bir numaralı danışman olmalı,» diye düşündü Memo. Rapo elini müfrezeye doğru uzatınca, onun ne soracağını anlayan Fate hemen cevap verdi:

«Herkes hazır, komutanı»

Rapo bıyığını burdu. Elini bıyığından çekmeden, «düdük çal, herkesi topla!» diye emretti.

Daha Fate düdüğünü çalmadan, partizanlardan biri ayağa fırlayıp hızla Memo'ya koştu. Kollarını açarak Memo'nun boynuna atıldı. Rüstem'di bu.

«En sonunda gelebildin... Nasılsın? Yaraların iyileşti mi? Burada mı kalacaksın?»

«İyiyim, iyiyim. Kemal'le ikimizi buraya yolladılar.»

Rüstem Kemal'in de elini sıktı.

«Sizin kardeş olduğunuzu unutmuştum,» dedi Rapo. «Demek iki kardeş birarada savaşıyor.»

Fate düdük çalınca Rüstem de koşarak yerine döndü. Rapo, Kodo, Mak ve Hodo'ya bağırdı:

«Hadi bölüklerinize, marş marş! Ne diye Kral Metaksas'mışım gibi bana bakıp duruyorsunuz?»

Utangaç utangaç Rapo'ya gülümseyen üç yardımcı, bölüklerine yollandılar. Ağaçların arasından çıkan

partizanlar da Rapo'nun önünde toplanıyorlardı. Komutanı görünce hepsi ya susuyor ya da son derece alçak sesle konuşuyorlardı. Rapo bıyık altından gülümsüyordu. Sanki Memo'yla Kemal'e, «Onları böyle sessiz sakin görünce, pek işe yaramayacaklarını düşünebilirsiniz, ama bekleyin dostlarım, yarını bekleyin; o zaman ne diyeceğinizi görürüz,» der gibiydi.

Herkes toplanıp, bölük komutanları da yerlerini alınca Rapo elini sallayarak konuşmaya başladı:

«Kardeşlerim, evlatlarım! Neden tüfeklerimizi omuzlarımızda, tabancalarımızı da bellerimizde taşıyoruz? Hey, sen, Nurke!..» Kısa boylu bir partizana bağırdı: «Sen, Nurke! Senin de bir tüfeğinle bir tabancan var. Söyle bakalım, bu Allahın belası şeyleri neden taşıyorsun?»

Nurke hazırola geçerek bağırdı:

«Tüfeğimle tabancamı, Hunlarla Ballicilerin beyinlerini dağıtmak için taşıyorum, Rapo Kardeş. Alçakları cehenneme yollamak için taşıyorum onları!»

Partizanlardan büyük bir kahkaha koptu.

«Tamam, tamam, yeter,» dedi Rapo. «Hunlarla Ballicilerin beyinlerini dağıtmak için.» Sonra partizanlara döndü: «Nurke doğru söylüyor, onların beyinlerini dağıtmak gerek. Peki ama ne zaman? Ha? Elbette ki gelecek yıl değil, gelecek ay da değil... Yarın... Yarın sabah 3'te. Tam anayolun üstünde. Alman konvoyları Follorina'dan gelecek. Biz de onlara hoş geldin demek üzere bekleyeceğiz. Amma, biz onları Salih Protopapa'nın karşıladığı gibi karşılamayacağız. Onlara kendi usulümüze göre hoş geldin diyeceğiz! Çünkü onlar sıçandır, katildir, canidir, alçak ve sefildir! Eğer onları cehenneme yollamazsak ne bu otlara, ne bu ağaçlara, ne de bu topraklara layık olamayız. Bu alçaklar, topraklarımız sanki Hitler'e aitmiş gibi davranıyorlar... Fate! Gel de onlara, bugün yuvarlak masanın üstünde planladıklarımızı anlat!»

Rapo sustu. Fate koşarak onun yanına geldi ve söze başladı:

«Yarın sabah saat 3'te saldırıya geçmeye karar verdik. Saat 2'de hareket edeceğiz. Kafe-Gomare'ye varınca, anayolun iki yanında mevzileneceğiz. Yerimizi aldıktan sonra kımıldamadan bekleyeceğiz. Alman-

lar gelince, Komutan onların arkalarından ateş edene kadar, biz ateş açmayacağız. Komutan ateş edince, o zaman biz de kıyameti koparacağız. Bölük komutanları emirleri biliyor. Onlara bildirildi. Her şey son derece kesin bir biçimde, saat gibi işlemeli. Hata yapmayın!»

Rapo onun sözünü kesti:

«Söyle onlara da birbirlerine ateş etmesinler.»

Bütün müfreze gülmeye başladı.

«Komutan doğru söylüyor,» dedi Fate. «Dikkat edin, geçen sefer Mak Mokra'nın bölüğünün yaptığını yapmayın. Geçen defa Mak Mokra'nın bölüğü Gur-Kusar geçidinde, yanlışlıkla Hodo Allamani'nin bölüğüne ateş açıp, Hodo'yu kulağından yaralamıştı. Dikkatli olun!»

Rapo elini kaldırıp onun sözünü kesti:

«Yeter Fate. Onlara biraz da uykudan ve dinlenmekten söz et.»

Fate bir an sustu, sonra gene konuşmaya başladı:

«Hey, bana bakın! Bu akşam erken yatıp dinlenin. Yarın bir sürü Alman, belki de birkaç Ballici olacak. Neyse, hepsinin hesabını kolayca görürüz. Bu kadar!»

Sözünü bitiren Fate, dönüp Rapo'ya baktı. Rapo başını sallayınca, bölüğünün yanına gitti.

Memo'yla Kemal, Rapo'nun kendilerini müfrezeye tanıştırmasını bekliyorlardı. Partizanlar onlara bakıyor, bu iki kişinin kim olduklarını birbirlerine soruyorlardı. Rapo söze başladı:

«Bu ikisinin kim olduğunu merak ediyorsunuz, ha? Nurke'ye soralım bakalım. Nurke, sence kim bunlar?»

Memo'yla Kemal müfrezeye böyle tanıştırılmayı beklemiyorlardı doğrusu. Nurke karşılık verdi:

«Bunlar Genelkurmay'dan geliyorlar, Rapo kardeş. Erkek oldukları için de nasıl tetik çekileceğini biliyorlar.»

«Çok güzel söyledin Nurke. Bunlar Genelkurmaydan geliyorlar. Biri komiser, biri de komiser yardımcısı. Memo Kovaçi ve Kemal Porodina.»

Müfrezenin arkalarından, «yaşasın komiserler!»

diye bir ses yükseldi. Ardından bütün müfreze bağırdı.

«Tamam,» dedi Rapo. «Hadi şimdi gidip dinlenin. Yarın cehennem boşalacak!» Partizanlar dağılana kadar orada bekledi.

Partizanların bir kısmı ağaçların altına gitti bazıları da açıklıkta oturdular. Rapo'yla Memo'nun yanından geçen iki kişiden biri Memo'yu göstererek, «Tam Rapo'nun hakkından gelecek biri,» dedi. Memo sadece, «Hakkından gelecek,» sözünü duyabilmişti. «Şu uzun boylu delikanlı, uzun zamandan beri mi partizan?» diye sordu Rapo'ya. Rapo başını çevirdi:

«Kim? Ha, Zariko mu? Yok, kısa bir süredir bizimle birlikte. Bir sürü hatası var ama düzelecek. Neden sordun?»

«Bir şey yok. Sadece ilginç bir fizyonomisi olduğunu düşündüm.»

«Nesi, nesi?»

«Fizyonomisi.»

«Bu fizyonomi dediğin de ne karın ağrısıdır?»

«Görünümü, yüzü,» diyerek güldü Memo.

«Ya!..»

Meydan tamamen boşaldıktan sonra üçü ağaçların arasından ilerleyerek, kulübeye doğru yürüdüler. Orada burada partizanlar ağaçların altına kıvrılıp yatmışlardı. Rapo ağaç altlarının o kadar soğuk olmadığını söyledi. Çocukların kendilerini dondan korumak için küçük sığınaklar yaptığını anlattı:

«Bazıları açıkta uyuyor. Köyler buradan oldukça uzak. Uyumak için köylülerin evine gitsek, buraya dönmek uzun zaman alır.»

«Hastalanan var mı?» diye sordu Memo. Rapo durdu:

«Birkaç kişi. Üç-dört kişi soğuk almış. Ama hepsi oldukça sağlıklı. Atlatırlar.»

Kulübeye vardıklarında, iki partizan, kollarında battaniyelerle kulübeye giriyorlardı. Rapo'nun emri üzerine Memo'yla Kemal'e yatak hazırlayacaklardı.

«Siz burada uyuyacaksınız,» dedi Rapo. «Yarınki harekata sizi götürmemeyi düşünmüştüm önce, ama sonradan fikrimi değiştirdim. Siz yarın benim bölüğüme katılacaksınız. Tamam mı? Ben müfrezeyle birlik-

te uyuyacağım. Siz yorgunsunuz onun için kulübeyi size bırakıyorum. İyi geceler.»

Rapo gittikten sonra Memo'yla Kemal yattılar. Kulübenin içi karanlıktı. «Partizanlar onu çok seviyorlar,» dedi Memo. «Kabasaba ama yiğit bir adam. Yiğit kişiler her zaman saygı uyandırır.»

Memo karanlıkta Kemal'i göremiyordu ama ondan hiç ses gelmeyince derin düşüncelere dalmış olduğunu anladı:

«Uyudun mu Kemal?»

«Hayır. Bence Rapo'nun yönlendirilmeğe, daha doğrusu eğitilmeğe ihtiyacı var.»

«Onun gibi insanlara karşı çok anlayışlı davranmak gerekir.»

«Evet, zor bir iş.»

Uykudan göz kapakları ağırlaşmıştı. Konuşmadan yatıyorlardı, ama uyumamışlardı. Komutan Rapo herhalde bu iki komiserin uyumuş olduğunu sanıyordu. Bu yorgun adamların taşıdığı «Komiser» ünvanı da nereden çıkmıştı? Bu ünvan dağlara tepelere ulaşmış, köylülerin evlerine, terkedilmiş çoban kulübelerine kadar girmişti. Bu ünvanı daha önce hiç duymamışlardı. Ne «ağa», ne «bey», ne de «paşa» değil, tamamen yeni bir ünvandı bu.

Kulübenin içi daha da karardı, sessizlik daha da derinleşti. Rüzgâr kesilmişti. Yapraklar da hışırdamıyordu artık. Memo ile Kemal yavaş yavaş uykuya daldılar.

Kulübenin kapısı aniden hızlı hızlı vurulmaya başladığında, yöre hâlâ karanlıktı. Bir düdük öttü:

«Hey, komiserler!»

Rapo'nun sesiydi bu. Memo'yla Kemal gözlerini açtılar. Bir an nerede olduklarını, dağlarda mı yoksa kentte mi olduklarını çıkaramadılar. Kendini ilk toplayan Kemal oldu. «Hadi vakit geldi,» diyerek ayağa fırladı. Memo da kalktı. Kulübenin içi nemli olduğundan bacağı ağrıyordu. Kapıda iri bir gölge halinde Rapo belirmişti:

«Saat bir buçuk,» dedi. «Yarım saat sonra hareket edeceğiz. Dört bölük dört ayrı koldan ilerleyecek. Dediğim gibi siz benimle geleceksiniz.»

Kulübeden dışarı çıkınca, gecenin serin yelini hissettiler. Yakındaki koruluktan tüfek şakırtıları,

arasıra bir fısıltı ya da kuru bir öksürük duyuluyordu.

«Her yer hâlâ karanlık,» dedi Rapo. «Ama müfreze yeteri kadar uykusunu aldı. Fate'yle ben hiç uyumadık. Kulübenin dibine oturup sigara içtik. Bugün neler olacağını düşündük. Geçmişi hatırladık. İnsan uyumayınca uzun uzun düşünüyor. Düşünmekten sıkılınca, oturup alçak sesle türküler söyledik. Daha sonra Fate Devollo'deki karısını ve iki çocuğunu anımsadı. Hunlar evlerini yaktığı için, kadıncağız amcasıyla oturuyor. Ne yiyecekleri, ne de giyecekleri var Arasıra bölük fonundan ona biraz para yolluyoruz, ama yapabildiğimiz işte bu kadar. Benim düşünecek ne evim ne de barkım var. Karım ardından altı aylık bir bebek bırakarak öldü. Ben de bebeği sarıp sarmalayıp, dostum olan bir çobana götürdüm. Karısı iyi bir kadıncağızdı. Çocukları da yoktu. Zavallılar çok sevindiler. Çocuk evin neşesidir. Değil mi ha, komiserler? Kendi kendime, çobanların bir çocuğu büyütecek azıcık sütleri olur diye düşündüm. O günden beri de çocuğumu görmedim. Müfreze bir gün çobanın kulübesinin çok yakınlarında konaklamıştı. Gidip onu görmek istedim, ama müfrezeyi bırakamadım. Fate, bana 'git de çocuğunu gör,' dedi ama gidemedim. Öldü mü, yoksa yaşıyor mu? Onu bile bilmiyorum. Ya, komiserler, işte böyle... Rapo'nun kimsesi yok. Öksüzün biri Rapo. Bir çocuğu var, ama o da kendisini tanımıyor. Neyse, Rapo'nun müfrezesi var. Rapo savaşır, arasıra yoldaşlarıyla, hatta Fate'yle bile kavga eder. Ama başından bu kadar olay geçtikten sonra o kadar da olur artık.»

Ağaçların arasından ilerlerken Rapo bunları anlatıyordu. Daha çok kendi kendine konuşur gibiydi:

«İşte Fate'yle akşam kulübenin dibinde otururken bunları düşündük.»

«Sizi hiç duymadık,» dedi Memo.

«Yorgun olduğunuzdan, derin bir uykuya daldınız herhalde. Biz her çarpışmadan önce Fate'yle oturur, böyle düşünürüz. Şu Fate, bir tanedir. Zogo zamanında birlikte tutuklanmıştık. Mujo Ulkinaku'nun adamlarıyla birlikte savaşıyorduk. Ne geceydi o!»

Sonra Memo'ya döndü:

«Bacağın nasıl? Hava nemli olunca, benim de

omuzum ağrır. İyi ki tüfeği taşıdığım sağ omuzum değil de sol omuzum ağrıyor.»

«Biraz ağrıyor,» dedi Memo.

«Sen çarpışma sırasında benim yanımda olacaksın.»

«Başka bir bölüğe katılabilirim,» dedi Memo. «Bir komuta görevlisi olarak benim de bir bölüğün başında olmam gerekir.»

«Başka zaman. Sen merak etme. Bütün bölük komutanları komiserler kadar iyidir, hatta daha iyidir.»

«Ama gerçek komiserler olursa, işler daha iyi yürür,» diye onun sözünü kesti Kemal.

«Şimdi değil, başka zaman.»

Çalıların arasından Fate belirdi. «Vakit geldi, Rapo!» dedi.

«Bölükler yola çıksın,» diye emretti Rapo. «Dördüncü Bölük beni beklesin.»

Rapo adımlarını hızlandırdı. Kemal'le Memo onun ardından geliyorlardı. Dördüncü Bölük sağ tarafta toplanmış, Rapo'yu bekliyordu. «İyi uyudunuz mu?» diye sordu Rapo.

«Evet,» diye beş altı kişi bağırdı.

«Nurke de iyi uyudu mu?»

«Nurke tüfeğinin başında uyuya kaldı,» diye yanıtladı Nurke.

«Hadi gidelim. Yol boyunca çenenizi kapatın!» diyerek komiser ve komiser yardımcısıyla önden ilerledi Rapo. Ayaklarının altında kuru dallar ve yapraklar hışırdıyordu. Anayola varmak için çalıların arasından, taşlı, kayalık yollardan bir saatlik bir yol yürümeleri gerekiyordu. Memo'nun yaralı bacağı ağrımaya başlamış, ağrıdan alnı boncuk boncuk terlemişti.

«Bu yaralar çok acı veriyor değil mi?» diye sordu Rapo, sanki aynı ağrıyı kendi de duyuyormuş gibi.

«Derin bir yaraydı, onun için geç kapandı,» dedi Memo.

«Keşke o köylünün katırını geri yollamasaydık.»

«Ama yollaman gerekiyordu.»

Anayola varıncaya kadar onun sırtında giderdin. Sonra geri yollardık. Neyse aldırma, geldik azten.»

«Allah kahretsin,» diye küfürü bastı Nurke. Rapo ardına dönüp sordu:

«Ne oldu Nurke?»

«Kurbağaya bastım.»

Kendi de kurbağalardan nefret eden Rapo, «Öff!» dedi. «Onlardan sözetme. Kurbağalar beni hasta eder.»

Kemal gülmeye başladı.

Anayola vardıklarında saat üçe yaklaşmıştı. Rapo, bölüğe şu emri verdi:

«Yolu izleyeceğiz ve yolun dönemecindeki tepede mevzileneceğiz. Almanlar yaklaşacak. Onların geçmelerini bekleyeceğiz. Son kamyon da geçince ben ateş edeceğim. Benim işaretimi bekleyeceksiniz. Anladınız mı? Hadi, şimdi çabuk olun.»

Anayola çıkınca Memo daha rahat yürümeye başlamıştı. «Almanları burada durdurabilecek miyiz?» diye düşündü. «Her şey hıza bağlı. Almanlar ağır makinalıları ve havan toplarıyla ateş etmeye başlarlarsa, onları durdurmak zor olur.» Memo, Rapo'nun müfrezesinin taktiklerini bilmiyordu. Rapo'nun müfrezesinin, Almanları ve Salih Protopapa'yı altettiği Lajiza çarpışmasını duymuştu. İki-üç çatışma ve Rapo hakkında anlatılan birkaç öykü... Memo'nun bütün bildiği işte buydu.

Müfreze dönemecin üstündeki tepeye tırmanmaya başladı. Tepe iri iri kayalar ve çalılıklarla örtülüydü. Rapo bu tepeyi çok iyi tanıyor, hatta partizanlarını hangi kayaların ardına saklayacağını bile biliyordu. Bu kayalara çeşitli adlar da takmıştı. Birinin adı Kambur, biri Gaga, bir başkası ise Mantar'dı.

«Hodo!» diye bağırdı. «Sen bölüğün yanında kal. Ben bu yoldaşlarla birlikte Kambur'un arkasına geçeceğim. Zeko makineli tüfeği Gaga'nın üstüne yerleştirsin.»

Bölük yerini almaya başladı. Partizanlar sessizce hareket ediyorlardı. «Daha aşağı, daha aşağı!» diye emrediyordu Rapo.

«Mantar'a kadar inelim mi?» diye Hodo sordu.

«Biraz daha aşağı... Tamam Hodo, tamam dedim. Nurke bu yanda olacak. Biz de öte yanda. Şunu kafanıza iyice sokun: İlk önce bizim bölüğümüz ateş açacak. Unutmayın ateş açacaksınız, şaka yapmayacak-

sınız. Korkudan altlarına ettireceğiz onlara. Şunu iyice aklınıza sokun ki, yenilmez değildir onlar. İyi savaşıyorlar, ama gene de...»

Böylece Rapo bölüğünü yüreklendirmeye çalışıyordu. Bölük hazırdı artık. Kimseden çıt çıkmıyordu. Vakit ilerliyordu, ama şafak henüz sökmemişti.

«Almanlar karanlıkta asla yolculuk yapmazlar. Gün ışıyıncaya kadar bekler onlar. Karanlıkta, dağlar onları korkutuyor,» dedi Rapo. «Sabahleyin kayalar kafalarını uzatınca, onlar da migferlerinin altından kafalarını uzatırlar. Bu alçaklar aptal değil. İnatçı Hunlar bunlar. Ama gece yolculuk yaparlarsa kafalarını kıracaklarını da çok iyi biliyorlar.»

Bu Memo'nun hiç aklına gelmemişti. Rapo doğru söylüyordu. Almanlar gece yolculuğundan kaçınıyorlardı. Bunun nedeni, herhalde hem ülkeyi bilmemeleri, hem de kendilerinin dediği gibi «dağların sırrı»ydı.

«Ya planlarını değiştirip bugün gelmezlerse?» diye sordu Kemal.

«Mutlaka gelecekler. Follorina'dan geliyorlar. Kesin bilgi edindim. Öğretmen söyledi.»

«Öğretmen mi?» diye sordu Memo.

Kemal:

«Nerede o?»

«Kentte. Yarından sonra burada olacak. Matbaayı buraya taşırken unuttukları bazı araçları getirecek. Matbaa Gur-Kusar'daki bir mağarada kuruldu. Öğretmen birkaç kişiyle birlikte orada çalışıyor. Kitaplar, gazeteler, işte onun gibi bir şeyler basacaklarmış. Öğretmeni tanır mısınız?»

«Dostumdur,» dedi Memo.

«İşte Öğretmen böyle işlerle uğraşıyor,» diye sözünü sürdürdü Rapo. «Yiğit adam, akıllı adam, ama komutan olamaz. Ben de onun işini yapamazdım. Öğretmen kitaplarla uğraşıp dursun bakalım. Kitaplar yararlı şeyler, ama savaşta bir işe yaramıyor, yalnızca kafa karıştırıyorlar. Biri şöyle yazıyor, ötekiler başka türlü. Dediğim gibi savaşa da bir yararları dokunmuyor. Üçüncü Bölüğün komutanı şu saz benizli Mak Mokra'ya bir bakın hele. Kitapları biliyor ama geçen çarpışmada, Almanlara ateş edeceğine şaşırıp

Hodo'nun bölüğüne ateş açtı. Fate'nin ne dediğini duydunuz, değil mi?»

«Şimdi de şaşırıyor mu?» diye sordu Memo.

«Yok, şaşırmıyor. Çünkü artık kitap okumuyor. Ben okumamasını söyledim. Yeniden okumaya başlarsa, neme lazım bir gün beni de vurur yanlışlıkla. Özgürlüğümüzü kazanınca oturup istediği kadar okusun.»

Çarpışma neredeyse başlayacaktı. Şimdi Rapo'nun bu yanlış görüşlerini tartışmanın sırası değildi. Ama Memo Rapo'nun böyle konuşmasına çok üzülmüştü. Onun söylediklerine gülen Kemal'e de öfkelendi. «Hiç de gülünecek bir şey değil, ciddi bir sorun bu,» diye içinden geçirdi. Sonra Rapo'ya sordu:

«Peki, ateş hattına girdiğin ilk kez sen de şaşırmamış mıydın?»

Rapo bıyığını burdu:

«Evet, şaşırmıştım.»

«Öyleyse bu, kitap okumaktan olmuyor.»

«Ondan oluyor, ondan,» diye diretti Rapo.

«Kitaplar insanları yüreklendirir,» dedi Memo.

«Kitaplar insanları daha akıllı yapar, ama daha yürekli yapmaz.»

«Yo, bu söylediğin doğru değil.»

Tam bu sırada Rapo'ya seslenen Hodo, Zeko'nun makineli tüfeği Mantar'ın üzerine yerleştirmesinin daha iyi olacağını söyledi. Rapo kabul etmedi:

«Hayır, Gaga'nın üzerinde kalsın.»

Tanyeri yavaştan yavaştan ağarıyordu. Seher yeli esmeye başlamıştı. Yıldızlar teker teker gökyüzünden kayboluyordu. Yalnızca sabah yıldızı parlıyordu hâlâ.

Rapo, «Sabah yıldızı gökyüzünden kaybolmadan Almanlar gelmez,» dedi. «Yıldızdan korkar onlar.» Güldü. Eli kendiliğinden şapkasındaki yıldıza gitti. Memo'yla Kemal de birbirlerine bakarak güldüler. Az sonra dönemecin ardından kamyonların gümbürtüsü duyulmaya başladı; sanki biri tepenin eteğindeki kayaları oyuyormuş gibi. Rapo düşünceli bir sesle konuştu:

«Savaş makinesi öğütüyorlar. Bu kadar çeliği nereden bulurlar bilmem ki.»

Gümbürtü daha da artarak, anayolun ikî yanın-

dan yankılanmaya başlamıştı. Sonra yolun dönemecinde iki motosiklet belirdi. Motosikletlerin seleleri-nde, omuzlarında asılı makineli tüfekleriyle üçer Alman askeri oturmuştu. Ardından iki motosiklet daha göründü. Bunların ardından da ilk kamyon geliyordu. «Bir!» dedi Rapo.

Motosikletlerle kamyon dönemeci döndüler. İkinci, üçüncü, dördüncü kamyon da göründü. Yoldan beyaz bir toz bulutu yükseliyordu.

«On beş!»

On altıncı kamyonun ardından iki motosiklet daha geliyordu. Kemal, «gidiyorlar,» dedi.

«Kodo Greni'nin bölüğünün beklediği öteki dönemeçteki köprü havaya uçuruldu. Onların hesabını göreceğiz.»

On altıncı kamyon da köşeyi dönmek üzereydi ki Rapo tabancasını çekip iki el ateş etti. Bir anda, kayaların ardındaki tüfekler ve makineliler ateş kusmaya başladılar. On altıncı kamyon olduğu yerde kalmıştı. Motosikletten atlayan Almanlar, hendeğe doğru koştular. On beşinci kamyon ateş almıştı. Kamyondan atlayan askerler partizanlara doğru gelişigüzel ateş etmeye başladılar. Rapo kayanın ardından üç el daha ateş etti. Partizanlar kamyonlara doğru koşmaya başladılar.

«Elbombaları!» diye bağırdı Rapo. İki elbombası yolun ortasında duran on altıncı kamyonun üstünde patladı. Kamyon alev aldı. Bu arada, daha önce hendeğe saklanmış olan Almanlar, otomatik tabancaları ellerinde ateşe hazır, hendekten çıktılar. Orada, ayakta, neredeyse vücutlarının yarısı kurşunlara hedef bir durumda partizanlara ateş etmeye başladılar. Rapo, «Bunlar deli,» dedi, Memo'ya. «Ayakta savaşıyorlar. Savaş bazen insanları şaşkına döndürüyor.» Sonra partizanlara döndü:

«Sakın bir budalalık yapayım demeyin. Bize hiçbir şey yapamazlar. Soylarına küfredin onların, makinelilerle işlerini bitirin.»

Makineli tüfek susmuştu. Bunun üzerine tekrar ateşe başladı. Almanlar dümdüz yere yattılar. Rapo öfkeyle gürledi:

«Faydasız! Hiçbirini vuramadınız. Hedef alın, Zeko!»

Almanlar yeniden ayağa fırladılar. Rapo'yla Kemal birlikte ateş ediyorlardı. İki Alman askeri çalıların üstüne yuvarlandı. Makine tüfek yeniden ateş kusmaya başlamıştı. Almanlar geriye dönüp hendeğe kaçtılar. Tam bu sırada vadide korkunç bir gümbürtü koptu. Yolun iki yanındaki bölükler de kamyonlara ateş açmışlardı. Tutuşan kamyonlardan duman tütüyordu. Almanlar tamamen şaşkına dönmüşlerdi. Ama bu arada bir grup Alman askeri koşarak, İkizkaya'nın arkasına saklandılar. Birkaç dakika sonra Alman havan topu kayaların ardından ateşe başladı. Mermilerden biri Rapo'nun ayaklarının dibine düştü. Küçük kıymıklar Rapo'nun yüzüne saplandı. Yüzü kanamaya başladı.

«Allah kahretsin,» diye küfürü bastı Rapo. «İşte şimdi bu topla başımız derde girecek.» Sonra elinin tersiyle yüzünden akan kanı sildi.

Havan topu ateşe devam ediyordu. Bir mermi başlarının üstünden ıslık çalarak geçti. Üçü birden dümdüz yere yattılar. Bir mermi, bir mermi daha. Bu arada makineli tüfek, ateşi kesmişti. Rapo yattığı yerden bağırdı:

«Zeko, allahın cezası! Neden ateş etmiyorsun? Ne olup bittiğini görmüyor musun?»

Ama ne yazık ki Zeko'nun vurulduğunu ve kendisini duyamayacağını bilmiyordu. Biri bir şeyler söyledi. «Ne?» diye gürledi Rapo.

Hodo Allamani, «Zeko vuruldu!» diye bağırıyordu.

«Hayır, olamaz!» diye içini çekti Rapo. «Ben de ona söylenip duruyordum: Zeko kardeşim, senin makinelin asla ateşi kesmez diye.»

Başına miğferini geçiren Kemal, yerde sürüne sürüne makinalıya doğru ilerlemeye başladı. Rapo kaygıyla haykırdı:

«Ne yapıyorsun?»

«O makineli tüfeği kullanabilirim ben.»

«Geri dön sersem. O işi Hodo'ya bırak,» diye gürledi Rapo.

Ama Kemal onu dinlemedi bile. Makinelinin üstüne kapaklanmış olan Zeko'yu usul usul kaldırıp, yan taraftaki kayanın üstüne yatırdı, ve hemen tetiğe asıldı. Bunun üzerine kayalara tırmanmaya başlamış

olan Almanlar, geri dönüp hendeğe kaçtılar. Islık çalarak gelen bir mermi, makinelinin yanında patladı. Makineliyi kapan Kemal, onu başka bir kayanın üstüne yerleştirdi. Almanlar yeniden hendekten çıkınca, aniden ateşe başlayarak onları şaşkına çevirdi. İki Alman askeri daha yere kapaklandı. «Vay be, iyi bir nişancıymış!» diye hayretini belirtti Rapo.

Öteki bölükler de şiddetli bir makineli ateşi açmışlardı. Elbombaları havalarda uçuşuyordu. Ama havan topu hâlâ mermi kusmaya devam ediyordu. «Bu havan topu başımıza belâ» diyen Rapo, beş partizanı yanına çağırdı.

«Ne yapacaksın,» diye sordu Memo.

«Sen burada kal. Ben bu topun işini bitireceğim. Topa doğru ateş etmeyin, yoksa bizi vurursunuz. Anladın mı Hodo?»

«Olur.»

Rapo, elinde elbombaları, vahşi bir keçi gibi bayır aşağı koşmaya başladı. Ötekiler de onu izliyorlardı.

Bu arada Almanlar yeniden hendeğin içinden çıkarak partizanlara doğru ilerlemeye başladılar. Rapo'nun yerine geçen Memo bağırdı:

«Kemal, ateş etme, bekle.»

Tam bu sırada Hodo Allamani, «ateş!» diye emretti. Memo, «bekle Hodo, bekle,» diye haykırıyordu. Hodo ise, sanki Kemal'in üstüymüş gibi, «Ateş! Sana ateş et, diyorum,» diye yeniden emretti. Öfkelenen Kemal, «kes sesini,» diye bağırdı. «Bu mermileri senin anan mı imal ediyor!»

Hodo öfkeden küplere binmişti. «Kemal Yoldaş!» diye gürledi. Kemal, Memo'yu göstererek, «Ben Komiserden emir alırım,» dedi.

«Ben de bölük komutanıyım,» diye bağırdı Hodo.

«Ama şimdi bir de Müfreze komiseri ve komiser yardımcısı var,» diye devam etti Kemal, parmağını tetikten ayırmadan.

Hodo Allamani susmuştu. İlk kez komiserlerin emriyle karşı karşıya kalıyordu. Bu sessiz sakin insanların emir verebilecekleri aklına gelmemişti. «Pekala, öyle olsun. Ben de Komutan Rapo'ya söylerim,» diye içinden geçirdi.

Almanlar çok yaklaşmışlardı. Kemal tetiğe asıldı

ve uzun bir süre parmağını tetikten çekmedi. On Alman askeri oraya serilmiş kalmıştı. Sağ kalan iki asker, hendeğe kaçtılar. Kısa bir süre sonra da yolun öteki kıyısına geçerek, bir daha geri dönmediler.

«İşte, onların hesabı böyle görülür,» dedi Memo.

Hodo Allamani, yarı şaşkın yarı keyifliydi. Sesi soluğu çıkmıyordu. Kemal alnında biriken teri sildi. Bu arada, İkizkaya'ların orada da tüfekler ve elbombaları patlamaya başladı. Kısa bir süre sonra havan topu sustu. Kayanın ardından fırlayan beş Alman askeri hızla hendeğe kaçtılar. Komutan Rapo, «Yola, yola!» diye bağırıyordu. Memo da, «Yola!» diye emretti.

Kayaların ardından fırlayan partizanlar, yolun kıyısındaki hendeğe doğru koşmaya başladılar. İlk dört Alman kamyonu, toz-duman arasında, son hızla dönemeci dönerek kaçtı. Kimse onları durduramadı. Rapo haykırıyordu:

«Kaçıyorlar, kaçıyorlar! Allah kahretsin! Ateş! Ateş!»

Onların ardından dört kamyon daha kaçtı. Partizanların cephanesi tükenmişti. Sekiz kamyonla dört motosiklet yolun ortasında ya da hendeğin kıyısında duruyordu. İki kamyon yanmış, dört tanesinin lâstikleri patlamıştı. İki tanesi ise sapasağlamdı.

Yol toz-duman içindeydi. Esen yelin içinden yanık lastik kokusu geliyordu. Tüfekler susmuştu. Rapo'yla beş partizan İkizkayalar'ın ardından çıkarak ilerlemeye başladılar. Rapo'nun yüzündeki kan kurumuştu. «Eh, bu iş tamam,» dedi.

Tabancasını çekerek havaya dört el ateş etti. Bu, müfrezenin toplanma işaretiydi. Partizanlar kayaların ardından çıkarak, anayola indiler. İriyarı bir adam olan Nurke, Rapo'nun altı yedi adım ötesinde durdu:

«Eee, yeniden karşılaştık, Rapo Kardeş.»

«Her zaman böyle karşılaşacağız, Nurke.»

«Öteki dünyada karşılaşmadığımız sürece...»

Bu sırada hendekten bir el ateş edildi. Sendeleyen Nurke sırtüstü yere yuvarlandı. Rapo hemen tabancasını çekip, hendeğe koştu. Bu arada bir el daha ateş edildi. Rapo'nun kulağını sıyırıp geçen kurşun, arkasındaki kayadan geri tepti. Rapo hendeğin

içine dalarak ateş etmeye başladı. Yaralı bir Almandı ateş açan.

Rapo, bir yandan da öfkeyle bağırıyordu:

«Ne diye Nurke'ye ateş ettin, behey alçak! Seni hastaneye götürür iyileştirirdik. Sonra da yargılardık. Belki de paçayı kurtarırdın.»

Rapo hendekte yatan Almanın yüzüne tükürdü. Sonra da yerde yatan Nurke'nin yanına koştu. Onu sanki küçücük bir çocukmuş gibi kucağına alıp, anayol boyunca yürümeye başladı. Memo, Kemal ve öteki partizanlar onun ardından geliyorlardı.

«Nurke, Nurke! Gözlerini aç Nurke!»

Nurke gözlerini açtı ve güçlükle gülümsedi. «Benim işimi bitirdiler Rapo Kardeş. Bitirdiler işimi!» diye mırıldandı, sonra gözlerini kapadı. Omuzundan yaralanmıştı. Yarasından fışkıran kan yolun üstünde izler bırakıyordu.

Memo, «Onu hemen hastaneye götürmeliyiz,» dedi.

«Evet, derhal,» diyen Hodo, dört-beş güçlü partizan aramaya koştu.

«İyileşecek mi?» diye sordu Rapo, umutsuz bir sesle.

«Onu hemen doktor Şahin'e götürebilirsek, kurtulabilir,» dedi partizanın biri.

«Zavallı Nurke!» diye mırıldandı Rapo. Onu sanki uyutacakmış gibi kollarında sallıyordu.

Hodo, yanında üç partizanla koşarak geldi. Partizanların birinin elinde kamyondan buldukları bir battaniye vardı. «Battaniyeyi serin,» dedi Rapo.

İki partizan, ucundan tutarak battaniyeyi açtılar. Rapo Nurke'yi usulca battaniyenin içine yerleştirdi. Sonra ceketini çıkarıp üstüne örttü.

«Hadi, onu hemen hastaneye götürün. Nurke ölmemeli!»

Üç partizan hendeği aşarak hızla tepeye tırmanmaya başladılar.

Memo, «Komutan, böyle ceketsiz üşüteceksin,» dedi. Rapo hiç cevap vermedi.

Bölükler anayoldan ilerlemeye başladılar. Zeko ile birlikte yedi partizanı kaybetmişlerdi. Memo partizanlara göz gezdirerek Rüstem'i aradı, ama bulamadı. Kemal'e döndü:

«Rüstem'i görebiliyor musun?»

Kemal de dönüp partizanlara baktı, ama o da Rüstem'i göremedi. Bunun üzerine Memo, Hodo'ya bağırdı:

«Hodo, Rüstem Kovaçi'yi gördün mü?»

Hodo partizan sıralarının en arkasını göstererek, «İşte orada,» dedi. Memo'nun gözleri Rüstem'i bulunca, uzaktan kardeşine gülümsedi.

Partizanları toplayan Rapo, konuşmaya başladı:

«Şu anda size söyleyecek bir şey yok. Çarpışmanın nasıl yürüdüğünü siz kendiniz de gördünüz. Kamyonlarını yaktık. Almanların bazıları öldürüldü, bazıları da kaçtı. Geri gelirlerse, onları gene aynı şekilde karşılayacağız. Şimdi yoklama yapalım.»

Bir anda derin bir sessizlik çöktü. Esen yel yöreye keskin bir barut kokusu yaymıştı. Yöredeki duman yavaş yavaş dağılıyordu ama kamyon lastikleri hâlâ tütüyordu. Fate partizanların arasından ilerledi. «Benim bölüğümden Aziz ile Yani yok,» dedi.

«Sen nasılsın?»

Fate'nin yüzü sapsarıydı. «Ben de yaralandım,» dedi.

«Yaranın üstüne tütün bastın mı?»

«Evet.»

Rapo, Kodo Greni'ye döndü:

«Peki ya senin bölüğünden?»

«Maksut ile Abaz.»

«Peki seninkinden?»

«Fehmi,» diye yanıtladı Mak Mokra.

«Hodo, senin bölüğünden?»

«Makineli tüfekçi Zeko ile Pellumbi.»

Rapo içini çekti, şapkasını çıkardı:

«Anıları her zaman bize örnek olsun.»

Hepsi şapkalarını çıkardılar. Rapo ellerini cebine soktu, sağ ayağını bir adım öne atıp, söze başladı:

«Kardeşlerim, evlatlarım! Çarpışmanın bittiğini sandığımız sırada bile kan döküldü. İşlerini bitirip Almanları cehenneme yollamıştık, ama ne var ki Nurke bu arada ağır bir yara aldı. Onu hemen Gur-Kusar'a yolladık. Nurke nasıl yaralandı? Nazi alçağının biri hendekten ateş edip onu yaraladı. Oysa Nurke bütün gün savaşmış, bir tek sıyrık bile almamıştı. Neyse, çalıların ardına, hendeğin içine gizle-

nenlere dikkat edin! Uyumayın! başka bir şey söyleyemeyacağım. Çünkü Nurke'nin durumuna çok üzüldüm.»

Rapo sustu. Hiç kimse konuşmuyordu. Bütün savaşçılar başlarını eğmişler, elinin tersiyle gözlerinde biriken yaşları silen komutanlarına bakmak istemiyorlardı. Memo'yla Kemal daha önce böyle bir durumla hiç karşılaşmamışlardı. Usul usul başlarını kaldırıp önce Rapo'ya, ardından da müfrezeye baktılar. Tüten dumanın üstünde kara kara bulutlar toplanmıştı. Rapo öksürüp yeniden müfrezeye döndü:

«Kamyonlarda ne var?»

«Birinde cephane, dinamit ve mermi var,» dedi Fate.

«Çok güzel. Cephaneyi boşaltıp, Gur-Kusar'a taşıyın. Ötekilerde?..»

«İki kamyon, yiyecek ve şarap yüklü. İki tanesinde de mallar var.»

«Ne malları?»

«Kadın elbiseleri, incik boncuk, bunun gibi şeyler.»

«Güzel, güzel!»

«Son kamyon da kereste yüklü,» dedi Kodo Greni.

«Öyleyse yiyecekleri de Gur-Kusar'a taşıyalım. Kadın eşyalarını Laljza'ya ve Lumes'e götürüp köy kadınlarına dağıtırız. Onlar da elbiseleri giyer, incik boncuğu takarlar. Yanımıza yiyecek ve şarap da alıp büyük bir şölen yaparız.»

Memo'yla Kemal kaşlarını çattılar. «Bu eşyaları dağıtmayacağız,» diye onun sözünü kesti Memo; «Onları Vitkuk'a, oradan da Genelkurmay'a yollayacağız.»

«Ne?» diye bağırdı Rapo.

«Bizler ayrı ayrı birlikler değiliz. Milli Kurtuluş Ordusu'nun parçasıyız ve Genelkurmay'a bağlıyız.»

Memo'nun yüzü bembeyaz kesilmişti. Çarpışmanın hemen ardından böyle bir tartışmaya girmek zorunda kaldığı için canı çok sıkılmıştı.

«Ben bu malları kendimiz için alıkoyacağız demedim,» diye bağırdı Rapo. «Onları köylülere dağıtacağız. Biz savaştık. Bu malları da biz ele geçirdik. Onun için onlarla canımız ne isterse onu yaparız.»

«Arnavutluk'ta 200'den fazla köy var. İki köyü

giydirmek, hiç bir sorunu çözmez. Hayır, bu eşyaları karargâha yollayacağız. Genelkurmay bu işle ilgilenir. Şimdi insanları giydirmekle uğraşacak zamanımız yok. Yapılacak bir sürü iş var.»

«Sen kendi işine bak!» diye gürledi Rapo; «Burada emirleri ben veririm!»

Partizanlardan çıt çıkmıyordu. Bazıları başlarını eğmiş düşünüyor, bazıları da şaşkınlıktan başlarını yerden kaldıramıyorlardı.

«Beni buraya Parti yolladı» diye sözünü sürdürdü Memo; «Bu meseleyi dediğim şekilde çözmenin doğru bir yol olduğunu düşünüyorum. Genelkurmay'ın yayınladığı talimatları bilmemene şaştım, Rapo Yoldaş.»

«Genelkurmay, düşmandan ele geçirilen her türlü malzeme için talimat yayınladı,» diye söze karıştı Kemal.

Rapo doğruldu. Elini gözlerine siper ederek, eğilip partizanlar arasında Fate'yi seçmeye çalıştı. «Fate!» diye bağırdı, «Genelkurmay bize elbiselerle incik boncuk hakkında herhangi bir talimat yolladı mı?»

Bazı partizanlar gülmeye başlamış, Memo da Rapo'nun tavrından hiç hoşlanmamıştı. «Komutan Rapo!» dedi sert bir sesle; «Talimatlarla alay etme. Düşmandan ele geçirilen her şeye malzeme dendiğini çok iyi bilirsin. Ayakkabıdan yüzüğe kadar ele geçirilen her şeyin listesini çıkarıp, talimatları peri masalına döndüremeyiz!»

«Ben Fate'ye sordum» dedi Rapo, başını bile çevirmeden. Fate karşılık verdi:

«Talimatlarda elbiseden ya da incik boncuktan söz edilmiyor. Ne var ki, bunların da malzemeye dahil olduğu açık. Yalnız bunlar savaş malzemesi değil de barış malzemesi.»

Rapo bıyıklarını çiğneyerek bir süre sustu. Neredeyse Fate'ye küfredecekti, ama sonra sesini alçaltarak devam etti:

«Bu meseleyi daha sonra hallederiz. Sağlam kamyonları ağaçların arasına saklayın. Burada ormanın içine giden bir yol var. Eskiden İtalyan kamyonları bu yoldan ormana gidip yakacak odun ve kereste yüklerlerdi. Öteki kamyonları da boşaltın ve şimdilik malları saklayın. Hasar görmüş kamyon lâstiklerinden

çizme yaparız. Motorları ve şasileri de yakmak gerekir.»

Bir an durdu, sonra devam etti:

«Kaç tutsak aldığımızı sormayı unuttum. Onları bağlayın. Giderken onları da götüreceğiz. Hem bize saldıran devletlerin temsilcileri olarak, hem de nerdeyse Nurke'yi öldürmek suçundan yargılayacağız onları. Ölen 7 arkadaşımızı Duşku köyüne götürüp orada tören yaparak gömeceğiz. 12 Alman askerinin cesetlerini de açıkta bırakmayın. Ama hepsini bir araya gömmeyin. Köpekler onları ortaya çıkarıp hastalık yayabilirler.»

Aralarında işbölümü yapan partizanlar çalışmaya koyuldular. Rapo, Kemal ve Memo yol boyunca yürümeye başladılar.

«Almanlar gene asker gönderecekler,» dedi Rapo.

«Elbette,» diye karşılık verdi Memo.

«Bu malzemeyi buradan hızla taşımamız gerekir,» dedi Kemal.

«Köylere birkaç kişi yollayıp, bunları taşıyacak yük hayvanı istemek gerek,» diye sözünü sürdürdü Memo.

Rapo Fate'yi çağırdı. Fate'nin bir eli sarılıydı. Öteki elinde de bir kolye vardı. Kolyenin boncukları kocaman kocamandı ve pırıl pırıl parlıyordu. «Şuna bakın hele!» diye bağırdı.

«Fahişelerine götürmek için Yunan ya da Balkan kadınlarından çalmışlar, alçaklar!» dedi Rapo. Kolyeyi alıp burnuna yaklaştırarak kokladı: «Lavanta çiçeği kokuyor.» Kolyeyi hâlâ avucunda tutuyordu. Sanki sayacakmış gibi boncuklarla teker teker oynamaya başladı:

«Zavallı karım, hiçbir zaman böyle bir kolye takamadı. Ne evlendiği zaman, ne de öldüğünde böyle bir kolyesi yoktu.»

«Benimkinin de olmadı,» dedi Fate.

Rapo kolyeyi Fate'ye attı. «Tutsakları bağladık,» dedi Fate.

«Onları kim bekliyor?»

«Mak Mokra'nın bölüğünden bir grup.»

«Mak Mokra'ya söyle kitaplardaki gibi davranmasın tutsaklara. Üzülüp, çözmesin onları. İşeyecekleri zaman bile ellerini çözmesin, anladın mı?»

«Ama, ne yapacaklar.»

«Altlarına işesin orospu çocukları!» dedi Rapo. Sonra devam etti:

«Dört kişiyi köye yollayın. Köylüler bize at ve katır yollasınlar. Sepet ve çuval da getirsinler. Duydun mu? Sepet ve çuval...»

Fate gittikten sonra, Memo'ya döndü:

«Bu malzeme Vitkuk'a gönderilmeli diyorsun, öyle mi?»

«Biraz cephane ve yiyecek ayırabiliriz.»

«Biraz da şarap,» diye ekledi Kemal.

«Eğer öteki kamyonda ayakkabı varsa,» dedi Memo; «Ayakkabısı olmayanlar için birkaç çift ayıralım. Geri kalanları Vitkuk'a yollarız.»

«Tamam, tamam,» dedi Rapo, bıyıklarını çiğneyerek. Memo, Rapo gibi adamların öfkelenince ne söylediklerini bilmediklerini, ama kısa bir süre sonra sakinleştiklerini biliyordu:

«Hepsini burada tutmanın bir anlamı yok. Daha önce de dediğim gibi biz Milli Kurtuluş Ordusu'nun birlikleriyiz, haydut çetesi değil.»

«Peki, onları Vitkuk'a nasıl göndereceğiz?»

Kemal, «Sağlam kalan iki kamyona yükleyip doğru Vitkuk'a yollarız,» dedi; «İtalyanların kullandığı bu yol Vitkuk'a kadar gidiyor.»

«Kamyonları kim sürecek?»

«Birini ben götürürüm,» dedi Kemal; «Araba kullanmasını bilirim ben...»

Rapo Kemal'i ilk kez görüyormuş gibi dikkatle süzdü:

«Demek aynı zamanda şoförsün de...»

«Peki ötekini kim sürecek?» diye sordu Memo; «Senin partizanlarının arasında hiç şoför yok mu?»

Rapo başını salladı.

«Ben Vitkuk'a varınca, Genelkurmay'dan bir şoför isterim,» dedi Kemal. «Eğer kimse yoksa, döner bir yolculuk daha yaparım.»

Birkaç saat içinde kamyonlar boşaltılmıştı. Bıçak ve süngülerle tekerleklerin lastiklerini kestiler, sonra da kamyonları ateşe verdiler. Kemal kamyonlardan birine binerek onu ormanın içerlerine sürdü. Sonra geri dönüp ikinci kamyonu da götürdü. Partizanlar kamyonların bıraktıkları izleri silmek için, ormana gi-

den yolun ağzını dallarla kapattılar. Bu arada köylüler de atları ve katırları getirmişlerdi. Ele geçirilen malzemeyi taşımaya başladılar. Rapo bir bölüğün malzemenin taşınmasını denetlemesini öteki bölüklerin yakın köylere dağılıp dinlenmelerini emretti. Yanan kamyonlardan çıkan siyah duman ve kızıl alevler gökyüzüne yükseliyordu. Rapo alevlerin karşısında durmuş düşünüyordu. Bölükler alevlerin ve dumanların arasından birer birer hareket ediyorlardı. Bir yandan bıyıklarını çiğneyen Rapo, suskundu. Kızıl alevler yüzünü aydınlatmıştı. İçini çekti:

«Bu kamyonları yakmak zorunda olmamız ne kötü. Hepsi yepyeni, sadece lastikleri patlamış. Elimizde olsaydı onları kullanırdık. Ama şimdi ne yapabiliriz ki! Kamyonları burada bırakırsak, Almanlar onları bulur ve tamir edip, gene bizi öldürmeleri için asker yollarlar bu kamyonlarla. Rapo'nun bunları yakması gerekiyor. O zaman Salih'in korosu başlar gene: 'Rapo yakıyor, Rapo öldürüyor' diye. Peki ya Rapo ne yapsın, behey alçaklar; Rapo'nun bunu neden yaptığını sanıyorsunuz? Rapo bunu ülkesinin iyiliği için yapıyor. Eğer ülkesi bu kamyonları kullanabilseydi Rapo onları yakar mıydı hiç? Yok yok, onları onarır, yepyeni yapardı. Zaten bu Allahın cezası kamyonlar, onların ülkelerindeki yoksul insanların emeğiyle yaratıldı.»

Yeniden içini çekerek alevlere arkasını döndü. Bölükler yürüyüşe geçmişti. Yalnızca Hodo Allamani'nin bölüğü malların boşaltılmasını ve taşınmasını denetliyordu. Rapo, Hodo'yu yanına çağırdı:

«Hodo, ben Komiserlerle bu akşam Duşk'a gidiyorum. Sen de işini bitirir bitirmez bölüğü oraya getir. Herkese yatacak yer buluruz. Gelirken yanına biraz yiyecek ve şarap da al. Hepsi bu kadar. Şimdilik Hoşçakal!»

Sonra Memo'yla Kemal'e döndü:

«Gidelim mi, Komiserler?»

Hendeği geçerek, Duşk'a giden tepeye tırmanmaya başladılar. Gün kavuşurken oraya vardılar. Köy Komitesi Başkanı bütün partizanlar için yatacak yer hazırlamıştı. Rapo'yla Kemal'in elini sıktı. Elini Memo'ya uzatırken bir an soluğu tutuldu, sonra heyecanla bağırdı:

«Memo yoldaş! Ah Memo! Senin öldürüldüğünü sanıyorduk. Son olarak Guri'nin evinde toplandığımız akşamdan beri senden hiç haber alamadık. İyi misin Memo?»

«Uzun süreden beri iyileşiyordum Zilo. Sizler nasılsınız?»

«İyiyiz Memo, iyiyiz.»

«Zilo!» diye seslendi Rapo. «Herkese yer ayarlayabildin mi?»

«Her şey tamam. Hadi, bize gidelim.»

Köy meydanını geçip eve giderlerken, Zilo durmaksızın Memo'ya sağlığı, işleri ve savaş hakkında sorular soruyor, köy komiteleri başkalarının işlerinin nasıl başlarından aşkın olduğunu ve köy gönüllü birlikleriyle Balliciler arasındaki çatışmaları anlatıyordu:

«O Kano haini o gece pis bir oyun oynadı. Salih Protopapa'ya haber vererek, on kişinin ölümüne yol açtı. Zavallı Adem'i de kurşuna dizdiler. Ne iyi adamdı Adem!»

Rapo durdu:

«Kano şimdi nerelerde sürünüyor?»

«Uzun bir hikâye bu Komutan... Bir zamanlar Bamka Kilolları'nın Ballicilerine katılmıştı. Sonra Salih'in peşinden Korça'ya gitti. Onun muhafızı olmak istiyordu. Daha sonra fikrini değiştirip köye döndü. Sonra gene çekip gitti. Ne sahtekâr bir adammış! Önce bize katıldı, sonra da ihanet etti, Bağışlanmasını isteyen bir mektup da yazdığını Lajiza Komitesi Başkanı söyledi bana.»

Zilo'nun evinin camları sanki düğün varmış gibi ışıl ışıl yanıyordu... Kapı gıcırdar gıcırdamaz, Zilo'nun anasıyla, iki büklüm yaşlı bir adam olan babası Jaşo, yanlarında küçük bir çocukla avluya fırladılar. «Demek geldiniz yavrularım!» diye bağırdı Zilo'nun anası, birer birer hepsini kucaklarken.

Jaşo da Rapo'nun boynuna sarıldı:

«Gel, Komutan Rapo, gel. Bugün sayenizde yer yerinden oynadı. Gözünü seveyim senin!» Sonra Memo'yla Kemal'e dönerek, «Bunlar kim Rapo? Kim bunlar?»

«Bu Memo Kovaçi, müfreze komiseri. Bu da Kemal Porodina, komiser yardımcısı.»

«Demek siz komisersiniz? Güzel, çok güzel. Başarılar dilerim size. Dur, dur. Sen Abidin Kovaçi'nin oğlu değil misin? Hoşgeldin Memo, hoşgeldin! Daha henüz birbirimizi öldürmeye başlamadığımız günlerde, sen Salih'in ağzının payını ne güzel vermiştin. Rapo, Memo Salih'e ne demişti biliyor musun? 'Salih Protopapa ve Bamka Kilollari gibi bir eli yağda bir eli balda yurtseverlerimiz de var!' İşte onlara böyle söylemişti.»

Çocuklar onların yöresini almış, seyrediyorlardı. Evden de mis gibi yemek kokuları geliyordu. Oturma odasına geçtiler. Odada duvara dayalı geniş bir divan vardı. Üstüne yastıklar serpiştirilmişti. Kıvılcımlar saçan büyük bir ateş yanıyordu ocakta. Yaşlı adam ocağın başına geçti:

«Yorgun olmalısınız. Neler yaptığınızı duyduk. Dinlenmeyi hak ettiniz. Bugün, tetiği çekmezsen hiç bir şey yapamazsın!»

Zilo'nun anası odaya girip yeniden hepsinin ellerini sıktı. Kemal, «Nasılsın ana, iyi misin?» diye sordu.

«İsterse olmasın,» dedi Jaşo Amca, «Onu boşar, genç bir karı alırım kendime.»

«Şeytan çarpsın seni.»

Memo'yla Rapo gülmeye başladılar.

Sofra kurulmuş, rakı ve yiyecekler masaya yerleştirilmişti. Memo rakı şişesine baktı:

«Bu rakı da ne Zilo?»

«Gerçekten çok fazla...» dedi Kemal.

«Elbette değil! Hep oturup konuşacak değiliz ya. Birlikte bir bardak içki de içmeyelim mi?»

Tam yemeğe oturmuşlardı ki, kapı açıldı, iki-üç partizanla birlikte Fate, Mak Mokra ve Kodo Grani de geldiler.

«İyi akşamlar!»

Zilo'nun babası ayağa fırladı:

«Hoş geldiniz. Gelin, gelin içeri.»

Yeni gelenler ayakkabılarını çıkarıp masaya oturdular. Zilo onların da bardaklarını doldurduktan sonra, yaşlı adam kadehini kaldırdı:

«Hadi, hoşgeldiniz. Kurtuluşun serefine! Düşmanın boynunu kırarız inşallah. Sağlığınıza!»

Kadehlerini tokuşturdular. Rapo peçeteye dudak

larını kurulayıp bir parça peynir aldı. Jaşo ona döndü:

«Bu Almanlar çok zalim. Karşılarına çıkanı öldürüyorlar.»

«Sonları geldi.»

«Öyle öyle, uzun yaşamazlar...»

Saz benizli, dimdik siyah saçlı olan Mak Mokra bir Memo'ya bir de Rapo'ya bakıyordu. Uzun bir süre ne başını ne de ellerini oynatmamıştı. Masaya oturmuş düşünüyordu. Kodo Greni ise o kadar uzun boyluydu ki, sanki masaya oturmuyor da ayakta duruyor gibiydi. İki ön dişi yoktu. Ağzını her açışında, dişlerinin bıraktığı boşluk göze çarpıyordu. Sanki herkese öfkeliymiş gibi kaşları her zaman çatıktı. Kodo'nun dişlerini gören Memo, Rapo'nun kerpetenini anımsadı. «Bu dişleri Rapo çekmiş olmalı!» diye kendi kendine gülümsedi.

Zilo kadehini alıp, yerinde şöyle bir kıpırdandı:

«Şerefinize kardeşler! Şerefine Komutanı Şerefine Memo! Hepinizin şerefine. Kurtuluşa! Gözuar Komutan Rapo!»

Rapo da kadehini kaldırdı:

«Gözuar,» diyerek bir dikişte kadehini boşalttı.

Zilo'nun babası yeniden Rapo'ya döndü:

«Bu Alman şeytanlarının Rus cephesinde durumları nasıl?»

Rapo elini ağzına götürdü, önce bir öksürdü; sonra yardım istercesine Memo'ya baktı:

«Geri dönüyorlar. Boylarının ölçüsünü aldılar.»

Yeniden öksürdü.

Mak Mokra gözlerini Memo'ya çevirdi. Bir parça ekmek koparıp peynire uzandı.

«Jaso Amca, Ruslar Almanları topraklarından kovdular,» diye söze başladı Memo. «Savaş şimdi Vistula ırmağının öte yakasında Polonya'da sürüyor. Cephe sürekli olarak batıya doğru geriletiliyor. Bütün halklar ayaklandı.»

Yaşlı adam, «Aferin, aferin sana Stalin! Çok acı çektin, ama başardın. Sonunda kovdun onları!» diye bağırdı.

Zilo yeniden kadehleri doldurdu:

«Hadi baba, kadehini kaldır...»

«Elbette, elbette... Doldur kadehimi.»

«Dolu zaten.»

Jaşo Amca kadehini kaldırıp Rapo'ya döndü:

«Sağlığına Rapo! Uzun bir yaşam dilerim sana. Buraya gelmekle bizi onurlandırdın.»

Bir dikişte kadehini boşaltıp oğluna uzattı:

«Doldur Zilo!» Sonra Memo'ya döndü:

«Sağlığına Memo! Dünya senin için iyi şeyler düşünsün hep!»

Gene kadehini uzattı:

«Bir tane daha doldur Zilo!» Bu kez Kemal'e döndü:

«Senin de sağlığına Kemal! En güzel umutlarının gerçekleşmesini dilerim.»

Memo'yla Kemal şaşkınlık içinde, olup biteni seyrediyorlardı. Yaşlı adam ağzına kadar dolu altı kadehi bir dikişte yuvarlamıştı.

«Yarasın!» dedi Rapo.

Jaşo Amca yedinci kadehi de doldurdu:

«Gezuar Rapo, yüreğimi ısıtıyorsun.»

Dışarda ayak sesleri duyuldu. Zilo ayağa kalkıp kapıyı açtı:

«Buyur Hodo, buyur! Gel içeri...»

«Afiyet olsun!» diye bağırdı Hodo kapıdan. Dizlerine kadar çamura batmıştı. Rapo:

«Neden bu kadar geç kaldın, Hodo?»

«Kamyonları boşaltıp hayvanlara yüklemek uzun zaman aldı. Bazı cephane sandıklarının yüklenmesini yarına bırakmak zorunda kaldık.»

Rapo ayağa fırladı:

«Onları yarına bırakmanı kim söyledi, Hodo Allamani?..»

Hodo kekelemeye başladı:

«Hayvanlarımız yetişmedi komutan.»

Rapo öfkelenmişti:

«Daha çok hayvan isteseydin. Ya yarın Almanlar geri gelirlerse? Ha, Hodo?»

«Sandıkları, anayoldan uzağa, Çakal mağarasına sakladık.»

«Yolun üstünde hiçbir şey bırakmadınız değil mi?»

«Hiçbir şey. Yalnızca kamyonların külleri ve maden parçaları kaldı.»

«Aferin sana. Gel otur hadi. Ne diye bunu önce-

den söylemiyorsun da, beni deli ediyorsun be adam. Şarap da getirdin mi?»

«Dışarda, katıra yüklü, avluda boşaltıyorlar.»

Tam bu sırada partizanın biri, elinde dört şişe şarapla içeri girdi. Onun ardından gelen başka biri de beyaz ekmek getiriyordu. Jaşo Amcayla Zilo hayretler içinde kalmışlardı. O zamana kadar ağzını açmamış olan Kodo Greni, «Alman ekmeğiyle şarabı,» dedi.

«Onları masanın üstüne bırak!» diye emretti Rapo. «Zilo, git birkaç ekmek daha getir, çocuklara dağıt. Beyaz ekmek hoşlarına gider...»

«Lütfen, Rapo yoldaş,» diye mırıldandı Zilo.

«Git diyorum sana!»

Bir parça ekmek koparan Jaso Amca merakla incelemeye başladı. Sonra ağzına atıp yavaş yavaş çiğnedi. Ötekiler de aynı şeyi yaptılar.

«Onların zavallı köylüleri yapıyor bunları,» dedi Rapo.

«Köylüler ve proleterler,» diye ekledi Memo.

Jaşo Amca merakla sordu:

«Bu proleterler de ne ola, a be Memo?»

«İşçiler, Jaşo Amca, işçiler. Kollarının gücünden başka hiçbir şeyleri olmayan insanlar.»

Memo'ya bakan Mak Mokra gülümsedi. Rapo, «Şarap şişelerini de açın.,» dedi. Kodo ile Hodo, şişelerin mühürlerini bıçaklarıyla koparıp mantarları çıkardıktan sonra şişeleri masanın üstüne bıraktılar. Jaşo Amca, «Bu Alman şarabı bizi hasta edebilir,» diye uyardı. Şişenin üstündeki etiketi okuyan Memo, «Bu Alman şarabı değil, Yunan şarabı,» dedi.

Rapo:

«Allahın cezaları, hem yakıp yıkıyor, hem öldürüyor, hem de çalıyorlar!»

Kadehini kaldırdı:

«Gözüaz kardeşler! Ülkemizin özgürlüğüne içelim!»

Oldukça buruk, ama güzel bir şaraptı. Bunun İtalyan şarabından daha kötü olmadığını söyleyen Rapo, ardından da şarabın insanı şişmanlatıp, ömrünü uzattığını ekledi. Sonra şarabın ne kadar süre saklanabileceğini sordu Memo'ya:

«Aşağı yukarı yüzyıl. Ondan sonra acılaşır.»

«Ben daha uzun süre saklanabildiğini sanıyordum,» dedi Mak Mokra, tiz bir sesle.

«Daha uzun süre saklanmıyor. Bin yıllık bir şarap bulmuşlar, ama şarap değilmiş artık o.»

İçkisinden bir yudum alan Jaşo Amca, «Dinle, dinle!» diye bağırdı.

Zilo babasının göğsüne yavaşça bir yumruk indirdi:

«Sağlığına babacağım. Bakıyorum Alman şarabı seni iyi sardı.»

İstakoz gibi kızarmış olan yaşlı adam, oğluna fısıldadı:

«Yavaş gel Ziliko, yaşlanıyorsun artık...»

Zilo göğsüne bir yumruk indirdi:

«Ne? Senin oğlun olan ben yaşlanıyorum ha!»

«Görelim bakalım,» diyen Jaşo ayağa fırladı. Baba-oğul odanın bir köşesinde güreşe tutuştular. Partizanlar gülerek seyrediyorlardı. Dinç bir adam olan Jaşo Amca, sırım gibi Zilo'yu kaldırıp yere yatırdı. Tuşa getirmek için üzerine atıldı. Zilo aniden büzüldü, neredeyse sol ayağıyla babasını düşürüyordu.

«Hile yapmak yok,» diye soludu yaşlı adam.

Hodo Allamani ile Kodo Greni yüksek sesle gülüyorlardı. Rapo, «Sen asla yaşlanmayacaksın, Jaşo,» dedi.

Babayla oğul soluk soluğa kalmışlardı, ama güreşi kesmediler. Tam o sırada bir tepsi et getiren Jaşo'nun karısı odaya girdi. Onları güreşirken görünce başını salladı:

«Deli misin sen, Zilo? Hadi o iflâh olmazın biri. Ama ya sen?»

Memo'yla Kemal karınlarını tuta tuta gülüyorlardı.

«Çek git kadın! Seni görünce soluğum kesiliyor.»

Jaşo, bunu söyler söylemez, ayağı kayıp yere yuvarlandı. Zilo da onun üstüne düştü. «Kalk üstümden,» dedi yaşlı adam, onu iterek. Onun göğsüne vuran Zilo; «Hay yaşayasın sen,» dedi.

Tepsiyi masaya koyan Jaşo'nun karısı dizlerini dövüyordu:

«Kalkın ayağa artık.» Sonra konuklara döndü: «İşte biraz içince, deli gibi güreşiyorlar...»

Babayla oğul ayağa kalkıp masaya oturdular.

«Sen yenildin Jaşo Amca,» dedi Memo. Jaşo karısını gösterdi:

«Şansımı kaçırıyor. O içeri girer girmez yere düştüm...»

«Sen pantolonlarını bile toplayamıyorsan, kabahat benim mi?»

Odadakiler kahkahadan kırılıyorlardı. Rapo şarap bardağını kadına uzattı. Yaşlı kadın kuşkuyla bardağa baktı. «Hadi iç, iç!» dedi Jaşo; «Zehir yok içinde.» Karısı, «Nasıl içeceğimi senden mi öğreneceğim...» diyerek bardağı kafasına dikti. Herhalde şarabı ömründe ilk kez böyle içiyordu. «Çok güzelmiş, Rapo...» dedi. Jaşo Amca gülümseyerek karısıyla oğlunu seyrediyordu. Sonra elini bardağına uzatıp Memo'ya döndü:

«Meke Mokra Amcanın başına geleni biliyor musun? Duyduğun zaman kahkahadan kırılacaksın. Meke Mokra amca komite başkanıydı. Bir partizan toplantısı için dağa gitmiş, bir hafta kadar kalmış, eve dönüyormuş. Yanında da bir arkadaşı varmış. Tam eve yaklaştıkları sırada Meke Amca ayakkabısının çözülen bağını bağlamak için geride kalmış. Avluya girdiğinde bakmış, kendi evinden ışık sızıyor. 'Vay' demiş; 'Bu adam ne diye kendi evine gitmemiş? Benim karımın peşinde mi dolaşıyor yoksa?' Tüfeğini eline alıp merdivenlerden çıkmış, oturma odasına dalmış. Odaya girince bir de ne görsün! 12 Nazi askeri masanın etrafına oturmuş, bir fıçı şarabı da ortalarına almışlar, doldurup doldurup içiyorlar. 'Vay alçaklar, benim şarabımı içiyorlar,' diye mırıldanmış kendi kendine. Ama Meke Amca ne yapsın! Tüfeğini bir köşeye koymuş. Kendisini de masaya çağırmalarını beklemiş. Beklemiş beklemiş, ama çağıran çıkmamış. Bunun üzerine masaya gidip oturmuş. Bir bardak almış, şarap doldurmuş. 'Hitler bizi korusun!' deyip içmiş. Almanlar da kadehlerini kaldırıp Hitler'in şerefine içmişler. İçlerinden biri öylesine sarhoşmuş ki ayakta duramıyormuş. Sallana sallana ayağa kalkmış, yastığın birini yakaladığı gibi ateşe fırlatmış. 'Vay köpekler, benim eşyalarımı yakıyorlar,» demiş Meke Amca. O da ayağa fırlamış. Alman bir başka yastığı ateşe fırlatmış. Bunun üzerine Meke Amca iki yastık fırlatmış ateşe. Almanlar onu seyrediyorlarmış.

Yüksek sesle gülmeye başlamışlar. 'Siz beni geçemezsiniz' demiş Almanlara. Yanan yastığı ateşten alıp, havai fişek gibi cama tutmuş. Almanlar bir gülmüşler, bir gülmüşler. Sarhoş arkadaşlarına, 'gel, otur' demişler; 'Bu adam kendi evini yakabilir.' Meke Amca da masaya gelmiş, Avusturya-Macaristan imparatorluğu sırasında askerken öğrendiği emirleri sıralamaya başlamış: 'Dikkat! İleri Marş!' Sarhoş Almanlar ayağa fırlamışlar, sanki bölük komutanlarıymış gibi Meke Amcanın önüne sıralanmışlar. Döşeme ayaklarının altında çatırdamaya başlamış. «Sol, sağ! Sol, sağ! Öne dön!» Az sonra Almanlar masaya gelip oturmuşlar. Meke Amcanın sırtını sıvazlamışlar. Aradan bir süre geçince Meke Amca karısını aramak için dışarı çıkmış. Hiç çocukları yokmuş. Karısı onu görünce dehşete kapılmış. 'Kaçsana be adam, yukarıda Almanlar var,' demiş. Meke Amca ona bakıp, 'Merak etme, ben yukarı çıktım. O Almanlarla beraber içki içtim' deyince kadıncağız şaşkınlıktan şok geçiriyormuş nerdeyse. Ertesi sabah Nazi askerleri köy başkanını bulmuşlar ve ona o evdeki adamla dost olduklarını söylemişler. Köy başkanı, 'Uzun boylu, beyaz bıyıklı bir adam mıydı?' diye sormuş. 'Evet, evet, öyleydi,' diye karşılık vermiş Almanlar. 'Ama bu, sizin öldürmek için aradığınız adam. Sizi kandırmış' demiş köy başkanı. Artık Meke Amcayı koydunsa bul! Köyün bir ucundaki kuyunun içine saklanmış. Bulamamışlar onu tabii...»

«Meke hakkında anlatılanları duydum, duydum,» diye güldü Rapo. Memo ise Jaşo Amcanın öyküsünü dinlemiyor gibiydi. Önce Mak Mokra'ya baktı, ardından da Fate'ye. Sonra da gözlerini uzun boylu Kodo Greni'ye çevirdi. Tam bu sırada Kemal onu dirseğiyle dürttü:

«Yarın kamyonu Vitkuk'a götürmek üzere sabah üçte hareket edeceğim.»

«Bu akşam gitsen daha iyi olur...»

«Olmaz. Kamyonun farları görülebilir.»

Memo suskundu. Bir şeyler düşünüyordu. «Zilo,» dedi. «Sizin köyünüzde kalan İtalyan askerleri burada mı?»

«Evet, şu İtalyanlar» diye söze karıştı Rapo.

«Dördü burada. Zavallılar, köylü gibi giyiniyorlar. Tarlada çalışıyor, ev yapıyorlar.»

Memo, «Orduya katılınca ne yaptıklarını biliyor musun» diye sordu.

«Bilmem,» dedi Zilo.

Soluk benizli Mak Mokra, Memo'nun ne öğrenmek istediğini merak ederek ilgiyle dinliyordu. Memo'nun İtalyanları müfrezesine almak istediğini sanan Rapo kaşlarını çattı.

«Zilo,» dedi Memo; «Zahmet olmazsa, onlara buraya gelmelerini söyler misin?»

Rapo daha da kaygılanmıştı. Bıyıklarını parmakları arasına almış düşünceli düşünceli burunyordu. Zilo siyah ceketini sırtına geçirip, ayakkabılarını bağ layarak dışarı çıktı.

Jaşo Amca aniden, «Rapo, 'Komiser' ne demek?» diye sordu.

Rapo bıyıklarını burmayı bıraktı. Bir an düşündü. Yardım istercesine Fate'ye baktı.

«Komiser mi? Bir çeşit komutan yardımcısı.»

Mak Mokra bıyık altından güldü. 'Komiser'in tam olarak ne anlama geldiğini kendi de bilmiyordu ama Rapo'nun söylediği pek doğru gelmemişti ona. Memo'ya sormaya karar verdi:

«Ne demek Komiser?»

«Ortaçağ Latincesinde 'Komissarius,' görevli anlamına gelirdi. Büyük Ekim Devrimi ve Rusya'daki iç savaş sırasında Komiserler, Parti tarafından, bölüklere, müfrezelere, tugaylara atanan ve komutanlarla eşit yetkileri olan kimselerdi. Onlar siyasi çalışmadan, Kurtuluş Ordusu birliklerinin militan bir ruhla eğitilmesinden ve bu ruhun geliştirilmesinden sorumluydular. Ayrıca Rusya'daki bakanlara da Komiser denirdi. Kısacası Mak, Komiser, tam yetkiyle atanmış görevli demektir.»

«Önemli bir görev olmalı,» dedi Jaşo Amca.

Onlar bu komiser adının nereden çıktığı ve bu yüksek dağlara dek nasıl ulaştığını konuşurlarken Rapo da susmuş Memo'yu dinliyordu. Kodo ile Mak bir şeyler fısıldaşıp başlarını salladılar. Tam bu sırada dışarıdan ayak sesleri duyuldu ve kapı gıcırdadı, Jaşo'nun karısı kalkıp kapıyı açtı. Köylü kılıklı dört kişi Zilo'yla birlikte içeri girdiler.

«İyi akşamlar,» dedi ilk giren, belirgin bir Latin şivesiyle.

«Buyrun oturun,» dedi Jaşo Amca.

«Rahatsız olmayın. Biz şuraya otururuz,» dedi ilk giren ve kapının dibine çöktü.

Jaşo Amca ayağa kalkıp masada yer açınca, İtalyanlar ezile büzüle masaya yaklaştılar. Hodo da partizanın birine dört bardak getirmesi için işaret etti. «Demek bu alçaklar şarap içmesini de biliyorlar,» diye düşündü Rapo kendi kendine. İtalyanlar büyük bir istekle şaraba bakıyorlardı. Birincisi bardağını kaldırıp, «Gezuar,» dedi.

Jaşo Amca:

«Gezuar, evlatlarım. İnşallah sağ salim evlerinize dönersiniz!» İtalyan Jaşo Amcanın söylediklerini arkadaşlarına anlattı. Hepsi birden güldüler.

Memo onlarla İtalyanca konuşmaya başladı. İşlerinin nasıl gittiğini, evlerini özleyip özlemediklerini, köylülerle aralarının nasıl olduğunu sordu. Utangaç bir tavırla gülümseyerek, Memo'nun sorularını yanıtladılar. Memo onlara savaştan önce ne işle uğraştıklarını da sordu. Biri makinist, biri çiftçi, biri aşçı, biri de marangozdu.

«İçinizde kamyon sürmesini bilen var mı?»

«Ben bilirim,» dedi makinist olan.

Memo bir an düşündükten sonra, «Sana önemli bir şey danışmak istiyoruz,» dedi. Rapo da biraz İtalyanca bilirdi «Danışmak» sözcüğünü duyunca kaşlarını çattı. Onlara danışmak mı? Bu komiser neyin peşinde acaba?» diye düşündü.

«Sorun şu. Almanlardan iki kamyon ele geçirdik. Bunları Vitkuk'a götürmek istiyoruz,» Kemal'i gösterdi. «Birini buradaki yoldaş sürecek. Ama ötekini ne yapacağımızı bilemiyoruz. Sen bize yardım edebilir misin?»

«Ne?.. Bize yardım etmek mi?» diye mırıldandı Rapo.

Makinist:

«Yol çok kötü. Kamyonun gidebileceğini sanmıyorum.»

«O yol sizin ordunuz tarafından ormandan yararlanmak için yapılmıştı. Sizin kamyonlarınız o yol-

dan işlerdi. Alman kamyonlarının İtalyan kamyonlarından daha kötü olacağını sanmıyorum.»

Rapo bıyık altından gülüyordu. «Güzel konuşuyor, güzel. Bak nasıl kıvırdı meseleyi...» diye düşündü.

Memo kadar İtalyanca bilen Mak Mokra da büyük bir hayranlıkla onu izliyordu. «Böyle akıllı bir adamla çalışmak ve savaşmak büyük bir zevk!» diye içinden geçirdi.

Makinist önce arkadaşlarına baktı, sonra çekingen bir tavırla Memo'ya döndü: «Deneyelim!» dedi.

Kemal:

«Öyleyse sabah üçte yola çıkarız...»

Rapo:

«Kamyonların nereden gelip nereye gittikleri hakkında kimseye tek kelime söylemek yok. Zutti quanti!» (*)

İtalyanlar biraz daha oturduktan sonra kalktılar. Zilo onları geçirdi. Odaya derin bir sessizlik çökmüştü. Gündüzkü savaştan sonra hepsi yorgundular. Uykuları da gelmişti. Rapo esnedi:

«Nurke'nin ne durumda olduğunu bilmiyoruz. Kurtuldu mu, kurtulamadı mı? Ah, Nurke?»

Rapo'nun üzülmesinden korkan Fate, ağzını açmadan çenesini avucuna dayamış oturuyordu. Memo, «Onu hastaneye götüren partizanlar da geri dönmediler,» dedi. Fate yerinden kıpırdamadan: «Sabaha burada olurlar,» diye yanıtladı.

Vakit gece yarısına geliyordu. Ocaktaki ateş küllenmiş, yavaş yavaş sönüyordu. Kimseden ses seda çıkmıyordu. Kadınlar yiyecekleri ve kaşıkları getirdiler. Herkes sessizce yemeğini yedi. Sonra da kadınların hazırladıkları yataklara uzandılar. Lambanın fitilini kısan Rapo, hepsine «İyi geceler!» diledi.

Kemal'in gidişini kimse duymamıştı. Sabahleyin kalktıklarında yatağı boştu. Önce Rapo ile Memo kalkmıştı. Sonra da Mak Mokra ve ötekiler.

Zilo, yüzlerini yıkamaları için onlara bir leğen getirdi. Bu arada anası da kahvaltıyı hazırlamıştı. Tam kahvaltı etmeye başladıkları sırada kapı açıldı, içeri genç bir kadın girdi. Zilo'nun kulağına bir şey-

(*) Hepsi bu kadar.

ler fısıldadı. «Söyle onlara içeri gelsinler,» dedi Zilo. Az sonra içeriye 7-8 gençle iki kız girdi. «Afiyet olsun,» diyerek selamladılar. «Hoşgeldiniz,» dedi Rapo.

Gelenlerin en yaşlı görüneni, «Biz de sizin müfrezenize katılmak istiyoruz, Komutan Rapo...» dedi. «Biz de seninle birlikte savaşmak istiyoruz.»

«Katılabilirsiniz,» dedi Rapo. Sonra Hodo'ya döndü. «Senin bölüğüne katılsınlar. Aferin evlatlarım, aferin. Ama bu kızlar ne olacak?»

Kısa boylu, yuvarlak yüzlü, kırmızı yanaklı genç kız, «Biz de size katılmak istiyoruz,» dedi.

Rapo kaşlarını çattı. Ekmeğini elinden masanın üstüne düşürdü. Tam konuşmaya hazırlanıyordu ki, Memo ona fırsat vermeden söze karıştı:

«Elbette siz de delikanlılara katılın. İyi birer partizan olacağınıza kuşkumuz yok.»

Hepsi başlarını eğdiler. Yüzleri ışıl ışıl yanıyordu. Rapo kaşlarını çatıp, asık bir suratla konuşmaya hazırlandı. Yaklaşan fırtınayı sezen Memo, kesin bir sesle, «Hadi, siz köy meydanına gidip bizi bekleyin. Bütün müfreze orada toplanacak!» dedi.

Gençler birbirleriyle fısıldaşarak dışarıya çıktılar. Rapo öksürdü. Öfkesini güçlükle bastırabiliyordu:

«Komiser, sen müfrezeyi arap saçına döndürüyorsun!»

Mak Mokra'nın, Hodo Allamani'nin, Kodo Greni'nin ve Fate'nin soluğu tutulmuş, lokmalarını çiğnemeyi unutmuşlardı. Hâlâ kaşığını elinde tutan Memo, «Arap saçıyla ne demek istiyorsun?» diye sordu.

«Arap saçı demek istiyorum. Ben müfrezemde kadın istemiyorum. Bizim yolumuz zordur, hayatımız da oldukça çetin. Bir de kadınların ayaklarımızın altında dolanmasına izin veremeyiz. Kadınlar benim müfrezemi mahvederler. Adamlarımın arasında kavgalara yol açar, savaşçılarımın sinirlerini bozar, onları hanım evladına çevirirler.»

Rapo konuştukça sesi yükseliyordu. Memo da kendini tutmaya çalışıyordu ama çok zor bir işti bu. «Toplumun yarısını kadınlar oluşturur,» dedi. «Devrim yalnızca erkeklerin meselesi değildir, ayrıca yalnızca erkeklerin mücadele etmesiyle de devrim yapılamaz. Kadınlar da en az senin benim kadar yüreklidirler. Sen hiç doğum sancısı çektin mi? En ağır

sancıdır, doğum sancısı. Oysa kadınlar bu sancının üstesinden geliyorlar. Kanla, sancıyla yiğit adamlar doğuruyorlar, çünkü onlar kendileri de yiğit insanlardır.»

Mak Mokra'nın yüreği daha hızlı çarpmaya başlamıştı. «İşte bak kitap okumak insanları nereye götürüyor,» dedi kendi kendine.

«Ben bu müfrezede oldukça, hiçbir kadın bu müfrezeye ayak basamaz. Hem bana çocuk doğurmak hakkında masal anlatıp durma. Ben ebe değilim.» Rapo'nun vücudu tirtir titriyordu.

«Kızlar müfrezeye katılacak...» dedi Memo.

«Buna ben karar veririm...»

«Hayır, yalnızca sen karar veremezsin. Müfreze kurmayı karar verir,» dedi Memo, daha yüksek bir sesle.

Rapo kaşığını masanın üstüne fırlattı. Mak Mokra, Hodo Allamani ve Kodo Greni sapsarı kesilmişlerdi. Sadece Rapo'yu hepsinden iyi tanıyan Fate, isteksizce gülümsüyordu. Gözlerini ona çeviren Rapo, başını eğdi:

«Fate! Rapo'nun yüzüne tükürüyorlar. Rapo'yu herkesin eğlencesi yapıyorlar Fate! Artık Rapo için kadınların eteklerinin altına gizlenmekten başka yapacak iş kalmadı bu müfrezede. Rapo'yu köpeklere fırlatıp attılar Fate...»

Rapo bunları söylerken sanki başına büyük bir felâket gelmiş gibi sesi titriyordu.

«Rapo,» dedi Memo; «Şunu anlamalısın ki, bizim savaşımız, Ballicilerin savaşına benzemez. Bu demokratik...»

Rapo dirseğini masaya dayadı. Gözlerini pencereye çevirip, uzaktaki dağlara uzun uzun baktı. Sonra son derece sakin bir sesle söze başladı:

«Bak evladım! Sen Genelkurmaya dönsen iyi olacak. Benim müfrezemin komisere ihtiyacı yok. Fate'yle ben onun komiserleriyiz...»

Memo, kendisinin de Rapo'nun daha önce kovduğu üç komiserin kaderini paylaşacağını sezmişti. Genelkurmay'a ne di ecekti? Komutan Rapo'yu ikna edemeyecek kadar yeteneksiz bir adam mıydı? Allah kahretsin, Kemal de Vitkuk'a gitmişti. Ona yardım edebilecek durumda değildi.

«Seni anlayamıyorum, Rapo,» dedi.

«Benim komisere ihtiyacım yok. Ben buranın komiseriyim. Fate de öyle,» diye yineledi Rapo.

Memo balmumu gibi sarardı. Eliyle hafif hafif kemerine vuruyordu. Herkes sesini soluğunu tutmuş, ne olacak diye bekliyordu. Elini kemerinden çekti. Sonra yeniden elini beline atıp tabancasını yakaladı, güm diye masanın üstüne indirdi. Masanın üstündeki kaşıklar yerinden oynadı. Fate'yle Rapo'nun pantolonuna yoğurt sıçradı. Mak Mokra'nın, Hodo Allamani'nin ve Kodo Greni'nin ağızları açık kalmıştı şaşkınlıktan. Fate çatık kaşlarının altından hâlâ gülümsüyordu. Memo bir kez daha tabancayı masanın üstüne vurdu, sonra avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

«Ben buraya ne Rapo'nun ne de Fate'nin bıyıklarını hayran hayran seyretmek için gelmedim. Siz, partinin sizinle kedi fare oynar gibi oynadığını mı sanıyorsunuz? Ben buraya Parti çalışmasını sürdürmek, halkın sesini dinlemek ve halkın isteklerine aykırı hiçbir iş yapmamak üzere geldim. Bu müfreze bir tek kişinin özel mülkiyetinde değildir.» Tabancasını bir kez daha masanın üstüne vurdu.

Sapsarı kesilen Fate de lokmasını yutamamıştı. Artık gülümseyemiyordu. Kodo Greni konuşmaya çalıştı ama onun da hiç sesi çıkmadı. Mak Mokra yumruklarını sıkmış, Hodo Allamani de Memo'nun tabancasının üstüne atılmaya hazırlanmıştı.

Rapo ayağa kalktı. Tabancaya ve Memo'ya hızla bir göz attıktan sonra kapıyı açıp dışarı çıktı. Fate'yle Mak Mokra da onu izlediler. Hodo, Memo ve Zilo masada kaldılar. Zilo da sapsarı olmuş, gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Memo tabancasını yeniden kemerine yerleştirdi. Bir parça ekmek kopartıp çiğnemeye başladı. Kaşık elinde titriyordu. Hodo ile Kodo da yemeğe başladılar. Bir yandan lokmalarını çiğnerken bir yandan da gizlice Memo'yu süzüyorlardı. Kimse konuşmuyordu.

«Bu kızları getirdiğim için kabahat benim,» dedi Zilo.

«Hayır değil!» dedi Memo, hiç birine bakmadan; «Müfrezeye daha çok kız göndermelisin.»

Dışardan, küfredip, bağırıp çağıran Rapo'nun öfkeli sesi duyuldu:

«Aptal seni! Orada oturup bön bön baktın! Alçak oğlu alçak! Sen benim dostum değilsin. Rapo savaşır, Rapo Alman kamyonlarını yakar, ama Rapo gene de hiçbir işe yaramaz...»

«Fate'ye küfrediyor!» dedi Kodo alçak sesle.

Dışarda bir şeyler takırdadı. Zilo kulak kabarttı. «Kazanı tekmeledi,» dedi kendi kendine. Hodo gülmeye başladı. Jaşo koşarak odaya girdi. «Ne var, baba?» diye sordu Zilo.

«Komutan Rapo bağırıp, çağırıyor, küfrediyor. Önüne ne gelirse tekmeliyor. Ne oldu?» Yaşlı adam oldukça üzgündü.

«Biraz öfkelendi, Jaşo Amca,» dedi Memo.

Rapo hâlâ bağırıyordu:

«Peki ya sana ne oldu? Ne diye öyle ürkmüş tavuk gibi tirtir titriyorsun?»

«Şimdi de Mak Mokra'ya küfrediyor,» dedi Kodo. Dışardan bir çatırtı duyuldu. «Bir kiremit kırdı,» dedi Zilo.

«Ya öteki yaygaracı budalalar! Ne diye hâlâ orada oturuyorlar. Onun sözleriyle akıllarını kaybettiler. Hepsi eşeğin teki.»

Hodo ayağa fırladı.

«Dur, bekle Hodo! Dışarı hep birlikte çıkarız,» dedi Memo. Hodo yerine oturdu. Rapo'nun sesi sokaktan geliyordu artık. Ne dediği de anlaşılmıyordu.

Zilo:

«Yolda o kızlara rastlarsa, onları öldürür!»

«O kadar gözükara değildir,» dedi Kodo; «Havlaması, ısırmasından kötüdür...»

Jaşo Amca, olan bitenden hiçbir şey anlayamamış, aptallaşmış kalmıştı. Rapo'nun her bağırışında irkiliyordu. Memo ve iki bölük komutanı ayağa kalktılar. Jaşo'nun elini sıkıp, Zilo'yla birlikte dışarı çıktılar.

Müfreze köy meydanında toplanmış bekliyordu. Rapo da oradaydı. Fate, Mak Mokra, Zariko ve üç beş partizan onun yöresini almışlardı. Rüstem biraz ötede durmuş, sigara içiyordu. Hodo ile Kodo da partizanlara katıldılar. Onlara doğru ilerleyen Rüstem ağabeyinin yüzünün sapsarı olduğunu görünce canı-

nın sıkkın olduğunu sezdi Memo, kardeşinin kolunu yakaladı. Birlikte partizanlara doğru yürüdüler. Memo, «Dün gece nerede uyudun?» diye sordu.

«Babamızın bir dostu beni evine çağırdı.»

«Kim?..»

«Muhammet Katibi'nin kardeşi. O toplantıda Bamka'ya cevap veren hocayı hatırlıyor musun? Faja babanın birliğine katılacağını söyleyen hocayı?»

«Ha, evet. O hoca nerede şimdi?»

«Faja Baba'nın yanında. Uzun bir süredir dağlarda. Senin bacağın mı ağrıyor? Hiç iyi görünmüyorsun?..»

Memo bir şeyi olmadığını belirtmek istercesine elini salladı:

«Sen uzun süredir bu müfrezedesin Rüstem. Dikkatini çeken bir şeyler oldu mu?»

Bu soru Rüstem'i hazırlıksız yakalamıştı. Memo'nun canının neden sıkıldığını anlamaya başlıyordu. «Rapo'yla kavga etmiş olmalı,» diye düşündü. «Bu partizanlar canavar gibi savaşıyorlar,» dedi; «Gerçekten yiğit adamlar. Ama burada baştan sona hatalı olan bazı şeyler var. Ne bir kurmay heyeti var, ne bir siyasi eğitim, ne de okuma-yazma kursları.»

«Kurmay heyeti yok mu? Bölük komutanları var ya...»

«Komutanlar mı?» diye sordu Rüstem. «Onları kimse dinlemiyor ki. Burada yalnızca iki kişinin sözü geçiyor: Rapo'nun ve Fate'nin. Ötekiler sadece liste dolduruyorlar. Aslında hepsi yetenekli adamlar ve bölüklerini çok iyi yönetiyorlar, ama söyleyecek bir tek sözleri bile yok.»

«Burada parti hücresi yok mu? Sen de komünistsin.»

«Evet, bir parti hücresi var. Ama neye benzediğini ben nereden bileyim. Hiçbir etkisi yok.»

«Bölük komutanları içinde komünist olan var mı?»

«Mak Mokra komünist, Fate de öyle. Evet, bu ikisi komünist.»

Memo gülümsedi:

«Neyse, hiç olmazsa komünistler var. Hücreyi kim yönetiyor?»

«Mak Mokra...»

«Ne?..»

«Ama Mak Mokra'yı kimsenin dinlediği yok. Rapo bir gün onu kitap okurken görünce, kitapları elinden aldı. Komiserimiz olmadığı için bu durumlar kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyordu. Ama dürüstlükleri ve yüreklilikleri konusunda onlara hiçbir kusur bulamazsın.»

«Rapo'yla Fate hakkında ne düşünüyorsun?»

«Rapo'yla Fate mi?» Dürüst ve akıllı adamlar, savaşı, bir kumarbazın oyun kâğıtlarını tanıdığından daha iyi tanıyorlar. Ama ne var ki siyaset ve kültüre gelince, durumları umutsuz. Her şeye ikisi karar vermek istiyor.»

Yedi gönüllüyle, iki genç kız tepeden aşağıya iniyordu. Üç-dördünün tüfekleri vardı. Komiseri görünce gülümseyerek doğruca onun yanına gittiler.

«Gelin, gelin!» dedi Memo.

Genç kızlar ceket ve pantolon giymişlerdi. Onların elini sıkan Memo, kendilerini yalnız hissetmemelerini, başka kızların da kısa bir süre sonra müfrezeye katılacaklarını söyledi. «Siz bizim kızkardeşlerimizsiniz,» diyerek sözünü bitirdi.

Kızların Memo'yla konuştuğunu gören partizanlar, yavaş yavaş onun yanına yaklaşmaya başladılar. Kısa bir süre sonra Memo'nun yöresinde bir kalabalık toplanmıştı. Memo, genç kızlara, «Adlarınız ne?» diye sordu.

«Benim adım Bale, bu da Nafie...» diye cevapladı biri.

Memo partizanlara döndü:

«Bale ve Nafie yoldaşlar da aramıza katıldılar. Bizim saflarımızda Almanlara ve Ballicilere karşı savaşacaklar. Onlara kızkardeşlerinizmiş gibi davranın, nasıl yaşayacaklarını ve savaşacaklarını öğretin.»

«Çok güzel, komiser yoldaş,» dedi uzun boylu bir partizan. Memo:

«Kız ve erkek kardeşler, bu haklı savaşımızda kesin zafer kazanılana kadar omuz omuza ilerleyecekler,» dedi.

Neredeyse bütün müfreze Memo'nun yöresini almış, komiserin söylediklerini sessizce dinliyorlardı. Rapo, Fate ve Mak Mokra'nın yanında kalan birkaç

partizan da onun söylediklerine kulak kabartmışlardı. Memo devam etti:

«Milli Kurtuluş Ordumuzda yüzlerce genç kız var. Onlar da erkekler gibi savaşıyorlar. Kadınlar yurtsever ayaklanmada da yer aldılar. Hatta bazıları bütün hayatlarını dağlarda geçirdiler.

Rapo bir yandan bıyıklarını buruyor, bir yandan da Memo'yu dinliyordu.

«Bu genç kızlar her işi yapabilirler. Ara sıra kızkardeşlerimiz gibi yırtık ceketlerimizi de onarırlar.»

Derin bir soluk alan Memo, sözünü şöyle tamamladı:

«Hadi yoldaşlar, Komutan Rapo'nun yanına gidelim. Belki onun da söyleyeceği şeyler vardır.»

YEDİNCİ BÖLÜM

Güneş, Gur-Kusar doruğunun ardından usul usul kayboluyordu. Ama kızıl ışınlar büstün üzerinde hâlâ oynaşıyordu. Yedi kişi ve çocuk, bayır aşağı inmeye başladılar. Az sonra yeniden tepeye tırmanacaklardı. Köylüler yöreye mısır ekmişlerdi. Yolcular yeşil yeşil ışıldayan mısır tarlaları boyunca ilerlediler. Büstün tunçtan başı, olgunlaşan mısır başaklarının üstünden yükseliyordu. Demka Aslani, Arif'le Alma'nın ardı sıra gidiyor, büstü, Kemal'le öğretmen taşıyordu. Hafif bir el yüzlerini yalayarak geçti. Mısırlar usulca hışırdadılar. Tarlaların sonuna vardıklarında, Genci'nin yorulmuş olacağını düşünen Demko, onu taşımak istedi. «Gel yavrum,» diyerek onu omuzuna bindirdi.

«Komutan Rapo iyi bir adam mıydı?» diye sordu Genci. «Evet,» dedi Demka, gülerek: «Komutan Rapo aynı zamanda yiğit bir insandı da...»

Yol boyunca anlatılan öyküyü dinlemiş olan çocuk, «Peki, neden Memo'yla kavga ediyordu?» diye merakla sordu.

«Sen de ara sıra arkadaşlarınla kavga edersin, değil mi Genci?»

«Yeter artık Genci,» diye araya girdi Alma; «Sorularınla Demka Amcanı yoracaksın.»

Tarlaları arkada bırakıp koruluğa girdiler. Alma, Demka ve Arif geride kalmışlardı. Önlerinde ilerleyen büst, ağaçların arasından bir görünüyor, bir kayboluyordu. Demka, Alma'ya döndü:

«Ağaçların arasından ilerleyen büste bakarken, üçümüzün Gürres'de buluştuğumuz o sabahı anımsadım. Sen, Arif ve Ben. Memo yanında dört yoldaşla ağaçların arasından çıkagelmişti. Ağaçlara bak. İşte tam böyleydi...» Demka durdu, bir soluk aldıktan sonra devam etti: «Sen kentten ayrılmış, 'Şimşek Müfrezesi'ne gidiyordun. Yağmur yağıyordu. Onu görür görmez, «Memo!» diye bağırarak ıslak çalılar arasından ona koşmuştun. Arif'le ben de senin ardından ilerleyip onu kucakladık. Memo'nun yanında öğretmen ve tanımadığım iki kişi vardı...»

Demko o yağmurlu günü, ağaçların arasından çoban kulübelerine yaptıkları yolculuğu anımsadı.

★

«Kenttekiler bizim de dağa çıkmamıza karar verdiler,» dedi Arif.

Öğretmen, «Andrea ne yapıyor?» diye sordu.

«Ona kentte ihtiyaçları var. Salih Protopapa benim gerilla birliğine yardım ettiğimi anladı. Onun için ben artık orada kalamazdım! Alma'yı da tanıyorlardı.»

Alma söze karıştı:

«Andrea bildirilerimize resim yapıyor. O resimleri kimin yaptığını kimse bilmiyor.»

«Ya Doktor?»

«Bildiğin gibi, hapisten çıkınca Vokospoya'daki partizan hastanesine gitti,» dedi Alma.

Irmağın ardındaki tepeleri gösteren Arif, «Almanlarla Salih Protopapa bu yöreye doğru ilerliyorlar,» dedi. «Emin değilim ama hafta içinde saldırıya geçeceklerini sanıyorum. Bamka da etrafına ayaktakımını topladı ve bu tepelerde dolanıyor.»

«Öyle mi?» diye sordu Öğretmen.

«Lajiza'dan gelirken köylülerden duydum.» Me-

mo «Öyleyse ırmağı geçmeyelim, müfrezeye öteki yoldan gidelim,» dedi.

«Olur,» dedi Öğretmen.

Alma, cebinden bir mektup çıkartıp Memo'ya uzattı:

«Kentteki yoldaşlar bunu sana yolladılar.»

Memo mektubu açtı. Ceketinin yakasını yağmura siper ederek okumaya başladı:

«Tahas Yoldaş (Bu Memo'nun takma adıydı); edindiğimiz bilgiye göre, Almanlarla Balliciler hafta içinde Gur-Kusar kurtarılmış bölgesine doğru harekete geçiyorlar. Sakin olun. Müfrezeyi koruyun. Ne kadar büyük bir güçle saldırıya geçeceklerini kesin olarak bilmiyoruz, ama bunun büyük bir saldırı olacağını düşünüyoruz. Rapo ve müfrezeye ilişkin verdiğin bilgiye gelince, senin doğru davrandığını ve davranmaya devam ettiğini düşünüyoruz. Senin ve öteki komünistlerin 'Şimşek Müfrezesi'nin adını yüksek tutacağınıza inanıyoruz.

«Ama Komutan Rapo'nun önünde tabancanı masaya vurman yanlış olmuş. Ona karşı böyle davranmamalısın. Başka yöntemler de vardır. Gene de tabanca olumlu bir etki yaratmış. Ama bu bir kez olur, başka bir keresinde çirkin bir olay doğabilir. Bu nedenle, bir dahaki sefere durum çığırından çıkmadan önlem alman emrediliyor. Devrimci selamlar, Reja.»

Memo kendi kendine bir şeyler mırıldanarak mektubu cebine koydu. Demka, Memo'nun yanına gidip, kolunu onun omuzuna doladı. «Sen buraya nasıl geldin Demka?» diye sordu Memo.

«Kolonya'daki 'Öç Müfrezesi'nden beni buraya yolladılar. Buraya gönderilmeyi ben istedim. Onlardan ayrıldığıma üzgünüm, hepsi yiğit insanlardı, onları seviyordum. Ama senin, Rüstem'in ve Öğretmenin buraya geldiğinizi duyunca, ben de buraya yollanmayı istedim. İnsan savaşınca her yer aynı zaten.»

«Kolonya'da ne var ne yok?»

«Savaşıyorlar. Psar, Bluş, Kafzeze ve Selenika'da çetin çarpışmalar oluyor. Oradaki Balliciler çok vahşi, ama 'Öç Müfrezesi'nden korkuyorlar.» Demka bir an durdu. Sonra devam etti: «Komutan Rapo ne yapıyor? Ama ne adam! Onun hakkında anlatılan öykü-

ler bizim oralara kadar ulaştı. Senin Rapo'yla karşı karşıya gelmenden de söz ediyorlar.»

«Benim hakkımda mı?» Memo kaşlarını çattı. İnsanların kendisi hakkında hikayeler anlatmasından hoşlanmazdı.

«Senin tabancanı çektiğini ve Rapo'ya, 'Ben buraya senin o sevimli bıyıklarını hayran hayran seyretmek için yollanmadım,' dediğini söylüyorlar.» Demka hâlâ gülüyordu. Memo'yu övmek istemişti.

«Olaylar ne biçim yayılıyor,» dedi Memo.

«'Üç Müfrezesi'nin komiseri seni tanımak istiyor Ona senden söz ettim.»

«Yeter artık,» dedi Memo

«Rüstem nasıl?» diye sordu Demka.

«İyi, iyi,» diyen Memo Alma'ya döndü:

«Sonunda sen de buradasın ha!»

Alma, konuştukları zaman gözlerini kaçırmıyordu ondan artık. Gözlerinin ta içine içine bakıyordu. Ama bir yağmur damlacığı gözüne kaçınca, gözlerini kırpıştırdı. «Bundan böyle birlikte olacağız,» dedi.

Irmak boyunca ilerlemeye başladılar. Yağmurlu, sisli bir gündü. Tepenin eteğine vardıklarında sis biraz kalkmıştı. Yalnızca çamurlara bata çıka ilerleyen bu insanların ayak sesleri duyuluyordu. Uzun tüfeğini omuzuna asan Arif, Memo'nun önünden yürüyordu. Tepenin eteğini gösterip; «Geçidi aşınca tehlikeden kurtulacağız,» dedi Demka. «Müfreze nerede?» diye sordu.

«Çoban kulübelerinin orada.»

Memo, «Civar köylerdeki gençlerle toplantı yaptım.» dedi. «Bu iki yoldaş bize katılmak istedi. Öğretmen de iki katır satın almak için gelmişti.»

«Neden?» diye sordu Alma.

«Gur-Kusar'daki matbaa için onlara ihtiyacı var.»

Arif, «Neler basıyorsun, Öğretmen?» diye sordu.

«Broşürler ve bildiriler basıyoruz. Oldukça kalabalığız.»

Alma, «Ben de gelmek isterdim,» dedi.

«Seni müfrezede alıkoyup Öğretmen yapacağız,» dedi Memo.

«Öğretmen mi?»

«Okuma - yazma kursları açacağız, Alma.»

Önceki gece sağanak halinde yağan yağmur ır-

mağı taşırmıştı. Köpüren suyun kıyısından çalıların arasından ilerlediler. Ceketleri ve pantolonları sırılsıklam olmuştu. Biri sürekli olarak kuru kuru öksürüyordu. Daha sonra ırmak yatağından ayrılıp koruluğa daldılar. Alma yorgunluktan ayaklarını sürüyordu. Arif sık ağaçları gösterip, «belki orada dinlenebiliriz, Alma yoruldu,» dedi .

«Şimdi dinlenemeyiz,» dedi Memo.

Arif daha kolunu indirmemişti ki bir tüfek şakırtısı duydular. Bir kurşun yanlarından ıslık çalarak geçti. Ardından arka arkaya iki kurşun sesi daha duyuldu. Arif, kayanın ardına yatıp, kurşunların geldiği yere doğru nişan aldı. Memo kılavuzu yakaladı:

«Bu çocukları ve Alma'yı müfrezeye götür. Arif' le Demka burada kalsın. Siz uzaklaşırken biz onlara ateş açacağız. Öğretmen, sen de onlarla birlikte git. Onların silahı yok.»

Kılavuz, iki gönüllü, Alma ve Öğretmen, çalıların arasında gözden kayboldular. Memo, çalılarla örtülü, devrilmiş bir ağacın ardına geçti. Demka da hendeğe saklandı. Arif kayanın arkasındaydı. Ortalıkta hiçbir hareket görülmüyordu ama düşmanın yakında olduğunu seziyorlardı. Arif doğrulup şöyle bir yöresine bakındı. Kımıldayan bir şey görünce ateş etti. Karşıdaki de aynı anda ateş açtı. Memo Arif'in sendelediğini ve kayanın oraya yuvarlandığını gördü. «Arif, ne oldu?» diye bağırarak ona doğru koştu. Arif inledi. Omuzundan kan akıyordu. Memo elini Arif'in cebine attı. «Ne var?» dedi Arif fısıltıyla.

«Tütün keseni arıyorum.» Memo sağ eliyle Arif' in gömleğini sıyırdı. Tütün kesesini bularak, eline bir avuç tütün boşaltıp yaranın üstüne bastı. Sonra Arif'in gömleğini yırtarak tütünün üstüne sardı. Pantolonunun kemeriyle bağladı.

«Tütün büyük yaralara iyi gelir Memo,» dedi Arif. Yavaş yavaş kendini kaybediyordu.

«Kanamayı durdurur,» diye yanıtladı Memo.

«Yanıma yaklaş. Konuşamıyorum. Bu yaptıklarımdan daha fazlasını yapmalıyım. Dinle Memo! Kaynağın başında karşılaştığımızda Bamka hakkında söylediklerin doğruydu. Bamka beş para etmezin biri.» Sonra gözlerin kurşunun geldiği yöne çevirdi.

Memo onun kendini kaybetmekte olduğunu anla-

dı. Onun yanında kalmak isterdi, ama çalılığa vızır vızır kurşun düşüyordu.

«Sen kımıldama, ben döneceğim.»

«Benim tüfeğimle kurşunlarımı da al.»

Bir elinde tüfek, bir elinde tabanca, ağacın arkasına yaslanan Memo ateşe başladı. Kurşunların arasından kendisine doğru ilerleyen gölgeyi görünce, soluğu tutuldu. Gölge yaklaştıkça yaklaşıyordu. Memo Bamka'nın yüzünü seçti. «Ne kadar da Arif'e benziyor,» diye düşündü. «Ama bu daha vahşi.» Gezin içinden Bamka'nın kan çanağına dönmüş gözlerini gördü Memo. Gölge nişangahın içinde bir beliriyor bir kayboluyordu. Memo tetiğe asıldı ama gölge kaybolmuştu. Birkaç kurşun sesi daha duyuldu. Ardından koruluk tamamen sessizliğe gömüldü. Bamka'yla çetesi ortadan yok olmuşlardı. Memo tüfeğin ağzını üfleyip, Arif'in yanına gitti. Arif'in yüzü sapsarı olmuştu. Yarı baygındı. Sadece dudakları kıpırdıyordu. «Cesaret,» dedi Memo. Ama Arif'in iyiden iyiye kendini kaybettiğini görünce, telaşlandı. «İşe bak,» diye düşündü. «Arif Bamka'yla dolaşıyordu, daha sonra kentte Salih Protopapa'ya katıldı. Sonra da bizim safımıza geçti. Şimdi de ormanda bir kurşun yedi.»

«Arif,» diye seslendi.

Arif gözlerini açıp mırıldandı:

«Gittiler mi?»

«Evet Arif, gittiler. Az daha dayan.»

«Dün gece ziyafete gidip, uykusuz kalmış olmalılar. Yoksa çekip gitmezlerdi. Ben Bamka'yı tanırım.» O kadar alçak bir sesle konuşuyordu ki, Memo onu güçlükle duyabiliyordu. Memo, Demka'ya ıslık çaldı. Az sonra elinde tüfeği, Demka göründü. Arif'i görünce, alçak çalıların üstünden atlayarak, hızla onun yanına koştu. Arif'in alnını okşadı. «Şu Allahın cezası Bamka'nın yaptığı işe bak,» dedi. Arif gözlerini açtı:

«Demka kardeşim, beni burada bırakma.»

«Elbette. Biz Salih'in çetesi değiliz ki, seni burada bırakıp gidelim. Hadi, kendini topla.» Demka çok üzülmüştü.

«Zavallı, partizanları tanımıyor,» dedi Memo.

Onu ayağa kaldırdılar. Bir kolunu Memo'nun, öteki kolunu Demka'nın omuzuna dolayarak ağaçla-

rın arasından yola koyuldular. Arif sarhoş gibi ayaklarını sürüyordu.

Demka, «Böyle bir yolda şeytan bile boynunu kırar,» diye söylendi.

Müfrezeye ulaştıklarında, vakit oldukça ilerlemişti. Arif'i hemen Kemal'le Memo'nun önceki gece kaldığı kulübeye taşıyıp, başına oturdular. Onu Gur-Kusar'daki partizan hastanesine yollamaya karar vermişlerdi. Tam bu sırada Fate ile Rapo geldiler.

Rapo:

«Bu zavallı çocuk nasıl yaralandı?»

Demka:

«Bamka'nın çetesiyle çatıştık.»

«Onu Bamka vurdu,» diye ekledi Memo.

«Fate,» diye bağırdı Rapo. «Bamka'nın arkasından bir bölük yolla.»

«Bırak Rapo, onlar kaçtılar zaten,» dedi Memo.

«Kaçtılarsa da onları yakalarız.»

Fate sordu:

«Ne yapalım?»

«Sana bir bölük yolla demedim mi? Hodo Allamani'yi gönder.»

Fate kulübeden dışarı fırladı.

O gittikten sonra içeri Alma girdi. Bir Rapo'ya, bir Memo'ya bakıp, Arif'in yanına koştu:

«Zavallı adam! Buraya geldiği için ne kadar sevinçliydi.»

«Sanki düğüne gider gibi, ha!» dedi Rapo, bıyıklarını burarak.

«Hayır, ama,» diye kekeledi Alma. Memo da biraz kaygılanmasına rağmen gülümsüyordu. Rapo dışarı çıktı. Az sonra iki sırığa tutturulmuş bir battaniye taşıyan dört partizanla geri geldi. Battaniyeyi yere serdiler. İki kişi Arif'i kaldırıp üstüne yatırdılar. Arif bir kez inledi. Sonra gözlerini kapattı. Partizanlar sırığın uçlarından tutup, yağmurun altında Gur-Kusar tepesinin yolunu tuttular. Partizanlar gittikten sonra Rapo yeniden kulübeye döndü.

«Demek o Bamka köpeğinin yeğenini taşıdınız,» diyerek, sigarasının izmaritini yere tükürdü.

«Bize yardım etti o. Onu yaralayan da amcası,» dedi Memo.

«Hepsi aynı soydandır.»

«Bize karşılar, evet. Hem yeğeni, hem de amcası bize karşı.» Alma ürkmüştü. Memo, Arif'in, Salih'in yanında çalışırken yaptıklarını anlattı. Rapo dinliyor, arasıra kulağını kaşıyordu. «Ben böyle şeyleri hazmedemem,» dedi.

«Böyle bir durumla ilk kez karşılaşmıyoruz.»

«Yani böyle durumlar çok mu demek istiyorsun?»

«Hatta müfrezemizde bile var.»

«Savaş karışık bir iş. Evet, böyle olaylar oluyor, doğru. Ama onun amcası bir haydut çetesinin şefi, sıradan bir adam değil.»

«Zaman gösterir.»

«Zaman mı? Barış içindeyken evet, işi zamanın göstermesine bırakabilirsin. Ama savaş içinde bu olmaz. Kesinlikle olmaz.»

Rapo elini kolunu sallıyordu. Sonra tütün kesesini çıkarıp Memo'ya uzattı:

«Al, yak bir tane.»

«Neyse,» dedi Memo. «Onu önce iyileştirelim bir kere. O bize yardım etti, biz de ona yardım edelim.»

«Yardım mı? Tamam, onu iyileştirelim. Ondan sonra geldiği yere gidebilir.»

«Arif'i buraya Genelkurmay yolladı.»

Rapo bir anda ayağa fırladı:

«Bu müfreze dört kapılı bir han değil. Ben de insanları karşılayıp uğurlayan hancı değilim. Beni sinirlendirme! Ne diye öfkelendiriyorsun beni?»

«Sakin ol Komutan, sakin ol!»

Rapo gözlerini Memo'nun gözlerinin ta içine dikti:

«Ne demek sakin ol? Yere yatarak mı sakinleşeyim! Bunu mu diyorsun, Komiser!»

Alma, Demka'ya fısıldadı:

«Dövüşecekler. Korkuyorum ben.»

«Onlar her zaman kavga ederler,» dedi Demka, usulca.

«O yetenekli bir savaşçıdır,» diye Memo devam etti.

«Çok!.. Ateş açılır açılmaz, yaralanmış... Çok yetenekli!.. Kaç kişi öldürdü? Hiç! Yetenekli savaşçıymış!»

«Serseri bir kurşun onu habersiz yakaladı.»

«Demek önceden haber veren kurşunlar da var!»

«Söz düellosunu kazanmak kolaydır,» dedi Memo.

«Tamam, tamam. Önce iyileşsin, ondan sonra güle güle!»

İki partizan kulübeye gelip Rapo'yu dışarı çağırdılar. Rapo ayağa kalkıp çıktı. Kulübede Memo, Alma ve Demka kalmıştı. Memo bir sigara yaktı. Yağmurun sesini dinliyordu. «Arif iyi bir adam,» dedi. «Ama kim bilebilir? Gene de hastanede mücadelemiz hakkında epeyce bilgi edinecek. Ülkemizi de tanıyacak. Ama komutanımızı hiç kimse ikna edemez. Neyse bir iyileşsin de, gerisini sonra düşünürüz.»

Memo ayağa kalktı. Rapo onu çağırıyordu. Islak pantolonunu şöyle bir silkeledi. Tepeye doğru yola koyuldu. Rapo, Fate ve Kodo'yu bir ağacın altında buldu. Üçü birden yüksek sesle bağırıp küfrediyorlardı. Memo'yu görünce seslerini yavaşlattılar. Rapo Memo'ya yakındı:

«Ben Bamka'nın ardından bir bölük yollayın diyorum. Onlarsa müfrezenin yarısı gitmeli diyorlar. Ne budalalık!»

«Ben bir bölük diyorum,» diye söze karıştı Fate. «Müfrezenin yarısının gitmesi benim değil Kodo'nun fikri. Değil mi, Kodo?»

Kodo başını önüne eğdi. Memo'nun ne düşündüğünü anlamamıştı. Memo şöyle dedi:

«Bu işi görmek için bir bölük bile fazla. Bamka yüreklendi. Çünkü Almanlarla Salih Protopapa, bize saldırmak üzere buraya geliyorlar. Ama Bamka gene de korkuyor. Bir bölük onun işini görmek için yeter de artar bile.»

Rapo kayaya bir tekme indirdi:

«Almanlarla Salih'in geleceğini kim söyledi?»

«Genelkurmay mektup yolladı bana.»

«Saçmalık. Üç hafta önce onları uğrattığımız yenilgiden sonra, Almanlar gelmeye cesaret edemezler.»

Memo gülümsedi:

«Haber kesin Rapo! Almanlar geliyor. Yalnızca kesin olarak ne zaman geleceklerini bilmiyoruz. Bir hafta içinde de gelebilirler, iki hafta içinde de. Zamanını değiştirebilirler, ama gelecekleri kesin.»

Derin bir sessizlik çökmüştü. Yalnızca yapraklar hışırdıyordu. Yağmur da dinmişti. Ötede bir grup partizan türkü söylüyordu. «Türkü söylüyorlar,» dedi Rapo. Fate Kodo'ya göz kırparak, «Kadınların olduğu

yerde türkü de söylenir.» dedi. Memo hiç sesini çıkarmadı

Kodo çekingen bir tavırla Rapo'ya döndü. «Benim başka bir dileğim var,» dedi. «Bamka'nın arkasından Hodo yerine ben gidebilir miyim?»

Rapo'nun dudağının üstünde bir sinir oynamaya başladı:

«Neden?»

«Hodo'nun dişi ağrıyor. Yüzü davul gibi şişti.»

«Git, ona buraya gelmesini söyle.»

Kodo yavaşça ayağa kalktı, çalıların arasından uzaklaştı.

«Demek Almanlar geliyor,» dedi Rapo düşünceli bir sesle.

Memo:

«Bu akşam bütün müfrezeye haber vermeliyiz. Böyle bir durum için hazırlıklı olmalıyız. Bölükleri de daha iyi bir şekilde yeniden örgütlememiz gerekiyor.»

«Bölüklerin durumu iyidir,» diyen Fate, Rapo'ya baktı.

«Hayır, değil Fate,» dedi Memo. «Ne komutan yardımcıları, ne de komiserler var. Takım komutanları her gün değişiyor. Ben bundan hoşlanmadım. O gidiyor, yerine başkası geliyor. Gerçekçi olalım. Böyle bir örgütlenmeyle, burada bir kurşun sıkılır, orada bir kurşun sıkılır, ama gerçek bir kurtuluş savaşı verilemez. Yetenekli adamlarımız var, gücümüz var. Bunları neden düzenlemeyelim?»

Rapo hiç sesini çıkarmadan dinliyordu. Memo'ya karşı çıkmıyordu. Çünkü komiserin doğru söylediğini kendisi de anlamıştı.

«Düzenimiz var,» dedi Fate. «Düzenimiz yoktuysa şimdiye kadar nasıl savaştık?»

Rapo hâlâ susuyordu.

«Bugüne kadar savaşmanız iyi bir şey,» dedi Memo. «Ama şimdiye dek düzeni sağlama işi tamamen Rapo'nun omuzlarındaydı. Siz bölük komutanları ona sormadan hiçbir şey yapmıyorsunuz. Elbette komutana da sorulmalı, ama siz kendiniz de biraz düşünmelisiniz.»

Rapo gene sesini çıkarmadı.

«Bu doğru değil,» dedi Fate.

En sonunda Rapo patladı:

«Evet, doğru! Bu müfreze tam bir keşmekeş içinde. Hodo da, Mak Mokra da, Kodo da, hepiniz, hepiniz beyinsizsiniz. Günde yüz kez bana geliyorsunuz: 'Komutan Rapo, şapkamızı düz mü giyelim yoksa eğri mi? Rapo, peynir ekmek mi yiyelim, yoksa ekmek biber mi? Rapo aşağı Rapo yukarı.' Hiçbir yararı yok bunun.»

Hodo Allamani'nin geldiğini farketmemişlerdi. Hodo'nun yüzü sarılıydı. Rapo, Hodo'yu görür görmez kerpetenini çıkardı. «Aç ağzını,» dedi.

Hodo elini yüzüne götürdü:

«Ağrısı dinebilir, Komutan! Belki de dişi çekmeye gerek yoktur.»

«Sana aç ağzını dedim.»

Rapo büyük bir kayanın üstüne oturdu. Hodo Allamani de onun yanına çöktü.

«Başını dizime koy.»

Hodo başını Rapo'nun dizine koyup ağzını açtı. Rapo kerpeteni onun ağzına soktu ve sıkıştırdı. Hodo Rapo'nun dizinde boğazlanan bir kuzu gibi titriyordu. Rapo hızla kerpetene asıldı. İstakoz gibi kızarmıştı:

«Hım, amma da inatçı bir dişin varmış.»

Diş sanki sopa kırılıyormuş gibi çatırdadı. Hodo bir çığlık attı. «Tamam, bitti. Kutlarım seni,» dedi Rapo, ucunda diş sallanan kerpeteni Hodo'nun ağzından çıkarırken; «tam bir katır dişi.» Sonra dişi kayanın üstüne koydu. Memo, Fate ve Kodo, Hodo'nun kayanın üstünde duran büyük kanlı dişine baktılar. Hodo kan tükürüyordu. «Hadi, şimdi git, kulübede biraz dinlen,» dedi Rapo. «Kodo, sen de bölüğünü topla ve Bamka'nın arkasından git.»

Hodo ile Kodo ayrılınca Memo'yla Rapo da ayağa kalktılar. Memo:

«Bu akşam bölük komutanlarını toplayalım. Şimdi de toplayabiliriz ama Kodo dönünceye dek bekleyelim.»

«Olur, öyle yapalım,» dedi Rapo.

Memo, bölük komutanlarıyla konuşmadan önce, Parti Hücresini topladı ve kimlerin bölük komutan yardımcısı seçilmesi gerektiği yolunda onların görüşlerini aldı. Parti Hücresi ormanın içinde bir sığınakta toplanmıştı. Yeni bir örgütlenme planı hazırlayınca

ya dek konuştular, tartıştılar. Hücrenin görüşlerini aldıktan sonra Memo, Rapo'yla konuşmaya karar verdi.

Zifiri karanlıktı gece. Soğuk bir rüzgâr esiyordu. Yağmur yeniden bastırmıştı. Memo saz damlı sığınaktan ayrılıp, Rapo'nun kulübesine doğru yürüdü. Çamurlara bata çıka kulübeye vardı. Ağaç kütüğünün üstünde yanan mum odayı aydınlatıyordu. Ocaktaki ateş küllenmiş, Rapo da hasırın üstüne oturmuş, eski bir türkü tutturmuştu:

Kolonya'nın içinde, Psar'ın yoksul bir köyünde,
Sakladılar Laberia'dan Miftar'ı 18 adamla;
Konuklarımızın lekelenmesine nasıl izin verelim!
Dostlarımızın öldürülmesine nasıl izin verelim!
Tekimiz bile kalmasın ki canlı
Kimse gülemesin bize horgörüyle...

Sesi, çalıların üstüne düşen yağmurun sesi gibi düzenli ve sakindi. Memo, türküyü bozmaktan korkarak, kapıda kımıldamadan durdu. Söylediği türküye dalmış olan Rapo, Memo'yu farketmemişti. Asker ceketine sarınmış, kendi kendine söylüyordu. Esen yel, mumun alevini sallıyor, alevin gölgesi duvara vuruyordu. Rapo, türküyü bitirince içini çekip, hasırın üstüne uzandı. Memo hâlâ kımıldamadan kapıda duruyordu. Biraz daha bekledikten sonra, «Ziyaretçi kabul ediyor musun, Komutan?» dedi. Rapo, ellerini yüzünden çekip, doğruldu. Başını kapıya çevirdi, elini salladı:

«Gel, gel Memo.»

Sesi yumuşacıktı. Memo'ya sanki biraz da üzgünmüş gibi geldi.

«Bir şey mi var, Rapo?»

«Yok, hiçbir şeyim yok. Nedenini bilmiyorum ama sadece biraz keyfim yok.»

«Yağmur yağıyor. Hava da kötü.»

«Korkunç! Köyde kalmak iyi olurdu. Ama anayol köye çok yakın, bizi kuşatabilirler.»

Memo da onun yanına oturdu. Birer sigara sardılar:

«Neden geldiğimi biliyor musun, Rapo? Bu akşam

bölük komutanlarını toplayacağız. Kimleri bölük komutan yardımcısı ve takım komutanı yapmayı düşündüğümüzü önce birlikte bir konuşalım. Elbette tecrübeli ve güvenilir takım komutanlarını değiştirmiyeceğiz.»

Rapo, başını yumruğuna dayamış, mumun alevini seyrediyordu:

«Düşünelim Memo. Ben komutan yardımcılarını defalarca değiştirmek zorunda kaldım.»

Memo, kimlerin bölük komutanı olabileceği yolunda kendi görüşünü açıkladı. Elbette ki bu Parti Hücresinin görüşüydü. Komiser, Rapo'ya üç isim önerdi.

Kulübe tütün kokuyordu. İkisi de sigaralarını yakmışlar, sessizce içiyorlardı. Rapo derin düşüncelere dalmıştı. Kimleri bölük komutan yardımcısı yapmalıydı? Müfrezedeki partizanların adlarını sıralamaya başladı. Memo bazılarını tanımıyordu.

«Bakalım: Mevlân bir, Mero iki, Zariko üç... Onları tanıyorsun sanırım. Dördüncüsü kim olsun?»

«Evet tanıyorum. Yalnız, Zariko'dan pek hoşlanmadım. Düzenbaza benziyor. Tuhaf ama, sanki bir şeyler saklıyormuş gibi geliyor bana.»

Rapo elini dizine dayadı. Sırtını kamburlaştırdı. Derin derin içini çekti:

«Pek çok kez ona söyledim. Ama onu komutan yardımcılığından alırsak, kendisine kin bağladığımızı sanacak. Anlıyor musun, Memo?»

«Sen onu benden daha iyi tanırsın. Dördüncü yardımcı bence Demka olmalı.»

Rapo doğruldu, omuzlarını kaldırdı:

«Kimdir bu Demka? Müfrezede Demka var mı?»

«Bugün benimle birlikte gelen partizan.»

«Onu doğrudan doğruya mı yükseltiyorsun?»

«'Öç Müfrezesi'nde takım komutanıydı.»

«'Öç Müfrezesi'nin mi diyorsun? Onu sen de tanıyorsan, olabilir. 'Öç Müfrezesi'nin partizanları yiğittir.»

Sonra başbaşa verip takım komutanlarının listesini hazırladılar.

«Müfrezeyi yeniden örgütlememiz gerektiğini neden düşündüğümü biliyor musun Rapo?» diye sordu Memo; sonra sorduğu soruyu kendi yanıtladı: «Birin-

cisi Almanların ve Ballicilerin şiddetli bir saldırısıyla karşı karşıyayız. Bu esas neden. İkinci nedeni sen kendin de görebilirsin. Müfreze günden güne büyüyor. Önce 100-150 kişi vardı. Sonra 200 kişi oldu. Şimdi ise 260 kişi civarında. Bir tugay haline gelebiliriz. Yüz kişiyi sen rahatça yönetebilirsin. Ama müfrezenin şu halini, ne kadar iyi bir stratejist olursan ol, sen bile, yetenekli bölük komutanları ve yardımcıları olmadan yönetemezsin. Beni anlıyor musun?»

Komutan Rapo dinliyordu. Bu geceye dek Memo ile hiç böyle uzun uzun konuşmamıştı. «Sen komünist misin, Memo?» diye aniden sordu. Memo gülümsedi:

«Bütün komiserler komünisttir...»

«Ya, Memo, ben değilim. Rapo öfkelenir Memo, ondan sonra gözü hiçbir şey görmez. Ah Memo yağmur mevsimi sona eriyor. Yakında kar yağacak. Almanlar son derece vahşi. Balliciler de öyle. Rapo 250 kişiden sorumlu. Hastalanabilirler, yaralanabilirler, hatta ölebilirler. Rapo acı çeker, ama onun yüreğinin içini kimse göremez. Yüreği nasıl çarpar, nasıl yanar. Ah Memo, Rapo'nun yüreği ne için vurur? Müfreze için. Rapo'nun varı-yoğu bir müfreze, bir de çobanların yanındaki çocuğu. Önce yağmur yağar, ardından da kar. Çobanlar şimdi Mizekeya'ya ya da Saranda'ya gitmişlerdir. Rapo'nun çocuğu çoban kulübesinde, çoban karısının peynir teknesinin yanı başında, bir katır eğerinin içinde ağlıyordur. Rapo müfrezeyi düşünür, savaşı düşünür o...»

Memo çok duygulanmıştı. Başından bir sürü çetin olay geçmiş bir insan olmasına rağmen neredeyse ağlayacaktı. «Ama sen de komünist olabilirsin,» dedi.

«Olmaz Memo, Rapo çok duygusal.»

Komutanla Komiser, kulübede uzun süre başbaşa oturdular. Komuta heyetini toplama zamanı gelmişti. Kemal, Voskopaya'dan, Genelkurmay'ın düzenlediği bir kadro konferansından dönecekti. Bamka'nın çetesinin peşinden giden Kodo Greni'nin de dönmesi bekleniyordu. Bu arada kapı açıldı, Fate ile Mak Mokra içeri girdiler. İliklerine dek ıslanmışlardı. Kulübede ateşi yanar bulacaklarını ummuşlardı. Ocağı kapkaranlık görünce, yavaşça söylendiler:

«Ne! Ateşi yakmadınız mı? Odunlar hazırdı. Bir kibrit çakamadınız mı?»

Fate eğilip ateşi yakmaya hazırlandı. Defterinden bir parça kâğıt kopardı. Mumun aleviyle yakıp ocağı tutuşturdu. Odunlar kuruydu, hemen tutuştular. Alevler kulübenin duvarlarını aydınlatıyordu. «Haklısın, ateşi yakmayı unuttuk,» dedi Memo. Fate'yle Mak Mokra ocağın yanında iki büyük ağaç kütüğünün üstüne oturdular. Ateşin ışığında, onların gölgeleri de duvara vurmuştu. Fate:

«Ne zaman başlıyoruz?»

Memo:

«Kodo'yu bekleyelim.»

Mak Mokra:

«Kodo biraz önce geri döndü.»

«Ne yapmış?»

Fate:

«Bamka'yı kovalamış ama yakalayamamış.»

«Yani hiçbir şey yapmamış,» dedi Rapo; «Hodo gitmiş olsaydı, Bamka'yı canlı ele geçirirdi. Dişinin ağrımasının zamanıydı sanki!»

Tam bu sırada Hodo'yla Kodo kapıda belirdiler. Duvarın yanındaki hasırın üstüne oturdular. «Eli boş döndün, öyle mi?» diye sordu Rapo. Kodo yorgunluktan konuşamıyordu. Dirseğine dayanmadan hasırın üstünde duramıyordu bile. «Kaçtılar,» dedi, «Onların tam arkalarındaydık ve Lajiza'dan kovaladık onları. Bamka atını bile arkasında bırakıp, tabanları yağladı. Aşağı yukarı 20 Ballici yakaladık. Silahlarını alıp gitmelerine izin verdik. Onları bir daha bize karşı silahlanmış olarak yakalarsak, anında kurşuna dizeceğimizi söyledik. Evlerine gittiler. 7-8 tanesi, müfrezeye katılıp partizan olmak istedi. Onlara da, önce evlerine gidip bu meseleyi düşünmelerini, ondan sonra bizim saflarımıza katılmalarını söyledik.»

«Güzel,» dedi Rapo. «Bamka'nın atını da mı yolladınız?»

«Hayır, onu buraya getirdik. Duymuyor musunuz, kişneyip duruyor. Bamka'yı arıyor.»

Toplantı başladı. Memo, müfrezenin yeniden örgütlenmesi, disiplinin güçlendirilmesi ve her partizanın yüksek bir morale sahip olması gerektiği üzerine uzun uzun konuştu. «Şimdi,» dedi. «Komutan Rapo,

bizim komutan yardımcısı ve takım komutanı olarak önerdiğimiz kimselerin adlarını okuyacak.»

Rapo listeyi okurken, onlar da her kişi hakkındaki görüşlerini belirttiler. Hepsi de bu Demka'nın kim olduğunu sordular. Memo da Demka hakkında bilgi vermek zorunda kaldı. Fate, Demka'nın adaylığını onaylamadı ve «Şimşek Müfrezesi»nde, «Öç Müfrezesi»nden gelen bu Demka kadar yetenekli başka kimselerin de olduğunu söyledi. Ama buna rağmen Demka atandı.

Zariko'ya gelince, içlerinde bir tek Mak Mokra onun adaylığını onaylamadı. Her zamanki gibi sapsarı bir yüzle, yağmura ve çamura batmış çıkmış haliyle ayağa kalkıp, Zariko'nun samimi olmadığını ve poz takındığını söyledi. «İnsanları kişisel kinimizle değerlendirmeyelim,» dedi Fate.

«Ben ona kin beslemiyorum.»

«Zariko, ara sıra seninle alay ediyor. Sen de ona öfkeleniyorsun.»

Rapo oturmuş, düşünüyordu. «Zariko'da hatalı bir şeyler olmalı,» dedi kendi kendine. «Mak Mokra iyi bir savaşçı değildir, ama insanları doğru değerlendirir.» Sonra, «Onu bir deneyelim,» diye önerdi; «Herhangi bir kaypak davranışını görürsek, pılısını pırtısını toplar, anasının yanına yollarız.»

«İşin bu kadar ileri gitmesine izin vermemeliyiz,» dedi Memo.

Hodo Allamani'nin bütün çenesi ağrıyor, ağrı başına vuruyor, çenesi şiştikçe şişiyordu. «Kötü müsün, Hodo?» diye sordu Rapo.

«Ölüyorum!»

«Ne oldu acaba? Diş bir kere çekildikten sonra ağrımaması lâzım.»

«Belki de mikrop kapmıştır,» dedi Memo.

Dışarda inceden inceye, monoton, sanki hiç kesilmeyecekmiş gibi bir yağmur yağıyordu. Komutanlar gitmek üzere kalktıklarında vakit gece yarısına geliyordu. Hodo'nun gerçekten hasta olduğunu gören Rapo, ona kulübede uyumasını söyledi. «Fate,» dedi; «Sen de git, Hodo'nun yatağında uyu.»

Hodo'yla Rapo'dan başka herkes kulübeden ayrılıp, yağmurun altında ormana doğru uzaklaştı. Uzaktan uzağa hâlâ öksürük sesleri duyuluyordu.

Hodo Allamani'yi ertesi gün hastaneye yolladılar. Onun yardımcısı olan Demka, bölüğün sorumluluğunu yüklendi. Partizanlarla tanışır tanışmaz, onlara askerî eğitim yaptırmaya başladı ve siyasî bir tartışma açtı. Hatta 5-6 partizana makineli tüfek kullanmasını bile öğretti. «Eğer atıcımız vurulursa ne yaparız? Bizler de makinelitüfek kullanmasını öğrenmeliyiz, yoldaşlar,» diyordu. Memo'yla Rapo oradan geçiyorlardı. Durup dinlediler. Rapo ayağını bir ağacın kütüğünün üstüne koyup, dirseğini dizine dayadı. Onları görmeyen Demka konuşmasını sürdürdü:

«Size bir şeyden söz etmek istiyorum, yoldaşlar. Hiçbir savaş, disiplin olmadan verilemez. Balliciler neden savaşmasını bilmiyorlar? Onlar başka şeyler gibi savaşmasını da bilmiyorlar. Çünkü disiplinsizler.»

«Haklıymışsın Memo,» diye fısıldadı Rapo. «Gerçek bir komutan Demka.»

Memo'yla Rapo bölüğün yanından geçerlerken Demka dönüp onlara selam verdi. «Devam edin, devam edin,» dedi Rapo.

Rapo, hastaneye gidip yaralıları ziyaret etmelerini, Nurke ile Hodo'yu görmelerini önerdi. Müfrezenin katırlarından birini ve Bamka'nın beyaz atını alıp, hastaneye doğru yola çıktılar. Gökyüzü son derece berraktı. Bahar günüydü sanki. Hastane olarak kullanılan büyük köy evinin kapısında Memo katırdan, Rapo da attan indi. Tahta merdivenleri çıkıp, yaralı yataklarıyla dolu taraçada durdular. Hastabakıcılar yaralılara pansuman yapıyorlardı. «Doktor Şahin nerede?» diye sordu Rapo.

«Karşı taraftaki odada,» diye yanıtladı hastabakıcı.

Odaya girdiler. Doktor Şahin ince, uzun boylu bir adamdı. Beyaz önlüğü ancak dizlerine kadar iniyordu. «Çalışmalarında başarılar dilerim,» diyen Rapo, ona elini uzattı.

«Komutan Rapo!»

Doktor Şahin sonra Memo'ya döndü. Rapo onu tanıştırdı.

«Müfrezemin komiseri...»

Doktor gözlerini Memo'ya dikip, aniden «Adınız nedir?» diye sordu.

«Memo Kovaçi.»

«Kristo Borova'nın evinde kalan siz miydiniz?»

«Evet.»

«Sizden söz edildiğini duydum. Evet, evet. Kristo şimdi Voskopo'da. Buna çok memnun oldum.»

«Kızı da bizim müfrezede.» dedi Memo.

«Demeyin, Alma mı?»

«Evet.»

«Bravo!..»

«Hastalarınız nasıl?» diye söze karıştı Rapo. «Nurke nasıl?..»

«Tıknaz Nurke mi? Ölümün eşiğinden döndü. Şimdi iyi.»

«Ya, dişi ağrıyan Hodo Allamani nasıl?»

Doktor Şahin dik dik Rapo'ya baktı. Sonra eğilip elini Rapo'nun kemerine uzattı. Rapo içgüdüsel olarak geri çekildi.

«Kerpetenini bana ver!»

«Ne?»

«Kerpetenini ver bana, Rapo. Senin bu kerpetenin bütün müfrezenin ağzına mikrop saçacak.» Doktor gerçekten öfkelenmişti.

«Peki ya partizanların dişi ağrıyınca ne yapacağız?»

«O kerpeteni bana ver, yoksa Bölge Komitesine şikâyet edeceğim.»

Bunun üzerine Rapo kerpeteni kemerinden çıkartıp, doktora uzattı. Memo gülmemek için kendini zor tutuyordu.

«Böyle olmaz Rapo, böyle olmaz!» dedi, kerpeteni elinde sallayan doktor Şahin.

Rapo da kızmıştı. «Nurke nerede?» diye sordu.

«Gel benimle...»

Şahin onları başka bir odaya götürdü. Nurke yastığına dayanmıştı. Rapo'yla Memo'yu görür görmez, battaniyeyi üstünden atıp ayağa fırladı. «Nurke!» diye bağıran Rapo, ona sarıldı. Nurke, Rapo'nun kollarının arasında yok olmuştu. «Daha iyisin, daha iyisin,» dedi Memo.

«Evet iyiyim, komiser. Ama neler çektim neler! Değil mi doktor?»

«Hepsi geçti artık,» dedi doktor.

Camın yanındaki yatakta yatan biri bağırdı:

«Memo!..»

Memo başını çevirip Arif'i görünce yanına gidip ona sarıldı:

«Nasılsın Arif?»

Rapo da onu tanımıştı:

«İyi misin? Bak biz partizanlar, ne kadar iyi yürekliyiz. Senin amcan bizi öldürüyor ama biz seni iyileştiriyoruz.»

«Beni de amcamın kurşunu yaraladı, sizinki değil.»

«Seni müfrezeye almazsak ne yaparsın?»

«Ne mi yaparım?» Arif yatağın içinde doğruldu, gözlerini kocaman kocaman açtı: «Kendi birliğimi kurarım. Yani bir birlik kurarım demek istiyorum.»

«Birlik ha! Peki o birlikle ne yaparsın?»

«Amcama karşı savaşırım...»

«Başka kimlerle savaşırsın?»

«Onu destekleyenlerle.»

«Bak, işte bu olmadı şimdi!» dedi Rapo. «Kan davası değil ki bu. Biz bugün ilkeler uğruna savaşıyoruz, yoksa kendi öcümüzü almak için değil.»

Memo, Komutanın bu doğru sözlerini gülümseyerek dinliyordu. İktisadi bakımdan da Arif'in artık bir tarım işçisi haline geldiğini söyledi. Çünkü o alçak amcası Arif'in babasından kalan birkaç koyunu bir-iki tarlayı da çalmıştı. Ayrıca Bamka'nın oturduğu ev de Arif'in babasınındı. Bu yoksul köylünün de yoksul halkın ordusuna katılmaktan ve haklarını talep etmekten başka seçim şansı yoktu.

«Bu, işin bir yanı,» diye devam etti Memo; «Ayrıca biz işgalcilere ve hainlere karşı çıkan herkesi bize katılmaya ve ortak düşmana karşı savaşmaya çağırıyoruz. Bu, Partinin çağrısıdır. Arif'in bize katılmasına izin verecek miyiz, yoksa onu düşmanın safına mı yollayacağız?»

«Hım! Meseleyi çok güzel açıkladın, Komiser, çok güzel!» dedi Rapo. «Sen önce iyileş hele Arif, iyileş hele bir,» diye ekledi.

Doktor Şahin onları Hodo'nun yattığı odaya götürdü. Bu odada hiç yaralı yoktu. Sadece Hodo gibi hastalar kalıyordu. Rapo onu görür görmez bağırdı:

«Hay Allah! Bir diş ağrısı seni yataklara serdi.»

Hodo gülümsedi ve şişi inmeye başlayan yanağını gösterdi:

«O kerpeten komutan, o kerpeten.»

«O kerpetenle ben kendi dişimi de çektim. Ben neden hastalanmadım?»

Doktor Şahin, «Sen de hastalanabilirdin,» dedi.

«Biz muhallebi çocuğu değiliz!» dedi Rapo. Sonra yeniden Hodo'ya döndü. «Hadi artık iyileş Hodo, bölüğün seni bekliyor.»

Komutanla komiser, gitmek üzere ayağa kalkarak, hastalarla vedalaştılar. İlaç kokan odadan çıktılar. Alışkın olmayan bir insan için bu kokuya dayanmak oldukça zordu.

Almanlarla Ballicilerin girişeceği saldırı harekâtı yüzünden birkaç gün içinde hastaneyi bu köyden taşımak gerekiyordu. Nurke, Arif ve birkaç partizan daha, yaraları tamamen kapanmadan müfrezeye katılmak üzere yola koyuldular. Temiz dağ havası bir süreden beri hastane odasında ilaç kokularının arasına kapanmış olan bu adamların başını döndürüyordu. Partizan olanlar, yoldaşlarıyla buluşacaktılar. Ölümden kurtulmuş olmak, tarlalardan, yeşil çayırların, yabani çiçeklerin arasından yürüyebilmek, yüreklerini sevinçle dolduruyordu. Zavallı Arif, ya o nereye gidecekti? Bir süre ilerledikten sonra Nurke'ye döndü:

«Çok kötü bir durumdayım. Hiç kimsenin böyle bir durumda olduğunu sanmıyorum.»

«Seni neşlendirmemi bekleme benden. Bunu yapmayacağım. Gerçekten kötü bir durumdasın.»

«Ben komutandan söz ediyorum. Beni müfrezeye kabul edeceğini sanmıyorum. Bu nedenle kaygılanıyorum.»

Nurke zınk diye duruverdi. Ceketinin koluyla alnında biriken teri sildi.

«Müfrezeye katılmasına katılacaksın. İşler o kadar karışık ki, senin için yapacak başka bir şey yok. Yalnız sana şunu söyleyeyim. Sen şimdi savaşı sadece kendi öcünü almak için sürdürülecek bir şey olarak görüyorsun. İşte senin hatalı yönün bu.»

«Kim bilir, belki de insanlar önce böyle bir nedenle partizanlara katılıyorlar...»

«Bazıları, evet! Ama savaşa böyle bir anlayışla katılmamak gerek.»

«Ben Almanlarla Ballicilerden eskiden de nefret ederdim ve partizanlara yardım ettim.»

«Bu tür bir nefretin yararı yok. Neyse bizim aramıza katılınca neyin uğrunda savaştığımızı da anlayacaksın.»

«Susadım,» dedi Arif.

Nurke az ötesini gösterdi. «Biraz sonra kaynağa varacağız,» dedi.

«Bütün bunları nereden öğrendiğini merak ediyorum.»

«Savaş bize öğretiyor,» dedi Nurke; «Bu kanlı savaş insana Paris'in büyük okullarından çok daha fazla şey öğretiyor.»

Arif çocuk gibi güldü. Arif'in yüzü genişti. Bütün üst dudağını kaplayan kalın bıyıkları, büyük ağzının iki yanından aşağıya sarkıyordu. Bu çocukça gülüş, yüzüne yakışmamıştı.

«Ben aptalın biriyim, ama siz komünistlerin bütün dünyayı kendi safınıza kazanacak kadar akıllı olduğunuzu da görüyorum.»

«Bizim komiserimiz ne diyor biliyor musun, Arif? Bizim, olayların nasıl gelişeceğini ve her yolu gerek silah, gerekse ikna yöntemini kullanarak her şart altında nasıl savaşacağımızı bildiğimizi söylüyor. Burjuvalar yalnızca şişkin cüzdanlarını kolluyorlar. Onlar paralarını korumak, kırbacı ellerinde tutmak için bütün dünyayı yakıp yıkmaya, hatta milyonlarca çocuğu bile öldürmeye hazırlar. Bunu kavrarsan, komünistleri de anlarsın. Ama bunu anlamak başka bir şeydir, elinde olan her şeyi kullanarak her şart altında mücadele etmek ise başka bir şey.»

Arif, Nurke'nin söylediği her şeyi anlamamıştı. Ama sade bir adamın önsezisiyle, onun söylediklerinin yüce şeyler, doğru şeyler olduğunu seziyordu. Uzun bir süre sustu, düşündü, kendi kendine mırıldandı, bu insanların bu akıllı ve zor görüşleri nereden öğrendiklerini merak etti. Ne zaman Partizanların siyaset ve savaş hakkında konuştuklarını duysa, bu soruyu kendi kendine sorardı. Sonra başını sallar, «Bu adamlar büyük siyaset adamları. Bunlara kıyas-

la öğretmenler solda sıfır kalır, solda sıfır.» derdi. «Sen de komiser misin?» diye sordu Nurke'ye.

«Ben müfrezenin kâhyasıyım. Bütün masrafları ben görürüm. Hesaplara bakarım Arif, hesaplara.»

«Demek beni müfrezeye alacaksınız,» diyen Arif, Nurke'nin omuzuna bir tokat indirdi.

«Ah!» dedi Nurke. Yarası acımıştı.

«Özür dilerim. Düşünemedim...»

O akşam müfrezeye vardılar. Komutan partizanların arasındaydı. Alma da onların yanındaydı. Omuzuna bir tüfek asmış, başına da, üstünde kırmızı yıldız olan bir şapka giymişti. Öteki iki kız da onun yanı başındaydı. Arif'i görünce yanına koşup, elini tuttu. Rapo da uzunca bir süre sessiz sessiz süzdü Arif'i. Sonunda, «Demek geldin?» dedi.

«Sizin elinizdeyim.»

«Bizim elimizdesin ha?» Partizanlar da ilgiyle Arif'e bakıyorlardı. Rapo, Memo'ya döndü. «Aramıza katılabilir,» dedi. Bunun üzerine Arif'e göz kırpan Memo gülümsedi. «Senin tüfeğin var,» diyen Rapo partizanlardan birine seslendi: «Kezo tüfeğini ver onun.»

Rapo Arif'le konuşurken, köyden gelen haberci, Rapo'yu bir köşeye çekip, Bamka'nın Ballicilerinin ve Salih'in milislerinin Lajiza köyüne geldiklerini söyledi. Ballicilere göre, Almanların da ya yarın ya da yarından sonra geleceklerini de ekledi. Gur-Kusar'a kadar çıkabilirlerdi. «Bırak gelsinler,» dedi Rapo.

Rapo partizanların yanından ayrıldıktan sonra Memo'yu ve dört bölük komutanını yanına çağırdı. Gidip bir ağacın altına oturdular. Uzun süre tartıştılar. Tuhaf! Artık alçak sesle konuşuyorlardı. Ne bağırıp çağırıyor, ne de küfrediyorlardı. Durumu enine boyuna tartıştıktan sonra, müfrezeyi toplamaya karar verdiler.

Partizanlar ormanın içinden çıkarak alana toplandılar. Ağaçların üstünden dondurucu bir yel esiyordu. Kalın paltolarına sarınan partizanlar, bölükler halinde dizilmiş, komutanla komiserin konuşmasını bekliyorlardı. Rapo'yla Memo biraz yüksekte duruyorlardı. Derin bir sessizlik çökünce, Rapo konuşmaya başladı. Lajiza'ya gelen Bamka'nın Ballicilerinden ve Salih'in milislerinden söz etti. Bu çizme yala-

yıcılarının Almanların öncü kuvvet olarak geldiklerini söyledi.

«Almanlar da yarın öğlen gelecekler. Gur-Kusar'a tırmanmayı da düşünüyorlar. Biz de Ballicilere ve dostlarına saldıracağız. Sağ kalanlar Almanlara, Gur-Kusar'a tırmanmanın ne kadar kolay bir iş olduğunu anlatacaklar...»

Partizanlar gülmeye başladılar. Rapo devam etti:

«Bu gece saldıralım diyorsunuz, öyle mi? Yok, olmaz. Biz gece değil, şafakta saldırıya geçeceğiz. Geceden korktuğumdan değil elbette. Etrafta cinler yok. Ben güç işlere sabahın erken saatlerinde girişmeyi severim. Başka ne diyorsunuz? Hiçbir şey, öyle mi? Güzel! Ne derdiniz? Bu gece ne yapacağız derdiniz, öyle mi? Peki öyleyse, söyleyeyim. Bu gece hepimiz birer cin olacağız. Ne diye gülüp duruyorsun, küçük kız? Bu kadar çok gülersen, yarın sabaha hiç kahkahan kalmaz!» Rapo bunları söylerken, bütün «Şimşek Müfrezesi» tek bir ağızmış gibi gülüyordu. «İşte böyle, bu gece hepimiz cin olacağız.» Sonra Alma'ya döndü. «Sen de cin olacaksın...» Müfreze yeniden gülmeye başladı. Rapo devam etti: «Dediniz ki...» Arif, Nurke'ye döndü:

«Ben kimsenin bir şey dediğini duymadım.»

«Bu onun konuşma tarzıdır,» diye fısıldadı Nurke. Rapo devam etti.

«Nasıl cin olacağımızı soruyorsunuz? Şöyle olacağız: Gece yarısı kalkacağız, hiç kimse bizi görmeden hendeklerden atlayarak, çalılıkları aşarak Salih Protopapa'yı kuşatacağız. Her evin yöresinde beş cin olacak. Kaç ev var? Tam tamına 50 tane. Bu 250 cin eder. Biz 260 kişiyiz. Yani bir ev 15 cin tarafından kuşatılacak. Bu da Salih'in kafayı çektiği Bamka'nın evi olacak. Hiç ses çıkarmayacağız. Öksürmek isteyen, öksürüğünü tutacak. Nasıl mı tutacak? Bunu mu sordunuz? Öksürüğü tutan, ağzına bir parça ot alacak. Ot tükürüğünüzü arttırır. Böylece öksürmezsiniz...»

Bu sırada Rapo'yu öksürük tutunca, bütün müfreze gülmeye balşadı. Arif, «Ömrümde onun gibi adam görmedim,» dedi. Rapo sözüne devam etti:

«Sabahleyin hepsini tuzağa düşürmüş olacağız. Ballicilerle milislerin ne yapacaklarını soruyorsunuz, öyle mi? Ya savaşacaklar ya da teslim olacaklar. Ben

de öyle düşünüyorum. Epey Ballici var. Ama olacakların neye benzediklerini biliyoruz. Memo'yla Fate'nin bölüğü Bamka'nın evini saracak. Ben de yakında olacağım. Salih de Bamka'yla birlikte olacak.»

Rapo konuşmasını bitirdikten sonra Memo da kısaca konuştu. Partizanlar ilgiyle dinlediler. Memo'da Rapo'nun nüktedanlığı olmadığı için o konuşurken kimse gülmedi. Memo partizanlara önce Almanların ayaklarının altındaki toprağın yanmakta olduğunu, bu yangını söndürmeye çalışırken onu daha fazla alevlendirdiklerini söyledi.

«Can çekişen adamın son çırpınışları bunlar. Ama bu çırpınışlar da onu kurtaramayacak. Balliciler, can çekişen bu adama gidip şöyle diyorlar: 'Hey, amca, bizimle kal! Bizi yalnız bırakma! Senin için ne yapabiliriz? Sana dağın yolunu gösteriyoruz! Git başına bela olanları ara!' Gördünüz mü neler oluyor? Bugün Salih Protopapa'yla Bamka, Gur-Kusar yolunu koklamak için geldiler. Gur-Kusar'a bakıp, dudaklarını yalayarak, şöyle diyorlar: 'Bekle Gur-Kusar, bekle!' Ama Gur-Kusar onları nasıl bekleyeceğini çok iyi biliyor. Onlar gelmeden biz gidip: 'Salih Efendi, Bamka Ağa, sizi Gur-Kusar'a tırmanmak zahmetinden kurtarmak için bakın biz aşağıya indik, diyeceğiz!»

Partizanlar güldüler. Rapo da bıyıklarını bura bura dinliyordu. Nurke, Arif'i dürttü:

«Onun hakkında ne düşünüyorsun?»

«Çok güzel konuşuyor,» dedi Arif.

Partizanlar arasında oturan Alma, şaşkınlık içinde Memo'yu dinliyordu. Etrafında ne olup bittiğini anlamamıştı. Şimdiye dek müfrezede onun için bir tek adam önemliydi, o da Memo'ydu.

Konuşma bitince partizanlar dağıldılar. Memo da Alma'yı aramaya başladı. Bütün gün işi olduğu için Alma'yla ilgilenememişti. Ama şimdi onu görmek için büyük bir istek duyuyordu içinde. Alma'yı hendeğin kıyısında bir kayanın üstünde otururken buldu. «Alma!» diye bağırdı. Alma ayağa fırladı. «Orada kal!» dedi Memo. Sonra yanına gidip, ceketini ıslak otların üstüne serdi. Alma da onun yanına oturdu. Memo, doktorun evinde kalırken, her sabah Alma'nın kendisini nasıl ziyarete geldiğini anımsadı.

«Bir gün benim de partizan olacağım aklına gelir miydi?» diye sordu Alma. Memo ona bakınca, Alma gözlerini kaçırdı. «Tuhaf değil mi, ben her zaman sana güvendim.» Alma onun ceketinin ucunu tutup, kıvırmaya başladı. Öyle sessizce oturmak istiyordu. «Alma!..» dedi Memo. Kolunu onun omuzuna attı. Alma titriyordu.

«Kızdın mı bana Alma?»

«Hayır.»

«Bugün seni ihmal ettiğimi mi düşündün? Ama görüyorsun, bizi ırmak gibi sürükleyen bir sürü iş çıktı.» Alma'yı iyice kendine çekti. Omuzları neredeyse birbirine değiyordu. Alma kızardı. Tam bu sırada arkalarından biri öksürdü. Rapo'ydu bu. Memo hemen kolunu çekip, arkasına döndü. Rapo yeniden öksürdü ve «Oturuyorsunuz, ha!» dedi. «Otur Rapo» dedi Memo, şaşkın bir tavırla; «Biz de burada...»

Onun şaşkınlığının nedenini anlayan Alma da üzüldü. «Sıkıldın mı, civciv?» diye sordu Rapo.

«Hayır, hiç sıkılmadım,» dedi Alma. Demka, «Neden sıkılsın?» diye sordu. «Alışır» dedi Rapo. Demka Alma'ya döndü:

«Öğretmen matbaada çalışman için seni Gur-Kusar'a almak istiyor.»

«Burada kalmayı tercih ederim,» dedi Alma. Rapo: «Matbaada da mücadele edebilirsin.»

Alma:

«Sözcüklerle!»

«Kemal'e ne oldu? Neden bu kadar geç kaldı acaba?» diye sordu Memo.

Rapo:

«Bir süredir Voskopaya'da o. Siyasi kurs mu ne görüyormuş. Ele geçirdiğimiz kamyonları ve iki Almanı Genelkurmay'a götürdüğünde, onu orada alakoydular.»

Rapo'yla Demka oturmamış, ayakta duruyorlardı. Rapo kolunu Memo'nun omuzuna attı:

«Hadi gel, yemek yiyip uyuyalım.» Hepsi ayağa kalktılar. Demka ile Alma önden, Memo'yla Rapo onların ardından yürüdüler. Rapo, Memo'ya bir şey söylemek istiyor ama tereddüt ediyordu. Sonunda konuştu:

«İyi bir kız. Akıllı da. Ama kolunu onun omuzu-

na atman, yani onu böyle sıkı sıkı tutman doğru değil. Partizanların üzerinde kötü bir etki yaratır. Bak derler, komiserin o kuşla işleri yolunda. Keyfi tamam. Konuşuyorlar, anlıyor musun, konuşuyorlar!» Rapo, sesini yükseltti: «Disiplin bakımından doğru bir şey değil bu. Moral bozukluğuna yol açar. Cesaretlerini kaybederler.»

Memo acı acı gülümsedi. Bu konu üzerinde konuşmak istemiyordu. «Onu doktorun evinde tanıdım,» dedi. «Dürüst bir insan. Yoldaşım gibi. Aileden biri sanki...»

«Öyle mi? Sen akıllı olduğun için benden daha iyi bilirsin. Ama akıllı insanlar da bazen yanılırlar. Ama sen yanılmazsın.» Rapo konuşma konusunu burada değiştirdi: «Bu akşam yola koyuluyoruz,» diye devam etti. «O Salih köpeğinin işini bitireceğiz.»

«Evet, yolumuz uzun,» dedi Memo.

Zifiri karanlıktı gece. Nemli hava oldukça ağırdı. Memo'yla Arif'in sanki sırtlarında ağır bir yük taşıyormuşcasına ağrıyordu omuzları. Eski yaralar. Belki de bunun bilincine varmak, onları bu zor yola koyulmadan önce bu denli düşünceli kılmıştı. Belki de daha derin daha kötü yaralar açılacaktı eski yaraların üstüne sabahleyin. Arif somurtkan ve suskundu. Onun bu suskunluğu yola koyulma işareti verilene dek sürdü.

Tartışmalar, şakalar, şarkılar artık geride kalmıştı. Gecenin karanlık gölgesine bürünmüş çalıların arasından sessizce ilerliyorlardı. Arada bir ayakları taşlara takılıyor, ıslak toprağın üstüne yuvarlanıyorlardı. Memo'nun ayağı taşa takılınca, Arif'in omuzuna tutundu. «Savaşın garip kuralları var,» dedi. «İste yada isteme, mutlaka taraf tutmak zorundasın. Çitin üstünde gözlemci gibi oturamazsın.»

«Ne denli çabalarsan, savaşın ırmağı seni kuşatıyor,» dedi Arif.

«Sadece neyin uğruna savaştığını bilmen gerekir...»

«Safını belirlersen, ne uğruna savaştığını da bilirsin. Benden söz ediyorsun.» Arif'in sesi acılıydı.

«Genel olarak söyledim,» dedi Memo. Ayağı yeniden taşa takıldı. Neredeyse yaralı omuzunun üstüne düşecekti. Arkalarından ayak sesleri duyuldu. Komu-

tan geliyordu. Alçak bir sesle yaralarının durumlarını sordu. Sonra da bir yandan, bayat bir ekmek parçasını kemirirken, köyün fazla uzakta olmadığını söyledi.

«Ben hiçbir şey göremiyorum...» dedi Arif.

«Tepelerin arasından görünüyor. Hem sonra kokuyu da alabilirsin. Yiyecek ve duman kokusunu.»

«Cinler,» dedi Arif. Arif'in yanında ilk kez güldü Rapo.

«Bana bak. Amcan için ağlama sakın! Göz yaşı istemem. Sulu gözlülerden nefret ederim ben.»

«Ben çocukken bile sulu gözlü değildim.»

«Daha da kötü ya! Çocukluklarında ağlamayanlar, yaşlılıklarında ağlar.» Bunları söyledikten sonra onların yanından ayrılan Rapo, etraf sanki gündüzmüşçesine güvenle ilerlemeye başladı. «Tuhaf bir adam,» diye mırıldandı Arif.

«Düşündüğünü söyler o. Soru da sormaz. Sen katırını ne kadar tanırsan, o da savaşı o denli iyi tanır.»

«Ya halk?»

«Savaş derken halkı da kastettim zaten.»

«Bu işi sonuçlandıralım...» dedi Arif.

«Bunu yarın söyle.»

«Yarın...» diyerek elini salladı Arif.

Köye yaklaşmışlardı. Gecenin oldukça ilerlemiş bir saati olduğu için evlerden hiç ışık sızmıyordu.

Köye varınca, Rapo'nun planına göre gizlice yerlerini aldılar.

Tüfekler, elbombaları elli köy evinin avlusunda aniden patlamaya başladığında, gün henüz ışımamıştı. Balliciler elbombalarını camlardan dışarı fırlatıyorlardı. Ne var ki partizanlar odalardaki kadın ve çocuklara zarar vermekten çekindikleri için onlara aynı biçimde karşılık veremiyorlardı. Memo, Arif, Fate ve 12 partizan, Bamka'nın evinin avlusunda ateşe başladılar. Burası Salih'in üssüydü. Bamka evindeki kadın ve çocukları Korça'daki bir dostunun yanına yollamıştı. Bu nedenle partizanlar burada el bombası kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. Sadece Arif'e ait olan bu eve fazla zarar vermek istemiyorlardı.

«Ocağın küllerinin arasına saklanmayın da, adam gibi ortaya çıkın!» diye bağırdı Arif.

«Seni köpek, seni! Kendi evini mi yakacaksın? Amcana ateş ediyorsun, ha?» diye hırladı bir ses, üst kattaki pencereden. «İşte o!» dedi Arif, Fate'ye.

Ama Bamka bir daha görünmedi. Kendini gizleyerek ateş ediyordu

«Gel, gel de al evini. Sadece külleri kalacak. Onu kendi elimle yakacağım. Sana da yanık kirişlerden, yıkık duvarlardan başka bir şey kalmayacak.»

«Sen o ateşle yalnızca kendi burnunu ve gözlerini yakarsın.»

Çatışma sürüyordu. Hava kurşun ve duman kokmuştu. Köpekler havlamaya, atlar kişnemeye başladı korkudan. Bu gürültü arasında, ellerini yukarı kaldırmış beş adam fırladı evden. Ateş etmemeleri için bağırarak partizanlara doğru koştular. İçlerinden biri sendeleyip yere yuvarlandı. Pencereden açılan ateşle vurulmuştu «Vurdu onu orospu çocuğu! Kendi adamını öldürdü,» diye bağırdı Arif

Partizanların yanına ulaşan dört Ballici tüfeklerini yere attılar. Memo:

«Kaç kişi var içerde?»

«On...» diye kekeledi biri.

«Kıpırdarsanız beyninizi patlatırım,» dedi Fate. Dört Ballici de korkudan tirtir titriyordu.

«Onları buradan ele geçiremeyeceğiz. Eve girelim,» dedi Fate.

Arif üç partizanla birlikte sürünerek evin içine girdi. Ötekiler avluda kalmışlardı. Memo'nun yüreği küt küt atıyordu. Arif'in yalnızca kişiliği üzerine değil kaderi üzerine de ciddi ciddi düşündü ilk kez. İnsanların yalpaladığı bazı anlar olur. Ya böyle bir ana yakalanırsa Arif? Bir adamın, elinde silah amcasına doğru koşması ne olağan ne de kolaydı. Bu güç ve kararlılık ister. Savaş yalnızca doğrunun ve yanlışın kavranmasını ister. Savaş yalnızca doğrunun ve yanlışın kavranmasını değil, yüreklilik ve fedakârlık da gerektiriyordu.

Memo'nun tedirginliği açılan yaylım ateşiyle dağıldı. Gürültünün ortasında, bir elbombası patladı. Patlayan bombanın alevleri ve dumanı açık pencereden görülebiliyordu. «Budalalar evi yakacaklar,» dedi Memo, farkına varmadan. Fate:

«Böyle bir anda evi düşünemeyiz.»

«Evet, haklısın,» dedi Ballicilerden biri. Memo ona döndü.

Ballici sapsarı oldu. Bu sırada evden silahsız, elleri havada birkaç Ballici daha çıktı.

«İçerde bunların silahlarını almış olmalılar,» dedi Memo. Fate, «Bu tarafa, bu tarafa!» diye emrediyordu. Memo, «Kaç kişi kaldı?» diye sordu.

«İki kişi, bir de Bamka.»

«Peki ya Salih Protopapa?»

Balliciler omuzlarını silktiler.

Evden gelen silâh ve patlama sesleri kesilmişti. Arif'le öteki partizanlar komiserin yanına geldiler. Canları sıkkındı. Salih Protopapa ortadan yok olmuştu. Bamka kendilerine küfrederek ateş açtıktan sonra onun da izini yitirmişlerdi. İkisi ya gizli bir mahzene gizlenmişler, ya da gizli bir geçitten kaçmışlardı. Büyük toprak ağalarının evlerinin altında genellikle yüzlerce metre uzunluğunda gizli dehlizler olurdu. Ne var ki Bamka'nın evi kuşatılmıştı. Dışarı çıkmış olsalardı, görülmemeleri olanaksızdı. Memo partizanlara, dikkatli olmalarını, yalnızca kapıları değil, avluyu ve yöreyi de gözlemelerini söyledi. Komiser, partizanlara bunu söylerken, uzun boylu bir adam, avludan dışarı fırlayıp, iri bir meşe ağacının ardına saklandı. «Salih Protopapa tuzağa düşecek adam değildir,» diye bağırarak elindeki bombayı fırlattı. Bomba avlunun ortasında patladı. Yere çömelen Memo'yla, Fate, tabancalarını ateşleyerek ona doğru koşmaya başladılar. Ağacın ardından ayrılan Salih de tepeye doğru koşuyordu. Kayanın dibine saklanıp ateş etmeye başladılar. Salih'in saklandığı kayanın birkaç adım ötesinde duran Zariko, Memo'yla Fate'ye doğru koştu. «Salih kayanın ardında! Sen ne yapıyorsun?» diye bağırdı Memo. Zariko dümdüz yere uzandı. «Ateş et!» diye bağırdı Fate. Zariko ateş açtı. Salih bağırıyordu:

«Pos bıyıklı Rapo, sana doğru dürüst nişan almasını öğretmemiş.»

Birkaç el daha ateş edip, küfrederek uzaklaştı. «Kaçtı!» diye hayıflandı Arif.

«Zariko Salih'e çok yakındı. Onu durdurabilirdi,» diye düşünüyordu Memo: «Nasıl bu denli eli ayağı dolandı? Salih bu kadar ürkütücü mü?»

Üçü düşünceli düşünceli oldukları yerde bir an durdular. Sonra Bamka'nın evine döndüler. Partizanlar içeriye girmişlerdi. Evden silah sesleri duyuluyordu. «Bamka evde olmalı,» dedi Arif. «Yalnız öteki köpek kaçtı. Geçite dikkat edin. Ağacın yakınlarında olmalı»

Partizan koşarak ağacın yanına gitti. «Köpek..» diye küfretti Arif.

«Kaçtı alçak!» dedi Memo.

Teslim olan Balliciler fısıldaşarak kıpırdanmaya başladılar. Fate:

«Kıpırdaşmayın ve sesinizi kesin,» diye bağırınca, susup oturdular. Az sonra kapıda bir partizanı kollarında taşıyan iki kişi belirdi.

«Ne oldu?» diye atıldı Memo. Biri, «Öldü!» diye yanıtlayarak, başından şapkasını çıkardı. Partizanı hendeğin kıyısına yatırdılar.

Hendeğin öteki kıyısından Rapo'nun sesi duyuldu. Kendi kendine mırıldanarak hızla yürüyordu. «Nerede o alçak?» diye Salih'i sordu. Sonra yerde oturan Balliciler görünce, «Ayağa kalkın!» diye gürledi. «Arnavutluk'un tortuları,» diyerek suratlarına tükürdü: «Oturmuş dinleniyorsunuz, ha! Çürüyene dek ayakta dikilin!» Sonra uzun boylu iki Balliciye dönerek, «Gelin buraya! Çabuk, çabuk, doğru eve. Kendi evinize değil elbet! Oraya, oraya!» diyerek Bamka'nın evini gösterdi.

Memo hiçbir şey anlayamamıştı.

«Oraya dedim! Gidip o pezevenk Bamka'yı bulun. Buraya getirin.»

İki Ballici taş kesilmiş, oldukları yerde dikilip kalmışlardı.

«Bunların tüfekleri nerede? Fate, tüfeklerini ver şunların.»

Memo onu durdurmaya çalıştı:

«Ama Komutan...»

«Nereye kaçabilirler! Biz burada neciyiz! Sürü mü güdüyoruz! Hadi gidin oraya ve Bamka'yı getirin. Canlı istiyorum. Yürüyün!»

Memo alçak sesle, «Bu tüm kurallara aykırı,» dedi. «Sen Ballicilere silah veriyorsun ve onları savaşmaya yolluyorsun!»

«Ne! Kurallar mı? Bunlar oturup sağa sola bakı-

nırken biz mi öleceğiz?» Sonra tabancasını çekti. «Hâlâ mı buradasınız?» Korkudan ödleri patlayan Balliciler Rapo'nun onlara verdiği tüfekleri sıkı sıkı tutarak Bamka'nın evine koştular. «Alçaklar! Çizme yalayıcıları! Beş para etmezler!» diye küfrediyordu Rapo.

Arif de onlarla birlikte eve girmişti. Aradan uzun bir süre geçti. Rapo Bamka'nın da Salih'le birlikte kaçmış olmasından kaygılanıyordu. Sabırsızlanmıştı. Arif evden çıktı. «Sanki yer yarıldı da içine girdi,» diye mırıldandı. «Hangi deliğe girmiş olabilir?»

Kaşlarını çatan Rapo, Arif'e bakarak başını salladı:

«Senin kendi evini bilmen gerekir. Yer yarılıp içine girdiyse onu da bilmelisin.»

«Kaçmış olmalı. Saklanabileceği bir yer yok.»

«İçeri yolladığım o başıbozuklar ne yapıyor?»

«Arıyorlar.»

Rapo kımıldamadan heykel gibi duran öteki Balliciere göz attı. «İşleri bitik; hepsini şu sol elimle öldüreceğim,» diye düşündü.

Arif yeniden eve girdi. Memo da onun peşinden gitti. Merdivenlerden çıkarken, Arif aniden alnına bir tokat vurdu:

«Geri dön. Mahzende gizleniyordur. Rakısını orada saklardı. Yukardan da bir girişi vardır. Eskiden Yunan işgali sırasında orada saklanırlarmış.»

Hemen geri döndüler. İki partizan da onlara katıldı.

Mahzenin üstünde küçük bir giriş vardı. Mahzene, istendiği zaman çekilen tahta bir merdivenle iniliyordu. Deliğin başında bir an sessiz durdular. Sonra Arif bağırdı:

«Hadi amca, hadi çık ortaya. Seni aramaktan yorulduk!»

Cevap olarak aşağıdan yaylım ateşi açıldı. Tavana çarpan kurşunlar, sıva parçalarını etrafa saçıyordu.

«Yararı yok. Senin tüm yaşamının bir yararı olmadı zaten.» Arif bunları söyledikten sonra Bamka'yı korkutmak için ateşe başladı

Memo, Bamka'nın yüzünü anımsadı. Arif yaralandığı sırada ormanda tüfeklerin arasında gördü-

ğü o yüz, film gibi belleğine kazınmıştı. Mahzenin girişinde de Bamka'nın yüzü belirdi. Deliğin başında, küt parmaklı iki büyük elini havaya kaldırmış bir gölge göründü. Mahzenden dışarı çıkan Bamka, «Bağışlayın beni! Adalet!» diyordu.

Karanlığın içinden kapıya doğru bir kurt gibi koşmaya başladığında, Memo'yla Arif onu daha doğru dürüst görememişlerdi bile. Neyse ki silahını çekme fırsatını bulamadan kapıda nöbet tutan partizanların arasına düştü. Partizanın biri onu sıkı sıkı yakalamıştı. Memo'yla Arif, aniden bıçağını çeken Bamka'nın üstüne atıldılar. Ama o görülmemiş bir hızla bıçağını partizanın göğsüne saplayıverdi. Partizan kapının önüne yığıldı kaldı. İki güçlü kuvvetli adam Bamka'yı güçlükle zaptedebiliyorlardı. Büyük bir çaba sarfederek tüfeğin kayışıyla ellerini bağlamayı başardılar. Tüfeğin dipçiğiyle de onu hareketsiz hale getirdiler. «Işık.» diye bağırdı Memo.

Partizanlardan biri lamba ya da kandil aramak için yukarı koştu. Karmakarışık olmuş odanın köşesinde bir kandil buldu.

Merdivenlerin üstüne düşen zayıf ışık, sundurmanın bir bölümünü aydınlattı. Bamka Kilolları yüzü gözü kan içinde, sundurmanın ortasında duruyordu. Arif, elleri bağlı, alçak sesle küfreden amcasına baktı. «Hain!» dedi Bamka. Arif:

«Hain, ülkesine ihanet edene denir!»

Tam bu sırada ayak sesleri duyuldu. Komutan Rapo, Fate ve Zariko geliyorlardı. Rapo, duvarın kenarında yatan partizanın üstüne eğildi. Kendi kendine bir şeyler mırıldanarak içini çekti. Sonra öfkeden saçları diken diken, Bamka'nın üstüne yürüdü. Onun tam karşısında durdu. Elini kaldırarak yerde ölü yatan partizanı gösterdi. «Bak!» diyerek kan gölcüğünü işaret etti. Bamka susuyordu.

«Kilolları köpeğiii!»

Sesi, hafifçe aydınlatılmış duvarlardan yankılanıyordu. Zariko gözlerini yere dikmiş. Ellerini arkasına bitiştiren Memo da öylece duruyordu. Arif'le iki partizan tüfeklerini Bamka'ya çevirmişlerdi.

«Bamka Kilolları,» diye haykırdı Rapo. «Bugün Almanlar geldiğinde, onları karşılamak için merdivenlere çıkamayacaksın! Gülümseyerek o çürük diş-

lerini gösteremeyeceksin. Halk ve özgürlük adına kurşuna dizileceksin!» Sonra eliyle onu boğazlar gibi bir hareket yaptı: «Seni hemen burada, bu toprak odada öldürürdüm ama pis kanın bu eski evin altındaki toprağı kirletir.» Sonra odadakilere emretti:

«Dışarı çıkartın onu.»

İki partizan Bamka'yı kollarından yakalayarak dışarıya sürüklediler. Komutanla Komiser de onların ardından yürüdüler. Bamka sarhoş gibi gidiyordu. Bu korkunç gece onu bitirmiş, tüketmişti. Daha hendeği geçmeden durdu. «Daha ileriye,» diye emretti Rapo. Bamka, «Bir dakika durun. Başım dönüyor!» diye yalvardı. Sonra eğilip kusmaya başladı

Başını yana çeviren Rapo yere tükürdü. Tüm avluya pis bir koku yayılmıştı. Partizanlar burunlarını tıkadılar. Ceketinin koluyla ağzını silen Bamka, hendeği geçti. Sabahın loş ışığında, çalılar on adım ötede bir gölge gibi yükseliyordu. «İşte orada,» dedi Rapo.

Partizanlar Bamka'nın sırtını çalıya dayadılar. «Bağışlayın beni! Adalet!» diye mırıldanıyordu Bamka.

«Adaletin batsın senin!» Rapo tabancasını çekti. Bir an durdu, düşündü. Çalılığın içine ateş ettikten sonra, tabancasını kemerine yerleştirdi:

«Bu alçakla tabancamı kirletemem. Sen vur onu Arif!»

Bunu söyler söylemez Komiserin kolunu yakaladı.

«Hadi gidelim.»

Avluya vardıklarında peşpeşe üç kurşun sesi duydular. «İşi tamam,» dedi Komiser.

«Evet Memo, onun işi tamam. Ötekilerin de işini bitireceğiz. Sen öldürmezsen, Memo, onlar seni öldürürler. Şimdiye dek öldürdüm. Bundan böyle de öldüreceğim. Ta savaş bitene dek. Savaştan sonra kimseyi öldürmeyeceğim. Toprağımı işleyip, oğlumu yetiştireceğim. Böylelerini canlı bırakamayız, Memo. Bamka'nın partizanı nasıl bıçakladığını gördün mü? Genç bir çocuktu. Bamka'nın oğlundan bile gençti. Bir de bana katil, kasap, cani diyorlar. Bırak insanı, ben tavuk bile boğazlayamam. Ama Bamka'yı nasıl bağışlayabilirdik?»

«Savaştan sonra bile orada burada bazı Bamka'

lar olacak,» dedi Memo. «Sakin sakin toprağını işleyebileceğini sanmıyorum. Tüfeğini hazır bulundurmazsan, kazandığını elinden alırlar.»

Düşünceliydi Rapo. Arnavutluk'ta savaşın sona ereceği günleri düşlüyordu. «O zaman nasıl olacak? Alçakların sonu gelecek. İktidarı ele geçireceğiz. Bize el kaldırmaya nasıl cesaret edebilirler? Komiser ne demek istiyor?» diye mırıldandı.

«Yere düşmüş olanlar, yeniden ayağa kalkmaya çalışacaklar. Ama onlara izin vermeyeceğiz. Her zaman deneyecekler, Rapo. Bu güç denemesi sürecek. Bazen açık bazen de gizli.»

Rapo düşünceli düşünceli, «Demek Rapo'nun yapacak çok işi olacak,» dedi.

«Evet. Hem kazma, hem kitap, hem de tüfekle.»

«Öyle, öyle,» diye içini çekti Rapo.

Sabahki olaylardan sonra müfreze yeniden ormana çekilmişti. Komiser Parti Hücresiyle birlikte komünistleri de topladı. Müfrezede bir okuma-yazma kursu açmaya karar verdiler. Memo, Alma Borova'nın bu kurslardan sorumlu olmasını önerdi. Alma okuma-yazma öğretecek, Nurke de kalem defter gibi gerekli malzemeleri sağlayacaktı. Memo, Alma'yla Nurke'yi Komutan Rapo'nun kulübesine çağırdı.

«Alma, sen kurslara yarın başlamalısın. Nurke de Gur-Kusar'daki matbaaya gidip kalem kâğıt getirsin.»

«Kaç kalem gerekiyor?»

«Elli! Ama onbeş tane bulsan da olur. Her kalemi üçe böleriz.»

Rapo suratını asmıştı. Dizine yumruk indirdikçe, bacağı havaya fırlıyordu. Memo bir kâğıt çıkararak Alma'ya verdi:

«İşte okuma-yazma bilmeyenlerin listesi.»

Alma kâğıdı elinde evirip çeviriyordu. Sonunda, «Ben daha önce hiç öğretmenlik yapmadım,» dedi.

«Ne Rapo daha önce komutan olmuştu ne de ben Komiser. Ama başardık.»

«Nurke de daha önce kahyalık yapmamıştı.»

Alma güldü.

«Bir şey daha var, Alma. Bu listede adları bulunanlara kursların hemen başlayacağını bildir.»

«Beni dinlerler mi?»

«Bu komutanlığın emridir. Hadi, şimdi gidin.»

Alma'yla Nurke dışarı çıktılar. Önlerine ilk çıkan, Hodo Allamani oldu. Onu durdurup kursların yarın başlayacağını bildirdiler. Hodo onlarla tartıştıktan sonra Komutan Rapo'ya şikayet edeceğini söyledi:

«Bu yaştan sonra okula mı başlayacağız?»

Nurke:

«Biz senin baban gibi cahil kalmanı değil, akıllı bir yaşlı olmanı istiyoruz.»

Ona küfürü basan Hodo, Rapo'nun kulübesine yöneldi. Rapo hâlâ dizine vuruyordu. Komisere şaşıp kalmıştı. «Dağlarda okul açmak! Savaşacak mıyız, yoksa okula mı gideceğiz?» diye kendi kendine mırıldanıyordu. «Demek okul!» dedi sonunda.

«Evet Rapo. Müfrezenin yarısı okuma yazma bilmiyor.»

«Eh, artık öğreneceğimiz, nasıl derler, bir piyano kaldı.»

«Rapo, sen okuma-yazma biliyor musun?»

Kaşlarını çattı Rapo. Bu soruyu yanıtlamak istemediği son derece açıktı:

«Rapo ayrıntılarla uğraşmaz. Sen okuma-yazma biliyorsun da ne olmuş yani? Sanki okumak pek işe yarıyormuş gibi!»

«Yarın bürolarla, bakanlıklarla uğraşacağız. Devleti yöneteceğiz. Özgür insanlar olacağız. Halkın sorunlarını çözeceğiz. Zorluklarına çare arayacağız. ABC'yi bile bilmezsek, nasıl yönetebiliriz?»

Rapo başını yumruğuna dayadı ve sigarasından derin bir nefes çekti. «Demek bakanlıkları yöneteceğiz!» diye güldü.

Memo da gülmek üzereydi:

«Bugün sana tuhaf geliyor ama ilerde oldukça olağan olacak. Büroya gelip Rapo'yu imza atarken bulduğum zaman...»

Rapo kahkahadan kırılıyordu. Ardından uzun süre öksürdü:

«Aklınla bin yaşa Komiser! Rapo bakan yardımcısı... Rapo imza atıyor... Ha ha ha!» Yanlarını tuta tuta gülüyordu.

Hodo kulübeye girdiğinde Rapo'yu bu durumda

buldu. Şakanın ne olduğunu anlayamamış, şaşkın şaşkın Komutana baka kalmıştı.

«Gözün körolmasın Komiser!» Rapo gözyaşlarını sildi. Sonra Hodo'ya dönerek, «Amma güldüm hal» dedi.

«O kız deli,» diye patladı Hodo

«Kim?»

«Alma. Beni yakaladı. Yarın okula gideceğimi söyledi, okuma-yazma öğrenmek için. Tanrı aşkına yoldaşlar, okulda ne işimiz var bizim?»

Rapo büyük bir ciddiyetle Hodo'yu süzdü:

«Peki, ya kimin var? Burjuvazinin mi?»

Hodo böyle bir yanıt beklemiyordu.

«Yarın devleti yöneteceğiz,» dedi Rapo. «Devlet kör cahillerle yönetilemez. Kafanızı çalıştırmalı ve öğrenmelisiniz.» Memo gülmemek için kendini zor tutuyordu.

«Yok canım,» dedi Hodo.

«Peki kim yönetecek, kaz kafalı?»

«Başkaları var.»

«Ne biçim bölük komutanlarım varmış benim! Siz komutan değil, kör cahillersiniz!»

«Sen de okuma-yazma bilmiyorsun.»

«Bilmiyor muyum! Senin kafanın içinden geçenleri okuyorum ya! Kâğıtta yazılanları okumama ne gerek var?»

Memo o kadar güldü ki, sonunda hasırın üstüne yuvarlandı. Hodo, bir Komisere, bir Komutana bakıyordu. Dili tutulmuştu sanki. Az sonra Rapo ile Memo, ormana serpilmiş kulübelerde oturan partizanları görmeye gittiler.

Aradan günler geçti. Partizanlar ahıra benzer uzun bir kulübede toplanıyor, kara tahtanın önünde, tüfekleriyle destek yaptıkları defterlerine, alfabeyi yazıyorlardı. Alma harfleri kocaman kocaman yazıyor, sonra bunlardan heceler ve sözcükler türetiyordu. Önce bu sözcükleri kendi okuyor, arkasından herkes yineliyordu.

«An-ne. Ağız iki kez açılıyor.»

Yineliyordu herkes:

«An-ne!»

Rapo'yla Memo arasıra kursu ziyaret ediyorlardı Onlar geldiği zaman Alma kızarıyor, elindeki te

beşiri un ufak ediyordu. Bunu sezen Memo uzun kalmamaya çalışıyordu, ama Rapo partizanların defterlerine bakmaktan, onlarla bir iki şey konuşmaktan hoşlanıyordu:

«Hodo be, o harfleri hindi bacağına benzetmişsin.»

Kulübe kahkahadan kırılıyordu.

«Kodo Greni neden yok?»

«O okuma biliyor,» dedi Alma.

«Kodo Greni okuma biliyor, ha! Püf, o cahilin tekidir.»

Partizanlar yeniden güldüler. Gerçekten de Kodo okuma-yazma biliyordu ama, Rapo'yu buna inandırmak olanaksızdı.

«Hadi evlatlarım, öğrenin! Burjuvaziyi yeneceğiz. Burjuvalar kalın kafalıdır. Biz kulübelerde, ormanda bile öğrenebiliriz. Devam edin.» Sonra Alma'ya döndü: «Günde kaç harf öğreniyorlar?»

«İki günde bir harf öğreniyoruz. Sonra öteki sözcükleri yineliyoruz.»

«İki günde bir harf! Yeterli değil! Bir günde on harf öğrenmeliler. Burjuvazinin vakti var. O isterse bir harfi on günde öğrenebilir. Ama bizim zamanımız yok. Ne dedim? Zamanımız yok bizim.»

Komiser mendilini çıkarıp gözyaşlarını kuruladı. Kulübe gene gülmekten kırılıyordu. Bu konuşmalardan sonra ikisi de kendi işlerinin başına dönüyorlardı.

Günlerden bir gün, Rapo bir sigara yakıp Memo'nun yanına oturdu. «Güzel güzel öğreniyorlar,» dedi «Alma da öyle söylüyor.»

Rapo elini ceketinin iç cebine atıp bir defterle kalem çıkardı. Memo hiçbir şey görmemiş gibi davranıyordu.

«Nurke verdi bana bunları...» Durdu, öksürdü: «Rapo da okuma-yazma bilmiyor, Memo. Daha önce nereden öğrenebilirdi Rapo?» Defteri elinde evirip çevirdi. «Burjuvazi hiçbir zaman bu olanağı tanımadı ki Rapo'ya.»

Memo gülümsedi.

«Öğrenebileceğimi sanıyorum. Zor olacak, ben biraz kalın kafalıyım ama denemekten zarar gelmez. Hodo da kalın kafalıdır ama öğreniyor. Defterine tuhaf tuhaf şeyler çiziyor. Gerçeği söylemek gerekirse,

Hodo'nun şimdi yazdığı harfleri ben de yazabilirim ama gene de...»

Komiser gülmemek için elini ağzına kapatmıştı.

«Şunu demek istiyorum ki, sen bana adımı yazacak kadar okuma-yazma öğretebilirsin.»

Bunu söyledikten sonra elindeki defteri Memo'ya uzattı.

«Alma'ya git. Öğretmen...»

«Ben kadınlardan öğrenemem. Onun gibi küçük bir kız bana okuma-yazma öğretecek, ha!»

«Ama o benden daha iyi öğretir.»

«Hayır! Rapo yalnızca Komiserden öğrenebilir.»

İster istemez, Komiser, Rapo'ya alfabeyi öğretmeye başladı. Terkedilmiş çoban kulübesi her sabah küçük bir okul oluyordu. Bu okulun öğrencisi, «Şimşek Müfrezesi» Komutanı Rapo Tabani, öğretmeni ise müfrezenin Komiseri Memo Kovaçi'ydi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tepedeki geçidi aşınca, uzaktan katırları ve eşekleriyle kendilerine doğru yaklaşan 10 - 15 kişi gördüler. Kavak ağacının yanında durup, büstü de otların üstüne koydular. «Geliyorlar,» dedi Öğretmen.

Rüstem, «Onları beklemeyip yola koyulduğumuz için bize kızacaklar,» diye mırıldandı.

Ağacın altına oturup, gelenleri beklemeye başladılar. Demka, Rüstem ve Öğretmen, Luleza köyünden Tiran'a gitmiş, orada bir hafta kalmışlardı. Köylüler onları bekliyordu, ama ne gün döneceklerini kesin olarak bilmiyorlardı. Geldiklerini haber vermeye giden çocuk da köye ancak varmıştı. Yol uzundu.

Kavak ağacının yanına varan köylüler durdular. Katırından, önce Nurke indi. Büste doğru ilerledi. Tek tek hepsinin elini sıkarken, «Neden aşağıda beklemediniz?» diye sordu.

«Ağır ağır yola koyulup, yöreye şöyle bir göz attık,» dedi Kemal. Köylüler de kavak ağacının etrafına toplanmışlardı. Bazıları büstün iyice yanına sokuluyor, usulca ona dokunuyorlardı. Nurke şapkasını düzeltti. «Demek geldin, Memo,» dedi.

«Sanki canlı gibi,» dedi bir köylü.

Tarlalarda, ormanlarda güneşten esmerleşen bu yüzlere bakıyordu Andrea Borova. Öylece durmuş, Memo'nun köylü yoldaşlarını inceliyordu.

«Bu yoldaş kim?» diye sordu, Alma'ya gözü takılan Nurke.

Rüstem güldü:

«Ne kalın kafalısın, Nurke. Alma'yı unuttun mu?»

Nurke Alma'ya sarıldı:

«Alma! Amma budalayım.»

«Doktor Borova'nın kızı,» dedi biri, ötekilere.

Büstün üstünden beyaz hindiba çiçeklerinin tohumları uçuşuyordu, tıpkı kar taneciklerı gibi. Nurke büyük bir şefkatle beyaz tüyleri temizledi Memo'nun şapkasından. Sonra avucunun içinde topladığı tüylere bakıp derinden içini çekti:

«Kar taneciklerine benziyor.»

Ardından onları havaya üfledi:

«Kemal, Gur-Kusar'daki o kış sabahını hatırlıyor musun? Kar nasıl da yağıyordu!»

★

Büstün yöresinde, kavak ağacının altında, Gur-Kusar'daki o kışı, yağan karı ve büyük silahlı çatışmayı anımsadılar...

Lajiza çarpışmasının ve Bamka'nın kurşuna dizilmesinin ardından, «Şimşek Müfrezesi» bir mektup almıştı Genelkurmay'dan. Mektupta, Almanlarla Balliciler saldırıya geçtiği için Müfrezenin de Gur-Kusar'a tırmanması ve düşman ilerlemesini durdurmak üzere üç büyük ırmak yatağının ağzındaki geçitleri tutması yazılıydı. Matbaa yerinde kalıp çalışacak, Partizan Hastanesiyse Gur-Kusar'a taşınacaktı. Ayrıca burası Genelkurmay'ın tek önemli merkezi olacaktı.

Böylece, soğuk karlı bir kış gecesi, partizanlar Gur-Kusar'a gitmek üzere yola koyuldular. Buz gibi bir rüzgâr esiyor, kayalardan kalkan kar yüzlerine savruluyordu. Memo'yla Rapo müfrezenin önünden yürüyorlardı sessizce. Ayakları kayıyor, yere düşüp düşüp kalkıyorlardı. Uzun bir yol vardı önlerinde. Karanlık gece, karı gözlerden gizliyordu. Nurke, Fate

ve Zariko onların ardındaydı. Kalın ceketinin yakasını gözlerine kadar kaldırmıştı Zariko. Yüzü sapsarıydı. Nurke şaka yapmaya çalışıyordu ama kimse gülmüyordu.

«Gur-Kusar tepesinde yapacak zor işlerimiz var,» dedi Rapo.

«Neden?» diye sordu Memo.

«Çoban kulübelerindeki karları temizlememiz gerekir.»

Memo bir an düşündü:

«Zariko'yu 20 kişiyle önden yollayalım. Gidip temizlik yapsınlar. Böylece müfreze geldiği zaman dinlenecek yer hazır olur.»

Zariko başını yerden kaldırmadı. Söylenenleri duymamış gibiydi.

«Fena fikir değil,» diyen Rapo. Fate'ye seslendi: «Zariko orada mı?»

«Zariko, Komutan seni istiyor.»

«Hah geldin mi?» diye sordu Rapo başını çevirmeden. «Yanına 20-30 adam al, Gur-Kusar tepesine git. Müfreze oraya varmadan önce, karları temizle, ateş için odunları hazır et.»

Önce sustu Zariko, ardından da kendini iyi hissetmediğini söyledi. «Aslında bizim önden gitmemize gerek yok,» dedi. «Müfreze tepeye varınca karları temizleyebilir.»

Rapo durdu. Neredeyse bağırıp çağırmaya başlayacaktı ama kendini tuttu:

«Zariko, evladım, gitmelisin.»

Memo, Komutanın ses tonuna oldukça şaşırmıştı. «Yalvarmaya gerek yok,» dedi. «Emir, emirdir.»

Zariko ceketinin yakasını daha da kaldırdı. Kuru kuru öksürdü. «Gidemem,» dedi. «Emir, emir ama, sabrım taştı artık!»

Rapo, sanki ilk defa görüyormuş gibi Zariko'ya baktı. Biraz eğildi. Güneşten korunmak istercesine elini gözlerine siper etti:

«Ne?»

«Yapamam,» dedi Zariko.

«Zariko, senin düzeleceğini sanmıştım. Seni birliğime aldığımda ne durumdaydın, hatırlıyor musun? Karakolda seni yakalayıp silahını elinden aldığımızda, bize teslim oldun. Seni yanımıza almamız için bi-

ze yalvardın. Düzeleceğini sandım ve seni yanıma aldım. Ama sen Rapo'yu aldatıyorsun. Tepeye çıkmayı beklemeyeceğim. Mazlum Biluki gibi senin de dişlerini teker teker söküp karlara fırlatacağım. Kıçına da bir tekme atıp, kurtlar parçalasın diye Gur-Kusar'da bırakacağım seni. Kerpetenim olmadığını sanma!»

Sararmıştı Zariko. Tir tir titriyordu. Az sonra ağlamaya başladı. «Peki gidiyorum, ama iyi değilim,» diye mırıldandı. Rapo hiçbir şey söylemedi. Zariko yanına alacağı adamları toplamaya başlamıştı. Rapo'yla Memo yollarına devam ettiler.

«Nesi var?» diye sordu Fate, Nurke'ye, fısıltıyla. «Son zamanlarda çok değişti.»

«Uzun süreden beri böyle o. Şimdi durum da değişti ya. Bu operasyon, kar, emirler... Bamka gözünün önünde öldürüldü... Bölük komutanı olmak istiyordu, olamadı. Sıkıştı kaldı. Kıskanıyor da.»

«Bamka'nın kurşuna dizilmesine mi üzüldü?»

«Birbirlerini çok iyi tanırlardı. Birlikte çalışmışlardı. Rapo, onun değişeceğini düşünerek, her şeyini bağışladı. Değişmiş görünüyordu Zariko. Hepimiz ona destek olduk. Ona akıllı olduğunu, iyi bir insan olduğunu söyledik.»

Fate susmuştu. Zariko'nun, birliğine katıldığı günü düşündü. Müfrezeye alınmak, partizan olmak için yalvaran, sessiz, çekingen, biraz da şaşkın bir adam. «Belki bu akşam, gerçekten hastadır,» dedi sonunda.

«Sanmam Fate.»

Yağan kar tüm patika ve delikleri örtüyordu. Gur-Kusar'a ulaşmak için daha önlerinde upuzun bir yol vardı. Rapo'yla Memo çok az konuşuyorlardı. Onları oldukça kaygılandıran bir sorun vardı. Gur-Kusar'a giden üç geçidi de tutabilecekler miydi acaba? Gelecek hafta Salih Protopapa ve Almanlarla karşı karşıya geleceklerinin tamamen bilincindeydiler. Bamka'nın idamı çok öfkelendirmişti Salih'i. Onun öcünü almak için elinden geleni ardına koymayacaktı. Rapo iki geçidi bir avuç adamla bile tutabileceklerine inanıyordu. Ama üçüncü geçit bir vadi kadar geniştı. Mevzilenebilecek ancak bir-iki yer vardı. Düşman bu geçidi ele geçirirse, müfrezeyi tamamen kuşatabilirdi.

Rapo hem vürüyor, hem düşünüyordu. Memo'yu

düşündüren bir sorun daha vardı. «Bu saldırının komünistleri ve partizanları asla bastıramayacağını, yalnızca Almanlarla Ballicilere zarar vereceğini, partizanların bu kampanyadan daha da güçlenmiş olarak çıkacaklarını, bölgeye açıkça göstermeliyiz,» diye düşünüyordu. «Gur-Kusar'da olduğumuz zaman bile yüreklerimiz bölgeyle beraber çarpmalı, onunla yakın bir ilişki içinde olmalıyız.»

«Bölgedeki köy birliklerini de müfrezeye alalım,» dedi Rapo esen yelin içinden. «Daha büyük bir güçle, üçüncü geçidi daha kolay koruruz.»

Memo, rüzgârdan korunmak için elini ağzına götürdü. Bir şeyler söyledi, ama sesi rüzgârda dağıldı gitti. Rapo onu duyamamıştı. «Ne diyorsun?» diye sordu adımlarını yavaşlatarak.

«Birlikler köylerde kalsın. Düşmana ani saldırılar düzenleyelim. O zaman bu harekatın partizanları bastıracağına kimse inanmaz.»

Yürüyüş kolu karanlığın ve fırtınanın içinde Gur-Kusar'a tırmanıyordu. Partizanlar sessizce ilerliyorlardı. Müfrezenin gerisinden Hodo ve Demka ile birlikte yürüyen Kemal, İtalyan teknisyenle konuşmaya başladı: «Sizin ülkenizde de böyle kış olur mu?»

«Kuzeyde zorlu geçer. Bunun gibi.»

«Sizin ülkenizde de şimdi partizanlar var.»

İtalyan, düşünceli düşünceli yürüyordu. Ceketi una bulanmış gibi bembeyaz olmuştu kardan:

«Bilmiyorum.»

«Var, Enriko. Duçe devrildi, ama henüz faşizmin kökü kazınamadı.»

«Siz İtalyanlar bu eli kanlı faşizmle bize çok zarar verdiniz,» diye söze karıştı Hodo. «Ektiğiniz bu kötü tohumu nereden buldunuz?»

İtalyandan hiç ses çıkmıyordu.

«Burjuvazinin tohumu,» dedi Kemal. «Burjuvazi ekti.»

Siyah pelerinine sarınan Mak Mokra yüz metre kadar önlerindeydi. Hiç kimseyle konuşmadan karlara bata çıka dik yokuşu tırmanıyordu. Yardımcısı Mero Kraba onun hemen ardından geliyordu. «Yiyecek işini ne yapacağız?» diye sordu. «Yazın şöyle böyle idare edebiliriz. Çobanlar da orada olur. Ama şimdi tüm kulübeler boştur.»

Mak Mokra hemen cevap vermedi. Ayağı kayınca

Mero'ya tutundu. «Memo'yla Rapo bu işle ilgilendiler,» dedi.

«Kış gününde bu lânetli harekata girişmek için hangi şeytan dürttü bunları?» diyerek öksürdü Mero.

«Kendileri için çok daha kötü olacak.»

Öteki tepede Duşku köyünden yürüyüşe başlayan Alma, Bale ve Nafia'ya yetiştiler. Kızlar çok yorulmuşlardı. «Gayret bacılar, gayret,» dedi Mero.

«Kış vahşidir Gur-Kusar'da,» dedi Mak Mokra; «Yollar geçit vermez.»

Tam bu sırada Alma'nın ayağı kayınca, Mak Mokra'nın üstüne düştü. Birlikte karların içinde yuvarlandılar. Mero gülüyordu.

«Daha yolumuz uzun mu?» diye sordu Bale.

«Neredeyse geldik,» diye yanıtladı, üstündeki karları silken Mak Mokra.

Müfrezenin yürüyüş kolu Gur-Kusar'a varmıştı. Sıraya dizilmiş beyaz ot yığınlarına benziyordu çoban kulübeleri. Zariko ve arkadaşları hâlâ karı temizliyorlardı. Ama kulübelerin çoğu hazır bir durumda, partizanları bekliyordu. Bazılarında ateş bile yakılmıştı. Müfreze bölüklere göre kulübelere dağıldı. İnsan soluklarıyla ısınan kulübelerden yeniden sesler yükseldi. Memo'yla Rapo ortadaki kulübeye gidip ateşin başına oturdular. Islak giysilerinden yavaş yavaş duman çıkmaya başlamıştı. Soğuk alan Rapo öksürüyordu. Memo tütün kesesini çıkardı: «Sigara?»

«Üşüttüğüm zaman sigara içmekten hoşlanmam.»

Biri üstündeki karları temizlemek için kapıda ayaklarını yere vuruyordu. Nurke'ydi bu. Omuzları ve şapkası kardan bembeyaz olmuştu. Şapkasını çıkarıp, bir şey söylemeden ateşin başına oturdu.

«Konuş Nurke,» dedi Rapo.

«Dur bir dakika, buzlarım çözülsün hele. Tüm sözcükler göğsümde dondu kaldı.»

Esen yel kulübenin içinde ıslık çalıyordu. Duman, çalı çırpıdan, kuru dallardan yapılmış duvarlarda dolanıyordu.

«Nasıl yiyecek bulacağız?» diye sordu Nurke.

«Kâhya sensin. Bu senin sorunun,» dedi Rapo.

«Yakınlarda bir tek köy var. Onların da kendilerine bile yetecek yiyecekleri yok.»

«Ömrümüzün sonuna kadar burada kalacak değiliz ya,» dedi Memo.

Nurke: «En azından sekiz on gün buradayız.»

«Daha az yeriz,» dedi Rapo. Memo:

«Gur-Kusar ve Dusku köylerine, yarın buraya katırlarla ekmek yollamaları söylendi. Ekmeği iyi saklamak ve dikkatli dağıtmak gerekir, Nurke!»

Nurke ateşi karıştırınca kıvılcımlar yükseldi. «Ne diersin Komiser, uzun sürer mi?» diye sordu Rapo.

«Sanmam. Ama çetin bir savaş olacak. Almanlarla Balliciler, daha şimdiden 'Partizanların işi bitti, Partizanlar ezildi' diyerek yaygarayı basıyorlar.»

Her yandan kulübelerde geceyi geçirmeye hazırlanan partizanların sesleri yükseliyordu. Biri bir battaniye istiyor, öteki süpürge arıyordu. Rapo susmuş, bu sesleri dinliyordu. Memo da giysilerinden yükselen buhara dalmıştı.

Ceketini giyen Rapo; «Ben gidip kulübelere bakacağım,» dedi.

«Ben de geliyorum. Nurke, sen burada kal. İliğine kadar ıslanmışsın. Ateşi söndürme.»

Kulübelerin arasında açılan yollar kardan kapanmıştı. Karla kaplı çalı çırpı duvarlar da yumurtaya benzemişti. Yakınlarındaki kulübeden gelen kahkahaları duydular. Salih Protopapa'nın adı da kulaklarına çalındı. Kapıyı açıp, bir rüzgâr dalgasıyla birlikte içeri daldılar. Herkes ayağa fırladı. «İşler yolunda mı, benim yiğit evlatlarım?» diye sordu Rapo.

«Burası saray gibi, komutanı» dedi, Kodo'nun bölüğünün Komutan Yardımcısı Mevlân.

«Otur, Komiser,» dedi, Kodo Greni.

Memo, Arif'e döndü: «Yorgun musun?»

«Yorgun değilim, ama sırılsıklam oldum.»

Rapo, «Salih Protopapa seni rahat hayata alıştırmış,» deyince partizanlar hep birden kahkahayı bastılar. «Bize Salih Protopapa'yı anlatıyordu zaten,» dedi Kodo. «Amma da açgözlü bu Sa'ih,» dedi partizanlardan biri. Mevlân:

«Gur-Kusar'a geldiğinde ona bir kuzu çeviririz!»

Rapo, «Önce kıçına bir tekme, ondan sonra kuzu,» deyince, partizanlar yeniden kahkahayı bastılar.

«Kalkmayın, kalkmayın,» dedi Memo. «Öteki kulübeleri de ziyaret edeceğiz.»

Gur-Kusar'ın ortasında, büyük bir kulübede türkü söyleniyordu. Memo'yla Rapo durup dinlediler. Erkek seslerinin arasına yumuşak bir kadın sesi de ka-

rışmıştı. «Kar ve türkü,» diye mırıldandı Memo. Kulübenin kapısında durdular. Tatlı, özlem dolu bir türküydü söylenen. Bir süre, kıpırdamadan dinlediler.

«Bırak bitirsinler, ondan sonra içeri gireriz,» dedi Rapo. «Bu türküleri ben de severim. Genç, mutlu, budala bir delikanlıyken düğünlerde söylerdim. Ya, Komiser, bir litre rakıyı sanki bir testi su gibi kafama dikerdim. Kafam berrak, ayaklarımın üstüne sağlam basardım. Yalnızca biraz başım döner, kızarır, oynardım. Ama nasıl oynardım, Komiser! Kaynayan tencerenin üstünde bile oynayabilirdim. Yıllar akıp gitti. Rapo büyüdü. Şimdi başka bir oyun oynuyor Rapo. Anayollarda, makineli ateşi altında. Ormanlarda, yağmurda, fırtınada, karların içinde, Gur-Kusar'daki kulübelerde oynuyor artık... Dağlarda dolaşıyor, dolaşıyor!»

Türkü bitmişti. Kapıyı açıp içeri girince, tüm partizanlar ayağa fırladılar. Kemal, Fate, Zariko, üç-dört partizanla müfrezenin kızları da bu kulübedeydi.

«Buyrun, oturun,» dedi Kemal

Rapo, bir yanına Memo'yu alıp, Alma'nın yanıbaşına çöktü. «Hadi türkü söylemeye devam edin,» dedi. «Çok güzel söylüyorsunuz.»

Alma şaşkın şaşkın Memo'ya bakakaldı. Rapo gibi sert bir adam, türkü söylenmesinden nasıl hoşlanıyordu?

«Enriko'dan bir İtalyan şarkısı istedik ama söylemiyor,» dedi Fate. İtalyan teknisyene bakan Rapo, hiçbir şey demedi. «Hadi Enriko,» diye Kemal İtalyanı dürttü. Bale ile Nafia Enriko'ya bakıp gülümsüyorlardı. Onların köyünde iki aya yakın kaldığı için İtalyanı iyi tanıyorlardı.

«Neden söylemiyorsun, Enriko? Şarkı söylemesini biliyorsun!»

Enriko elini boğazına götürdü:

«Bana eşlik eden yok. Benim de sesim yok.»

Zariko İtalyanın yanında oturuyordu. Suskun ve sapsarıydı. Ona gözü takılan Rapo kaşlarını çattı.

«Gördün mü? Müfrezenin önünden gitmeniz ve etrafı toplamanız ne iyi oldu!»

«Gitmek istedim ama hastaydım.»

Fate susması için onu kolundan çekiyordu. Ama Zariko devam etti:

«Komutan Rapo, hep bende kusur buluyorsun.»

Rapo'nun bıyıkları titremeye başladı:

«Çünkü sen benim babamı öldürdün!»

«Değil ama...»

«O zaman ne diye dırdır ediyorsun. Homurdanmadan hiçbir iş yapmıyorsun.» Rapo bıyığını burdu. Kulübeye sessizlik çökmüştü. Alma bunun arkasının gelmesini bekliyordu. Enriko başını eğdi.

«Ben komutan yardımcısıyım,» dedi Zariko.

«Eeee, güzel!» dedi Rapo.

«Bu işi yapması için bir takım komutanını da gönderebilirdin.»

Fate yine kolunu çekti. Rapo bunu farketmişti:

«Bırak Fate, konuşsun. Demek sana layık bir iş değildi bu! Sanki Kral Metaksas'ın yardımcısısın! Seni komutan yardımcılığına Müfreze seçti. İsterse hemen bu görevden alır.»

Bu sırada kapı vuruldu, Nurke kulübeye daldı:

«Üç kurye geldi. Komutanla Komiseri görmek istiyorlar.»

Herkes birbirine baktı. Memo'yla Rapo ayağa kalkıp dışarı çıktılar. «Kulübedeler,» dedi Nurke. «Ne istiyorlarmış?» diye sordu Memo.

«Söylemediler.»

Onlar içeri girince, üç kurye ayağa kalktı.

«Ne var, yavrularım?» diye sordu Rapo.

Gelenler Nurke'ye bir göz attılar. Bunun üzerine Memo dışarı çıkması için Nurke'ye işaret etti. Nurke dışarı çıkınca kuryelerden biri, «Bölge Komitesi bu mektubu size yolladı,» dedi. Memo açıp okudu.

«Memo Kovaçi ve Rapo Tabani yoldaşlara: Salih Protopapa tarafından yönetilen büyük bir Ballici ve milis müfrezesi Gur-Kusar'a doğru yola çıkmıştır. Edindiğimiz bilgiye göre müfreze aşağı yukarı 500 kişiden oluşmaktadır. Hans Binkopf yönetimindeki Almanlar onların ardından geleceklerdir. Gerekli önlemleri alınız. Bölge Komitesi ve Genelkurmay ya yarın ya da ertesi gün Gur-Kusar'a taşınacaktır. Faşizme ölüm... Halka hürriyet!»

Memo kuryelere döndü: «Burada mı kalacaksınız, yoksa hemen geri mi döneceksiniz?»

«Geri dönmemiz gerekir,» dedi biri.

Kuryeler Bölge Komitesine gitmek üzere dışarı çıktılar. Rapo oturmuş, elini alnına dayamıştı. «Başladı,» dedi elini alnından çekerek.

«Ne yapmalıyız?»

«İşte sorun bu, Memo.»

«Kısa bir süre içinde yola koyulmamız gerekir. Salih Protopapa bizden önce geçitleri tutabilir.»

Ayağa kalkıp dışarı çıktılar. Esen yel gene karları yerden kaldırıp kaldırıp etrafa savuruyordu. Tüm yollar, patikalar görünmez olmuştu kardan. Rapo emir verip borazancıyı çağırttı. Koşa koşa gelen partizana, «Alarm borusunu çal,» diye emretti.

Rapo ve Komiser, karın ve rüzgârın içinde ayakta durmuş bekliyorlardı. Alarm borusu çalındı. Tüm partizanlar sıcak kulübelerini bırakıp dışarı fırladılar. Bölük komutanları partizanlarını toplayıp Rapo'yla Komiserin önünde sıraya diziyorlardı. Onlara doğru koşan Kemal, «Ne oldu?» diye sordu.

«Genelkurmay'dan mektup geldi. Ballicilerle milisler geliyor,» dedi Memo.

Partizanlar susmuştu. Ceketinin yakasını burnunun ucuna kadar kaldıran Rapo öksürdü. Sonra elini kaldırıp konuşmaya başladı:

«Evlatlarım! Salih Protopapa'nın 500 Ballici ve milisle birlikte Gur-Kusar'a doğru yola çıktığını kuryeler şimdi bize bildirdiler. Böylece, evlatlarım, onların işini bitireceğiz. Yorgunuz, yıprandık ama onların önünde diz çökmeyeceğiz. Salih Protopapa bizim kim olduğumuzu görecek. Herkes hem bizi, hem de onun köpeklerini tanıyor zaten. Şimdi nasıl savaşacağımızı ve bu savaşın nedenini Komiser size anlatacak.» Sözünü bitirince yeniden öksürdü.

Memo, konuşmasını engellediği için ceketinin yakasını indirdi ve karın içinde öne doğru bir adım attı:

«Yoldaşlar! Düşman harekatı başlatmıştır. Bunlar can çekişen canavarın son çırpınışlarıdır. Bu canavarla, ölene dek savaşmamız gerekiyor. Dağlarımızı düşmandan korumak için, düşmanın büyük özgürlük ve devrim ateşinin bir tek kıvılcımını bile söndürmesini engellemek için, bu gece ve daha pek çok gece yorgun, uykusuz, ağrıyan ayaklarımızla yola koyulacağız. Salih Protopapa büyük bir kibirle Gur-Kusar'a doğru yola çıkmıştır. Ama o yanlış hesap yapıyor. Son kurşunumuza dek savaşacağız. Biz haklıyız. Halkımız bizim yanımızdadır. Yoksulların ve proletaryanın yüce ordusu bizim safımızdadır. Bir şey daha var yoldaşlar. Bu akşam kendini iyi hissetmeyenler, hasta

ve yorgun olanlar bize katılmasınlar. Önümüzdeki yol güç ve yorucudur. Bunu hepiniz biliyorsunuz.»

Partizanlar hep bir ağızdan, «Hepimiz, hepimiz geliyoruz,» diye bağırdılar.

«Size yeniden söylüyorum,» dedi Memo. «Yorgun olanlar burada kalsınlar.»

Memo'nun sesi, kulübelerin arasından, kar fırtınasının içinden yankılanıyor, ta yöredeki ormanın içlerine dek uzanıyordu. Memo'nun sesi titriyordu konuşurken. Komutan, soru sormak istercesine başını ona çevirdi. O, müfrezeye, «yorgun olanlar burada kalsın,» gibi bir şeyi asla söylemezdi. Ne var ki yinelenen bu uyarı, «herkes ileri!» emrinden çok daha büyük bir etki yaratmıştı. «Hepimiz beraberiz,» diye bağırıyordu partizanlar. Memo devam etti: «İki bölük, Kemal Porodina'nın yönetimi altında, Gur-Kusar'daki büyük geçidi tutacak. Öteki iki bölük ise küçük geçitlere girecek. Düşmanın geçmesini önlemek için olanaksız olanı yapacağız. Geçitlere girenler kayaların arasında ölecek, kardan beyaz kefenlere sarınacaklar.»

«Düşmana ölüm!» diye gürledi Müfreze.

Komutanla Komiserin acele etmeleri gerekiyordu. Komuta heyetini toplayacak zaman yoktu. Partizanlara yürüyüş emri verdiler. Komuta heyetiyle yol boyunca toplantı yapabilirlerdi. Karşılarında, Salih Protopapa gibi, düşmanın en hayasız adamlarından biri vardı. Dağlarda verilen çete savaşında oldukça yetenekli, silahı elinde büyümüş, yöreyi avcunun içi gibi bilen hırsızın, haydutun teki.

Müfreze sessizlik içinde yola koyuldu. Önceleri tek bir yürüyüş kolu halinde ilerliyorlardı. Daha sonra üç gruba ayrılacaklar, her bir grup ayrı bir geçide gideçekti. Memo'yla Rapo bölük komutanlarına kendileriyle birlikte yürümelerini söylemişlerdi. Çarpışma hakkında konuşacaklardı

Büyük geçit Rapo'yu oldukça kaygılandırıyordu. Ama onu savunmak için ellerinden geleni yapacak olan Kemal'le Hodo'ya da güveniyordu.

«Hodo'nun bölüğü ikiye ayrılacak,» dedi Rapo; «bir grup geçidin sağ yanını tutarken, öteki grup da sol yanını tutacak. Fate'nin bölüğü de geçidin üst kısmında bekleyecek. Anladınız mı? Dere yatağının daraldığı yerde. Hodo, sen, Balliciler ve milisler yatağın daralan bölümüne girinceye kadar bekleyeceksin.

İyice girdikleri zaman, ateş açıp, onların yürüyüş kolunun ardına saldıracaksın. O sırada Fate de aşağı inecek. Böylece Salih Protopapa'yı tuzağa düşüreceğiz...» Fate sordu:

«Ya Salih geçitten değil de yanlardan gelirse?»

«Gelemez. Oraları, bırak kışın, yazın bile çok kötüdür,» dedi Rapo. «İlk iki bölük böyle hareket edecek.»

Fate'nin sorusu Kemal'i kaygılandırmıştı. Salih Protopapa Almanlar gibi davranmazdı. O yöreyi de Rapo'nun taktiklerini de çok iyi bilirdi. Ya dere yatağının iki yakasını tutarsa? İkiye bölünmüş bir bölük ne kadar dayanabilirdi? O zaman Fate'nin bölüğü hareket yeteneğini kaybedecek, tamamen ölü bir güç haline gelecekti. «Fate'nin söylediğini göz önüne alalım,» dedi yavaşça.

«Salih Protopapa doğrudan doğruya geçide girecek. Gur-Kusar'a gitmek için tutabileceği başka yol yok. Her neyse, öteki iki geçit de yakın zaten. Bize haberci yollayıp haber verebilirsiniz. Şimdi, Kodo Greni'nin bölüğü, kayınağaçlarının altındaki geçidi tutacak. Zariko kendini iyi hissetmediği için Kodo'yla birlikte gitsin. Mevlân da Fate'ye katılsın.»

Zariko bundan hoşlanmadı. Alınmıştı. Ama hiç bir şey söylemedi. Rapo devam etti:

«Mak Mokra ve Mero Kraba ortadaki geçidi tutacaklar. Komiserle ben de orada olacağız. Dinle Mak. Ortadaki geçit de büyük geçit gibi korunması zor bir yer. Memo'yla ben de seninle olacağız. Bakalım, görürüz.»

Memo da Fate'nin uyarısını düşünüp duruyordu. Eğer düşman başka bir yoldan gelirse, müfreze aniden kuşatılacaktı. Ama Rapo'nun önerdiğinden daha iyi bir şey de gelmiyordu aklına. Birden şunu önerdi:

«İsterseniz, yalnızca tedbir olarak, birkaç yoldaşı sağ yakaya yani Fate'nin bölüğünün üst kısmına yerleştirelim. Düşman Hodo'yu atlayıp Fate'nin üstünden bile gelse, bu yoldaşlarımız yukardan onların üstüne ateş açabilirler. Bu da orta geçitteki bizleri uyarır. Yani düşmanın kuşatma planını bozmak için daha büyük bir güç yollayabiliriz.»

«Dazlak adamın saçları gibi adamları etrafa saçacak gücümüz yok bizim,» dedi Rapo.

Müfreze tepeye tırmanmaya başladı. Üçe ayrıla-

cakları yerde durdular. Rapo son talimatları verdi.

«Yerlerinize gider gitmez, kardan siperler kazın. Dışarda kalırsanız görülürsünüz. Şafakta, kardan siperleriniz içinde olmalısınız. Dikkatli kazın, siyah izler bırakmayın. Hadi, hepinize iyi şanslar!»

Üç küçük kol tepelere dağıldı. Kar fırtınası içinde, önüne attığın adımı bile göremiyordun. Rapo'nun ardından yürüyen Memo düşünüyordu. Fate'nin sözleri beyninin içinde yankılanıyordu. Rapo karlara batıp çıkıp, kuru kuru öksürüyordu. «Bir şeyler söyle, komiser,» dedi.

«Büyük geçidi düşünüyorum...»

«Onun için kaygılanma,» diyen Rapo'nun da canı sıkkındı.

«Salih Protopapa'dan her şey beklenir.»

«Aşağılık bir adam ama vahşi bir domuz gibi savaşıyor. Nişan aldığı zaman hedefi şaşmaz. Bütün Balliciler ve milisler ona benzeseydi işimiz çok zor olurdu.»

Arkalarından gelen Arif onları dinliyordu. «Çarpışma başlayınca domuz gibi döğüşür, ama sonuna doğru gevşer,» diye söze karıştı.

«Hım!» dedi Rapo.

Geçidin tepesine varınca, Mak Mokra'nın bölüğü ayrıldı, ırmağın iki yakasında yerini aldı. Hemen karı kazmaya başladılar. «Siyah izler bırakmayın,» diye bağırdı Rapo.

Ayaklarıyla karı iteliyorlar, tahta parçalarını kürek gibi kullanarak bembeyaz barikatlar örüyorlardı. Kar, boyunlarına kadar ulaşan bir duvar gibi yükselmişti. «Aman ne sıcak burası,» dedi Nurke.

«Nereye kayboldun,» diye bağırdı Rapo.

«Bir de küçük dam yapsak, evden bile iyi olur.»

Gur-Kusar'ın eteklerinde şafak söküyor. Yöredeki kayalar kalın kar tabakalarının altında uyuyorlardı. Fırtına durmuştu, ama fırtınanın etrafa savurduğu beyaz kar tanecikleri Gur-Kusar'a yağıyordu hâlâ. «Şimşek Müfrezesi», beyaz siperlerinde bekliyordu sessizce. Yaprak kıpırdamıyordu. Komutan Rapo, beyaz duvara iki büyük delik açmış bayırı gözetlemeye koyulmuştu. Yeniden yağmaya başlayan kar, siperlerin kenarlarını kalınlaştırmıştı. Komutan Rapo kaygılıydı. Salih Protopapa'nın şimdiye dek en küçük bir hareket belirtisi göstermemesinin nedenini

anlayamamıştı. «Geri dönmüş olabilir mi?» diye sordu Memo.

«Ben de merak ediyorum, Memo.»

Onlar konuşurlarken, tepelerden, Hodo'yla, Fate'nin bölüklerinin tuttuğu mevzilerin üstünden bir yaylım ateşi, daha doğrusu bir makineli ateşi açıldı. Komutan Rapo bembeyaz kesilmiş, büyük bir şaşkınlık içinde Memo'ya bakakalmıştı. Sonra sığınaktan dışarı fırladı. Kardan kalınlaşmış ahlat ağacının gövdesine dayanıp sessizce dinledi bir an. Onun yanına giden Memo da ağacın gövdesine bir yumruk indirdi.

«Ne budalayım ben. Müfrezemi yitirdim!» Ağaçtan dökülen kar tanecikleri Rapo'nun başına ve omuzlarına düşüyordu. Memo onu kolundan yakaladı:

«Yürekli ol Rapo...»

«Kuşatıldık Memo...» Rapo başını önüne eğdi.

Dağın doruğunda makineli ateşi kesintisiz sürüyordu. Görünüşe göre, yalnızca Salih Protopapa'nın biraz üstünde bulunan Fate'nin bölüğü savaşıyordu. Irmağın iki yakasını tutan Hodo'nun bölüğü, Gur-Kusar'ın eteklerinde boşu boşuna bekliyordu oysa. Birkaç dakika sonra Kodo Greni'nin mevzilendiği yerden de uzaktan uzağa silah sesleri duyulmaya başlandı.

«Hay Allah!» dedi Rapo. «Bütün müfreze dağın eteklerinde beklerken, Salih Protopapa tepelerde dolanıyor. Ne büyük bir hata yaptık Memo!»

Derin derin düşünüyordu Memo. Kısa bir süre sonra Almanlar da gelecek, böylece bütün geri çekilme yolları kapanacaktı. Mutlaka bir şeyler yapmak gerekiyordu. Hem de son derece çabuk.

«Rapo,» diye bağırdı Nurke, siperin içinden, «Ne oluyor?»

Ağaca dayanan Rapo, kımıldamadan öylece duruyordu. Fate'nin bulunduğu yerden gelen silah sesleri artmıştı.

«Rapo,» dedi Memo, «Kodo'nun yanına gidiyorum ben. Sen bu bölüğün başına geç, ırmak boyunca ilerle ve Salih'in yanını tut. Ben de Hodo'yla birlikte öteki yanı tutacağım. Siz, Fate'yle birlikte Ballicilerle milisleri Hodo'ya doğru sürmeye çalışın. Böylece belki Salih'i kuşatabiliriz bile.»

«Ya ırmağın üst kısmını tuttularsa?»

«O zaman kuşatmayı yarmaya çalış. Yoksa işimiz bitik demektir. Nurke, sen benimle gel.»

Komiserle Nurke, kayınağaçlarının altında ırmağın kıyısında mevzilenen Kodo'nun bölüğüne katılmak üzere yola çıktılar. Ağacın altında kalan Rapo, milyonlarca kar taneciğinin arasında yavaş yavaş gözlerden yitip giden Nurke'yle Memo'nun arkasından bakıyordu. Yeniden ağaca bir yumruk vurduktan sonra bölüğüyle birlikte ırmağın yukarısına doğru yürümeye başladı. Partizanların arasında, bağırıp çağıran Mak Mokra'ya takıldı gözü. Daha önce Mak'ı hiç böyle heyecanlı ve telaşlı bir durumda görmemişti. «Irmağı geçelim, kuşatmayı yarıp Fate'ye yardıma gidelim,» diye bağırıyordu Mak Mokra.

«Kuşatmayı bu şekilde yaramayız,» diye itiraz etti Zariko; «Ovaya inelim. Köylere dağılıp saklanalım. Harekat sona erince, güçlerimizi yeniden toplarız. Güçlerimizi korumanın tek yolu budur. Yoksa hiç birimiz sağ çıkmayız.»

Mak Mokra hışımla yakasına yapıştı Zariko'nun: «Bu senin söylediğin teslim olmak demektir!»

Aralarına giren Komutan Rapo, ikisinin de omuzlarından tuttuğu gibi itip karın içine düşürdü:

«Şimdi kavganın sırası değil. Bölük ırmağın yatağına tırmanacak. Hadi ileri!» Öfkeyle Zariko'ya bakıyordu Rapo. «Tüfeğini ver!» diye emretti.

«Ne?..» diye sordu Zariko.

Rapo onun tüfeğini omuzundan çekti aldı. «Tabancanı!» diye yeniden emretti.

Zariko isteksizce kemerini çözmeye başladı. Rapo onun elini yakalayıp, kemerinden tabancasını da aldı. Partizanın birine Zariko'yu izlemesini emretti:

«Kampa dönünceye kadar onu göz altında tut.»

Bölük yeniden yola koyuldu. Bölüğün başında Mak Mokra, gerisinde ise Rapo gidiyordu.

Irmak bulundukları yerden yarım saat çekerdi. Bu, canalıcı bir süreydi. Her an Salih Protopapa'nın kuvvetlerinin ateş açmasını bekliyorlardı. Ne var ki ateş açan olmadı. Rapo biraz olsun umutlanmıştı. «Salih belki de bütün müfrezenin, Fate'nin bulunduğu yerde mevzilendiğini sanmıştır. Onun için tüm güçlerini orada yoğunlaştırmış olabilir,» diye düşünüyordu.

Yürümeye devam ettiler. Yörede herhangi bir kuşatma belirtisi yoktu. «Dayan Fate kardeşim, dayan,» diye mırıldanıyordu Rapo, kendi kendine. Irmak

yatağının yukarı kısmına varınca durdular. Şimdi artık aşağılardan gelen makineli tüfek atışları duyuluyordu. Oysa Memo'nun da katıldığı Kodo Greni'nin bölüğünün açtığı ateş kesilmişti.

«Fate'nin yanına doğru ileri!» diye bağırdı Rapo. Irmağın yatağından ayrılarak, dağın yöresini dolanıp çarpışmanın sürdüğü tepeye doğru ilerlediler.

Rapo başını çevirince dağın tepesine tırmanan üç küçük yürüyüş kolunu gördü. Gülümsedi. «Komiser Memo,» diye mırıldandı. Sonra durdu:

«Mak Mokra, bölüğüne karlara yatmasını emret.»

«Kuşatıldık!» diye bağırdı Mak Mokra, üç küçük yürüyüş kolunun koşarak yaklaştığını görünce.

«Bunlar, Komiser Memo'yla Kodo Greni.»

Partizanlar öylesine heyecanlanmışlardı ki, neredeyse gelenleri havaya ateş ederek karşılayacaklardı.

«Böyle budalaca bir iş yapmayın sakın,» diye onları engelledi Rapo. «Salih Protopapa'yı geriden ansızın sarmalıyız. Gürültü yapmayın. Karların içinden sürünerek onların mevzilerine kadar ilerleyeceğiz. Sonra da hepsinin işi tamam.»

Bu arada üç yürüyüş kolu da onların yanına varmıştı. Kodo'yla Memo, Rapo'yu kucakladılar.

«Salih'in bölüklerinden biri korunun içine dağılmıştı. Anlaşılan yollarını kaybetmişler. Bize, bütün gece yürüdüklerini söylediler. Almanlar da öğlene doğru geliyorlarmış. Silahlarını aldık onların. Başlarında da bir takım bıraktık.»

«Güzel, güzel,» dedi Rapo. «Şimdi yere yatın. Salih Protopapa'ya doğru kayacağız.»

Rapo'nun emri üzerine dağın yüzeyinden aşağı doğru kaymaya başladılar. Irmağın kaynağına vardıklarında çarpışma hâlâ sürüyordu. Arkaları kendilerine doğru ilerleyen iki partizan bölüğüne dönük olan Ballicilerle milisler zaten yarım daire içinde kuşatılmışlardı. Karın içinde doğrulan Rapo, «İleri, evlatlarım!..» diye bağırdı.

Fate, Memo ve Rapo'nun açtığı iki ateş arasında kaldı Balliciler. Karın içinde öylece kalakalmışlardı, şaşkın şaşkın.

«Sağa!» diye bağırdı Ballicilerden biri. Sağa yöneldiler, ama yolları Kodo Greni tarafından kesilmişti. O zaman yarım daire ikiye ayrıldı. Yarısı Fate'ye

yarısı da Memo'yla Rapo'ya döndü. Ne var ki bunun da bir yararı olmadı.

«Sağa! Irmağa!» diye bağırdı aynı Ballici. Yeniden sağa koşuştular. Partizanlar da peşlerinden gidiyorlardı. Vurulanlar karın içine düştükçe, kırmızıya boyanıyordu kar. Yalnızca on Ballici ateş etmeye devam ediyordu. Ötekiler salkım saçak kaçışıyorlardı. Bu on Balliciden biri uzun boylu, iri yarı bir adamdı. Dümdüz yere yatıp ateş ediyor, sonra gene ayağa fırlayıp geri çekiliyordu. Rapo tanıdı onu: Salih'ti bu.

«Teslim ol, Salih Protopapa! Oyunu kaybettin!.. Ben Rapo, sana sesleniyorum!»

«Gur Kusar'ın karını senin bıyıklarınla temizleyeceğim, Rapo Tabani! Bir odun parçası gibi oradan oraya sürükleyeceğim seni!»

Salih, ardından tabancasını ateşledi. Vınlayarak gelen kurşun, Rapo'nun şapkasının ucunu koparıp götürdü. «İleri!» diye haykırdı Rapo; «Salih'in köpeklerinden hiçbirinin canlı kaçmasına izin vermeyin!»

Partizanlar onların geri çekilme yolunu kapatmaya çalışıyorlardı. Balliciler ve milisler ateş ede ede geri çekiliyorlardı. Salih'le dört Ballici onlara doğru koştular. Öteki üçü karın içine yuvarlandılar. Vurulmuşlardı. Yalnızca Salih'le en sadık iki uşağı sağdı hâlâ. Rapo, Memo ve Nurke vınlayan kurşunlar arasında onlara yaklaşıp ateş etmeye başladılar. Salih'in iki adamı yerlerini değiştirmek üzere ayağa kalkınca biri vurularak yere yuvarlandı. Ötekisi Salih'e doğru emekleyip onu kolundan çekti. «Bırak beni!» diye bağıran Salih ateşi sürdürdü. Kurşun bu kez de Rapo'nun kulağını sıyırıp geçti.

«Vuruldu» dedi Memo usulca. «Yaralı boğa daha da vahşidir. Dikkatli olun!» diye uyardı onu Rapo.

«Salih Protopapa, teslim ol! Ben, bu müfrezenin kâhyası Nurke. Sana kuzu çevirdim Gur-Kusar'da.» Küfürü basan Salih tetiğe asıldı.

Islık çalarak gelen kurşun, Nurke'nin kulak memesini kopardı. Nurke'nin yanağından kan sızıyor, karın üstüne damlıyordu. Elini kulağına götüren Nurke, «Kahrolası, kulak mememi uçurdu,» diye küfretti.

Tam bu sırada Salih'in sağ kalan tek adamı ayağa kalkıp bir el bombası fırlattı. Karın üstüne düşen bomba patlamamıştı. Nurke'nin tetiği çekmesiyle Salih'in bu son adamı da sırt üstü karların içine yuvar-

landı. Salih Protopapa çılgına dönmüştü.. Her iki tabancasını da çekip ayağa fırladı. Ardından kan izleri bırakarak Rapo'yla Memo'nun üzerine üzerine koşuyordu ateş ede ede. «O leş kokan bıyıklarını eğme, Rapo Tabani!» diye bağırıyordu bir yandan da.

Rapo artık gerçekten öfkeden küplere binmişti. Tetiği çekti. Salih göğsünden vurulmuştu. Yeniden tetiği çekti Rapo. Ama Salih hâlâ yere düşmemişti. Bunun üzerine öfkeden çılgına dönen Rapo da ayağa fırlayıp ateş etmeye başladı. Bu kez karın içinde bir iki kez sendeleyen Salih, bir adım daha atıp yere yuvarlandı. Rapo hızla onun yanına koştu. Ne var ki, Salih aniden başını kaldırdı. Ellerini kara dayayıp, kalkmaya davrandı. Rapo'nun yüzü bembeyaz olmuştu. Yeniden tetiği çekti... Salih'in yüzünden kan fışkırıyordu. Sonunda o koca kafası karların içine gömüldü. Uzun bacakları hâlâ titriyor, kolları, yırtıcı bir kuşun kanatları gibi öne uzanıyordu. Sonunda, kanlı karların içinde hareketsiz serildi kaldı.

Rapo ceketinin koluyla alnını sıvazladı. «Tam bir vahşi canavar!» dedi. Tabancası hâlâ elindeydi.

Memo'yla Nurke, Rapo'nun ardında durmuşlar, Salih'in iri gövdesine bakıyorlardı. Vahşi yaratıkla son çarpışmalarıydı bu. «Salih Protopapa'nın işi bitti böylece...» dedi Memo. Arkasını dönüp uzaklaştı.

Ballicilerle milisler Salih'i karların içinde bırakarak ırmak boyunca kaçmışlardı. Fate'nin bölüğü onları izliyordu. Memo ve Rapo'yla birlikte gelen iki bölük de onlara katılmıştı. Bağrışma çağrışma ve küfürler yükseliyordu ırmağın kıyılarından. Tam bu sırada ırmak yatağının aşağı ucundan yeni bir çarpışmanın gürültüsü patırtısı koptu. Aniden yeni bir tuzağa düşmüştü Ballicilerle milisler. Irmak yatağının aşağı ucunu tutan Hodo'nun bölüğü bir ateş duvarı oluşturmuştu orada. Arkalarından izlenen, yorgunluktan bitmiş tükenmiş olan Ballicilerle milisler, ırmak yatağının içinde öylece kalakalmışlardı. Bazıları Hodo Allamani'ye teslim oldular, bazıları karla kaplı patikalara, kayalara doğru kaçıştılar, bazıları da vurulup oldukları yere düştüler.

Çarpışma bitince müfreze toplanmaya başladı. Almanlar o gün Gur-Kusar'a geleceğe benzemiyordu. Salih Protopapa'nın yenilgisi onlar için bir uyarı olmuştu. Almanlardan ses seda çıkmadığı için Rapo'y-

la Memo müfrezeyi çoban kulübelerine götürmeye karar verdiler. Partizanlar, bütün gece uyumamışlardı. Uyumaya ihtiyaçları vardı. Ama önce teslim olan Balliciler ve milislerle ilgilenmek zorundaydılar. Bu silahsız adamları da yanlarına alamazlardı. Kendilerine bile yetecek yiyecekleri yoktu. Müfreze kurmayı, Salih'in kandırdıklarını ve suç işlemeyenleri serbest bırakmaya karar verdi. Baştan ayağa kana bulanmış olan subaylarla yöneticiler ise yargılanarak kurşuna dizileceklerdi.

Gur-Kusar'ın eteklerinde kanlı bir gün sona ermişti. 5-6 subay ve yönetici ırmak boyunca götürüldü. Onları bizzat Rapo kurşuna dizdi. Tutsaklar da oraya götürülmüşlerdi. Rapo onlara döndü:

«Gözünüzü açın artık! Bu hainler sizi aldattı. Şimdiye kadar onların peşinden gittiniz. Bu yolda devam ederseniz, sizler de günün birinde birer hain haline gelirsiniz. Şaka yapmıyoruz biz. Boş da konuşmuyoruz. Eğer bir daha birinizi yakalarsak, kendi elimle kurşuna dizerim. Sabrımızı taşırdınız, a be alçaklar! Aç kaldık, uykusuz kaldık sizin yüzünüzden. Cinlerimizi tepemize topladınız! Arnavutluk kimindir, behey gafiller! Almanların mı? Ne diye Hitler'in ve çetesinin peşinden koşup duruyorsunuz? Bu karlı dağ nerededir? Berlin'in tepesinde mi? Hayır! Bu karlı dağ bizimdir, alçak oğlu alçaklar! Ne diye Hitler'e yaltaklanıyorsunuz, ha! Ne diye? Eğer Parti olmasaydı, eğer bu komiser olmasaydı, hepinizi şuracığa, şu hendeğe gömerdim. Neyse, Parti sizi salıvermekle iyi yapıyor. Belki bu yanlış yolu bırakıp, doğru bir yol tutturursunuz bundan böyle. Ama bugüne kadar öyle alçaklıklar yaptınız ki, ne Devol, ne de Vjosa ırmakları temizleyemez sizi.»

Sözünü bitirdikten sonra suratlarına tükürdü.

Rapo'nun yanında duran Memo gülümsüyordu. Rapo'nun sözlerinin tutsaklar üzerinde büyük bir etki yaratmasına çok sevinmişti. 2-3 tutsağın ağlamaya başladığını, ceketlerinin kollarıyla gözyaşlarını kuruladıklarını gözucuyla farketmişti.

Sonunda Rapo, tutsakların vadiye götürülmelerini emretti. Müfreze kampa gitmek üzere yola koyuldu. Gur-Kusar'a vardıklarında kar durmuştu. Gökyüzü berraktı. Kurmay, yolda, on gün Zariko'nun silahını almaya, bölük komutan yardımcılığı görevine

son vermeye karar verdi. Kampa varınca Memo'yla Rapo onu kulübelerine çağırdılar. Bölük komutanlarının önünde kendisine kararı bildirdiler. Zariko'nun yüzü sapsarı, gözleri dolu dolu olmuştu. Üşütmüş gibi öksürüyordu.

«Biliyorum, aşağılık bir şey söyledim,» dedi. «Ama yoldaşlardan beni bağışlamalarını istiyorum. Müfrezeyi yalnızca köylere dağıtmakla koruyabileceğimizi ve yeni bir güç toplayabileceğimizi düşünmüştüm. Bağışlayın beni yoldaşlar! Tam bir sefil gibi düşünüyordum. Hangi nedenle öyle davrandığımı ben kendim de bilmiyorum. Gerekliyse, bunu hayatımla bile ödemeye hazırım.» Zariko hıçkırarak sözünü tamamladı.

«Bundan böyle komutan yardımcısı olamazsın, Zariko...» dedi Memo. «Söylediklerin için anında kurşuna dizilmen gerekiyordu. Ama üzgün olduğunu ve utanç duyduğunu görüyoruz. Bu nedenle on gün silahını almaya karar verdik. Senin adam olmanı istiyoruz. Biraz kişiliğin üstüne düşünmen iyi olacak. Sık sık küstahlaşıyorsun. Kendinin ötekilerden iyi olduğunu, sana yeteri kadar önem verilmediğini düşünüyorsun. Zaman zaman söylentiler yayıyorsun. Eğer kendine çeki düzen vermezsen sonun kötü olur.»

Mak Mokra, düşünceli düşünceli parmağını çiğniyordu. Fate de gözlerini Zariko'ya dikmişti. Hodo Allamani'yle Kemal, aralarında bir şeyler tartışıyorlardı. Rapo ise ayağıyla çizgiler çiziyordu döşemeye. «Zariko, partizan adına layık değil,» dedi Fate. «Müfrezeden atılmasını öneriyorum.»

Sessizlik çöktü bir an. Mak Mokra, «Onu atalım da casus mu olsun?» diye sordu.

«Casus» sözcüğünü duyan Zariko, daha da sarardı, tirtir titremeye başladı.

«Kurşuna da dizebiliriz,» diye söze karıştı Kodo; «Yüzüne baktım mı, aklıma casuslar geliyor.»

Fate bir şey anımsamışçasına eliyle alnına vurdu: «Zariko! Bamka'nın evini kusattığımızda, Salih Protopapa'ya neden ateş etmedin? Senin ancak bir-iki adım ötendeydi.»

Ellerini nereye koyacağını bilemiyordu Zariko. Hâlâ titriyordu. «Sana soruyorum, Zariko,» diye yineledi Fate.

«Bugüne dek ben de bunu merak ettim durdum,»

dedi Memo. «Neden ateş etmedin ona?»

«Tanrı aşkına yoldaşlar! Salih hiç beklemediğim bir anda beliriverdi önümde. Önce onu yoldaşlarımızdan biri sandım. Siz bana ateş et, diye bağırınca da, ettim.»

«Ettin ama havaya,» dedi Fate.

Komutan Rapo ayağa kalktı. Parmağını Zariko'nun çenesine dayayıp başını yukarıya kaldırdı:

«Bilmiyordum... O Salih köpeğine ateş etmediğini bilmiyordum. Ne demek oluyor bu, Zariko? Ha...» Avaz avaz bağırıyordu Rapo. Aniden fişekliğini çıkardı. Onun üstüne atlayan Hodo elini tuttu. Sonra da kolunu yakalayıp, oturmasını söyledi. Öfkeden titriyordu Rapo.

Kemal susmalarını ister gibi kolunu kaldırdı.

«Aniden önüne çıkan birini zamanında vuramadı diye kovamayız bir insanı. Bu benim de başıma gelebilir, senin de Rapo, senin de Fate!»

Zariko rahatlamıştı. Kemal'in sözleri korkusunu ve üzüntüsünü alıp götürmüşe benziyordu. Kulübenin hasır duvarına dayanmış duruyor, gizli gizli Memo'yu süzüyordu. Komiserin müfrezeye gelmesiyle, herkesin kendisine kuşkuyla olmasa bile güvensizlikle bakmaya başladığını, uzun süreden beri seziyordu. Günden güne kendi deyimiyle bu «kurnaz» komisere karşı içinde belirgin bir hoşnutsuzluk duygusu gelişmeye başlamıştı. Orada bir süre daha kalıp, kendisini incittiğini, onurunu yaraladığını düşündüğü sorulara cevap verdi. Kulübeden çıktığında bitmiş tükenmiş bir durumdaydı.

Aradan soğuk günler, geceler geçti peşpeşe. Her şey sessizdi Gur-Kusar'da. Salih'in yenilgisinden sonra, ne bir Alman, ne de bir Ballici görüldü geçitlerde. Ama aşağıdaki köylerde ve vadide kış harekatı devam ediyordu. Almanlar geliyor, arkalarında yanmış yıkılmış evler, katledilmiş insanlar bırakarak çekip gidiyorlardı. Partizanların yerleşik bölgelerde dolaşabilmeleri çok güçleşmişti. Bu da açlığa yol açtı. Gur-Kusar'da, bir dilim ekmek on kişiye paylaştırılıyordu. Düşman, partizanların silinip süpürüldükleri, oradan oraya başıboş dolaştıkları ve Memo'yla Rapo'nun Gur-Kusar'ın karlı yollarında intihar ettikleri söylentilerini yayıyordu. Nurke bunları yakın köylerden ekmek getiren köylülerden duymuştu. Bir gece

ateşin başında, komik bir öykü anlatır gibi bunlardan söz etti. Ama Rapo öfkelenmişti. Memo ellerini cebine sokmuş, kulübenin içinde bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, bir şeyler düşünüyordu. Ceketini omuzlarına atan Kemal de ateşin başında oturmuştu. «Aşağıdaki köylere aniden saldırıp sonra Gur-Kusar'a çekilebiliriz,» dedi Memo sonunda.

«Böylece hem köylüler yüreklenir, hem de düşmanın yalanları ortaya çıkar,» diye onayladı Kemal.

Rapo:

«İşte böyle bir şey benim de hoşuma gider.»

«Evet, evet,» diye mırıldandı Memo, bir aşağı bir yukarı yürürken: «Yarın vadiye bir keşif kolu yollarız. Bize daha kesin bilgi alırlar. Sonra iki bölük aşağı iner, geceleyin Almanlara ve Ballicilere aniden saldırırlar. Öteki iki bölük de tepeden saldırıya geçerler. Böylece doğrudan doğruya düşmanın inine girmemiz, onların arasında panik yaratacaktır.»

«İyi fikir,» diye onayladı Mak Mokra.

Bu arada ayağa kalkan Rapo, ateşten bir dal alıp sigarasını yaktı. «Sen, keşif koluyla gider misin, Mak Mokra?» diye sordu.

Mak Mokra sanki o anda yola çıkıyormuş gibi ayağa fırladı. Ama onun yerine Memo cevap verdi:

«Bence, Nurke'yi yollamalısın.»

«Ben de öyle diyecektim,» diye atıldı Nurke.

«Mak Mokra ve Hodo Allamani'nin bölükleri vadide saldırıya girişebilirler.»

«Ama saldırı başlamadan önce ben keşif koluyla geri dönerim,» dedi Mak Mokra. Kemal onun sözünü kesti:

«Dönebilirsin elbette, ama komutan olarak, bölüğünü harekat için hazırlaman gerekir.»

«Peki öyleyse, Nurke gitsin,» dedi Rapo.

Keşif koluyla kimlerin gideceğini konuşmaya başladılar. Beş kişi gerekiyordu. Dördünü kararlaştırdılar. «Zariko'yu alabilir miyim?» diye sordu Nurke; «Hem becerikli, hem de akıllıdır. Gerçekten de bu son on gündür yeni bir sayfa açmışa benziyor. Güç bir görev istiyor her zaman. Onu da alabiliriz.»

Hepsi birbirine baktı. Fate de ayağa kalkıp komiser gibi bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı. Sonra Nurke'nin yanına yaklaşıp. «Ciddi misin, Nurke?» diye sordu.

«Bunun yararı olur Zariko'ya. Aynı zamanda onu sınamış da oluruz.»

Mak Mokra bunu onaylamamıştı. «Onu neden keşif kolunda sınayalım?» diye sordu.

«Gerçekten de bu Zariko için iyi bir sınav olur» dedi Rapo.

«Zariko bu son günlerde tamamen değişmişe benziyor,» diye atıldı Kodo Greni de.

«Pekâlâ, onu da al Nurke!» dedi Rapo, sonunda.

«Ne zaman yola çıkıyoruz?»

«Bu gece,» dedi Memo. «Aklıma başka bir şey daha geldi. Benimle birlikte iki kişilik ayrı bir grup daha yola çıksın.»

«Neden?» diye sordu Rapo bıyıklarını bura bura.

«Bu harekat nedeniyle köylerde tehlikeli bir durum yaratıldı. Bir sûre önce Genelkurmay, köy komitelerinin nasıl güçlendirileceğini, daha çok sayıda gerilla birliğinin nasıl kurulabileceğini düşünmemizi emretti. Bu birlikler müfreze için güçlü bir kaynak oluşturacaklar. Bizim ani saldırımızdan sonra, bu birlikler düşmanın gerisinden saldırıya geçerek, müfrezeye yardımcı olabilirler. Bu daha da panik yaratır. Ancak, bunu sağlamak için köy komiteleriyle müfreze arasındaki bağları sıklaştırmak, yeni bir örgütlenmeye girmek, saldırı planıyla yeni gerilla birlikleri kurma planı arasında koordinasyon sağlamak gerekiyor.»

«Demek bu plan var,» dedi Rapo.

«Bu genel bir saldırı olacak» dedi Fate.

«Genelkurmay öyle düşünüyor!» dedi Kemal.

Bir an sessizlik oldu kulübede. Ocakta yanan odunların çıtırtısı bile duyulabiliyordu. Ateşe gözlerini diken Rapo, bir yandan bıyıklarını buruyordu. «Plan yapmaya gelince kafası çok iyi çalışıyor keratanın...» diye düşündü.

«O zaman saldırı biraz ertelenecek, değil mi?» diye sordu Kodo.

«Elbette...» dedi Memo.

«Biraz gecikecek ama sonunda hepsini yok edeceğiz,» diye atıldı Hodo.

«Bu yalnızca bir avuç Almanı korkutmakla kalmaz, akıllarını da başlarına getirir» dedi Fate. «Yoksa hepsi akbabalara yem olacaklar.»

Memo, «Fate'yle Demka da benimle gelsin,» dedi.

«Çok güzel,» diye gülümsedi Fate. «Köylere gidelim. Buram buram ekmek kokusunu, çocuk seslerini özledik.»

Kaşları çatıldı Rapo'nun. Belki de çobanların yanındaki biricik çocuğunu anımsamıştı. «Neden sen gidiyorsun? Bırak başkası gitsin Memo,» dedi kısa bir süre sonra. «Seni herkes tanıyor. Hainin biri seni görebilir...»

«Dikkatli oluruz, Rapo! Bizi tanımaları daha iyi. Böylece daha çok güvenirler, daha kolay ilişki kurarız,» diyen Memo, Fate'ye güldü.

«Tamam!» dedi Fate.

Ta öğlene kadar konuştular. Ötekiler gidince, Rapo hasırdan yatağına uzandı. Dışarı çıkanların gözleri kamaşmıştı kardan. Uzaklardan parıldayan güneşin sıcaklığı çoban kulübelerine dek ulaşamıyordu. Fate'yle Memo ellerini ceplerine sokup yürümeye başladılar. Kara batıp çıkan ayakları, sanki buz üstünde yürüyorlarmışçasına çatır çutur sesler çıkartıyordu.

«Ben Demka'yı bulayım,» diyen Fate, düzlüğün ucundaki kulübeye yöneldi. Yalnız kalmıştı Memo. Düşünüyordu. Bu gece yola çıkacaklardı. Bu iş zor ve oldukça tehlikeliydi. Durup bir sigara yaktı. Mavi duman gökyüzüne yükseldi. Belki de en zorlu harekat olacaktı bu. Ama Ballicilerle Almanlar arasında, moral bozukluğuna yol açacaktı. Dağlar, tepeler, vadilerle geçitler, bembeyaz örtülerinin altında uyuyorlardı hâlâ. Bu kış ne çok kar yağmıştı. Almanya sürü sürü asker yollamıştı Arnavutluk'a. Her yol, her patika tutulmuştu. Almanların uzanamadığı yerlere de kış çökmüştü, uzun ve karanlık geceleriyle. Açlık ve sefalet kol geziyordu köylerde, kurşunlarla süngülerin eşliğinde. Ne var ki insanlar, geceleri gizlice dağdan dağa, ovadan ovaya koşuyorlar, bin bir tuzak kuruyorlardı düşmana. Komiserler de dinlenemezlerdi. Uykusuz olsun olmasınlar ilerliyorlardı karların içinden.

Yola çıkmadan önce Alma'yla Rüstem'i görmek istedi Memo. Onlarla konuşmak için çok az zaman bulabiliyordu. Rüstem'in kaldığı kulübeye gitti. Partizanlar gülüşüyorlardı. «Biri öykü anlatıyor herhalde,» diye düşündü. Kapıyı açıp içeri girdi.

«Günaydın!»

«Hoşgeldin, komiser yoldaş!»

Memo oturmadı. Partizanları selamlayıp dışarı çıktı. Rüstem de onu izledi. Kara bata çıka yürüdüler yanyana. Buz gibi bir ayaz vardı. Kristal berrak lığındaydı gökyüzü.

«Bu akşam ay çıkmayacak,» dedi Memo.

«Oysa ışığıyla bizi aydınlatsa ne iyi olurdu.»

«Benim için böylesi daha iyi.»

«Neden?» diye sordu Rüstem.

«Bu gece köylere ineceğim.»

Rüstem durdu. Kaygılanmıştı. Almanlarla Ballicilerin ortasında ne yapacaktı? Şaka mı yapıyordu? Samimi miydi yoksa? Memo gitmesinin nedenini açıkladıktan sonra sustu.

«Zor bir iş...» dedi Rüstem ayaklarına bakarak.

«Evet, ama...»

Rüstem yeniden durdu:

«Bu gece yola çıkma. Keşif kolu dönene kadar bekle.»

«Neden?»

«Neden mi?. Aşağıda ne olup bittiğini öğren önce, sonra...»

Memo bir an düşündü:

«Durum ne olursa olsun, gitmem gerekiyor...»

«Keşif koluyla birlikte mi gideceksin?»

«Bir yere kadar, evet...»

«O Tanrının cezası Zariko'yu neden alıyorsunuz yanınıza?»

«Bu onun için iyi bir sınav olacak. Güç bir görev bu...»

«Hoşlanmadım bu işten. Ama siz bilirsiniz.»

Kar ayaklarının altında çatırdıyordu. Ustura gibi bir rüzgâr esmeye başlamıştı. Bacalardan duman yükseliyordu.

«Ben de gelebilir miyim seninle?»

«Fate'yle Demka geliyor...»

Tam bu sırada kulübelerin birinden iki kız çıktı. Memo, Alma'yı tanıdı. Onları gören Alma yanındaki kıza bir şey söyleyip karların içinden onlara doğru ilerlemeye başladı.

«Alma geliyor,» dedi Rüstem. Memo'nun uzun bir süreden beri Alma'yı sevdiğini ama ondan özellikle uzak durduğunu sezmişti Rüstem. Birçok kez bu konuyu açacak olmuş ancak çok utandığı için vazge-

çip, başka şeylerden söz etmişti. «Memo beni görmeye hemen hemen hiç gelmiyorsun. İki kardeş aynı müfrezedeyiz. Ama yabancı gibiyiz birbirimize» demişti.

Memo da Rüstem'e gülümsemişti: «Ötekilerin, sana ayrıcalıklı davranıldığını düşünmelerini istemiyorum. Sen benim kardeşim olsan da tıpkı ötekiler gibi yoldaşımsın...»

Böylece Rüstem Memo'yla Alma konusunu konuşmaktan vazgeçmiş, «Dedikoduya yol açmaktan korkuyor,» diye düşünmüştü.

Yanlarına gelen Alma, ikisinin de elini sıktı. Rüzgârdan yanakları al al olmuştu. Sanki her gün bir somun ekmeğin onda birini değil de, kuzu kızartması yiyen birine benziyordu.

«Alma, bu denli sağlıklı görünmenin nedeni ne?» diye güldü Rüstem. Alma da gülümsedi.

«Sıkılmıyorsunuz ya?» diye sordu Memo.

«Yok canım! Çok iyiyiz...»

Rüstem onları yalnız bırakmanın iyi olacağını düşündü. Yapacak işleri olduğunu söyleyerek yanlarından ayrıldı. Memo onun neden gittiğini anlamıştı, ama bir şey demedi.

«Alma, birkaç gün burada olmayacağım,» diye söze başladı Memo. «Düşman hatlarının gerisinde daha doğrusu tam onların içinde yapacak işim var.»

Alma'nın yüzü yavaş yavaş bembeyaz oldu:

«Düşman hatlarının içinde mi?»

«Evet...»

Alma onun kolunu tuttu:

«Ama Memo, orda...»

«Kısa zamanda dönerim...»

Memo elini ceketinin cebine soktu, deri kaplı kalın bir defter çıkardı:

«Bu defteri sana bırakıyorum. Günlüğüm. Ne olur, bilinmez. Burada savaşı ve hayatımı anlattım. Müfrezedeki hayatla ilgili şeyler de var. Senden de söz ettim.» Güldü bunları söylerken.

Alma defteri aldı, ama ellerine hakim olamıyordu. Memo sanki sonsuza dek ayrılıyordu ondan.

Işıldayan binlerce kristal gibi önlerinde uzanıyordu kar. Ara sıra bir-iki söz söyleyip susuyorlardı. Memo onun elini sıkıp yanından ayrıldı. Alma, elinde defter, sonsuz beyazlığın içinde öylece kalmış-

tı Ağır ağır uzaklaşan Memo'ya bakıyordu. Gözlerinin dolduğunu hissetti. Sonra defteri koltuğunun altına sıkıştırıp, kızların kulübesine yürüdü.

Memo ayrılıp gitmeden önce kulübesinde Rapo'yu buldu. Rapo, kapıya sırtını dönmüş ateşin başına oturmuştu. Bir yandan sigara içiyor, bir yandan eski bir türkü söylüyordu.

Topladı tüm kenti başına Ali Arapi,
İleri, yoldaşlar, vurdular Doska'yı
Dostlarım benim, yedik içtik birlikte, kardeşimizdi o bizim,
Birimiz bile kalmasın canlı.

Memo öksürünce, türküyü kesip ona döndü. Memo da onun yanı başına oturdu. Gece ağır ağır iniyordu. Kulübenin içi soğuktu.

«Gitme zamanı geldi Rapo.»

Rapo ceketine daha sıkı sarındı. Bir dal parçasını koparararak, külün üstüne şekiller çizmeye başladı:

«Gitmene izin veremem, Memo. Dinle beni. Bırak Fate yalnız gitsin...»

Memo gülümsedi:

«Olanaksız bu, Rapo. Ben gidiyorum. Fate'yle Demka da benimle gelecekler.»

Rapo elindeki dalı ocağa fırlattı. Kıvılcımlar yükseldi ateşten.

«Elbette. Kimse Rapo'yu dinlemiyor ki. Rapo yalnızca müfrezenin iyiliğini düşünür. Bu müfreze onun hayatı. Ama sen de onu dinlemiyorsun.»

Memo onun kolunu tuttu:

«Benim gitmeme karar verdik Rapo...»

Rapo içini çekti. Avuçlarını birleştirip parmaklarını çıtlatmaya başladı.

«Demek gidiyorsun?»

Tam bu sırada Fate'yle Demka, arkalarında Nurke ve ötekilerle birlikte kulübeye geldiler. Yalnızca Zariko yoktu yanlarında.

«Yola çıkıyor muyuz?» diye sordu Fate.

«Zariko'ya haber verdim, ama geciktil» dedi Nurke, kaygıyla.

Rapo öksürdü:

«Ben Zariko'nun burada kalmasına karar verdim. Ona müfrezede ihtiyacımız olduğunu söyledim.»

Nurke bakakalmıştı. «Neden?» diye sordu.

«O bu göreve uygun değil. Böyle riskleri göze alamayız. Bize çok pahalıya mal olabilir. Ya bir güçlük çıkarırsa? Böyle bir göreve yollamadan önce o insandan emin olmak gerekir.»

Nurke karşı çıkmaya hazırlanıyordu, ama Fate araya girdi:

«Rapo haklı. Onu başka bir görevde deneriz.»

Memo da Rapo'ya karşı çıkmamıştı. Ötekiler onun Zariko'yla pek ilgilenmediğini sezdiler. Böylece Zariko konusundaki tartışma kapandı. Memo ocağın alevlerine yaklaşıp, saatine baktı. «Hadi yola çıkalım,» dedi. «Gecikiyoruz.»

Rapo sırtına attığı ceketini giydi, onlarla birlikte dışarı çıktı. Zifiri bir karanlık inmişti karın üstüne. Sessizce ilerlediler. Tam kulübelerin bittiği yerde durdular. Rapo sırayla bütün yoldaşlarına sarıldı. Memo sona kalmıştı. Rapo onun omuzlarından tutup, yüzünü yüzüne yaklaştırdı:

«Geceleyin yolculuk yapmak tehlikelidir. Dikkatli ol! Görevini tamamla. Biz Gur-Kusar'da olacağız. İyi şanslar.» Gözyaşlarını güçlükle tutabiliyordu.

Memo'yla yoldaşları yola koyuldular. Onlar gözlerden yitip gidene dek ağaçların arasında bekledi Rapo. Sonra kar içindeki patikadan geri döndü ağır ağır. Buz gibi bir yel esiyordu.

Kulübe ıssız geldi ona. Ellerini cebine sokup, bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı. İri gölgesi çamur ve saz duvarlarda oynuyordu. Ocaktaki ateş alevlenmişti. «Gittiler,» dedi kendi kendine. Sonra ocağın başına geçip oturdu. Düşünceliydi. Müfreze de kulübelerde dinleniyordu. Bazıları usul usul şarkı söylüyor, bazıları da kendi aralarında gülüşüp konuşuyorlardı.

Bu sırada Mak Mokra Rapo'nun kulübesine geldi koşa koşa. O denli şaşkındı ki her zamanki selamını vermeyi unuttu:

«Zariko ortada yok. Bulamıyoruz onu.»

Rapo ayağa fırladı. Ceketini hasır yatağın üstüne fırlatıp attı:

«Ne diyorsun sen? Zariko ortadan mı kayboldu?» Ellerini kemerine soktu.

Mak başını salladı. Rapo ceketini almayı unutup, kulübenin kapısına atıldı. Mak onun ceketini alıp ardından koşturdu. «Komutan, ceketini giy!» diye bağırıyordu, ardından koşarken.

Rapo durdu. «Koy omuzuma,» dedi. «Hemen git ve benim için iyi bir takım topla. Mevlân'ı da al. Çabuk ol!»

Mak, Rapo'nun ardında kımıldamadan duruyordu:

«Takımı ne yapacaksın?»

«Zariko'yu arayacağım. Bütün dişlerini sökeceğim onun. Kaçak!»

«Başkaları bu işi yapar. Eğer bizzat komutan giderse, bu kötü bir etki yaratır,» dedi Mak Mokra, öfkeyle.

Rapo da kaşlarını çattı:

«Sana ne dediysem onu yap!»

Kimden yardım isteyebilirdi ki Mak Mokra? Memo da gitmişti. Öteki bölük komutanları Rapo'ya karşı çıkamaz ya da aklına koyduğu şeyi yapmasını önleyemezlerdi. Mak Kemal'den yardım istemeye karar verdi. Rapo kulübelerin arasında öfkeli öfkeli dolaşırken, Mak Kemal'i aramaya gitti. Kemal, çam çıranın ışığında defterine bir şeyler yazıyordu. Mak Mokra'nın geldiğini farketmedi.

«Deliye döndü o, Komiser Yardımcısı yoldaş!»

«Kim?» diye sordu Kemal.

«Komutan Rapo.»

Kemal defterini cebine koydu:

«Neden? Ne yapmak istiyor?»

«Takımın başına geçip, Zariko'yu aramaya kendisi gidecekmiş.»

«Olamaz!» diye ayağa fırladı Kemal.

Kulübelerin arasında Rapo'yu buldular. Yere çömelmiş, başını ellerinin arasına almıştı. Onların ayak seslerini duyunca, ayağa kalkıp bağırdı:

«Mak, nerde takım? Neyle uğraşıp duruyorsun? Senin o bıyıklarını teker teker yolacağım.»

Mak Mokra'nın yerine Kemal cevap verdi:

«Bir komutan, müfrezesini terkedip, beş para etmez bir kaçağın ardından koşamaz.»

«Evet, ama bu beş para etmez kaçak müfrezeye büyük zarar verebilir.»

«Mevlân yanına iki üç partizan alsın, gitsin arasın.»

Elini kemerinin içine soktu Rapo. «Kimseye ihtiyacım yok. Onu bir fare gibi, bir köpek gibi ben kendim yakalayacağım,» dedi ve arkasını döndü.

Kemal onu kolundan yakaladı:

«Onu nerede arayacağını bilmiyorsun, Komutan!»

«Bırak beni!» diye bağırdı Rapo.

«Eğer gidersen, bunu Bölge Komitesine, hatta Bölge Başkanına bile bildiririm. Görevini bırakıp gitmekle aynı şeydir bu.»

Kemal onun kolunu bırakmadan Mak Mokra'ya döndü:

«Mak, git, üç-dört partizan bul, Zariko'yu aramaları için gönder onları.»

Kemal, Rapo'nun yanından ayrılmamıştı. Uzaktaki ormandan, buz gibi, insanın yüzünü yalayan bir rüzgâr esiyordu. İkisinin de aklı Zariko'daydı. Bu basit bir kaçma olayı değildi. Zariko, düşmana, müfreze ve Memo'nun planı hakkında bilgi bile verebilir; Komiser, Fate ve Demka'yı büyük bir tehlikeye sokabilirdi. Rapo kaygılanmakta haklıydı, ama müfrezeyi bırakmasına izin verilemezdi. Kemal ayrıca, olayın büyümesini de istemiyordu.

«Partizanların ne denli kaygılandığımızı anlamalarına izin veremeyiz, Rapo. Panik yaratacak her şeyi engellemeliyiz. Biri kaçıp gitti. Öyleyse, onu sakin sakin yakalamaya çalışacağız. Yalnız sen ya da ben mi bir hainin işini bitirebiliriz sanıyorsun? Müfrezede bu işi yapabilecek pek çok adam var.»

Rapo yavaş yavaş sakinleşiyordu. «Belki de sen haklısın,» dedi sonunda.

«Zariko gizlenecek bir tek delik bile bulamaz. Eninde sonunda elimize düşecektir.»

«Böyle kaçmasının nedeni ne?»

«Belki kılık değiştirmiş bir düşmandır, belki de yalnızca gururu kırılmıştır. Müfrezede yükselmek istiyordu.»

«Alçak oğlu alçak!»

«Hadi, kulübeye dönelim.»

Rapo'yla Kemal buz tutmuş karın içinden kulübeye doğru ilerlerken, Memo'yla iki yoldaşı da Gur-Kusar'ın eteklerine varmış, gürgen ağaçlarının altındaki dereye ulaşmışlardı. Yöre zifiri karanlıktı. Esen yel uğulduyordu çevrelerinde.

«Bu gece Duşku'ya Jaşo'nun evine gideriz,» dedi Memo.

«Biz de Lumez'de olacağız,» diye karşılık verdi Nurke.

«İki gün içinde gerilla birliklerinin durumu ve ne zaman saldırıya girişileceği konusunda size bilgi veririz. Siz de müfrezeye haber verirsiniz anlaşıldı mı Nurke?»

«Olur.»

Dere yatağı boyunca ilerlediler. Ayaklarının altında çıtırdayan karların sesi, esen yelin uğultusuna karışıyordu. Sonunda ayrıldılar. Nurke'yle grubu Lumez'e giden yolu tuttu. Memo'yla yoldaşları da Duşku'ya yöneldiler.

Üç adam, buz tutmuş karda kayıyor, arasıra yere düşüyorlardı.

«Amma karanlık ve dondurucu bir gece,» dedi Fate.

«Böylesi daha iyi,» diye karşılık verdi Demka.

«Böyle soğuk bir havada kimse yolculuk etmeyi düşünmez,» diye güldü Memo.

Dört büyük çam ağacının içiçe geçtiği bir yere vardılar. Bu ağaçlar herhalde yüzyılı aşkındı. Tam bu sırada önlerinde makineli tüfek ateşi açıldı. Önce ateşin nereden geldiğini görememişlerdi. Az sonra ağaçların arasında hareket eden siyah bir gölge gören Fate, ateş etti. Ardından da, «Çam ağaçlarının oraya sığınalım Memo,» diye bağırdı.

Ne var ki, Memo ellerini göğsüne bastırmış, tökezliyordu. Birkaç saniye sonra karın çatırdadığını duyan Fate arkasına dönünce yerde yatan Komiseri gördü. «Memo,» diye ona atıldı.

«Siz yolunuza devam edin Fate...»

Fate bir yandan elinde tabancası çam ağaçlarına doğru koşuyor, bir yandan da Memo'nun üstüne eğilen Demka'ya, «Demka, Komiseri, müfrezeye götür,» diye bağırıyordu.

Ateş açan, karanlığın içinde, bayır aşağı hızla kaçıyordu. Fate de hem koşuyor, hem ateş ediyordu.

Memo'yu kucaklayan Demka müfrezeye doğru ilerlemeye başladı. Komiserin başı Demka'nın omuzuna yaslanmıştı. Ama onun soluğunu duyamıyordu Demka. Yalnızca yanağına değen alnının sıcaklığını hissediyordu. «Yaşıyor,» diye mırıldandı, tepeyi tırmanırken. Ama kulübelerin oraya vardığında Memo'nun vücudu soğumuş, katılaşmıştı.

«Öldü!» dedi Demka titreyerek.

Rapo'nun kulübesine gelince, kapıyı açıp içeri gir-

di. Onu gören Kemal'le Rapo ayağa fırladılar. «Ne oldu?» diye bağırdı Kemal.

Kollarının arasında Memo'nun vücudu, hiçbir şey söylemeden kulübenin ortasında öylece duruyordu Demka. «Öldü!» dedi sonunda, titreyen bir sesle.

Rapo Demka'nın yanına koştu. Memo'yu yatağa yatırdılar. Çam çırayı yakan Kemal, alevi Memo'nun yüzüne tuttu. Bembeyazdı Memo'nun yüzü.

Rapo, «Komiserimizi öldürdüler Kemal!» diyerek yatağın kenarına çöktü. Elini Memo'nun alnına koyup, bembeyaz yüzüne eğildi. Çıranın titreyen ışığında Rapo'nun sıcak gözyaşlarının Memo'nun solgun alnına düştüğünü gördü Kemal'le Demka. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Titreşen kızıl bir alev yayılıyordu büyük meşaleden, kulübenin karanlığının içine. Komiserin ceketinin üstündeki kan lekeleri kurumuştu. Başları öne eğik üç adam, onun başucunda bekliyordu. Rapo kolunu Kemal'in boynuna attı:

«Öldürdüler Komiserimizi, Kemal!»

Ağır yaralar almıştı Rapo. Karısını yitirmişti, biricik çocuğunu çobanların yanına bırakmıştı, ama böylesine derin bir acı hiç çöreklenmemişti yüreğine.

«Demek Memo!» diyerek kolunu Kemal'in omuzundan çekti. Hiçbir şey söylemeden kulübeden fırladı. «Onunla git,» dedi Kemal, Demka'ya.

Karda koşuyordu Rapo. Demka onu güçlükle izleyebiliyordu. Rapo Partizan kulübelerinin önünde durdu, ellerini ağzına götürüp bağırdı:

«Hodo! Hodo! Komiserimizi öldürdüler!»

Sabahın alaca karanlığında çın çın çınlayan korkunç bir sesti bu. Omuzunda tüfeği, elinde tabancası kulübeden dışarı fırladı Hodo Allamani. Tabancasını kaldırıp üç el ateş etti havaya. Partizanlar dalga dalga kulübelerden fırladılar. «Komiserimizi öldürdüler!»

Kulübeden kulübeye yankılandı Rapo'nun sesi.

Başları önlerinde, Komutanın yöresinde toplandı partizanlar, sessizce. Şafak söküyordu ağır ağır. Rapo arkasını dönüp kulübesine doğru yürümeye başladı. Partizanlar da onun ardından ilerlediler. Gruptan ayrılan bir kız kulübeye doğru koşmaya başladı. Kapıyı açıp içeri daldı. Memo'yu görünce, üstüne atlayıp hıçkırmaya başladı.

«Yürekli olmalısın Alma,» dedi Kemal, onu kaldırmaya çalışırken.

Rapo çenesini avucuna dayamış öylece duruyordu. «Memo!» dedi. «Bırakıp gittin yoldaşlarını.»

Gün doğmuştu. Kulübelerin arasındaki küçük meydanda, Komiserin mezarının önünde sıralandı tüm müfreze. Memo'yu ceketine sarıp, dallardan yapılmış bir tabuta yerleştirdiler. Tüfeğini de yanıbaşına koydular. Tabancası belindeydi zaten. Derin bir uykuya dalmış gibiydi Memo. Rapo iki adım attı. Bütün partizanlar saygı duruşunda bulunmak üzere başlarını öne eğdiler.

«Evlatlarım,» dedi Rapo. «Komiserimizden ayrılıyoruz artık. Sevgili yoldaşımızı bizden aldılar. Onun öcünü almak için, bir tek Ballici, bir tek Alman ya da hain kalmayıncaya dek savaşacağız. Ne için mücadele ediyordu Memo? Özgürlük ve komünizm uğruna. Öyleyse biz de özgürlük ve komünizm uğruna savaşacağız. Savaşacağımıza and içelim!»

«And içiyoruz!» diye bağırdı tüm müfreze, hep bir ağızdan.

Kemal'le Hodo tabutu kaldırıp mezarın içine yerleştirdiler. Bir partizan takımı beş el ateş etti.

«Komiserin anısı sonsuza dek bize örnek olsun,» diye bağırdı Rapo.

«Sonsuza dek,» diye karşılık verdi tüm müfreze.

Memo'nun mezarının üstüne son kürek toprak atılırken, uzaktan Fate, Mevlân ve kaçağı aramaya giden partizanlar göründüler. Önlerinden elleri bağlı Zariko yürüyordu.

Fate tüfeğinin dipçiğiyle itiliyordu onu. Zariko kalabalığın arasından ilerleyerek Memo'nun mezarının başına geldi. Korkudan kül gibi olmuştu yüzü. Güçlükle ayakta durabiliyordu.

«Çözün ellerini,» diye emretti Rapo.

Mevlân ellerini çözdü, Zariko'nun sağ elini yakalayan Rapo havaya kaldırdı:

«İşte bu lânetli el öldürdü Komiser Memo'yu,» diye bağırdı.

Müfreze hep bir ağızdan «lânetli!» diye haykırdı.

«Komiseri neden öldürdün, Zariko?» diye gürledi Rapo.

Zariko'nun başı göğsüne düştü. Rapo, çenesini tuttu, yüzünü müfrezeye çevirdi

«Zariko, müfrezeye bak. 'Neden Komiseri öldürdün?' diye soruyor sana Müfreze.»

Zariko ağzını açmadı.

Sonunda sabrı taşan Rapo bıçağını çekip bağırdı:

«Neden öldürdün Komiseri, Zariko? Söyle Müfrezeye! Ağzını açıp cevap ver! Yoksa önce o gözlerini oyarım, sonra da o pis burnunu doğrayıp karların içine fırlatır atarım. Neden öldürdün onu?»

«Nefret ediyordum ondan,» dedi Zariko.

Fate tüfeğini yere vurdu:

«Yalan söylüyorsun Zariko! Nefret ettiğin için öldürmedin onu!» Sonra müfrezeye döndü: «Zariko'yu Kano'nun evinde bulduk. Kano'yu da yakaladık ve halk adına, halka ihanetten kurşuna dizdik. Onu kurşuna dizmeden önce, Komutan Rapo'yu öldürmesi için Zariko'yu «Şimşek Müfrezesi»ne, Bamka'yla Salih'in yolladığını anlattı bize. Bu cinayetle, korku ve panik yaratmayı amaçlıyorlarmış., Zariko ise bunun ardından kendisinin komutan olacağını sanıyordu. Ama Komiser Memo gelince, Zariko'nun planları suya düştü. Daha da güçlendi müfreze. Bunun üzerine Memo'yu öldürmek için emir aldı! Emri bizzat Kano getirmiş. Bamka'nın evini sardığımız gece, Salih bu adamın sayesinde kaçabildi. Onun Salih'e kaçış yolunu bile gösterdiğini Kano söyledi bize. O geceyi hatırlıyor musunuz, yoldaşlar?»

«Evet!» diye bağırdı müfreze; «Haine ölüm!»

Başını önüne eğen Zariko bir sağ ayağına dayanıyor, bir sol ayağına. Rapo tabancasını çekti. Herkesin soluğu tutulmuştu.

«Kim doğurdu seni Zariko ha, kim? Bir insan nasıl bu denli alçalabilir, yoldaşlar?» Tabanca elinde titriyordu. «Neyin uğruna mücadele ediyordu Komiser, köpoğlu köpek! Bu topraklar, bu halk, bu köylüler uğruna!»

Rapo tabancasını kaldırıp üç el ateş etti. Zariko sendeledi. Geriye kaykıldı, Memo'nun mezarının nemli toprağının üstüne düştü.

«Kanın bile bu hainliğini ödeyemez!» dedi Rapo. Elinde tabancası, karların içinden uzaklaşıp gitti, kimseyle konuşmadan.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Büstü katıra yükledi köylüler. Nurke Rüstem'in yanıbaşında yürüyordu. Tepedeki patikadan v. ka-

vak ağaçlarının altından ayrıldıktan sonra, çatılmış tüfekler gibi sıralanmış mısır başaklarının arasından geçtiler. Güneş dağların ardından ağır ağır kayboluyor, dağların doruğuna kıpkırmızı ışıklar saçıyordu.

Katır, mısır tarlasının içinden ilerledi. Tunçtan büst, batan güneşin ışığında pırıl pırıl parlıyordu. Rüstem'le Nurke alçak sesle konuşmaya başladılar.

Yöre duman kokuyordu. Köy yakınlardaydı. Patikalardan çıkagelen köylüler de onlara katılıp, büstün ardı sıra yürüyorlardı.

«Memo'nun ölümünden sonra, Fate ve Demka'yla birlikte köylere gittim,» dedi Rüstem.

«Hatırlıyorum,» dedi Nurke. «Tüm gerilla birlikleri ayaklanmış, tepeler tutuşmuş, alev alev yanıyordu.» Başını kaldırıp, batan güneşin ışığında tutuşmuş gibi duran tepelere baktı.

«Almanlarla Balliciler, bir-iki tüfekle uğraşacaklarını sanıyorlardı önceleri. Ama Komutan Rapo müfrezesiyle saldırıya geçince, tüm geçitler ayağa kalkınca çok şaşırdılar.»

«İki gün iki gece savaştık,» dedi Nurke, uzaklara bakarak. «Lumez'in tepeleri gök gibi gürüldüyordu.»

Rüstem'in ardından yürüyen Kemal söze karıştı:

«Almanlarla Balliciler Korça'ya kadar kovaladık. Zavallı Kodo Greni, o tepede vurulmuştu. Almanların arasına dalmış, süngü takmış dövüşüyordu. Tüfeğinin dipçiğiyle birinin beynini dağıttıktan sonra, bir başkasını da göğsünden yaraladı. Bölüğü de omuz omuza savaşıyordu.»

«Ne yiğit bir adamdı!» dedi Nurke. «Onu köye Rapo taşıdı. Son nefesini Rapo'nun kucağında verdi.»

Uzaktaki tepede iki küçük gölge belirmişti. Kafile yaklaşınca, hızla öne atılıp, gelenleri karşılamak için bayır aşağı koştular. Bu iki ihtiyar, katırın yanına varınca, büste dokunup, okşamaya başladılar:

«Yavrum! Ne uzun süre bekledik seni!»

Katırın yürümesine izin vermiyor, ellerini uzatmış, sanki canlıymışçasına büstü okşuyorlardı. Katırı yolun ortasında beklettiler uzun bir süre. Kafile yola koyulunca da onun peşi sıra yürüdüler:

«Yavrum! Ne çok özledik seni!»

Daha kafile köye varmadan, omuzlarında tırpanları, yabalarıyla köylüler akın etmeye başladı her yandan. Tarlalardan dönme vaktiydi şimdi.

«Memo gelmiş!» dediler. Köy yolu bir uçtan bir uca dolmuştu. Elleri nasırlı bu insanların her birinin, bu tunçtan büste ilişkin acılı ya da sevinçli bir öyküsü, bir türküsü vardı. Ama şimdi hepsi sessizdi.

Büstü köyün ortasına, kızıl, kaya gibi sert eski bir taşın durduğu yere götürdüler. Komutan Rapo'nun üstünde planlarını çizdiği taştı bu.

«Bundan daha güzel bir kaide bulamazdınız!» dedi Andrea Borova, büstü katırdan indirirken.

Herkes kayanın yöresini aldı, Memo'yu görmek için. Yıpranmış parmaklarıyla büstü okşuyor, Memo olduğundan emin olmak istercesine gözlerine, kaşlarına, dudaklarına ve göğsüne dokunuyorlardı. İçlerinden biri öylesine etkilendi ki, tırpanıyla yeni biçilmiş bir mısır başağını kaidenin kenarına koydu:

«Ekin biçme zamanıdır şimdi,» dedi; «Bu tırpanla mısır başağı Memo'nun yanında dursun. O, tırpanı da mısırı da severdi.»

Memo'nun yaşlı babası, büstün yanı başında durmuş, sigara içiyordu. Yöresindeki kalabalıktan çok uzaklardaydı sanki. Kendi kendine bir şeyler mırıldanırken, karısı dürttü:

«Bu gece Memo evimize gelecek! Gelecek, değil mi, Rüstem? Odasında kalacak!»

Alma'yla Andrea birbirlerine baktılar.

«Evimize götüreceğiz onu, karıcığım!»

Anası yüzünü büste çevirdi:

«Yavrum! Nasıl, nasıl özledik seni!»

«Olmaz, baba!» dedi Öğretmen. «Memo, yalnızca sizin değil. Herkesin o!»

Yaşlı adam büste ellerini uzattı: «Bir geceliğine!»

Ay tepenin üstünde yükselmiş, ışığı büstün omuzuna düşmüştü. Köyün sokaklarından, her yandan insanlar geliyordu akın akın, Memo'yu görmek için.

«Memo bu!» diyorlardı.

O zaman yaşlı adam başını eğdi ve şöyle dedi:

«Peki, bırakalım, Memo burda kalsın!»

Ve tunçtan büst iri kayanın üstünde yükseldi.

— S O N —

YAYINLARI

DRİTELO AGOLLİ

KOMİSER MEMO

KOMİSER MEMO, faşist işgalci güçlere karşı köylülerin giriştikleri dağınık başkaldırıların ya da birtakım küçük gruplarca başlatılan örgütsüz eylemlerin, açıkseçik bir hedefe, kurtuluş hedefine yöneltilen örgütlü, disiplinli ve bilinçli bir savaşa dönüştürülmesi sürecini yansıtıyor ve bu süreçte parti önderliğinin önemini, rolünü vurguluyor.

«Bu roman, geçmişin yiğit destanının bir parçasıdır. Faşist saldırının ilk kurbanlarından biri olan, fakat aynı zamanda devrimcilerin önderliğinde anti-faşist direniş cephesinde yerini almakta gecikmeyen küçük, ama yiğit bir halkın kanıyla yazılmış bir destanın, çağdaş bir yazarın gözüyle kaleme alınmış bir parçasıdır.»

89 34-Y.0088 0051